T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SINIR SAVUNMA TEDBİRLERİ VE TÜRKİYE'NİN ÇAKMAK VE ÇATALCA HATLARI

HASAN CENK ÇELİK
17701006

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. MEHMET BEŞİKÇİ

İSTANBUL
2020

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SINIR SAVUNMA TEDBİRLERİ VE TÜRKİYE'NİN ÇAKMAK VE ÇATALCA HATLARI

HASAN CENK ÇELİK
17701006
ORCID NO: 0000-0002-3326-7057

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. MEHMET BEŞİKÇİ

İSTANBUL
2020

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SINIR SAVUNMA TEDBİRLERİ VE TÜRKİYE'NİN ÇAKMAK VE ÇATALCA HATLARI

HASAN CENK ÇELİK
17701006

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih: 26.08.2020
Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

Unvan Ad Soyad **İmza**

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Mehmet Beşikçi

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Mehmet Hacısalihoğlu

Dr. Öğretim Üyesi Sabit Çetin

İSTANBUL
AĞUSTOS 2020

ÖZ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SINIR SAVUNMA TEDBİRLERİ VE TÜRKİYE'NİN ÇAKMAK VE ÇATALCA HATLARI

Hasan Cenk Çelik

Ağustos, 2020

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye, izlediği aktif tarafsızlık politikası nedeniyle, savaşa dahil olmamakla birlikte, birçok askeri ve sivil savunma önlemi almıştır. Alınan askeri önlemlerden biri inşa edilen savunma hatlarıdır. Bu tezde, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Trakya bölgesinde inşa ettiği Çakmak ve Çatalca Hatları incelenmektedir. Çakmak Hattı, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Bulgaristan-Türkiye sınırı boyunca inşası planlanmış ancak Almanya'nın Yunanistan'ı işgal etmesiyle tamamlanmayarak Nisan 1941'de terk edilmiş bir savunma hattıdır. Çatalca Hattı ise savaş boyunca inşası sürdürülen ve Türkiye'nin askeri planlarında -ihtiyaç duyulması halinde- kritik öneme sahip bir savunma hattıdır. Tanklara karşı hazırlanan bu savunma hatları hendekler, koruganlar, makineli tüfek noktaları, manialar ve mayınlardan oluşmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca inşa ettiği Çakmak ve Çatalca Hatlarının planlamalarını ve ihtiyaç duyulması halinde düşünülen stratejileri incelemektedir. Tez için Britanya Ulusal Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndan edinilen belgeler incelenmiştir. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da inşa edilen Siegfried, Maginot, Stalin ve Mannerheim Hatları da çalışma kapsamına alınarak bir kıyaslama yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çakmak Hattı, Çatalca Hattı, Savunma, Hendek, Korugan, İkinci Dünya Savaşı

ABSTRACT

BORDER DEFENCE PRECAUTIONS AT THE WORLD WAR II AND TURKEY'S CAKMAK AND CATALCA LINES
Hasan Cenk Çelik
August, 2020

During World War II, Turkey, because of its active neutrality policy, did not get involved in the war. However, Turkey took many defensive measures during the war. One of these defensive military measures is the defense lines built in Thrace. In this study, the Çakmak and Çatalca Lines, which were built during the Second World War in Thrace Region of Turkey, are examined. Çakmak Line is a defensive line that was planned to build through Bulgaria-Turkey borderline due to the beginning of World War II but could not be finished because of the German occupation of Greece and was abandoned in 1941. Çatalca Line is a defensive line that has been proceeded to build through war and has an important and critical role in Turkey's military plans in case of need. These defense lines which prepared for a counter act towards tanks consisted of ditches, bunkers, pillboxes, obstacles and mines. This study examines Turkey's Çakmak and Çatalca Lines' plans build through the war and strategies considered in case of need. For this dissertation, the documents from Britain's National Archive, General Staff Military History and Strategic Studies Department's Archive and Head of the Presidential State Archives of the Republic of Turkey were perused. In addition to this Siegfried, Maginot, Stalin and Mannerheim lines which were built before World War II in Europe are examined in the concept of comparison within the study.

Key Words: Cakmak, Catalca, Defence, Ditch, Bunker, World War II

ÖN SÖZ

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na dahil olmamayı başarmış olsa da iç ve dış siyasetini yıllar boyunca etkileyecek bir dönem yaşamıştı. Dünyayı ve Türkiye'yi birçok yönden etkileyen ve değiştiren bir savaş hakkında araştırma yapmak yüksek lisansa başlarken planlarımda olsa da dönem hakkında hemen her alanda birçok çalışma olmasından dolayı nihai kararı veremiyordum. Aklımdaki potansiyel tez konuları için literatür taramaları yaparken bana tez konusu olarak Çakmak ve Çatalca Hatlarını öneren değerli danışmanım Doç. Dr. Mehmet Beşikçi'ye hem bu konuda hem de çalışmalarım sırasında birçok kez kaybettiğim yönümü bulmamda yardımcı olmasından dolayı müteşekkirim.

Tez konusunu belirlerken yaptığım literatür taraması sırasında konu hakkında bir çalışmanın olmaması beni hem heyecanlandırmış hem de endişelendirmişti. Çünkü İstanbul'un sınırları içerisinde yol kenarlarında dahi görülebilen Çatalca Hattı'nın kalıntıları bu kadar somutken tam olarak bir araştırma konusu olmaması belge yetersizliği anlamına gelebilirdi. Nitekim Türkiye'de bulunan arşivlerde Çakmak ve Çatalca Hatları hakkında bir tez çalışması ortaya çıkaracak kadar kaynak paylaşılmaması endişelerimi desteklemekteydi. Bu noktada Britanya Ulusal Arşivleri'ndeki kaynaklar çalışmamda çıkış noktam oldu. Arşiv belgelerini ilk kez okurken ve arazi çalışmaları sırasında duyduğum heyecanı hayatım boyunca unutmayacağım.

Bu çalışma sırasında yaptıkları katkılardan olayı teşekkür etmek istediğim insanlar var. Zaman ayırıp bana değerli fikirlerini sunan sevgili arkadaşım Burak Atalay'a ve gerek arazi araştırmalarında gerekse harita hazırlamada birçok yardımı dokunan Tarık Deliktaş'a ve İlayda Durgutlu'ya teşekkür ederim. Bana hayatım boyunca destek olan aileme ve babaanneme müteşekkirim. Son olarak, bu çalışmanın her anında yanımda olan İrem Elden'e teşekkür ederim.

İstanbul; Ağustos, 2020 Hasan Cenk Çelik

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
ÖN SÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **ix**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **x**
KISALTMALAR ..... **xi**

1. GİRİŞ **1**

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINA KADAR SAVUNMA YAPILARININ GELİŞİMİ **9**

2.1. Savunma, Müstahkem, Tahkimat ve İstihkam Kavramları 10
2.2. Birinci Dünya Savaşı'nda ve Öncesinde Savunma Anlayışları 11
2.2.1. Silah Sanayiindeki Gelişmeler 11
2.2.2. Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Fransa'nın Savunma Hazırlıkları 16
2.2.3. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Gelişen Savunma Doktrini 19
2.2.4. Tankın Ortaya Çıkması ve Batı Cephesi 21
2.3. Sonuç 25

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA AVRUPADA YAPILAN SAVUNMA HATLARI VE TÜRKİYE'DEKİ SÜRELİ YAYINLARDA MÜSTAHKEM MEVKİLER **27**

3.1. Avrupa'da Yapılan Bazı Müstahkem Mevkiler 27
3.1.1. Maginot Hattı 27
3.1.1.1. Fransa'nın Kuzeydoğu Sınırlarında Yapılan Tahkimatlar 30
3.1.1.2. Fransa'nın Güney Sınırlarında Yapılan Tahkimatlar 33
3.1.2. Almanya'nın İkinci Dünya Savaşında Kullandığı Müstahkem Mevkiler 36
3.1.2.1. Siegfried Hattı 36
3.1.2.2. Almanya'nın İtalya Sınırlarında Yaptığı Tahkimatlar 41
3.1.2.3. Atlantik Duvarı 45
3.1.3. Mannerheim Hattı 47
3.1.4. Sovyet Rusya'nın Yaptığı Savunma Hatları 52
3.1.4.1. Stalin Hattı 52
3.1.4.2. Molotov hattı 54
3.2. Türkiye'de Süreli Yayınlarda Müstahkem Mevkiler 57
3.2.1. Avrupa'da Yapılan Diğer Müstahkem Mevkiler 58
3.2.1.1. Metaksas Hattı 58
3.2.1.2. Carol Hattı 59
3.2.1.3. Belçika'nın Savunma Hazırlıkları 59
3.2.1.4. Hollanda Savunma Hattı 60
3.2.2. Basında Müstahkem Mevkiler Hakkında Yazılar 61
3.2.3. Askeri Mecmua'da Müstahkem Mevkiler Hakkında Görüşler 69

4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN VE TRAKYA'DAKİ SAVUNMA HATLARININ GENEL DURUMU **79**

4.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Savaş Yıllarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Genel Durumu 79
4.1.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Silahlı Kuvvetleri 79
4.1.2. Orduda Yapılan İkmal Çalışmaları ve Yüksek Müdafaa Meclisi'nin Kurulması 82
4.2. İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu 84
4.2.1. Savaşın Başlamasıyla Alınan Askeri Tedbirler ve Kuruluş Emirleri Yayınlanan Birlikler 84
4.2.2. Birliklerin Silah ve Teçhizat Durumu 91
4.2.3. Diplomatik Yollarla Orduda Yapılan Geliştirmelerin Savunma Hatlarına Etkisi 96
4.2.4. İstihkâm Taburları ve Savunma Hattında Çalışan İşçiler 99
4.3. İkinci Dünya Savaşı'nda Trakya'nın Genel Durumu 103
4.3.1. Stratejik Önemi Bakımından Trakya 103
4.3.2. Trakya Bölgesinde Alınan Tedbirler 105
4.3.3. Trakya Tahkimat Bölgesinde Altyapı Çalışmaları 108
4.3.3.1. Trakya Tahkimat Bölgesinde Ulaşım ve Taşımacılık Çalışmaları . 108
4.3.3.2. Trakya Tahkimat Bölgesinde İletişim Çalışmaları 112
4.3.3.3. Trakya Tahkimat Bölgesinde İaşe 113

5. ÇAKMAK HATTI 116

5.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Bulgar Sınırı 116
5.2. İkinci Dünya Savaşı'nın Başlamasıyla Hız Kazanan Tahkimatlar ve Bölge Üzerine Planlar 119
5.3. İkinci Dünya Savaşında Askerliğini Bölgede Yapan Bir Asteğmenin Anıları 124
5.4. Çakmak Hattı'ndan Geri Çekilme 127

6. ÇATALCA HATTI 130

6.1. Hattın Konumu ve Bölgede Önceki Hazırlıklar 130
6.2. Çatalca Hattı'ndaki Savunma Yapıları 133
6.2.1. Hendekler 133
6.2.2. Koruganlar ve Makineli Tüfek Noktaları 137
6.2.3. Mayınlar 141
6.3. Çatalca Hattı'nda İletişim ve Ulaşım 142
6.4. Çatalca Hattı'ndaki Birlik ve Silahlar 144
6.5. Bölgenin Coğrafi Durumu 148
6.6. 1942 Yılındaki Trakya Manevraları 150
6.7. Çatalca Hattı'na Yapılan Yorumlar 150
6.8. Trakya'ya Olası Bir Saldırı 153
6.9. Sevk ve İdare Talimnamesine Göre Muhtemel Bir Senaryo 156

7. SONUÇ 159

KAYNAKÇA 167

EKLER 184

Ek 1. 1940 yılında Türk Ordusunun dağılımını gösteren harita..... **184**
Ek 2. İstimlaklar hakkında bir kararname..... **185**
Ek 3. Almanya'nın savunma yapılarına harcadığı beton miktarını gösteren tablo **186**
Ek 4 Çatalca Müstahkem Mevkiinde yapılacak savunma yapıları ve hendek hakkında kararname..... **187**

ÖZ GEÇMİŞ..... **188**

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1941 Yılında Kara Kuvvetlerinin Dağılımını Gösteren Tablo 88

Tablo 2: Hadımköy'de Bulunan 189.Alayın Yanan Cephaneliğinin Envanteri 146

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa-Almanya Sınırlarındaki Tahkimatları Gösteren Harita 18

Şekil 2: Birinci Dünya Savaşı'nın Sonlarında Almanya'nın Savunma Hattı 20

Şekil 3: Mother'ın Bir Fotoğrafı 23

Şekil 4: Fransa-Almanya Sınırlarındaki Tahkimat Bölgelerini Gösteren Harita ve Bölgede Kullanılan Topların Cins ve Yoğunluklarını İfade Eden Grafik 31

Şekil 5 : Maginot Hattı'nda Küçük Tahkimat Bölgelerinden Fotoğraflar 32

Şekil 6: Fransa'nın Güney Sınırlarında Yaptığı Tahkimatlar 35

Şekil 7: Almanya'nın Fransa Sınırlarındaki Tahkimatları 39

Şekil 8: Almanya'nın İtalya Sınırlarında Yaptığı Savunma Hatları 44

Şekil 9: 1939 Yılında Mannerheim Hattı 48

Şekil 10: Stalin Hattı'nı Gösteren Harita 53

Şekil 11: Molotov Hattı'nı Gösteren Harita 55

Şekil 12: Metaksas Hattı'nda Tank Maniaları ve Bir İstihkam 58

Şekil 13: Akşam Gazetesinde Müstahkem Mevkiler Hakkında Bir Karikatür 66

Şekil 14: Asım Altuğ'un Hazırladığı Bir Müstahkem Mevkii Krokisi 70

Şekil 15: 1939-1940 Yılında Türk Ordusunun Dağılımını Gösteren Harita 85

Şekil 16: Çakmak Hattı'nın Konumu 120

Şekil 17: Çatalca Hattı Haritası 133

Şekil 18: Betonla Desteklenmiş Hendek Çizimi 135

Şekil 19: Çatalca Bölgesinde Bulunan Betonla Desteklenmiş Hendek 136

Şekil 20: Çatalca Bölgesinde Bir Korugan 138

Şekil 21: Çatalca Bölgesinde Arazide Bulunan Makineli Tüfek Noktasının İçeriden ve Dışarıdan Fotoğrafı 140

Şekil 22: Çatalca Bölgesinde Bir Koruganın İçerisinde Açılan Tünelin Görüntüsü 143

Şekil 23: Çatalca Hattı'nın Detaylı Bir Haritası 149

Şekil 24: Çatalca Hattı'nda Tespit Edilebilen Koruganların Dağılımı Yaklaşık Olarak Gösteren Harita 165

KISALTMALAR

ATASE : Genelkurmay Askeri Tarih Araştırma ve Stratejik Etüt

BCA : Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

CORF : Cominission d'Organization des Régions Fortifiés

RAF : Royal Air Force

TDK : Türk Dil Kurumu

TNA : The National Archives of Britain

1. GİRİŞ

Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırmasıyla başlayan İkinci Dünya Savaşı, 2 Eylül 1945'te Japonya'nın teslim olmasıyla sona ermiştir. 60 milyondan fazla insanın yaşamına mal olan bu savaş, dünyanın var olan sistemi kökünden değiştirmiş, savaşa dahil olmayan devletleri dahi derinden etkilemiştir. Modernleşen Dünya gelişen ekonomi, sanayi ve ulaşımıyla topyekûn harbi tam anlamıyla yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan muharebeler, ülkelerin gelişen üretim bantlarını silah ve cephane üretimine yönelttiğinde yaşanabilecekleri göstermişti. İki savaş arasındaki gelişmeler, çıkabilecek bir savaşın çok daha kanlı olacağının sinyallerini vermekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nda potansiyellerini gösteren tanklar, bu dönemde teknik açıdan oldukça geliştirilmişlerdi[1]. Bunun yanında top, uçak, dretnot gibi diğer savaş araçlarında da ciddi gelişmeler olmuştu.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından mağlup devletlere ağır koşullu antlaşmalar dayatılmıştı. Sevr Antlaşması Osmanlı Devleti'nin, Versay Antlaşması Alman İmparatorluğu'nun, Saint Germain Antlaşması Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ve Neuilly Antlaşması ise Bulgaristan'ın kritik bölgelerini İttifak Kuvvetleri arasında paylaştırıyordu. Bu antlaşmaları imzalayan devletlerden sadece Osmanlı Devleti topraklarında bağımsızlık mücadelesi verilirken diğer devletler bu antlaşmaların ağır şartlarını kabullendiler. Ancak bu kabullenme zaman içerisinde faşizmin Avrupa'da yayılmasında önemli bir rol oynadı. 1933 yılında Almanya'da iktidara gelen Hitler, Versailles Antlaşması'nın getirdiği koşullara karşı çıkarak Avrupa'da siyasetin tansiyonunu arttırdı. 1930'lu yıllar, 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'dan sonra giderek gerginleşen siyasi ortamdan oluşmaktaydı. Silahlanma yatırımlarının arttığı bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı kuşkusuz hiçbir devlet için sürpriz olmamıştır.

Askeri üretimdeki gelişmeler Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından dikkat çekmiş, ülkeler klasik hudut garnizon karakollarının ve eski usul tabya sistemlerinin

[1] Richard M. Ogorkiewicz, **Technology of Tanks I**, (Birleşik Krallık: Jane's Information Group, 1991).

yeterli olmayacağını Birinci Dünya Savaşı sırasında fark etmişti[2]. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı'ndan önce birçok devlet sınırlarında savunma hatları inşa etmeye başlamıştı. Fransa, Maginot Hattı'nın yapımına 1928 yılında; Sovyetler Birliği, Stalin Hattı'nın yapımına 1927 yılının sonlarında başlamıştı. Finlandiya ise Mannerheim Hattı'nı 1920'lı yıllar boyunca ekonomisi imkân verdiği ölçüde yavaş bir şekilde yapmaya başlamıştı. Savaşı başlatan Nazi Almanyası ise savunma hazırlıklarına Versay Antlaşması'nın yükümlülükleri nedeniyle tam olarak 1936 yılına kadar başlayamayacaktı.

Türkiye ise savunma hattı yapımına 1939-1940 yıllarında birçok devletten sonra, savaşla birlikte başlamıştı. Ülkenin bazı bölgelerinde tahkimatlar bulunsa da eski tabyalar, Boğazlar'daki tahkimatlar ve sınırlardaki karakollar modern silahlara karşı koyabilecek kalitede ya da düzende değillerdi.

Bu tez, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında Trakya sınırları içerisinde inşa edilen Çakmak ve Çatalca Hatlarını incelemektedir. Türkiye'de "İkinci Dünya Savaşı" birçok çalışmanın konusu olmuştur. YÖK'e kayıtlı "İkinci Dünya Savaşı" başlıklı toplam 119 çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların 87 tanesi yüksek lisans teziyken 32 tanesi doktora çalışmasıdır[3]. İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye'si hakkında ekonomi, siyaset, sosyal yaşam, basın gibi birçok konu üzerinden araştırmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların hiçbirinde doğrudan Çakmak ve Çatalca Hatlarından bahsedilmemiştir.

Örneğin, Sabit Çetin'in "İkinci Dünya Savaşında İstanbul ve Trakya'da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma ve Tahliye" başlıklı yüksek lisans tezinde sivil halkı ve kurumları olası bir hava saldırısından korumak adına çıkarılan kanunlar incelenirken, pasif koruma tedbirleri ve Trakya ve İstanbul'da alınan tahliye kararları ele alınmaktadır. Ayrıca bu yüksek lisans tezinde Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı döneminde bir saldırı altında kalma durumuna karşı halkın bilinçlendirilmesi için başvurulan yöntemler, ihtiyaç duyulması halinde kurum ve kuruluşları güvenli noktalara taşıma planları ve savaş döneminde altı ilde ilan edilen sıkıyönetimin uygulamaları da incelenmektedir[4]. Yine Sabit Çetin'in "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk

[2] Stephen Bull, **World War I Trench Warfare,** (Oxford: Osprey Publishing, 2002).
[3] "YÖK Tez Merkezi", https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp [4 Mayıs 2020].
[4] Sabit Çetin, "İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'da Alınan Tedbirler: Pasif Koruma ve Tahliye", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008).

Ordusu: Aktif Tarafsızlık Siyaseti Çerçevesinde Askeri Hazırlıklar" adlı doktora tezinde Türk Ordusunu detaylı bir şekilde ele almaktadır. Çetin, doktora tezinde Kurtuluş Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türk Ordusunun tüm birimlerini incelerken, askeri fabrikalara dahi değinmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Müttefik Kuvvetlerin düzenledikleri konferanslar ve savaş boyunca Türkiye'nin diğer devletlerle ilişkileri paralelinde orduda yapılan geliştirmeler de incelenmektedir[5]. Ancak Çetin'in İkinci Dünya Savaşı dönemi hakkında hazırladığı yüksek lisans ve doktora tezlerinde Çakmak ve Çatalca Hatları hakkında kısa tanımlamalar dışında detaylı bir anlatım bulunmamaktadır. Doğan Özer'in "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Hava Kuvvetleri ve Muhtemel Hava Saldırılarına Karşı Alınan Aktif-Pasif Koruma Tedbirleri" adlı yüksek lisans tezinde savaş döneminde Türk Hava Kuvvetleri'ni ele alırken, aktif ve pasif koruma tedbirlerine değinilmektedir[6].

İkinci Dünya Savaşı dönemi üzerine İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in birlikte hazırladıkları üç ciltlik "İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi" adlı çalışma Türkiye'nin dış siyaseti, askeri ve ekonomik durumu, savaş boyunca çıkarılan kanunlar ve uygulamaları, eğitim politikaları ve çok partili döneme geçişi ele alan oldukça hacimli bir çalışmadır. Çakmak ve Çatalca Hatlarına geniş yer vermese de bu çalışma Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda inşa ettiği savunma hatlarına kısaca değinmektedir[7].

İkinci Dünya Savaşı'nın literatürünün yanında Türkiye'de savunma konusunda da birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar kale, tabya, siper gibi savunma yapıları üzerine olmasının yanında savunma ekonomisi ve sanayisi konularını da incelemektedir. Mehtap Yağ'ın "Türkiye Savunma Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi (1924-2010)" adlı yüksek lisans çalışmasında Türkiye'nin savunma harcamaları yıllık olarak incelenirken, dünyada da savunma harcamaları yüksek ülkelerle G20 ülkelerinin kıyaslaması yapılmaktadır[8]. Hüsnü Özlü'nün "II.Dünya

[5] Sabit Çetin, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu: Aktif Tarafsızlık Siyaseti Çerçevesinde Askeri Hazırlıklar", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014).
[6] Doğan Özer, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Hava Kuvvetleri ve Muhtemel Hava Saldırılarına Karşı Alınan Aktif-Pasif Koruma Tedbirleri", (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018).
[7] İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018).
[8] Mehtap Yağ, "Türkiye Savunma Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi (1924-2010)", (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).

Savaşı'ndan Günümüze Türkiye'de Savunma Sanayii'nin Gelişimi (1939-1990)" adlı doktora çalışmasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaç duyduğu teçhizatların üretiminin Türkiye'deki gelişimi incelenmektedir[9]. Levent Kalyon'un "Cumhuriyet Dönemi savunma Politikaları" adlı doktora tezinde Türkiye'nin savunma politikalarını dönemlere ayırarak: 1923-1938 yılları arası Atatürk dönemi savunma politikaları, 1939-1945 yılları arası yürütülen denge politikaları, 1946-1960 yılları arasında dünyadaki bloklaşma gölgesinde yürütülen politikalar, 1960-1980 arasında sosyalizm tehdidi altında yürütülen savunma politikaları ve ardından doğu blokunun çöküşünden 2007 yılına kadar olan dönemdeki savunma politikaları incelenmektedir[10]. Bu çalışmaların hiçbirinde Çakmak ve Çatalca Hatları hakkında kapsamlı bir inceleme yapılmamıştır.

Savunma hatları hakkında en kapsamlı çalışma ise "İkinci Dünya Savaşı'nda Kıyı ve İç Hat Savunması: Çakmak Hattı (Büyükçekmece-Çatalca) Koruganları" adlı makalesiyle Salim Aydın tarafından yapılmıştır[11]. Bu makalede Milli Savunma Üniversitesi bünyesinde yürütülen arazi çalışmalarının paralelinde Çatalca Bölgesi'nde bulunan koruganları tiplere ayırarak incelemektedir. Ayrıca bu çalışmada korugan merkezli savunma hatlarının anlaşılması için Maginot Hattı'na da değinilmektedir.

Yapılan taramalarda savunma yapılarının daha ziyade mimari bakımdan değerlendirildikleri de görülmektedir. Yusuf Acıoğlu'nun "Çanakkale'deki Osmanlı Savunma Yapıları" adlı doktora tezinde 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan Çanakkale bölgesinde yapılan savunma yapıları mimari açıdan değerlendirilmiştir[12]. Caner Arıkboğa ise "Korugan-Peyzaj Gelibolu Yarımadasındaki Savunma Mimarisi" adlı yüksek lisans tezinde korugan mimarisini İkinci Dünya Savaşı'nda yapılan Bolayır Hattı üzerinden incelemektedir[13]. Soner Yeler'in "Trakya Tabyaları: Koruma Sorunları ve Koruma-Kullanma Önerileri" adlı doktora tezinde savunma yapılarının tarihsel gelişimi incelendikten sonra Trakya bölgesinde bulunan tabyaları mimari

[9] Hüsnü Özlü, "II.Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türkiye'de Savunma Sanayii'nin Gelişimi (1939-1990)", (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006).
[10] Levent Kalyon, "Cumhuriyet Dönemi savunma Politikaları", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).
[11] Salim Aydın, "İkinci Dünya Savaşı'nda Kıyı ve İç Hat Savunması: Çakmak Hattı (Büyükçekmece-Çatalca) Koruganları", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, c.16 s.34, (2020), 383-451.
[12] Yusuf Acıoğlu, "Çanakkale'deki Osmanlı Savunma Yapıları", (Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).
[13] Caner Arıkboğa, "Korugan-Peyzaj Gelibolu Yarımadasındaki Savunma Mimarisi", (Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019).

yönden incelemektedir[14]. Benzer bir başka çalışma ise Gülzade Merve İnce tarafından "Gelibolu Tabyaları Gezi Güzergahı Önerisi ve Çanakkale Rumeli Hamidiye Tabyası Restorasyon Önerisi" adlı yüksek lisans tezinde yapılmıştır[15]. Kemal Ersenal'in "Kaleden Yıldız Kaleye: Lefkoşa ve Magosa Kuşatmaları Örneğinde Kale Mimarisindeki Değişim" adlı yüksek lisans çalışmasında tabya mimarisinin ve hendeklerin savaşta rolünün değişimi incelenmektedir[16].

Bu tez, muhtemelen güçlerinin gerçek bir muharebe sırasında test edilmemiş olmasından dolayı daha önce doğrudan bir araştırma konusu olmamış, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda olası bir saldırıya karşı tedbir amaçlı inşa ettiği Çakmak ve Çatalca Hatlarını ele almaktadır. Tezde hendekler, makineli tüfek noktaları, koruganlar gibi İkinci Dünya Savaşı döneminde kullanılan savunma yapılarının Türkiye'de hangi planlar çerçevesinde inşa edildikleri incelenmektedir. Bunun yanı sıra, inşa edilen savunma hatlarına ihtiyaç duyulması halinde Türkiye'nin nasıl bir strateji izleyeceği meselesi de dönemin belgeleri üzerinden tartışılmaktadır. Ayrıca bu çalışmada, Avrupa'da inşa edilmiş savunma hatları İkinci Dünya Savaşı sırasında etkisiz kalıp aşılırken, Türkiye'nin savunma hatlarının yapımına neden devam ettiği sorusu üzerinde durulmaktadır. Bu soruya yanıt aranırken dönemin silahları, süreli yayınları ve insanlarının hatıratları çeşitli yönlerden incelenmiştir. Çalışma sırasında Türkiye'nin aktif tarafsızlık politikası çerçevesinde inşa ettiği savunma yapıları hakkında bilgiler sunulurken, bu savunma yapılarının ortaya çıkış süreci de ele alınmaktadır. Böylelikle, Avrupa'daki Maginot, Siegfried, Mannerheim ve Stalin Hatları gibi savunma hatları hakkında birçok araştırma mevcutken, Türkiye'deki savunma hatları hakkındaki araştırma eksikliğinin giderilmesi hedeflenmektedir.

Teze temel teşkil eden yukarıdaki sorulara yanıt aranırken Britanya Ulusal Arşivlerinden, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivlerinden ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndan ilgili belgeler incelenmeye çalışılmıştır. İncelenen arşiv belgelerinin yanı sıra dönemin süreli yayınları ve Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nda askerliğini

[14] Soner Yeler, "Trakya Tabyaları: Koruma sorunla rı ve Koruma-Kullanma Önerileri", (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2013).
[15] Gülzade Merve İnce, "Gelibolu Tabyaları Gezi Güzergahı Önerisi ve Çanakkale Rumeli Hamidiye Tabyası Restorasyon Önerisi", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2011).
[16] Kemal Ersenal, "Kaleden Yıldız Kaleye: Lefkoşa ve Magosa Kuşatmaları Örneğinde Kale Mimarisindeki Değişim", (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

yapmış insanların hatıratları tezin belge havuzunu oluşturmaktadır. Böylelikle, İkinci Dünya Savaşı'nın modern ordularına karşı Türkiye'nin savunma anlayışı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Beş bölümden oluşan bu tezin birinci bölümünde, savunma yapılarının tarihsel gelişimine bakılacak, modern çağda ateşli silahların savunma yapılarında ortaya çıkardığı değişimlerin izi sürülecektir. Böylelikle, bir muharebe alanında yaşanan gelişmenin sonraki muharebelere nasıl etki ettiği hakkında bir fikir edinilecektir. Bunun en açık örneği olarak da Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa ile Almanya arasında yaşanan Batı Cephesi muharebeleri ele alınacaktır. Batı Cephesi'nin örnek olarak seçilmesinin nedeni, neredeyse 4 yıl boyunca tarafların birbirine üstünlük sağlayamadığı ve birçok yeni silah ve yöntemlerin denendiği bir cephe olmasından dolayıdır. Çünkü Batı Cephesi'nde yaşananlar İkinci Dünya Savaşı yaklaşırken kurmayların hafızalarında hala canlılığını koruyacak, savunma ve taarruz stratejilerinin belirlenmesinde etken olacaktır. Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı'nda zırhlı ve motorize birliklerle yapılan hücumlara karşı inşa edilen savunma hatlarının gelişim süreci tartışılacaktır.

İkinci bölümde Avrupa'da yapılan başlıca savunma hatları incelenecek, böylece dördüncü ve beşinci bölümde ele alınacak olan Çakmak ve Çatalca Hatlarına bir kıyas imkânı sunulacaktır. Ardından Belçika, Yunanistan, Hollanda ve Romanya'nın inşa ettiği savunma hatlarının inşa planları basındaki yansımalarıyla takip edilecektir. Böylece Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sırasında basının savunma hatlarına olan ilgisinin sadece Maginot ve Siegfried Hatları üzerinde olmadığı, Dünya'da yapılan diğer savunma hatlarına da ilgi gösterildiği aktarılacaktır. Bununla beraber, dönemin kurmaylarının yazılarını yayınladığı Askeri Mecmua incelenerek savunma yapılarına karşı askerlerin bakış açısı anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu bölümde Çakmak ve Çatalca Hatlarındaki inşa faaliyetlerinin yoğun olarak sürdürüldüğü dönem savaş ilk yılları olduğu için süreli yayınlarda da ağırlık bu döneme verilmiştir. Ancak savunma hatlarının aşılmasıyla süreli yayınlarda savaşın sonlarına doğru görülmeye başlanan eleştiriler de tez kapsamına dahil edilmiştir.

İkinci Bölümde bahsi geçen savunma hatlarından başka Amerika, Japonya ve İngiltere gibi birçok devlet de savaş boyunca tahkimatlar yapmış olmasına rağmen bu tahkimatlar çalışmaya dahil edilmemiştir. Çünkü Trakya'da yapılan savunma hatları bir kara saldırısına karşın hazırlanmaktayken; Amerika, Japonya ve İngiltere

çıkarmalara karşı hazırlık yapmaktaydı. Bunun yanında çalışmada çıkarmalara karşı hazırlanan Atlantik Duvarı'na yer verilmesinin nedeni, savunma hatlarını savaşta geçerek bertaraf eden Almanya'nın da bu tip tahkimatlara 1943 yılında dahi kaynak ayırmasının önemli olduğu düşüncesinden dolayıdır.

Üçüncü bölümde ise bir arka plan oluşturması açısından Türk Ordusunun savaş öncesi durumuna değinilecek ve yapılan ikmal çalışmalarının etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ardından savaş sırasında orduda alınan önlemler incelenecektir. Ayrıca bu inceleme yapılırken orduda yapılan geliştirmeleri Türkiye genelinde değil, bu gelişmelerin Çatalca ve Çakmak Hatlarının yapıldığı konum olan Trakya bölgesine yansımaları aktarılacaktır. Devamında Çakmak ve Çatalca Hatlarının ihtiyaç duyulması halinde etkili kullanabilmek için bölgede yapılan altyapı çalışmaları incelenmektedir.

Dördüncü bölümde ise savaşın başlamasıyla inşasına başlanan Çakmak Hattı incelenecektir. Bulgaristan ile olan sınırın savaştan önceki durumu hakkında bilgi verilecektir. İngilizlerle yapılan bazı görüşmelerde Türk heyetlerinin istekleri ve Çakmak Hattı'nda planladıkları stratejiler ortaya konacaktır. Bölgede askerlik yapmış bir asteğmenin anılarına yer verilerek savunma hattındaki günlük yaşam aktarılmaya çalışılacaktır. Bu bölümün sonunda ise Çakmak Hattı'ndan geri çekilme kararının verilme nedenleri tartışılacaktır.

Beşinci bölümde özellikle İngiliz raporlarından yola çıkılarak savunma hattının detaylı bir anlatımı yapılacaktır. Savunma hattında bulunan hendek, korugan ve mayınlar hakkında bilgiler verilecek, Çatalca Hattı'na yöneltilen eleştiriler ve yorumlardan bahsedilecektir. Hattın yapıldığı bölgedeki arazinin durumu incelenerek muhtemel saldırı şekilleri tartışılacaktır. Bunun yanında Trakya'ya düzenlenecek bir saldırı ihtimaline karşın diplomatik ilişkiler sırasında tartışılan stratejilere değinilecektir. Son olarak Genelkurmay'ın İkinci Dünya Savaşı'nda yayınladığı Sevk ve İdare Talimnamesi'nden yola çıkılarak bir saldırı sırasında alınması muhtemel önlemler ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Bu tez çalışması İkinci Dünya Savaşı'nın korugan merkezli savunma yapılarının Türkiye'de nasıl uygulandığını incelemektedir. Bu inceleme sırasında dönemin arşiv belgelerine başvurulurken, dönemin insanlarının süreli yayınlarda konu hakkındaki görüşlerine de yer vermektedir. İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye

üzerine yapılan araştırmalarda Çakmak ve Çatalca Hatları hakkında detaylı bir araştırma bulunmazken, bu tezle birlikte binlerce insanın inşasında çalıştığı savunma hatlarının inşa planlarının, haritalarının ve ihtiyaç duyulması halinde nasıl kullanılabileceği üzerinde hazırlanan stratejilerin literatüre eklenmesi hedeflenmektedir.

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINA KADAR SAVUNMA YAPILARININ GELİŞİMİ

Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1918 yılından İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılına kadar Avrupa giderek gerginleşen bir siyasi ortamdan oluşmaktaydı. Bu gerginleşmenin meydana getirdiği güvensizlik ortamı neticesinde ülkeler bir taraftan silah sanayine yatırımlar yaparken bir taraftan da savunma hazırlıkları yapmaktaydı. Bu dönemde savunma hazırlıklarına ayrılan emek ve sermaye gerginleşen siyasal ortam paralelinde artmaktaydı. Henüz ortada bir savaş ilanı yokken savunma hazırlıklarına ayrılan emek ve sermayenin giderek artmasının temel nedeni devletlerin Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan muharebelerden edindikleri tecrübelerdi. Çünkü Birinci Dünya Savaşı -özellikle Fransa-Almanya arasında Batı Cephesi'nde meydana gelen muharebeler- gelişen silah sanayinin, taşımacılık ağının ve motorlu-zırhlı araçların muharebe sahasında yarattığı muazzam dönüşümü göstermişti. Bu nedenle devletler 1920 ve 1930'lu yıllar boyunca silah sanayinde yaşanacak potansiyel gelişmelerin muharebelere yansımasının çok daha yıkıcı olacağının farkındaydı. Bu nedenle devletler savunma yapılarına yüksek miktarda emek ve sermaye harcayarak gelişen silah sanayine karşı önlemler almaya çalışmaktaydı.

Silah sanayinde ortaya çıkan gelişmelerin ülkelerin taarruz ve savunma planlarına etkisi İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkmış bir durum değildir. Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süre boyunca silah sanayisinde yaşanan gelişmelerin savunma yapılarında meydana getirdiği değişikliklere değinilecek ve böylece İkinci Dünya Savaşı öncesinde inşa edilen korugan merkezli savunma hatlarının bir birikim sonucu ortaya çıktığı aktarılacaktır.

2.1. Savunma, Müstahkem, Tahkimat ve İstihkam Kavramları

Savunmanın kelime anlamı Türk Dil Kurumu'na göre "Saldırıya karşı koyma, müdafaa" anlamına gelmektedir[17]. Bununla beraber savunma, insanların en temel ihtiyaçlarından olan kendini güvende hissetme ihtiyacıyla iç içe geçmiş bir kavramdır. 1943 yılında Abraham Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi'ni tanımladığında, güvenlik ihtiyacını fizyolojik ihtiyaçlardan sonraki basamağa yerleştirmiş, güvenlik ihtiyacı sağlanamadan üst basamaklara geçişin mümkün olmadığını belirtmiştir[18]. İnsanlar için kendini güvende hissetme durumu zihinsel ve fiziksel olarak ele alınabilir**.** Zihinsel olarak güvende hissetmek ise fiziksel olarak güvende hissetmekle başlar. Fiziksel bir tehlikenin var olduğu ortamlarda geriye kalan yaşamsal ihtiyaçlar askıya alınır. Devletler de oluşumları itibariyle canlı, kompleks bir yapıyı andırırlar. Bu nedenle, tıpkı canlılar gibi kendilerini güvende hissetmek için devletler de birtakım hazırlıklar yapmaktadır. Devletlerin kendilerini güvende hissetme amacıyla yaptığı hazırlıklar askeri olabileceği gibi maddi veya manevi şekillerde de olabilir. Askeri hazırlıklar için günümüzde savunma sanayi ve ordu gibi kurum/kuruluşlar bulunurken; maddi veya manevi hazırlıklar güçlü bir ekonomi ve söylemlerle inşa edilebilmektedir.

Tarih boyunca insanoğlunun yaptığı çeşitli savunma hazırlıklarına karşılık gelebilecek kelime "*tahkimat*" olmalıdır. Türk Dil Kurumu'nda tahkimat "Bir yeri düşman saldırısına karşı koyabilecek duruma getirmek için yapılan türlü haberleşme, hendek, siper vb. savunma tesisleri" olarak geçmektedir. Tahkimatların tamamlanması, en azından bir seviyeye gelmesiyle oluşan bölgeye ise "*müstahkem mevki*" adı verilmektedir. Neredeyse eşanlamlı denilebilecek bir diğer kelime ise *istihkâm*dır. TDK istihkamı "Düşman saldırısını durdurmak, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yer" olarak açıklamaktadır[19]. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 1943 yılında yayınladığı Sevk ve İdare Talimnamesi'nin 444. maddesine göre, iyi tahkim edilmiş bir muharebe sahası (iyi bir şekilde hazırlanmış müstahkem mevkiler): mâniler, avcı çukurları ve silah yuvalarından iç içe geçmiş bir tesis olarak tanımlanmaktadır[20].

---

[17] "Güncel Türkçe Sözlük", https://sozluk.gov.tr/ [12.03.2020].

[18] Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi 1943 yılında Amerikalı psikolog Abraham Maslow tarafından ortaya konmuştur. Teori, insanın ihtiyaçlarını beş basamakta, aşağıdan yukarıya doğru -fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik, sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme gereksinimi- giderilmesine dayanmaktadır.

[19] "Güncel Türkçe Sözlük", https://sozluk.gov.tr/ [12.03.2020].

[20] Genelkurmay Başkanlığı, **Sevk ve İdare Talimnamesi**, 1.Kısım, (Ankara: Genelkurmay Matbaası, 1943), 228.

Günümüzde Türk Silahlı Kuvvetleri'nde bir istihkam sınıfı bulunmaktadır. Bu sınıfın görev tanımı Kara Kuvvetleri Komutanlığı tarafından aşağıdaki ifadelerle belirtilmiştir[21]:

> "Ana ikmal yollarının inşa bakım ve onarımı, arazi etüdü ve istihkam keşfi, lojistik destek tesisleri inşa bakım ve onarımı, bölge hasar kontrolü, yangınla mücadele, hava alanları ve helikopter iniş yerlerinin inşa, bakım ve onarımı, inşaat emlak işleri, mayın ve engellerin kaldırılması, çevre koruma faaliyetleri, afet ve acil durum harekâtı, köprülerin inşa bakım ve onarımı ile üs bölgesi istihkamcılık faaliyetlerini yürütür".

2.2. Birinci Dünya Savaşı'nda ve Öncesinde Savunma Anlayışları

2.2.1. Silah Sanayiindeki Gelişmeler

Silah sanayinde yaşanan gelişmeler, ülkelerin taarruz ve savunma planlarına direkt etki etmektedir. Bu nedenle silah sanayinde yaşanan gelişmelerin muharebe alanlarına olan etkisini incelemek önemlidir. Toplulukların yerleşim yerlerine inşa ettikleri savunma yapılarını aşabilmek, ateşli silahların keşfine kadar çok daha zordu. John Keegan, Eski Yunan kayıtlarına dayanarak MÖ 398-397 yıllarında ilk defa kullanılan mancınığın kuşatmalarda sonraki yüzyıllar boyunca kullanılacak silahlardan son keşfedileni olduğunu iddia eder. MÖ 883-859 yıllarına ait Mezopotamya kabartmalarında tekerlekler üzerine yerleştirilmiş koçbaşı, duvarların altına patlayıcı yerleştiren mühendislerle birlikte görülmektedir. Yine Mezopotamya'daki kayıtlara göre MÖ 745-727 yıllarında bir kuşatma kulesi resmedilmiştir. Merdiven hakkındaki kayıtlar ise MÖ 2400'e dayanmaktadır[22]. Sonraki dönemlerde kullanılan kuşatma silahları gelişme gösterse de topun kullanımına kadar taarruzlarda radikal değişiklik yaratacak bir yenilik ortaya çıkmamıştır.

Sur, kale gibi savunma yapılarına karşı düzenlenen taarruzların daha etkili olabilmesi için topların atış gücünün artması gerekmekteydi. 1453 yılında İstanbul'un Fethi surların toplarla yıkılabileceğinin ilk örneklerinden olmuştur. Kuşatma sırasında topları belirli bir düzen içerisinde kullanan Osmanlı topçuları, surlarda gedikler açmayı başarmıştır[23]. Ancak Osmanlı'nın bu kuşatmada kullandığı toplar ağır ve

[21] "İstihkam", http://www.kkk.tsk.tr/Siniflar/Istihkam.aspx [21.04.2020].
[22] John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, çev. Füsun Doruker, (İstanbul: Bilgin Yayıncılık, 1995), 235.
[23] Feridun Emecen, "Fetih ve Kıyamet 1453: İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları", İstanbul 2012: 246-247'den aktaran Veysel Göger, "16. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları; Strateji, Taktik, Kuşatma Aşamaları ve Teknolojisi", (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmamaları Enstitüsü, 2014).

zemine sabitlenerek ateşlenebilmekte oldukları için kullanımı oldukça zor olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Topların yıkıcı gücünün anlaşılmasından sonra daha radikal bir değişim 1494 yılında Fransa'nın İtalya üzerine yaptığı sefer sırasında ortaya çıktı. Fransa'nın sefer sırasında etkin bir şekilde kullandığı hareket edebilen toplar, surlarda gedikler açmıştı[24]. Bu toplar 1490'ların başlarında Fransız top dökümcüleri tarafından boyu 2,5-3 metre arasında olan, homojen tunçtan dökülmüş ve hareket edebilecek şekilde üretilmişti. 1494 İlkbaharında başlayan İtalya'nın işgalinde, yedi yıldır klasik kuşatma silahlarına direnen San Giovanni Kalesi yeni toplarla sekiz saatte ele geçirilmişti[25]. Hareket edebilen bu toplar, savaş sırasında yer değiştirilebildiklerinden ve isabetli atışlarından dolayı önemlidir. Bu döneme kadar surların yüksekliği sağlamlığı ile paralel ilerlerken, artık yükseklik bir zaaf oluşturmaktaydı. Çünkü yüksek duvarlarda belirlenen bölgelere yapılan sürekli atışlar, duvarları deliyor ve yıkılmasına neden oluyordu. Bu dönemden itibaren istihkam mühendisleri yeni arayışlara girme durumunda kaldı.

Topların yüksek duvarlara olan yıkıcı etkisinin anlaşılmasıyla duvarların boyu zamanla kısalmaya başlayarak tabya mimarisinin temeli atıldı. 1500 yılında Pisa'daki mühendisler tarafından kent duvarlarının iç kısımlarına güçlendirme amaçlı toprak set ve hendek yapıldı. Ancak bu yöntem kısmen başarılı olsa da zaman içerisinde yeterli olmadığının farkına varıldı. Böylelikle yüksek duvarları destekleyerek mevcut duvarları sağlamlaştıran bu denemeler terk edilerek, yeni yapıların duvarları alçaltılmaya başlandı. Duvarların alçalması ise piyadelerin bu yapıların üzerinden kolayca geçebilmesi tehlikesini ortaya çıkardı. Bu nedenle, derinlikli savunmaya imkân veren ve dört cepheden görüş sağlayan *açılı tabyaların* yapımına başlandı. 16. yüzyıl boyunca savunmada etkisini gösteren bu tabyalar, krallar ve soylular tarafından önemli geçitlere ve yollara inşa edilmeye başlandı[26].

17. yüzyıl boyunca oldukça geliştirilen tabyalar düşmanı derinliği ile kalelerden uzak tutarken aynı zamanda duvarlara daha çok silah ve askerin yerleşmesine de imkân sağlıyordu. Bu şekilde tahkim edilen kalelere yaklaşabilmenin en etkili yolu, yaklaşma siperleriyle mümkün oluyordu. Kaleye yaklaştıkça paralel

[24] Chiristopher Duffy, **Siege Warfare, The Fortress in the Early Modern World 1494-1660**, (Londra: Routledge&Kegan Paul Ltd, 1979), 8.
[25] Keegan**, age**, 475-476.
[26] Keegan**, age**, 475-481.

şekilde hazırlanan bu siperlere toplar da yerleştiriliyor ve tabyalara ateş açılabiliyordu[27].

Yüksek duvarların toplar karşısında yıkılması tabya tarzı savunma sistemlerini getirmiş olsa da bu sistemin benimsenmesinde tek neden toplar olmamıştır. Büyüyen kentlerin etrafını surlarla çevirmek ve bu surlara asker yerleştirmenin maliyeti giderek artmaktaydı. Bu nedenle ülkeler, topraklarını savunabilmek için stratejik noktalarda yeni tahkimatlar yaparken daha uygun olan tabya tarzı savunma yöntemlerine geçişi benimsemeleri nispeten kolay oldu.

Savunma yapılarında yeni arayışlar sürerken muharebelerde köklü değişikliğe sebep olacak bir başka silahsa makineli tüfekti. Savaş alanlarında seri atış yapabilen silahların çalışmaları oldukça geçmişe dayanır. *Ribauldequin* adı verilen seri atış yapabilen ilk silah hakkındaki kayıtlar 1339 yılına ait olsa da seri atış yapabilen bu silahın kullanımı Gent Ordusu'nun 1382 yılında Brugge üzerine yaptığı saldırılar sırasında olmuştur. Oldukça basit bir düzeneği olan bu silah, yan yana dizilmiş birkaç küçük silindir şeklindeki yuvaların birbiri ardına tek fişekle ateşlenmesiyle çalışmaktadır. Fakat bu silahın ateşlendikten sonraki doldurma süresinin uzun olması verimliliğini düşürmekteydi. 1625 yılında William Drummond, iki kişiyle kullanılabilen arabalı bir makineli tüfeğin patentini almıştır. Yaklaşık 40 yıl sonra 1663 yılında İngiliz girişimci Palmer, Londra'daki nüfuzlu kişilere seri atışlı silahların kendi ürettiği gaz ve geri tepmeyle etkili kullanılabileceğini iddia etse de dönemin üretim kapasitesi ve kullanılan metallerin kalitesizliği nedeniyle bu silahın üretiminin gerçekleştirilmesi mümkün olamadı[28].

Makineli tüfeğin patent veya fikirden fazlası haline gelebilmesi için çeliğin kalitesinin artması, silah materyallerinin seri üretime geçebilmesi ve orduların yeni silahlara ihtiyaç duymasını beklemesi gerekti. 1859 yılında Belçikalı Joseph Montigny 37 namlulu bir makineli tüfek üretti. Silah teoride dakikada 250 atış yapabilse de 900 kilogram ağırlığında olduğu için kullanışsızdı. Amerikan İç Savaşı (1861-1865) makineli tüfek için bir dönüm noktası oldu. Savaş, askerlerin çakmaklı ve ağızdan dolmalı tüfekler kullanmasıyla başladı, seri atışlı ve makineli tüfeklerin kullanımıyla sonlandı. Amerikan İç Savaşı sırasında iki tip makineli tüfek ortaya çıktı. Birincisi

[27] Mark L. Stein, **Guarding the Frontier Ottoman Border Forts and Garrisions in Europe**, (Londra&New York: Tauris Academic Studies, 2007), 31.
[28] James H. Willbanks, **Machine Guns: An Illustrated Hıstory of Their Impact**, (Kaliforniya: ABC-CLIO, 2004) 22-25.

Wilson Agar tarafından üretilen ve ticari olarak satılabilen tek namlulu makineli tüfekti. Agar kol çevirmeli dakikada 250 atış yapabilen silahı Başkan Lincoln'e sunduğunda tanesi 13.000 dolardan 10 tane sipariş aldı. Ancak silahın tek namlulu olması çabuk ısınmasına neden oluyordu. Bundan dolayı bu silah dikkatli bir kullanım gerektirmekteydi[29]. Amerikan İç Savaşı'ndaki ikinci makineli tüfekse Richard Jordan Gatling tarafından üretildi. Gatling 1862'de ürettiği makineli tüfek için aslında garip bir şekilde hümanist bir yaklaşım sergilemekteydi. Makineli tüfeğin 100 askerin yapacağı işi üstleneceğini düşünen Gatling, böylelikle savaşlara daha az insan katılacağını ve dolayısıyla daha az insanın yaralanacağını veya öleceğini düşünmekteydi. Silahlardaki ısınma sorununu farkında olan mucit, dakikada 100 mermi ateşleyen altı ayrı namlu koyarak bu sorunun üstesinden geldi. Böylelikle her namlu tekrar ateşlenene kadar soğumuş oluyordu. Fakat üretim esnasında fabrikada çıkan bir yangında silahlar ve çizimler yandı. Buna rağmen Gatling, dakikada 200 mermi ateşleyen yeni bir silah üretmeyi başardı. Ancak satış konusunda İç Savaş'ta Agar kadar başarılı olamadı. Savaşın ardından Avrupa'ya giderek İngilizlere silahlarını pazarlamayı başardı. Bunun ardından birkaç yıl içinde makineli tüfekler Avrupa'ya yayılmaya başladı. Rus Ordusu da Osmanlı İmparatorluğu ile savaşmak için bu silahlardan 400 adet sipariş verdi[30]. Makineli tüfek, ordulara seri atışın ne kadar etkili olabileceğini göstermişti. 19. yüzyılın başlarında tüfekler dakikada 3-5 atış yapabilirken, mermilerinin etkili olduğu mesafe 100-150 metre kadardı. Toplarsa 19. yüzyıl başlarında dakikada ortalama 1 atış yapabilirken etkili menzilleri yaklaşık 1000 metre civarındaydı. Bununla beraber top mermilerinin patlayıcı etkisi düşük ve dengesizdi. Ayrıca bu dönemin orduları 20. yüzyıl ordularına göre sayıca daha azdı ve iaşe sorunları bulunmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'nda ise makineli tüfekler dakikada 600 mermi ateşleyebilirken, toplar da 10-12 atış yapabilmekteydi. Böyle bir atış gücüne sahip mevzilere taarruza kalkan ordular, kaybettikleri askerlerin yerini sahip oldukları ulaşım ağını kullanarak yeni askerlerle kısa sürede doldurabilmekteydi. Böylelikle muharebelerdeki üstünlük sık sık el değiştiriyor ve savaş çıkmaza sürükleniyordu.

Birinci Dünya Savaşı öncesi ülkelerin genel kanısı taarruzun düşman üzerinde bir tahakküm kuracağı yönündeydi. 1906 yılında yayınlanan Alman Tatbikat

[29] Martin Pegler, **The Vickers-Maxim Machine Gun**, (Oxford: Osprey Publishing, 2013), 10-11.
[30] Willbanks, **age**, 30-33.

Yönetmeliği'nde piyadelerin manevra ve siperler aracılığıyla düşmana 1000 metre kadar yaklaşabileceği bir plan tasarlanmaktaydı. Böylelikle piyadenin, etkili top atışlarıyla dengesi bozulan düşman hattına yaklaşabileceği düşünülüyordu. Ancak düşmanın bu atışlar karşısında tutunabilmesi halinde piyadeler daha küçük birimlere ayrılıp 500 metreye kadar yaklaşıp ateş açacaktı. Böylelikle atış üstünlüğü ele alınacak ve piyade son bir taarruzla düşman mevzilerini ele geçirecekti. Fransa ise 1870 yenilgisinin nedenini saldırgan ruhunun eksikliğinde bulmuştu. Bu nedenle sayıca üstün kalabileceği saldırı taslakları oluşturmaktaydı. Rusya da benzer saldırgan planlar üzerinde durmaktaydı. Düşmana kademeli şekilde ilerleyen piyadelerini sürekli destekleyebilecek ikmal kuvvetlerle saldırının yeterli olacağı düşünülmekteydi. İngiltere'de ise top atışları, piyade taarruzlarının etkisini arttıracak bir araç olarak görülmekteydi. Düşmanı meşgul tutacak birlikler ve bunları iyi bir şekilde destekleyecek yedekler ile atış üstünlüğü sağlandığında düşman mevzilerini ele geçirmek için taarruz düzenlenecekti[31].

Ülkelerin taarruz merkezli planlarının savaş başladığında kâğıt üstündeki gibi bir başarı getirmediği kısa sürede anlaşıldı. Batı Cephesi'nde Almanya ile Fransa-İngiltere arasında geçen muharebelerde kullanılan silahlar benzer özelliklere sahipti. Savaşı uzun süre çıkmaza götüren de buydu. Fransızlar asker sayısı olarak eksik olsa da müttefiklerinin desteğiyle sayısal sorunun üstesinden geldi. General von Falkenhayn'ın dediği gibi "taraflardan biri savunmayı kırmak için bir silah üretene kadar geçen sürede diğer taraf da savunmasını güçlendirmekteydi"[32].

1860'larda silah sanayinin tek radikal değişimi makineli tüfeklerde değildi. Top sanayisi gelişirken, mermilerin patlayıcı gücünün de arttırılabileceği keşfedilmişti. Bunun yanında topların menzilleri de arttırılabilmişti. Sahra topları artan menzilleriyle birlikte arazide artık daha iyi şartlarda gizlenebiliyor ve düşman tarafından uzun bir süre keşfedilemediği oluyordu. Bu nedenle toplar, makineli tüfeklerden çok daha fazla ölüme yol açmaktaydı. Topların etkili atışları karşısında savaş alanında piyadenin birinci önceliği topların hedefi olmaktan kaçınmak oldu. Dispersiyon, sis, kamuflaj gibi yöntemler denense de Eylül 1914'te bu denemelerin hiçbirinin toprağı kazmanın yerini tutamayacağı belli olmuştu. Açıkta kalan piyadelerin kötü tahkim edilmiş de olsa bir siper bulması korunmasına oldukça

[31] Stephen Bull, **World War I Trench Warfare**, c.1, (Oxford: Osprey Publishing, 2002), 7-8.
[32] **age**, 18.

yardımcı olmaktaydı. Siperlerin önem kazanmasıyla piyadelerin ve süvarilerin saldırılarda etkisinin azalmaya başladığı fark edildi. Siperlere saklanan askerleri vurabilmek için de toplar daha çok cephaneye ihtiyaç duymaya başladı. Giderek daha iyi şekilde hazırlanan siperler ve artan cephaneleriyle toplar, savaşı bir çıkmaza sürüklemekteydi. Manevralar ve taarruzların verimleri düşmekteyken, tarafların savunma hatları da belirginleşmeye ve detaylanmaya başladı[33].

2.2.2. Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Fransa'nın Savunma Hazırlıkları

1871 yılında Fransa, Prusya'ya yenildiğinde değişen batı sınırlarını hızlı bir şekilde tahkim etmeye başladı. Sınırlarda yapılan bu tahkimatlar 1874 yılından Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam edecekti. Yapılan hazırlıklarda Verdun bölgesinde oldukça emek harcanacak, Birinci Dünya Savaşı'nda bu bölgede yaşanan kanlı muharebeler İkinci Dünya Savaşı için tahkimatların önemini gösterecekti.

Çalışmalar önceki yüzyıllarda olduğu gibi toprak yığma metoduyla başlasa da topların güç kazanması yapıları güçlendirirken askeri mühendisleri beton ve çelik kullanmaya zorladı. 1874 yılında Maas Nehri'nin etrafında iki hat şeklinde olması planlanan tahkimatlara başlandı. Vauban'ın inşa ettiği kaleye oldukça yakın altı adet tabya yapıldı. Bu tabyalara genel olarak toplar yerleştiriliyor, güçlendirilmiş duvar ve siperler hazırlanıyordu. Yapılan bir veya iki katlı tabyaların önlerinde hendekler kazılmaktaydı. Bununla beraber İtalya'nın 1882 yılında Almanya ve Avusturya-Macaristan ittifakına katıldığını açıklamasıyla, Fransa güney sınırlarını da tahkim etmeye başladı. 1881'den 1891'e kadar toplam 34 batarya yapıldı. 1887 yılında kalelerin ve tahkimatların aralarına koruganlar da yerleştirilmeye başlandı. Bu koruganlar, tahkim edilen bölgelerden daha küçük yapılardı. 20. yüzyılın başlarında sığ bir hendek ve dikenli tellerle çevrili makineli tüfek noktalarının inşaları da başlamıştı[34].

1850'li yıllarda Alman Krupp silah firması, yeni tip namlu tasarladı. Bu namluyla mermiler çok daha uzun mesafeyi daha isabetli bir şekilde alabilmeye başladılar. 1885 yılında ise kimyager Eugene Turpin, patlama gücü yüksek ve kararlı bir patlayıcı olan pikrik asidin mermilerde kullanılabileceğini keşfetti. Pikrik asidinin top mermilerine yerleştirilmesiyle eski tip kaleler ve yığma tabyalar oldukça

[33] Paddy Griffith, **Fortifications of the Western Front 1914-1918**, (Oxford: Osprey Publishing, 2004), 4-5.
[34] Clayton Donnel, **The Fortification of Verdun 1874-1917**, (Oxford: Osprey Publishing, 2011), 4-13.

dayanıksız hale geldiler. Bu nedenle mühendisler, yapılara çelik ve beton eklemek durumunda kaldı. Beton ve çeliğin tahkimatlarda kullanılmaya başlamasının ardından Fransız ordusu hazırladığı tahkimatların dayanıklılıklarını 1886 ve 1887 yılında test etme ihtiyacı hissetti. Testlerin sonunda tabyaların üzerindeki yığma topraklar kaldırıldı. Bu toprakların yerine beton bir katman eklenmesi uygun görüldü. Bunun ardından kamuflaj için 50cm kadar toprak yığması yapıldı. Yetersiz görülen duvarlara ise 1-1,5 metre kalınlığında yeni duvarlar eklenerek tahkimatlar yeni silahlara karşı güçlendirildi. 1896 yılından itibaren yapılan koruganlarda kullanılan metal yoğunluğu arttırıldı. Duvarların kalınlığı tünellerde minimum 1,2 metreyken, koruganlarda 1,8 metre olarak yapılmaktaydı. Ancak 1912 yılındaki testlerden sonra bu kalınlık 2,1 metreye çıkarıldı[35].

1888 yılında Fransızlar 80 cm kadar hidrolik piston aracılığıyla yükselebilen taretleri test ettiler. Sistem beğenilse de piston sık sık arızalandığı ve yükselmesi zaman aldığı için savunma yapılarında kullanılamadı. 1889 yılında askeri mühendis ve komutan (bu tarihte rütbesine ulaşılamadı) Alfred Galopin tarafından iki adet uzun namlulu top için benzer bir taret yapıldı. Yapılan bu yeni taret üç saniye kadar kısa bir sürede yükselebilirken altı saniyede de 360 derece dönebilmekteydi. Silahların tepmesi için hidrolik fren sistemi dahi konulmuştu. Bu sistem kullanılabilmesi için sadece bir kişi yeterli olsa da maliyetinin çok yüksek olması nedeniyle ancak 5 adet yapılabildi. Ardından bu taretler daha uygun bir maliyete imal edilebilmesi için tek silahlı ve daha kısa namlulu olacak şekilde tasarlandı. 7,5 kilometre menzile sahip bu yeni taretler etkili atışlar yapabilmekteydi. Maliyetin yarıya düşmesiyle bu taretlerden de 5 tane yapıldı. Bunun dışında Galopin iki adet 75mm'lik topun yerleştirildiği bir taret daha 1901 yılında tasarladı. 4,5 kilometre menzile sahip bu taretten dakikada 20-22 top ateşlenebilmekteydi. Bu tasarımın da kabul edilmesiyle Verdun yakınlarında 14 tane yerleştirildi[36].

Fransızlar bölgede makineli tüfek noktaları da inşa ettiler. Makineli tüfek için hazırlanan yapılar da yükseltilebilen bir platforma monte edildi. Bu platformlara yerleştirilen ikiz makineli tüfeklerle 2400 metreye kadar dakikada 600 mermi ateşlenebilmekteydi. Bölgede 1914 yılına kadar 29 makineli tüfek noktası kuruldu. Bu kulelerin bir kısmı tünellerle birbirine bağlanmıştı. Tüneller aracılığıyla ulaşılabilen

[35] **age,** 14.
[36] Donnel, **age**, 18-21.

gözlem noktaları da sisteme dahil edilmişti. Bu noktalardan topçu atışları da koordine edilmekteydi. Bölgede piyadelerin topçu atışından korunabileceği veya istirahat edebileceği sığınaklar da bulunmaktaydı. Bununla beraber Verdun'daki Vauban Kalesi tahkim edilmiş ve savunmanın bir parçası haline getirilmiştir. Kalenin altına açılan tünellerde 2000 kişilik garnizon bulunabilirken; su, telefon, revir ve mutfak gibi imkanlar da sağlanabilmekteydi. 1872 yılından 1914 yılına kadar Fransa bölgeye 820 milyon Frank harcamış, toplam 28 kale ve müstahkem mevkiiyle dönemin modern savunma yapılarını inşa etmişti[37]. Fransa, Verdun ve civarında inşa ettiği bu yapıları sınırının birçok farklı noktasında da devam ettirmiştir. Bu dönemde yapılan tahkimatlar daha sonra Maginot Hattı'na ilham olacaktır.

Şekil 1: Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa-Almanya sınırlarındaki tahkimatları gösteren harita

[37] Donnel, **age**, 21-23.

Paddy Griffith, **Fortifications of the Western Front 1914-1918**, (Oxford: Osprey Publishing, 2004),7.

Genel olarak Fransa tahkimatlarını muhtemel bir Alman saldırısını belli noktalara yönlendirecek bir şekilde tasarlamıştı. Fransa'nın yönlendirmeyi tasarladığı bu noktalar (bkz. Şekil 1): Belfort Boşluğu (Belfort ile İsviçre sınırı arası), Charmes Boşluğu (Epinal ile Nancy arasında) ve Stenay Boşluğu (Verdun ile Arden Ormanları arasında) şeklindeydi. Alman saldırıları bu noktalara yöneltilecek ve burada son teknoloji savunma silahlarıyla karşılık verilecekti[38].

2.2.3. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Gelişen Savunma Doktrini

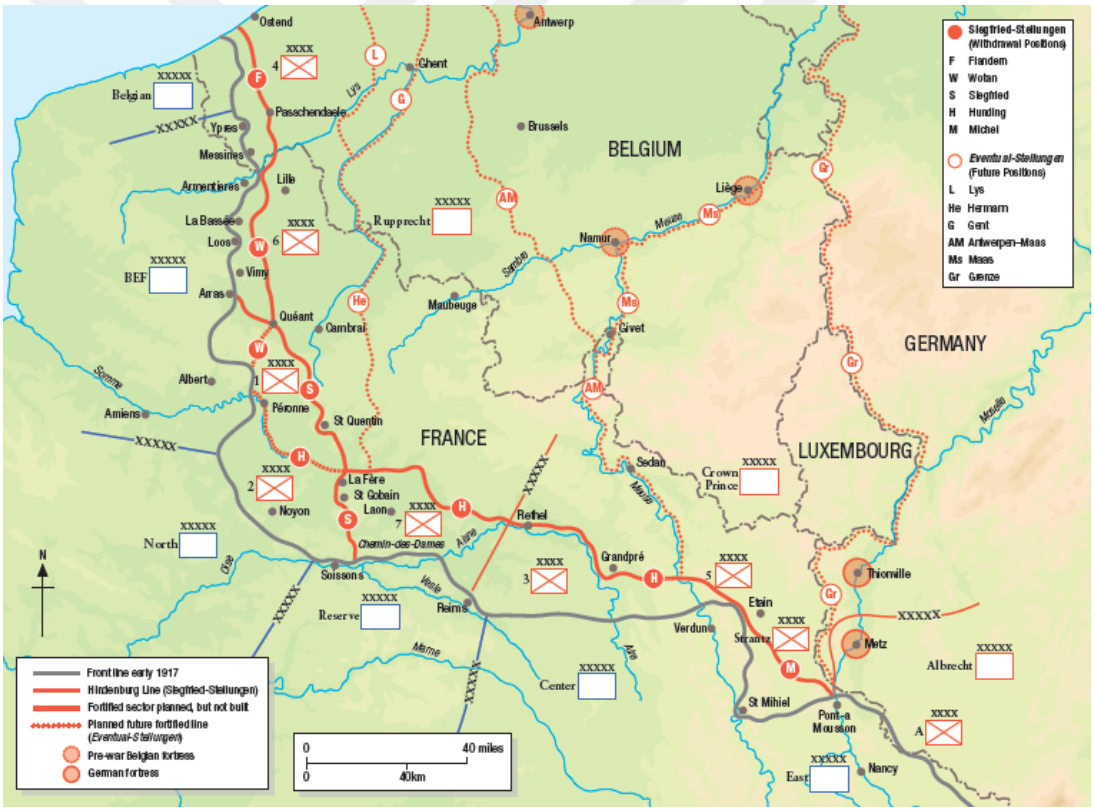
Fransa'nın savaştan önce yaptığı tahkimatlar kuşkusuz oldukça etkili ve moderndi. Bununla beraber Almanya da savaş öncesinde birtakım hazırlıklar yapsa da İkinci Dünya Savaşı'nda kullanacağı savunma doktrinini savaşın içerisinde, ihtiyaçları doğrultusunda geliştirmişti.

Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda -ismini bir Alman mitolojisinden alan- Siegfried Hattı'nı Belçika ve Fransa sınırlarında inşa etti. İtilaf Devletleri'nin Hindenburg Hattı olarak adlandırdığı bu hat Almanya tarafından savaşın sonuna kadar kullanıldı[39].

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın savunma anlayışını, 1916 yılında Verdun'daki (Şubat-Temmuz) Alman saldırısının başarısızlığı ile Somme'a (Temmuz) yapılan İngiliz-Fransız saldırıları değiştirdi. Almanya Somme ve Verdun'da toplam 700.000 asker ve sayısız malzeme kaybetmişti. Somme'da kaybedilen noktaları geri almak isteyen Genelkurmay Başkanı General von Falkenhayn'ın emirleri orduyu daha da tüketmekteydi. 1916 Ağustos'unun sonlarına doğru savaşın seyrinin değişmesi üzerine Kayzer II.Wilhelm, von Falkenhayn'ın yerine genelkurmay başkanlığına Mareşal Paul von Hindenburg'u atadı. Görevi devraldıktan hemen sonra Hindenburg 8 Eylül'de General Erich von Ludendorff ile birlikte ordunun üst kademesiyle bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda ordunun bu şekilde savaşı devam ettiremeyeceğini ve bu nedenle strateji değişikliğinin şart olduğunu belirtti. Üzerinde anlaşılan yeni stratejiye göre Falkenhayn'ın ön hatları tutma emri geri alınacak ve belirlenecek noktalarda savunma tahkimatları hazırlanacaktı[40].

[38] Griffith, **age**, 35-36.
[39] Neil Short, **Germany's West Wall The Siegfried Line**, (Oxford: Osprey Publishing), 4.
[40] Patrick Osborn, Marc Romanych, **The Hindenburg Line**, (Oxford: Osprey Publishing, 2016), 8-12.

Yapılacak yeni savunma hatları için çalışmalar, Aralık 1916 yılında Müttefiklerin Somme saldırıları yavaşlayınca ancak başlayabildi. Çoğunluğu savaş esiri olmak üzere, savunma tahkimatlarının hazırlanmasında Almanya 70.000 işçi çalıştırdı. Savaş esirlerine vasıfsız işler verilse de bu insanlar önemli bir kas gücü oluşturmaktalardı. Sivil firmalar ve askerler ise daha çok tünel planları, betonarme savunma binaları ve demiryolu inşaatlarında kullanılmaktaydı. Almanya savunma hattını yapacağı bölgede tahkimatlara başlamadan önce yol, demiryolu, geçici atölyeler, depolar, elektrik tesisatları ve barınaklar kurmaktaydı. Bu altyapı çalışmalarının tamamlanmasının ardından tahkimatlar ön taraftan itibaren inşa edilmeye başlanmaktaydı. İleri pozisyonlarda hendekler, tel örgüler, gözlem noktaları ve mania sistemleri kurulurken savunma hatlarında geriye doğru gidildikçe toplar için de tahkimatlar yapılmaktaydı[41].

Şekil 2: Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Almanya'nın savunma hattı

Patrick Osborn, Marc Romanych, **The Hindenburg Line**, (Oxford: Osprey Publishing, 2016), 8-12

Almanya'nın hazırladığı bu savunma hatları bir çizgi şeklinde değil, derinlikli ve esnek bir şekilde inşa edilmekteydi. Bu doktrine göre Almanya, düşmanı

[41] **age,** 12-17.

savunmasının her noktasında ateş altına alırken, düşmanın ilerlemesiyle savunmanın ateş gücünün arttırılması paralel şekilde olacaktı. Böylelikle belirlenen asıl muharebe alanlarında iyi bir şekilde gizlenmiş noktalardan sürpriz saldırılar yapılacak ve düşman, hatların içerisinde giderek güç kaybedecekti. Sürpriz noktalardan yapılacak atışlar savunma sistemi için oldukça önemli olduğundan bu noktaların yapımı düşman gözlemcilerinden olabildiğince saklanmaya çalışıldı

Almanya'nın benimsediği yeni savunma doktrini hazırlanan hattı üçe ayırmaktaydı: *Karakol* olarak adlandırılan ilk bölgede düşman devriyelerinin ve baskınlarının engellenmesi saldırılar karşısında geri hatların erkenden uyarılması ve bu saldırıların olabildiğince yavaşlatılması planlanmaktaydı. İleri karakol bölgesinin hemen arkasında ikinci bölge olan *"Asıl Muharebe Alanı"* başlıyor ve arazinin durumuna bağlı olarak 1500-3000 metre kadar bir alanı kapsıyordu. İkinci bölgedeki temel nokta iyi gizlenmiş topçuların şiddetli saldırısına dayanmaktaydı. Hazırlanan plan kendi topçu desteğinden uzaklaşan düşmanı ağır bombardıman altında tutmak ve üçüncü bölgede bekleyen rezerv birliklerle karşı saldırıya geçmek üzerineydi[42].

2.2.4. Tankın Ortaya Çıkması ve Batı Cephesi

Birinci Dünya Savaşı'nın Batı Cephesi'nde tarafların artan atış güçlerine rağmen nihai sonucu getirecek son hamle bir türlü yapılamamaktaydı. Ordular, giderek daha iyi hazırladıkları savunma hatlarında bu atış gücünden korunmakta ve piyade hücumları karşısında da dayanabilmekteydi. Bu noktada devletler, askerlerinin ateş hattında hem korunmasını hem de ilerlemesini sağlayacak araç arayışlarına başladı.

Düşman saldırılarından koruyan, hareket edebilen ve kendi atış gücüne sahip bir silahın denemeleri yüzyıllardır yapılmaktaydı. Ancak modern anlamda tankın ortaya çıkabilmesi için Birinci Dünya Savaşı'nı beklemesi gerekecekti. 1854 yılında Britanyalı mühendis James Cowen, traktörlerden ilham alarak buharla çalışan zırhlı bir araç tasarımını İngiltere Başbakanı Lord Palmerston'a sundu. Ancak başbakandan önce İngiliz askerler, bu tasarımı gereksiz ve bir o kadar da "insanlık dışı" buldular[43]. Motorlu kara taşımacılığının henüz emekleme evresinde böyle bir girişimin kabul görmemesi doğal karşılanabilirdi. Ancak 1903 yılından 1911 yılına kadar zırhlı bir araç yapmak üzerine taslaklar hazırlayan Avusturyalı Gunther Burstyin'in projesi,

[42] Timoty T. Lupfer, **The Dynamics of Doctrine: The Changes in German Tactical Doctrine During the First World War**, (Kansas: Combat Studies Institute Press, 1981), 11-15.
[43] David Fletcher, **The British Tanks 1915-19**, (Witshire: The Crowood Press, 2001), 9.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Avusturya Savaş Bakanlığı tarafından gereksiz bulunarak reddedildi. Burstyin'in tasarladığı tank, daha önceden yapılan zırhlı arabalardan ve dretnotlardan ilham almıştı. Ancak zırhlı arabaların dört teker üzerine yapılmasının işlevsel olmadığını fark etmiş, aracın ağırlığının her tarafa eşit dağılabilmesi için paletin kullanılması gerektiğini anlamıştı. Motorlu silah (*Motorgesscütz*) adını verdiği bu tasarımı tek başına üretebilmesinin de imkânı yoktu[44].

1850'li yıllarda insanlık dışı bir icat olarak yorumlanan tanklar hakkında Birinci Dünya Savaşı'nda benzer bir yorum yapılmasının pek ihtimali bulunmamaktaydı. Savaşta kullanılan yöntemler ve yüksek tahrip güçlü silahlar, Birinci Dünya Savaşı'nın zaten bir parçası haline gelmişti. Ordular savaşın sona ermesi için zeplin, zehirli gaz, bombardıman gibi birçok yol denemekte ancak beklenilen sonucu alamamaktalardı. Bu nedenle hemen her icat gibi tankların da zamanını beklemesi gerekmekteydi.

Birçok denemeden sonra İngiltere, modern anlamda tankın ilk prototiplerinden olan "*Little Willie*" adını verdiği tankı 1915 Temmuz ayında üretebildi. Tankın tareti çok fazla ağırlık yaptığı için çıkarıldı ve bunun yerine daha hafif silahlar yerleştirildi. Fakat bu kadar büyük bir araca yerleştirilen hafif silahlar yeterli görülmedi. Bu prototip göz önüne alınarak ilk defa top yerleştirilen ve "*Mother*" adı verilen paletli tank üretildi. Saatte yaklaşık 6 kilometre hızla ilerleyebilen Mother'ın içerisinde 8 personel bulunmaktaydı. Muharebe alanlarında iletişimini flamalarla ve güvercinlerle sağlamaktaydı[45].

[44] Alaric Searle, **Armoured Warfare A Military, Political and Global History**, (Londra: Bloomsbury Publishing, 2017), 2.
[45] Fletcher, **age**, 43-46.

Şekil 3: Mother'ın bir fotoğrafı

David Fletcher, **The British Tanks 1915-19**, (Witshire: The Crowood Press, 2001), 9

16 Eylül 1916 tarihinde Somme bölgesine büyük bir gizlilik içerisinde getirilmiş olan 49 adet Mark I tankları -Mother'ın prototipinden üretildiler- taarruza geçti. Ancak donanım olarak yeterli olmayan tanklar beklenen başarıyı gösteremedi. Bunun yanında tankların aceleci davranılarak cepheye sürülmesi ciddi bir sürpriz şansının da elden kaçmasına neden oldu[46].

Zırhlı araçlar hakkında benzer girişimleri olan, fakat henüz bir sonuç alamayan Almanya, Somme'da tanklarla karşılaştıktan iki hafta sonra 2 Ekim 1916'da iç yazışmalarında bu yeni araçlardan dikkate değer diye bahsetmekteydi. Daha önce Almanya'da 1913 yılında geliştirilen Zırhlı Kara Kruvazörü (*Landpanzerkreuzer*) adı verilen oldukça hantal bir prototip üretilmişti. Bunun dışında *Treffas-Wagen* adı verilen -iki büyük traktör tekerleğinin arasına yerleştirilen kabinle hareket eden- farklı bir araç üretildi. Ancak bu araç hareket ettiğinde ileri gitmek yerine, ağırlığı ve dengesizliği nedeniyle kendisini toprağa kazma eğiliminde olduğu için başarılı bulunmayarak önceden verilen on adet sipariş bire düşürüldü. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Savaş Bakanlığı birçok şubeden oluşmaktaydı. Tank üretimi için özel bir şube oluşturulmamış olsa da Almanya'da üretim sırasında birçok farklı şube birlikte çalıştı. Motorlu taşıtlar için oluşturulmuş A7V şubesi, Birinci Dünya Savaşı boyunca Almanya'nın ürettiği en etkili tanka ismini verecekti. A7V tankı, arazi

[46] Richard M. Ogorkiewicz, **Technology of Tanks I**, (Birleşik Krallık: Jane's Information Group, 1991), 7-8.

özelliklerine bağlı olarak toplam kat edebileceği mesafe 25-30 kilometre kadardı. 20 kişilik personel sayısıyla İtilaf Devletleri'nin tankından oldukça kalabalık bir mürettebata sahipti. Almanya'daki çelik sıkıntısı nedeniyle 100 siparişin ancak 10 tanesi yapılabildi[47].

1914 yılından itibaren çeşitli tank prototipleri artık seri üretime geçebilecek seviyeye gelmişti. 1918 yılında Batı Cephesi'nin içinde bulunduğu çıkmazı çözümleyecek 8 Ağustos'taki Amiens taarruzunda İtilaf Devletleri'nin 342 ağır (Mark V), 72 hafif (Whippets), 120 destek tankı ve 16 adet de zırhlı aracı bulunmaktaydı. Saldırı sabahı yoğun sisten dolayı görüş mesafesi 10 metreye kadar düşmüş ve saldırının ilk bir saati bu şekilde geçmişti. Alman askerlerinin hazırlıksız yakalanmasıyla tanklar nispeten kolay bir şekilde ilerleyebilmiş, birçok Alman askeri bu baskın karşısında teslim olmak veya kaçmak zorunda kalmıştı[48]. Cephe bu saldırı sonrasında çözülmüştü.

16 Eylül 1916 tarihinde tankın savaş alanlarında kullanılmasından yaklaşık bir hafta önce 8 Eylül'de Alman ordusunun üst kademesi toplantı yapmış ve yeni bir savunma planı uygulamaya karar vermişti. Bu kararda ordu, derin bir savunma hattı oluşturmayı tanklardan önce planlamıştı. Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda mağlup olsa da bu savunma doktrini benimsenmeye devam edecekti. Topraklarında birçok muharebe meydana gelen Fransa ise savaştan önce yapılan tahkimatın değerini kavramış, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra savunma hazırlıklarına devam etmişti.

Tankın icadının ardından değişen savunma doktrinlerinin yanı sıra kale merkezli savunma sistemine bir darbe de Belçika'da Birinci Dünya Savaşı'nın henüz başında gelmişti. Almanya, Schlieffen Planı kapsamında Fransa Ordusu'nun toparlanmasına fırsat vermeden Belçika üzerinden Fransa topraklarına girmek istiyordu. Ancak Belçika beklenilenden iyi bir şekilde karşı koyunca bu plan gecikmeye başladı. Bunun üzerine Alman Ordusu *Big Bertha* adı verilen 42cm'lik obüslerle ve diğer toplarla kaleleri bombalamaya başladı. Big Bertha'nın 800 kiloluk topları karşısında Belçika kaleleri kısa sürede aşıldı[49].

---

[47] Ralf Raths, "German Tank Production and Armoured Warfare, 1916-18", **War and Society**, no. .30 (2013), 25-36.
[48] Martin Samuels, "Shock and Friction as Explanations for Disaster at the Battle of Amiens, 8 August 1918", **War and Society**, no. 35(2016), 278-282.
[49] Gilles Boue, "Liege, Siege Of", **World War I: The Definitive Encyclopedia and Document Collection**, c.1, (Kaliforniya: ABC-CLIO, 2014), 958.

2.3. Sonuç

Şehirlerin etrafında surların inşa edilmesinden Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan sürede savunma yapıları hem çeşitlilik kazanmış hem de güçlendirilmişti. Ancak silah sanayiinde özellikle 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler savunma yapılarında köklü değişikliklere ihtiyaç duyulmasına neden olmuş ve bu yapılarda kullanılan beton miktarı ve kalitesi zaman içerisinde artmaya başlamıştı. Beton bu dönemde her ne kadar var olan savunma yapılarını güçlendirmek amacıyla kullanılmaya başlansa da modernleşen silahlara karşı güçlendirme çalışmalarının yeterli olmadığı kısa süre içerisinde anlaşılmıştır. Bu noktada özellikle Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı öncesinde başladığı savunma hazırlıkları İkinci Dünya Savaşı'nda inşa edeceği Maginot Hattı'nın prototipi olmuştur. Özellikle Verdun'da yaşanan muharebelerde Fransa'nın hazırladığı tahkimatlar modern silahlarla donatıldıklarında aşılması zor engeller olarak göze çarpmıştı. Bu noktada İtilaf Devletleri Birinci Dünya Savaşı bitiminde Almanya'ya ağır şartlar dayatırken yeni bir savaşın önüne geçmek istese de Fransa savunma hazırlıklarına tam olarak 1929 yılında sınırları boyunca başlayacaktı.

Sınırları boyunca tahkimat hazırlıklarına girişilmesini anlamak için modern araçların gelişimini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Çünkü motorlu araçların orduda kullanılmasından önce ordular piyade ve süvarilerin hareket kapasitesiyle sınırlıyken, motorlu araçlar bu sınırı büyük ölçüde ortadan kaldırmaktaydı. Örneğin 18. yüzyılda devletler stratejik olarak önemli noktaları piyade, süvari gibi birliklere karşı koruduğu takdirde sınırlarını da korumuş oluyordu. Ancak tank, uçak gibi zırhlı ve silahlı araçların kat edebileceği mesafe ve bu durumun kimi zaman arazi şartlarından bağımsız bir şekilde gerçekleşebilmesi modernleşen dünyada devletlerin topraklarının tamamını tehdit altında bırakmaktaydı. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı yaklaşırken ülkeler silahlanma yarışının paralelinde savunma hazırlıklarını da sınırları boyunca sürdürmekteydi.

İki dünya savaşında da baskın tarzında bir taarruz anlayışını (Schlieffen Planı ve Blitzkrieg-Yıldırım Harbi) benimseyen Almanya, derinlikli bir savunma anlayışının önemini Birinci Dünya Savaşı'nın Batı Cephesi'nde kavramıştı. Baskın tarzında bir savunmaya karşı alınabilecek önlem olarak savunma hattını üç parça şeklinde düzenleyen Almanya, bu savunma anlayışını Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup

olarak ayrılmasına rağmen İkinci Dünya Savaşı'nda da benimsemeye devam etmiştir. Derinlikli bir savunma hazırlığı motorize birliklerin giderek artan kapasiteleri göz önüne alındığında makul bir sistem olarak yorumlanabilir. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya, Schlieffen Planı adını verdiği planla henüz motorize olmayan bir orduyla Fransa'yı hızla savaş dışı bırakmayı ve ardından Rusya'ya saldırmayı tasarlamış ancak savaş bir siper savaşına dönüşerek dört yıl kadar Batı Cephesi'nde sürmüştü. Siperlerin cephe boyunca kazılması, savunma yapılarının modern silahlarla donatılarak etkilerinin arttırılması savaşı bir çıkmaza götürmüştü. Bu dönemde savaşın sonucunu belirleyecek taarruzlar taraflar arasında denense de makineli tüfek ve toplar karşısında süvari ve piyadeler beklenen başarıyı elde edememekteydi. Kullanılan zehirli gazlar, siperlerin altından kazılan lağımlar, hava bombardımanları gibi yöntemler de başarılı olamamaktaydı. Tankın muharebe alanına dahil olmasıyla cephede açılan gedik Almanya'nın savaşı kaybetmesinde önemli rol oynamış ve savaştan sonra kurmayların tecrübelerinde bu durum yerleşmişti. İkinci Dünya Savaşı'na doğru Nazi Almanya'sı zırhlı ve motorlu birliklere yönelerek Yıldırım Harbi'nin hazırlıklarına başlamıştı.

Birinci Dünya Savaşı modernleşen dünyanın gelişen üretim kapasitesi ve teknolojisiyle savaşların artık çok daha yıkıcı olduğunu ve topyekûn bir hal aldığını ortaya koymuştur. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı öncesinde birçok devlet savunma yapıları inşa ederek topraklarını, askerlerini ve kaynaklarını bu yıkıcı savaştan korumayı hedeflemiştir. Üçüncü bölümde Avrupa'da inşa edilen bazı savunma hatlarının yapım planları ve Türkiye'de süreli yayınlara yansımalarına değinilecektir.

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA AVRUPADA YAPILAN SAVUNMA HATLARI VE TÜRKİYE'DEKİ SÜRELİ YAYINLARDA MÜSTAHKEM MEVKİLER

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da yapılan savunma hatları Türkiye'de süreli yayınlara savaş boyunca konu olmuştur. Savunma hatlarında yaşanan muharebeler dışında bu dönemde hatlardaki hazırlıkların hangi planlar çerçevesinde inşa edildikleri aktarılırken, savunma hatlarının nasıl yapılmaları gerektiği hakkında fikirler içeren yazılar da kaleme alınmıştır. Bu bölümde Avrupa'da yapılan savunma hatlarının incelenmesinin ardından bu hatların yerel basına yansımalarına değinilecektir. Böylelikle Avrupa'da inşa edilen savunma hatlarıyla Türkiye'de inşa edilen savunma hatları arasında bir kıyas imkânı sunulurken, yerel basında savunma hatları hakkında yapılan yorumlara yer verilerek dönemin insanlarının müstahkem mevkilere bakışı anlaşılmaya çalışılacaktır.

3.1. Avrupa'da Yapılan Bazı Müstahkem Mevkiler

3.1.1. Maginot Hattı

Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerinden olan Fransa, bu zaferi birçok bedel ödeyerek elde etmişti. Neredeyse dört yıl boyunca değişmeden kalan Batı Cephesi'ndeki muharebeler çoğunlukla Fransa sınırları içerisinde yaşanmış, savaş bittiğinde bu topraklar harabeye dönmüştü. Gerek ekonomik gerek demografik olarak oldukça yıpranan Fransa, Almanya'ya çok ağır şartlarda bir anlaşma imzalatarak bir daha savaş çıkmasının önüne geçmek istemişti. Buna rağmen savaşın hemen sonrasında olası bir saldırıya karşı ne yapılması gerektiği de ordu mensupları tarafından tartışılan bir konu olmaya devam etmekteydi.

Fransız ordusu Birinci Dünya Savaşı'nın ardından iki görüşe ayrılmıştı. Bu görüşlerden birincisi, Mareşal Ferdinand Foch liderliğinde en iyi savunma taktiğinin taarruz etmekten geçtiğini savunan gruptu. Bu grup, Almanya eğer Fransa'yı tekrar tehdit edecek olursa derhal Ren Nehri'nin geçilmesini ve sert bir yanıt verilmesi

gerektiği görüşünü savunmaktaydı. İkinci grup ise Verdun Muharebeleri'ndeki deneyimlerinden dolayı müstahkem mevkilerin taarruz eden kuvvetlere ağır kayıplar verdirilmesinde ne kadar etkili olabildiğini tecrübe ettiğinden, sınırlarda yapılacak yeni savunma noktalarının inşa edilmesi fikrini benimsemekteydi. Bahsi geçen iki grubun tartışmaları sürerken, savunma hazırlıklarında nasıl yol izleneceği konusunda gerçekçi yaklaşımlar demografik değerleri göz önüne alınmasıyla başladı. Çünkü, Fransa'nın bu tarihlerdeki nüfusu 40 milyon civarındayken Almanya'nın nüfusu 70 milyondu ve Almanya daha yüksek bir doğum oranına sahipti[50]. Bu istatistikler ve dönemin askeri stratejileri göz önüne alındığında taarruz fikrini benimseyen grubun düşünceleri değer kaybetmekteydi.

Savunma fikrinin ağırlık kazanmasıyla ortaya nasıl bir hazırlık yapılması gerektiği sorusu çıktı. Kuzeydoğu'da Belçika ile olan sınır uzun yıllardır değişmemişti. Bu nedenle belli tahkimatlar hâlihazırda bölgede bulunmaktaydı. Fakat Almanya'dan Birinci Dünya Savaşından sonra alınan Alsas-Loren bölgeleri 1870-1918 yılları arasında Fransa toprağı değildi. Bu nedenle bölgenin tahkim edilmesi gerekmekteydi.

Savunma hazırlıkları için ilk resmi teklif, Fransa'nın kuzey sınırlarından itibaren başlayarak güneyde İtalya sınırını da içine alacak bir tahkimat dizisi oluşturulması yönünde 1920 yılının Mayıs ayında Marne Muharebesi galibi Mareşal Joseph Joffre'den geldi. 1921 yılında ise Fransa'nın sonraki 20 yılının stratejik doktrini olacak olan "muharebe alanları barış zamanında hazırlanır" önerisi Mareşal Philippe Petain'den geldi. Petain, Ren Nehri'nden Moselle Nehri'ne kadar bir sınır tahkimatını öneriyor ve bu bölgenin güçlü olmasının Almanlar için caydırıcı bir etken olacağına inanıyordu. Belçika'nın ise ancak kendi sınırları içinde savunulabileceğini düşünüyordu. Çünkü Arden Ormanları'nın batısında herhangi bir doğal savunma pozisyonu bulunmamaktaydı. Bu nedenle müttefik olan Belçika ile ortaklaşa bir şekilde Belçika doğu sınırı boyunca tahkimat yapılabilirdi[51].

1920'li yıllar benzer tartışmalarla geçerken İtalya'da kurulan faşist iktidarın yayılmacı politikalarıyla birlikte Fransa güney sınırlarında da savunma hazırlıklarına ihtiyaç duymaya başladı. Fransa'da Müstahkem Mevkiiler Komisyonu (CORF[52]) bu

[50] William Allcorn, **The Maginot Line: 1928-45**, (Oxford: Osprey Publishing, 2003), 6.
[51] **age**, 8.
[52] Komisyonun tam adı: Cominission d'Organization des Régions Fortifiés

dönemde tahkimat planlarını oluşturmak için kuruldu. Eylül 1927'de ilk toplantısını yapan bu komisyonun amacı güçlendirilecek bölgeleri belirlemek ve bir öncelik sıralaması yapmaktı. Mart 1928'de hazırladıkları raporda Metz şehriyle ve Ren Nehri'nin geçtiği sınır noktası olan Lauter bölgesini öncelikli alan olarak belirledi. Bununla beraber sınır boyunca iletişim ve elektrik altyapılarının sağlanması için planlar çizildi. Ulaşım sistemleri için yine sınır boyunca askeri amaçlı kullanılacak kara ve demiryollarının yapımına karar verildi. Komisyon her türlü silah ve gözlem noktasını barındırabilecek 12 farklı yapı planı hazırladı. Bu çeşitlilik arasında sadece gözlem amaçlı yapıların planlarının yanında, makineli tüfek veya havan topları için de ayrı yapı planları bulunmaktaydı[53].

Planlanan bu savunma hatları tartışmalardan çok da öteye geçememişti. Ancak eski bir asker olan ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarını savaş gazileri ve asker emeklileri için yaptığı çalışmalarla geçiren Andre Maginot'un 1929 yılında Savaş Bakanı olması savunma hatları için önemli bir dönüm noktası oldu. Göreve geldiğinde savunma planlarını benimseyen Andre Maginot, projenin aynı zamanda ülkede büyük bir istihdam yaratacağını savundu. İşsizlik sorunu yaşayan Fransa'da bu görüş benimsendi. Bunun yanında bakanın vatanseverlik duygusuna vurgu yaparak elde ettiği destek o kadar yüksekti ki 1932 yılında ölümünden sonra basın bu tahkimatlara Maginot Hattı (*La Ligme Maginot*) demeye başladı ve 1935 Ağustos'unda resmen bu isimle anılması kabul edildi. Savunma hattının yapımına hükümetle özel firmalar arasında yapılan anlaşmalarla başlandı. Buna göre 100 kilometre tünel hazırlanacak, 12 milyon metreküp toprak atılacak ve 1,5 milyon metreküp beton kullanılacaktı. Bunlara ek olarak 450 kilometre kadar kara ve demiryolu inşa edilecekti. Hattaki çalışmalar 1934'te plana eklenen kısımlar haricinde 1930'ların ilk yarısında büyük ölçüde tamamlandı. Plan resmi olarak 1936 yılında tamamlanmış bir seviyeye gelmiş olsa da Fransa, Alman saldırısı gerçekleşene kadar istihkâm hazırlıklarına devam etti[54].

Yapılan bu ilk tahkimatlarda komisyon 3,7 milyon frank bütçe istese de bakanlık 1929 yılında 2,7 milyon franklık bütçeyi onayladı[55]. Tahkimatlara bütçe ayrılan 1929 yılının bir diğer önemi ise dünya tarihinin en büyük ekonomik krizlerden

[53] J.E. Kaufmann, H.W.Kaufmann, **Fortress France, The Maginot Line and French Defences in World War 2**, (Greenwood Publishing Group, 2006), 19-20.
[54] Allcorn, **age**, 9.
[55] Kaufmann, **age**, 21.

bir tanesinin başladığı yıl olmasıdır. Fransa savunma tahkimatlarına bu kriz ortamına rağmen başlamış ve sonraki yıllarda da devam ettirmişti.

3.1.1.1. Fransa'nın Kuzeydoğu Sınırlarında Yapılan Tahkimatlar

Fransa-Almanya kuzey sınırı çok da engebeli bir bölge olmamasından dolayı olası bir saldırı sınırın herhangi bir noktasından gelebilirdi. Bu nedenle Fransa bu bölgede kesintisiz bir şekilde tanksavar maniaları, dikenli teller, makineli tüfek ve tanksavar silahları için yapılmış beton koruganlar inşa etmekteydi.

Kuzey sınırına paralel uzanan bu hatta Saar Nehri civarında yaklaşık 40 kilometrelik bir boşluk bırakılmıştı. Bu noktadaki arazi tahkimat yapmaya pek elverişli değildi. Ancak bu boşluk sadece arazi şartlarından dolayı bırakılmamıştı. Versay Antlaşması nedeniyle Fransa'nın elinde olan bu bölgede 1935 yılında yapılacak oylamanın sonucunda Almanya'ya tekrar katılma ihtimalinin olmasından dolayı bölgede tahkimat hazırlıkları riskli bir yatırım olarak görülmekteydi. Nitekim 1935 yılında yapılan seçimlerde bölge Almanya lehine oy kullanmıştı. Boşluk bırakılmasının bir başka nedeniyse olası bir savaşta Fransız ordusu için bir saldırı noktası olarak kullanılma ihtimali göz önünde tutulmaktaydı[56].

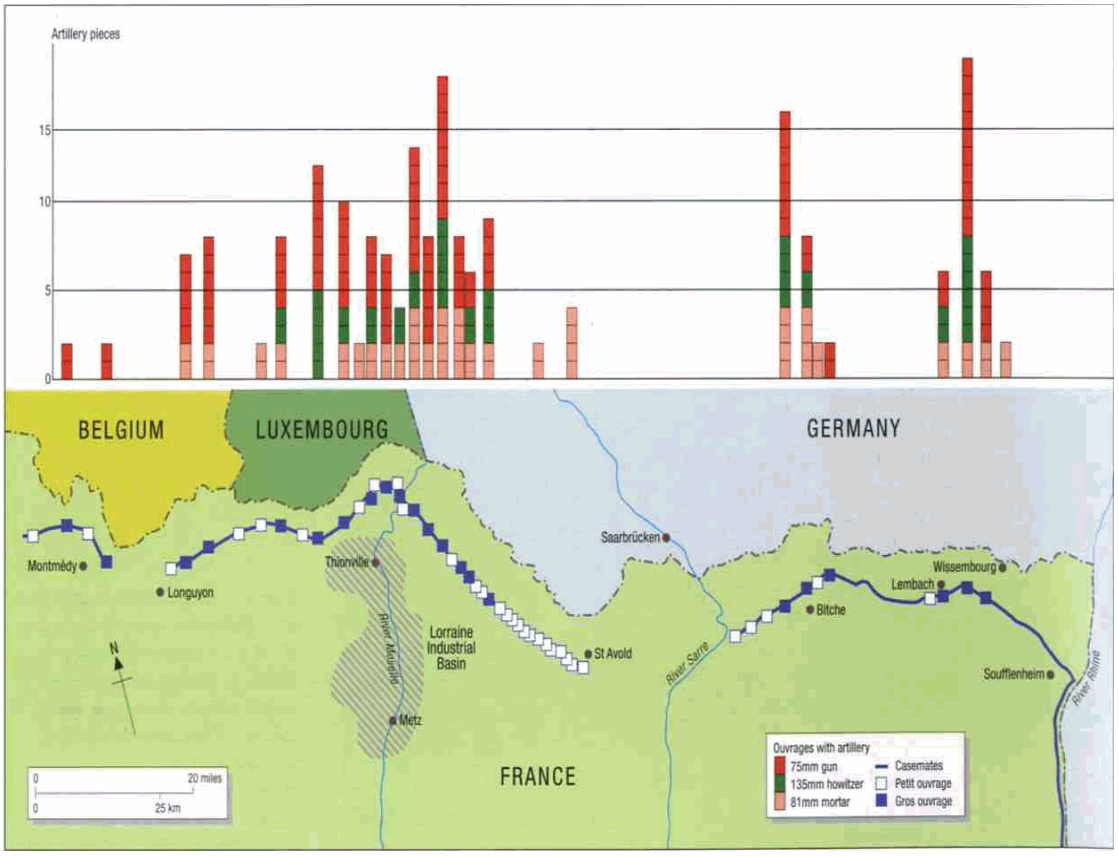
Yapılan bu savunma hattı sınırın yaklaşık 5-10 kilometre kadar içerisindeydi. Bu durum olası bir saldırı karşısında kurulan uyarı sistemleriyle alarma geçilmesine olanak sağlamasının yanında, yapılan tahkimatların casuslar tarafından gözlemlenmesine bir miktar da olsa engel olmaktaydı[57].

Büyük koruganlarda makineli tüfek ve hafif toplar haricinde iki adet de ağır kalibreli toplar için mazgallar hazırlanmıştı. Duvarlar ise 240 mm çaplı ağır toplara karşı dayanabilecek seviyede, ortalama 2-2,25 metre kadar kalınlıktalardı. Maginot Hattı boyunca yapılan tahkimatlarda kullanılan betona yoğun bir şekilde çelik karıştırılmıştı. Bunun yanında malzeme bakımından oldukça dayanıklı olan bu tahkimat hattında bazı noktalarda doğal pozisyonların yarattığı avantajlı durumlardan da faydalanılmaktaydı. Duvarların hemen dışında 2 metre genişliğinde 3 metre derinliğinde hendekler kazılmış ve bu hendeklerde makineli tüfekler yerleştirilerek

[56] Kaufmann, **age**, 77.
[57] Allcorn, **age,** 11.

piyadelere karşı önlemler alınmıştı. Ayrıca düşman tarafından atılan el bombalarının bu hendeklere düşmesini sağlayacak şekilde bir eğim verilmişti[58].

Birçok tahkimat noktasının üzerine yarım küre şeklinde bir platform yapılmıştı. Yükseltilebilen bu küre platformun gözlem, makineli tüfek veya havan topları için kullanılabilmelerinin yanında aynı zamanda hava temizleme filtreleri de takılarak gaz saldırılarında hava sirkülasyonunda kritik bir rol üstlenecekti[59].

Şekil 4: Fransa-Almanya sınırlarındaki tahkimat bölgelerini gösteren harita ve bölgede kullanılan topların cins ve yoğunluklarını ifade eden grafik

William Allcorn, **The Maginot Line: 1928-45**, (Oxford: Osprey Publishing, 2003), 10.

Koruganların girişlerinde zırhlı kapılar bulunmaktaydı. Bu kapıların hemen arkasında seyyar köprüler ve makineli tüfekler yerleştirilerek içeri sızmalara karşı önlem alınmıştı. Koruganlar arasındaki aydınlatma için birçok projektör yerleştirilse de savaş patlak verdiğinde bunlar tam olarak hazır durumda değildi. Koruganlar kendilerine yetebilecek şekilde elektrik, su, yiyecek ve garnizonun istirahat edeceği yerlere sahipti. Birinci Dünya Savaşından tecrübeyle koruganlara gazlara karşı hava

[58] Allcorn, **age**, 12.
[59] Kaufmann, **age**, 31.

filtreleme sistemi de kurulmuştu. Koruganlardaki topların atışlarından dolayı yaşanabilecek duman sorunu içinse silahlara fişekler takılarak dumanın içine alınması sağlanmıştı. Dolan bu fişekler koruganların önündeki hendeklere atılmaktaydı[60].

Maginot Hattı'nın bulunduğu arazide bağımsız olarak yapılmış koruganlar aslında bütün hattın sadece destekleyici unsurlarıydı. Bu savunma hattını diğer hatlardan farklı kılan noktaysa yapılan "küçük ve büyük tahkimatlar" olarak tanımlanan yapılardı (*petits ouvrages* ve *gros ouvrages*). Küçük tipteki tahkimatlarda içerisinde makineli tüfekler ve hafif tanksavar silahları olmak üzere piyade türü silahlar bulunmaktaydı. Büyük tipteki tahkimatlarda ise hem ağır toplar hem de piyade silahları bulunuyordu.

Küçük tahkimat denilen yapılar aslında birbirine bağlı üç adet korugandan oluşmaktaydı. Bu koruganlar, arazide dağınık bir şekilde yapılan bağımsız koruganlara oldukça benzemekteydi. İki adet zırhlı mazgal bulunan bu koruganlarda ikiz makineli tüfek ya da değiştirilebilecek şekilde hafif tanksavar silahları bulunmaktaydı. Ayrıca her yapının üzerinde gözetlemeye ve yakın savunmalara imkân verilen platform şeklinde yarım küreler yerleştirilmekteydi. Üç korugandan oluşan bu tahkimat sisteminin uzunluğu arazi şartlarına göre değişmekle birlikte 50-150 metre arasındaydı. Bu yapıların etrafı manialar ve dikenli tellerle çevrilmekteydi. Bu tip tahkimatlar genellikle içerisinde 100 ila 150 kişilik garnizon bulundurmaktaydı[61].

Şekil 5: Maginot Hattı'nda küçük tahkimat bölgelerinden fotoğraflar

William Allcorn, **The Maginot Line: 1928-45**, (Oxford: Osprey Publishing, 2003), 6.

Büyük tahkimat bölgeleri ise ağır kalibreli topların yerleştirilebileceği koruganlardan, piyade koruganlarından, sığınaklardan, gözetleme kulelerinden ve platform kürelerden oluşmaktaydı. 1000 kişilik sayılara ulaşabilen garnizonlarıyla ve

[60] Allcorn, **age**,13-14.
[61] Allcorn, **age**, 17.

500-800 metre boyunca kesintisiz bir şekilde yapılışlarıyla bu yapılar Maginot Hattı'nın en önemli yapılarıydı. Bahsedilen ağır top koruganlarına genellikle 81mm çaplı havan, 135 mm'lik obüs ve 75 mm'lik uzun menzilli ağır toplar yerleştirilmekteydi. Bazı noktalarda bu toplar bir platform üzerine yerleştirilerek 360 derece atış imkânı sağlamaktaydı. Yapılan bu koruganlarda topların bulunduğu bölümle tüneller ve cephanelik arasındaki ulaşım sadece merdiven ve asansörlerle yapılmaktaydı. Tünelle korugan arasında zırhlı kapılar yerleştirilmişti ve topların olduğu bölüme ulaşabilmek bu kapılarla mümkündü[62].

Büyük tahkimatlarda bir veya iki adet gözlem noktası bulunmaktaydı. Savaş sırasında emir komuta sisteminin temeli bu noktalara dayanmaktaydı. Bu kısımlardan topçu erlerine tel aracılığıyla atış yapılacak yerlerin koordinatları bildirilmekteydi. Ayrıca bu noktalarda denizaltılarda kullanılanlara benzer dürbünler de yerleştirerek daha güvenli bir gözlem yapılabilmesine imkân sağlamaktaydı[63].

1935 yılının başlarında Saarland'ın oylama ile tekrar Almanya'ya katılması ve Belçika'nın tarafsızlığını ilan etmesiyle Fransa tahkimat planlarında değişikliğe gitmek durumunda kaldı. Savunma planlarına eklenmek durumunda kalınan bu bölgelere yeni cepheler (*nouveaux fronts*) adı verildi. Yeni cephelerde genellikle 75 mm'lik toplar kullanıldı. Fakat diğer bölgelere oranla bu bölgede, düşmanı çapraz ateşte bırakabilecek ateş açma pozisyonları daha azdı. Belçika sınırına yakın bölgelerde tahkimatlar birbirinden ayrı koruganlar ve beş küçük tahkimat bölgesi olarak inşa edilmişti. Sonuçta araziye dağılmış koruganlarla ve üç büyük tahkimat bölgesiyle de Saar bölgesindeki boşluk kapatılmıştı[64]. Bu durumda Fransa, kuzey ve doğu sınırının neredeyse tamamını kapatmıştı. Ren Nehri'nin izin vermediği arazilerde yer yer boşluklar görülmekteydi. Ancak nehrin kendisinin de doğal bir savunma noktası olduğu kabul edilmekteydi.

3.1.1.2. Fransa'nın Güney Sınırlarında Yapılan Tahkimatlar

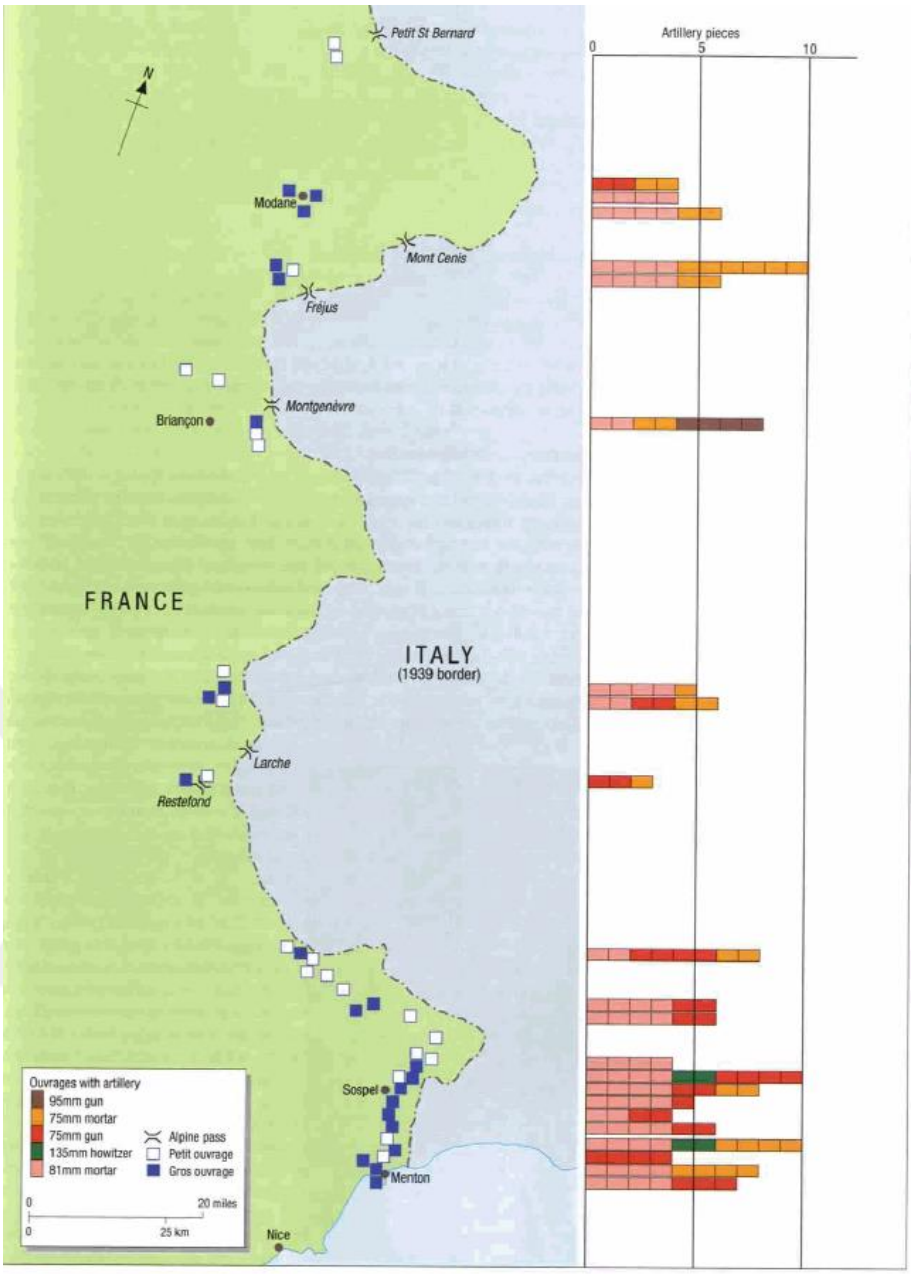
Fransa'nın Almanya ile olan sınırının aksine İtalya sınırının neredeyse tamamı engebeli ve zorlu bir araziydi. Bölgedeki yolların durumu iyi değildi. Bundan dolayı Fransa, İtalya sınırlarına bir duvar örmek yerine belli noktalardaki geçitleri tutmak

[62] Allcorn, **age**,19-22.
[63] Allcorn, **age**,25.
[64] Allcorn, **age**,33.

adına tahkimatlar yapmaktaydı. Bu tahkimatlar genel olarak birbirini destekleyen koruganlardan oluşmaktaydı.

Fransa'nın güneyinde arazinin daha az dağlık olduğu Menton şehri civarında tahkimatlarda ciddi bir yoğunlaşma görülmekteydi. Bununla beraber kuzey sınırında yapıldığı gibi piyade veya topçu koruganı ayrımı bölgede söz konusu değildi. Yapılan koruganların bütün amaçlara uygun olması için çaba sarf edilmekteydi. Arazinin engebeli olması ağır kalibreli topların bölgeye taşınmasını da zorlaştırmaktaydı. Bölgede yapılan ilk tahkimatlar bittiğinde mühendisler güçlendirme planlamaları yapmaya başlasa da politikacıların bütçe ayırmadaki isteksizlikleri ve 1936 yılında CORF'un dağılması nedeniyle ikinci bir güçlendirme çalışması mümkün olmadı. Ancak çalışmalar İkinci Dünya Savaşı patlak verene kadar düşük maliyetli küçük eklemelerle devam etti[65].

[65] Allcorn, **age**,34-40.

Şekil 6: Fransa'nın güney sınırlarında yaptığı tahkimatlar

William Allcorn, **The Maginot Line: 1928-45**, (Oxford: Osprey Publishing, 2003), 35.

1940 yılına gelindiğine Fransa sınırlarına toplam 22 tanesi kuzey, 23 tanesi güney olmak üzere 55 adet büyük tahkimat alanları yapılmıştı. 35 tanesi kuzey, 35 tanesi güneyde olmak üzere toplam 70 adet de küçük tahkimat alanları yapılmıştı. Bu tahkimatlar için 344 adet ağır kalibreli top, 150'den fazla taret, 1500 adet platform bağlantılı küre inşa edilmişti. Bunun yanında tahkimatlar için 100 kilometre uzunluğunda sığınak kazılmış, 1,5 milyon metreküp beton dökülmüş ve 150.000 ton çelik kullanılmıştı. Yapılan büyük tahkimat bölgelerinin tanesinin tahmini maliyetinin

50-90 milyon frank, küçük tahkimatların maliyetlerinin ise 8-24 milyon frank arasında değiştiği hesaplanmaktadır[66].

3.1.2. Almanya'nın İkinci Dünya Savaşında Kullandığı Müstahkem Mevkiler

3.1.2.1. Siegfried Hattı

Birinci Dünya Savaşı'nın mağlup devletlerinden olan Almanya bu savaşta sonraki yıllarda savunma doktrinini belirleyecek tecrübeleri edinmişti. Bu tecrübelerin gelişimi kısa bir şekilde yukarıda Bölüm 2.2.3.'te ele alınmıştı. Almanya'nın Nisan 1917'de uygulamaya başladığı derinlikli savunma doktrini resmen 1921 tarihinde kabul edildi. Fakat Almanya'da bu savunma doktrinini benimsemeyenler de bulunmaktaydı. General Hans von Seeckt'in başını çektiği bir grup, bu tarz bir savunmanın muharebeleri bir çıkmaza soktuğunu ve savaşı uzattığını düşünmekteydi. Bu grubun genel kanısı siperler arasında sıkışmış bir savaş yerine manevralara dayanan bir muharebe tarzının benimsenmesi yönündeydi. Almanya'da esnek ve derinlikli savunma sistemleri hakkında 1921-1923 yılları arasında 2 ciltlik bir kitap yayınlandı. Kitap iki ayrı görüşün duruma göre kullanılabilirliğini belirterek taraflar arasında nispeten bir uzlaşma sağlamaktaydı. Ancak tam olarak tatmin olmayan Seeckt, zamanla bu derinlikli savunma fikrini ortadan kaldırıp, manevralara dayanan bir sistem kurdu. Öyle ki vefatından sonra bile (1926) genelkurmayda halefleri tarafından bu görüş kabul görmeye devam etti[67].

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın Versay Antlaşması kapsamında ordusu dağıtılmış, önemli sanayi bölgeleri elinden alınmıştı. Bu yaptırımların yanında, Fransa sınırı boyunca yapılan tahkimatların boşaltılması kararlaştırılmıştı ve Almanya'nın gelecekte de sınırlarında itibaren 50 kilometrelik bir alanda tahkimat yapması yasaklanmıştı. Bu yasak Birinci Dünya Savaşı galip devletlerince kurulan bir komisyonla da denetlenmekteydi[68].

1933 yılında Hitler'in iktidara gelmesiyle Almanya'nın savunma anlayışında da değişiklikler yaşandı. Buna göre, belirlenen bölgelerde zırhlı birliklere karşı engeller ve mayın tarlaları hazırlanacak, bu arazilerin gerisine topçu kuvvetleri

[66] Kaufmann, **age**, 91.
[67] Chris Mcnab, **Hitler's Fortresses, German Fortifications and Defences 1939-1945**, (Oxford: Osprey Publishing,2014) 8-9.
[68] Short, **age**, 5.

yerleştirilecek ve karşı saldırı için tanklar hazır halde bulundurulacaktı. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman tanklarının düşman tanklarına karşı etkisiz olmasından dolayı karşı saldırıda tankların kullanılmasına pek de sıcak bakılmamaktaydı. Fakat yine de düşman zırhlı kuvvetlerini parça parça imha etme konusunda verimli olacakları düşünüldüğünden savunma hatlarının arkasında tutulmalarına karar verildi[69].

Almanya, 1934 yılında adlarını bulundukları bölgelerden alan "*Neckar-Enz*" ve "*Wetterau-Main-Tauber*" savunma tahkimatlarını yapmaya başladı. Almanya'nın batı sınırının orta ve güneyine doğru olan bu tahkimat bölgeleri, kısıtlanan sınır bölgesinden oldukça içeride kalmaktaydı. 1936 yılında Ren bölgesi işgaline kadar bu bölgelerde hazırlıklar yapıldı. Ren bölgesinin işgalinin ardından Hitler, Avrupa ülkelerinin tepkisiz kalmasından da güç alarak bölgede tahkimatların başlama emrini verdi. Hitler'in iktidar politikası Alman milletine bir "Yaşam Alanı (*Lebensraum*)" sunmaktı. Bu nedenle Almanya'nın nihai hedefi Orta ve Doğu Avrupa'yı işgal etmek üzerine kuruluydu. Batı sınırında yaptığı tahkimatların esas amacı doğuda yapılacak seferler sırasında batıdan gelebilecek olası bir saldırı karşısında zaman kazanmak üzerineydi. Hitler'e göre Fransa zaten Maginot Hattı'nı inşa ederek bir saldırı niyetinde olmadığını açıkça göstermişti. Bundan dolayı Hitler, ordu doğuya ilerlerken batı sınırının güvende kalmasını, en azından ordu doğudan geri dönene kadar süre kazandırmasını istemekteydi[70].

Tahkimatları inşa etme görevi başlangıçta Alman ordusuna düştü. Ordu ilk olarak bölgede çalışacak olan işçiler için kalacak yer inşasına başladı. Hammadde sorunu nedeniyle yavaş ilerleyen tahkimatlar zamanla hızlandı. Daha sonra ordu, askeri mühendisler gözetiminde olmak kaydıyla firmalarla sözleşmeler yaparak tahkimatları yaptırma yoluna gitti. Almanya sadece 1938 baharında 640 korugan ve karakol noktası inşa etmeyi başardı. Bu olağanüstü yapılaşmaya karşı Hitler, 1938 Mayıs ayında 1800 makineli tüfek noktası, 10.000 korugan ve sığınağın ekim ayına kadar bitmiş olmasını emretmekteydi[71].

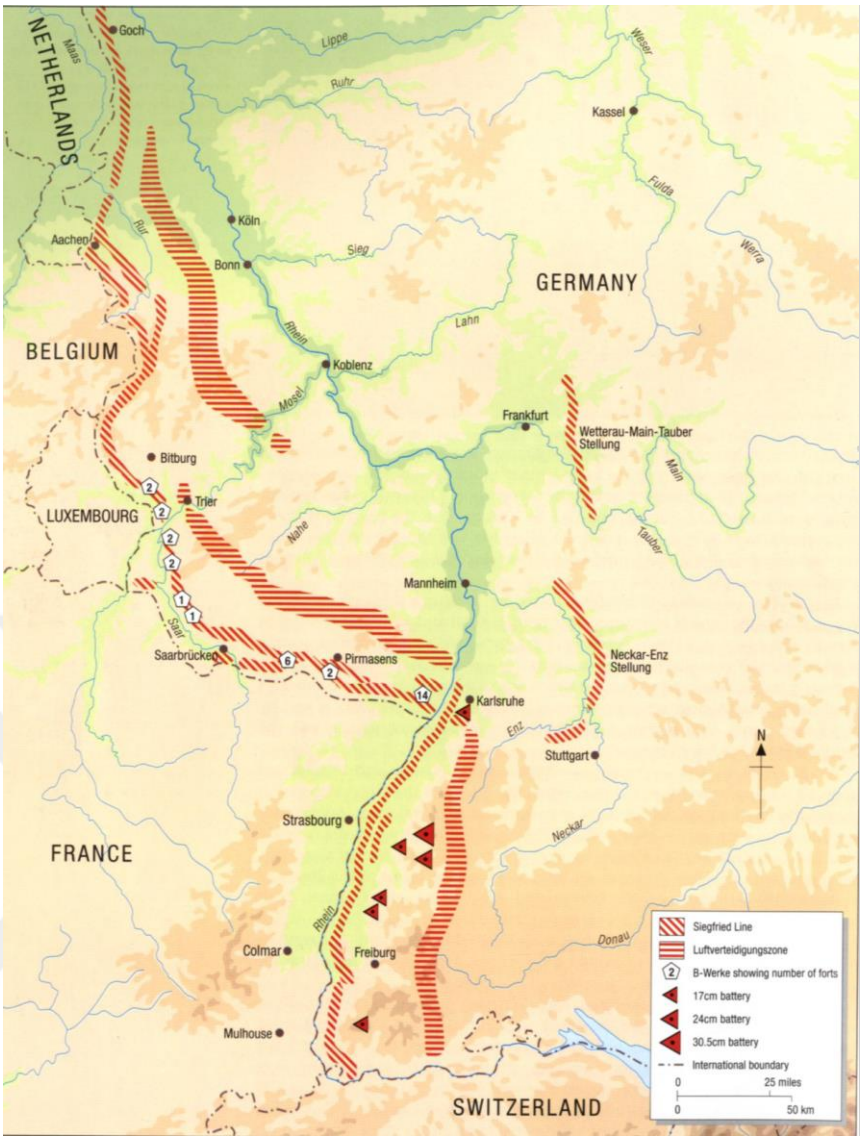
Batı sınırında yapılan tahkimatların biraz doğusunda *Luftverteidigungszone* adı verilen programla Almanya'nın merkezine yapılabilecek bir hava saldırısını önleyecek tahkimatların yapımına da başlandı. 1936 yılından beri yapımına devam edilen

[69] **age**, 9.
[70] Mcnab, **age**, 71.
[71] Short, **age**, 9-11.

Limesprogramm adı verilen tahkimat hattı Eylül 1938 tarihinde büyük ölçüde tamamlanmıştı. Hitler, Ekim 1938'de Avrupa devletlerinin barışı tehdit ettiğini ileri sürerek savunma hazırlıklarını arttırma emrini verdi. Buna göre Aachen-Saar arasında kalan bölge güçlendirilecekti (*Aacheen-Saar Programm*). Savunma hazırlıklarının son kuvvetlendirme programı olan "*Aacheen-Saar Programm*" Ren-Hollanda sınırı arasında kalan bölgede 1939 yılının sonlarından 1940 yılının baharına kadar devam etti. 1940 yılından 1944 yılına kadar olan sürede -savaş Alman topraklarına gelene kadar- bölgede çok da değişiklik yapılmadı[72].

Münih Antlaşmasına (1938) kadar olan sürede kuşkusuz Almanya savunma tahkimatlarında belirli bir seviyeye gelmişti. Ancak düşman saldırılarını emebilmek için tasarlanan bu sistemde, cephane tedariki için yeterince alan ayrılmamıştı. Aachen-Saar Programı bu sorunların üstesinden gelmeyi amaçlamaktaydı. Koruganların duvar ve çatıları kalınlaştırıldı. Yapılan yeni tip koruganlarda ise yiyecek ve mühimmat için ekstra odalar eklenmesinin yanı sıra kubbe şeklinde zırhlı gözlem noktaları da yapıldı. Ayrıca koruganlara gelebilecek atışların ardından oluşacak tozu ve gazı dağıtacak sistemler de eklendi. 1940 yılının Temmuz ayına kadar olan süre boyunca 3828 adet sığınak ve korugan inşa edildi[73].

[72] Mcnab, **age**, 73.
[73] Short, **age**, 19.

Şekil 7: Almanya'nın Fransa sınırlarındaki tahkimatları

Neil Short, **Germany's West Wall The Siegfried Line**, (Oxford: Osprey Publishing), 6.

Almanya bu tahkimatları yaparken muazzam miktarlarda çakıl, kum, demir, çimento ve kereste kullanmaktaydı. Bu maddeleri kullanmak için Almanya, birçok iş makinasına ve kas gücüne ihtiyaç duymaktaydı. Bununla beraber bölgede çalışan mühendis, işçi ve teknisyenlerin maaşları da ekonomiye ağır yük bindirmekteydi. Sadece Limesprogramm'a 1 milyondan fazla Reichsmarks harcandığı tahmin edilmektedir[74]. Limesprogramm kapsamında yaklaşık 3.500.000 m^3 beton kullanılmıştı. 13 Temmuz 1938 yılında yayınlanan tahkimat plan programına göre, sadece 11.860 korugan/sığınak için 472.000 ton demire ve çeliğe ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunun yanında, tank maniaları, iletişim materyalleri, arazideki diğer

[74] Mcnab, **age**, 74.

engeller ve kirişleri güçlendirmek için 170.000 tona daha ihtiyaç duyulacaktı. Buna rağmen Almanya ciddi bir kaynak eksikliği yaşamaktaydı. Almanya'nın elinde tahkimatlarda kullanabileceği 50.000 ton demir ve çelik bulunuyordu. 1938 sonbaharında Hitler'in Aachen-Saar arasına yaptırmayı hedeflediği 1064 yeni yapı ve yaklaşık 46 kilometrelik tank maniası için 100.000 ton demire daha ihtiyaç duyulacaktı[75].

Alman hükümetinin firmalara devrederek yaptırdığı savunma hatlarında zamanla eksiklikler ortaya çıkmaya başladı. Deneyimsiz ordu mühendislerinin eksik denetlemelerinden faydalanan özel şirketler devletin sağladığı kaliteli hammaddeleri yeterli şekilde kullanmıyor, hatta kimi zaman sağlanan ekipmanların satıldığı da oluyordu. Yaşanan gelişmelerin ardından Hitler otobanları inşa ettirdiği Fritz Todt adındaki favori mühendisini savunma hatlarına atadı. Deneyimsiz gençler ve amelelerden oluşan yeni bir ekiple tekrar işe koyulan Todt beklentileri karşılayamadı. Bu olumsuzluklar ortaya çıkarken ordu içi sürtüşmeler hatta yapılan çalışmalara engel olmaktaydı. Bununla beraber Hitler de Mayıs 1938'den itibaren Batı Duvarı'na özel ilgi duymaya başlamıştı. Hitler'in koruganlar hakkında verdiği emirler işleri daha da karmaşık bir hale getirmekteydi. Sınırlarda yapılan tahkimatları teftiş eden General Friedrich Wilhelm von Mellenthin tahkimatlar için "propagandalarımızda söylenen 'aşılması imkânsız surlardan' çok uzak" demiştir[76].

Almanya sınırlarında yaptığı korugan ve sığınakların önünde birçok engel hazırlamaktaydı: Tel örgüler, tank ve piyade mayınları, tanklar için kazılan hendekler, toprağa dikilen kalın kazıklar, tank maniaları (ejderdiş) ve manialarının arkasına yerleştirilen beton piramitler savunma hatlarına derinlik kazandıran unsurlardı. Ejderdişleri ilk siparişlerde 4 sıra olarak hesaplanmıştı ancak gelişen tank teknolojisiyle beraber bu sıranın altıya çıkarılmasına karar verildi ve boyları da yaklaşık 1,5 metre olacak şekilde yapıldı. Bu engellerin arkasında birçok sayıda makineli tüfek noktası ve korugan inşa edildi. Koruganların bazılarının kapıları gaz geçirmeyecek şekilde özel olarak imal edildi. Almanya gaz geçişini engelleyen bu kapılara oldukça önem vermekteydi. Aynı zamanda koruganların içerisine acil durumlarda sadece içeriden açılabilecek şekilde zırhı kapaklar yerleştirildi[77].

[75] Short, **age**, 12-15.
[76] Mcnab, **age**, 76-80.
[77] Mcnab, **age**, 85-89.

Koruganlarda askerlerin istirahat edebileceği katlanabilir ranzalar bulunmaktaydı. Bu ranzalar tavan yüksekliğine bağlı olarak iki ya da üç yataklı olmaktaydı. Yatakhane bölgesinde katlanabilir tabure ve masalar da konularak yemek ihtiyaçları giderilmekteydi. Bununla beraber kişisel ekipmanlar için sınırlı bir raf sistemi kurulmuştu. Acil tahliye kutuları ve tahkimatlarda tadilat işleri için de malzemeler konulmuştu. Bazı koruganlarda kanalizasyon giderine bağlanan tuvaletler bulunmamaktaydı. Böyle noktalarda 8 askere bir kabin düşecek şekilde portatif bir sistem kurulmuştu. Siegfried Hattı'ndaki sığınaklar 7-8 gün cephe gerisinden yardım almadan kendini idare edebilecek şekilde hazırlanmıştı[78].

3.1.2.2. Almanya'nın İtalya Sınırlarında Yaptığı Tahkimatlar

1943 yılının başında savaşın dengesi Almanya'nın aleyhine dönüşmeye başladı. Almanya neredeyse bütün cephelerde savunma pozisyonuna geçmişti. Değişen savaş koşullarına rağmen Hitler, istila ettiği toprakları Müttefik Kuvvetlerine kaybetme niyetinde değildi. Ancak geniş coğrafyaya dağılmış Alman birlikleri için asıl önemli sorun saldırının nereden geleceğinin tahmin edilmesinin güçlüğüydü. İtalya'da çeşitli savunma hazırlıkları yapan Almanya'nın yaptığı hazırlıklara tam olarak savunma hattı demek doğru değildir. Bazı hatlar sadece çekilme noktaları ve doğal pozisyonlarından faydalanmak için belirlenmişken, bazılarında gerçekten kalıcı tahkimatlar yapılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda muharebeler dışında bir de cephe gerisinde istihbarat ve propaganda savaşları olmaktaydı. İtalya üzerine olası bir saldırıyı Hitler Sardinya üzerinden beklerken, ordudaki bazı komutanlar ise Sicilya'nın daha açık bir hedef olacağı görüşündeydi. Müttefik Kuvvetler bu sıralarda *Mincemeat Operasyonu*'nu[79] başlattılar. Operasyonun başarılı olmasıyla Almanya, düşman birliklerini Balkanlardan beklerken Müttefik Kuvvetler Sicilya'dan çıkarma yaptılar.

---

[78] Mcnab, **age**, 90-91.

[79] Mincemeat Operasyonu: Sahipsiz bir cesede, bahriyeli yüzbaşı kimliği yaratılarak Nisan 1943 tarihinde İngiltere tarafından İspanya açıklarına atılır. Cesedin üzerine yüzbaşının sevgilisinden ve ailesinden mektuplar eklenir ve gerçekten böyle bir kişinin yaşamışlığına dair inandırıcı bilgiler oluşturulur. Ayrıca yanındaki evraklardan Müttefiklerin Balkanlarda bir saldırı hazırlığında olduğu bilgileri içeren raporlar bulunur. Şifresi Almanlar tarafından kırılmış bir hat üzerinden İngiltere-İspanya arasında haberleşme sağlanır. İngiltere yaratılan bu yüzbaşı için taziye mesajları yayınlar. Almanya yaptığı araştırmalar sonucunda böyle bir kişinin var olduğuna inanır ve gerçekten Balkanlarda bir saldırı beklemeye başlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Denis Smyth, **Deatly Deception The Real Story of Operation Mincemeat**, (Oxford: Oxford Univercity Press, 2010).

Almanlar, Müttefik Kuvvetlerin saldırı yapacağı noktayı tam olarak bilmeseler de İtalya'nın tahkim edilmesi gerektiğinin farkındalardı. Öncelik Sardinya Adası olmak üzere 1943 Mart ayında İtalya'da hazırlıklar başladı. Ancak ciddi bir malzeme eksikliği bu tahkimatların planlardaki gibi ilerlemesini engellemekteydi. Birçok noktada İtalyanların önceden yaptığı basit hazırlıklar ancak güçlendirilebilmekteydi. Sahillere manialar yerleştirip, tel örgü çekiliyordu. Ancak İtalyanlarla Almanlar arasında görüş farkı bulunmaktaydı. İtalyanlar sahil şeridinin çok geniş olduğu için daha içerideki noktalarda savunma hattı yapılmasını, Almanlarsa düşmana en savunmasız olukları anda -denizden çıkarma yaparken- saldırı yapılmasının etkili olacağını düşünmektelerdi. İşin sonunda tamamlanamayan kıyı savunmaları pek de etkili olamadı. Kıyılardan geri çekilmek zorunda kalan Mihver Kuvvetleri, hazır olmayan, doğal pozisyonlardan faydalanılarak oluşturulmuş savunma hatlarına çekilmeye başladı. Geri çekinilen ilk hat ana savunma hattı adı verilen (*Hauptkampflinie*) hattıydı. Etna Yanardağı etrafında iki savunma pozisyonu daha hazırlanmıştı. Bu pozisyonların görevi Mihver birlikleri İtalya'ya geri çekilirken, kanatlardan sarılmasını önlemekti. 1943 yazında yaşanan bu geri çekilme Almanya'nın artık İtalya'ya güvenemeyeceğini ortaya çıkardı. İtalya savaştan çekilmek ve barış şartlarını kabul etmek zorunda kaldı. Almanya ise İtalya'nın kuzeyini elde tutma planları yapmaya başladı. Salerno'ya çıkarma yapan Amerikan birlikleri geri püskürtüldü ve bu çıkarma Hitler'e İtalya'yı elinde tutabileceği inancını verdi[80].

Almanya'nın İtalya'da yaptığı bu tahkimatlardan Müttefik Kuvvetler *Kış Hatları* olarak bahsederken; Almanya fonetik alfabe kullanmıştır. Ancak bu hatlar, zamanla bulundukları bölgeye göre çeşitli isimlerle anılmaya başlanmışlardır.

3.1.2.2.1. Gustav Hattı

Alman topraklarında yapılan tahkimatların aksine İtalya'da yapılan tahkimatlar derinlemesine değildi. Gustav Hattı, Rapido Nehri'nin doğal engel olarak kullanılması amacıyla tahkim edilmiş bir hattı. Dikenli tel, mayın ve çoğunlukla makineli tüfek koruganlarıyla güçlendirilmişti. Hattın Cassino kasabası yakınlarında geleneksel savunma yöntemlerini bırakması gerekmiş, arazide kullanılabilecek her nokta değerlendirilmişti. Birbirine bitişik inşa edilmiş şehir yapıları yıkılmıştı. Binaların

[80] Neil Short, **German Defences in İtaly in World War 2**, (Oxford: Osprey Publishing, 2006), 7-8.

molozları da düşman paraşütçülerine iyi bir siper görevi görmekteydi. Bu nedenle mümkün olan zemin katlarda ve mahzenlerde barınaklar inşa edildi. Bu barınaklar molozlar tarafından da bombardımanlara karşı koruma sağlamaktaydı[81].

3.1.2.2.2. Hitler Hattı

Gustav Hattı'nın kuzeyine inşa edilen Hitler Hattı, doğal savunma pozisyonlarından mahrum olduğu için Alman mühendisler bu noktada oldukça mesai harcamıştır. Hat boyunca hazırlanan hendeklerin önünde mayınlı ve tel örgülü bir arazi hazırlanmıştır. Bu pasif savunma tedbirlerinin hemen arkasına yerleştirilen koruganlarla tek bir çizgi şeklinde bir hat ortaya çıkmıştır. Hattın merkezinde 75 mm ve 50 mm'lik toplar çoğunluktaydı. Kanatlarda ve savunma hazırlıklarının tam olarak yapılamadığı kısımlarda da tanksavar silahları gizlenerek konuşlandırılmıştır[82].

3.1.2.2.3. Sezar Hattı

Almanya, İtalya'da yaptığı bu tahkimatlara özel isimler vermemekteydi. Tanımlamak için A, A1, B gibi fonetik alfabe kullanılmaktaydı. Almanlar Sezar Hattı'na "*C-Stellung*" adını vermişti. Fakat müttefik kuvvetler bölgeye -Roma'ya olan yakınlığından dolayı- Sezar Hattı adını verdi. Sezar Hattı, Gustav ve Hitler hatları ile aynı mantıkta inşa edilmesi planlansa da mühendislerin güneydeki çalışmaları nedeniyle beklenenden geç tamamlandı. Roma'yı koruyacak tahkimatlar ancak mayıs ayının sonunda yapılabilmişti. Makineli tüfek, sis, top, tanksavar silahlarıyla donanan hat çok da tamah bir vaziyette değildi[83].

3.1.2.2.4. Gotik/Yeşil Hat

Apenin Dağları'nın kuzeyinden itibaren yapılan derinlikli bu savunma hattı, İtalya'daki Alplere kadar olan son savunma hattıdır. Yapımı sırasında birçok İtalyan sivil de çalıştırılmıştır. Yapılan hazırlıkların ardından bölge sivil nüfusa 20 kilometre kadar yasaklanmıştır. Sezar Hattı'nın geçilmesiyle Hitler bölgedeki çalışmaların hızlandırma emrini vermiştir[84].

Yeşil Hat'tın yapımına 1943 yılında başlanmış olsa da Hitler ve Gustav hatları nedeniyle yapımı 1944 yılına sarkmıştır. Apenin Dağları boyunca uzanan hatta 200.000 mayın döşenmesi planlansa da 1944 yılına kadar ancak 96.000 kadarı

[81] Short, **age**,18.
[82] **age**, 18.
[83] Ernest F. Fisher, **Cassino to Do Alps**, (Washington: Center for Millitary History, 1977), 156.
[84] Fisher, **age**, 299-300.

yerleştirilmişti. Yaklaşık 10 kilometre boyunca kazılan hendeğin önünde 120.000 metre kadar da tel örgü çekilmişti. Hatta yaklaşık 2500 makineli tüfek noktası inşa edilirken, statik bir şekilde kullanıma uygun panzerler ve toplar yerleştirilmişti. Bu hattı derinlemesine inşa etmek için zaman olmadığından pratik bir çözüm olarak olabildiğince derin bir şekilde taretler yerleştirildi. Bunun yanında Adriyatik'ten gelebilecek çıkarmalara karşı da sahillere ejderdiş ve koruganlar inşa edildi. Apenin Dağı'nda bulunan geçitlere de karakollar kuruldu[85].

Şekil 8: Almanya'nın İtalya sınırlarında yaptığı savunma hatları

Neil Short, "**German Defences in Italy in World War 2**", (Osprey Publishing, Oxford: 2006), 11.

[85] Short, **age**, 18.

3.1.2.2.5. Alplerdeki Ön Savunma Mevzileri (*Voralpenstellung*)

İtalya'nın kuzeydoğusuna inşa edilen bu savunma hattında Almanlar, bölgeye çok sayıda makineli tüfek, tanksavar, top ve uçaksavar mevzi inşa etmeyi planlasa da ne kadarının yapılabildiği net değildir. Ocak 1945'te dahi bölgede çalışmalar sürmekteydi[86].

3.1.2.3. Atlantik Duvarı

Atlantik Duvarı, Fransa kıyılarından itibaren tüm Kuzey Avrupa sahil şeridini çıkarmalara karşı güçlendirmek amacıyla başlanan tarihinin en büyük tahkimat planlarından bir tanesidir. Sadece Fransa kıyılarında yapılan tahkimatlarda 17.000.000 m^3 beton, 1.200.000 ton çelik ve yaklaşık 3,7 milyar Alman Mark'ı harcandı. Yüksek maliyetine rağmen bu plan Alman savunma doktrinleri doğrultusunda değil, Hitler'in fikir ve önerileri doğrultusunda ilerlemekteydi[87].

Almanya'nın kuzey sınırlarında yaptığı tahkimatlar 1880'li yıllardan başlayarak geliştirilerek devam etmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nda bölgede stratejik noktalarda "*Kesselbettungen*" adı verilen dairesel çukurlar, topu, mühimmatı ve askeri korumak için yapılmaktaydı. Hitler, İngilizlerin kıyılara yaptığı baskınlara rağmen planlanan Rusya saldırısı nedeniyle bu kıyılarda detaylı bir savunma hazırlığına kaynak ayırmak istememekteydi. Sadece stratejik konumunun kritik olmasından dolayı Manş Adaları'nda güçlü müstahkem mevkilerin yapımına onay vermişti. Ancak Mart 1941'den itibaren İngiltere'nin Fransa ve kuzey kıyılarına yaptığı baskınlar Hitler'i aralık ayında Yeni Batı Duvarı'nın inşa edilme kararını vermeye zorladı. Buna göre bölgede olabildiğince az sayıda birlik bırakılmasına imkân verecek tahkimatlar yapılacak, böylece Rusya'ya daha fazla birlik ayrılabilecekti. Programın önceliği sırasıyla Norveç, Fransa, Belçika ve Hollanda kıyıları olacak şekilde tasarlandı. Yeni Batı Duvarı'nın ilk planları oldukça küçük ölçekliydi. Buna göre kıyılardaki gemileri koruyacak bataryalar inşa edilecek ve bu bataryalar için sığınaklar hazırlanacaktı. Böylelikle baskınlara karşı bir önlem alınmış olacaktı[88].

1942 yılında İngiltere'nin kıyılara yaptığı baskınlar devam etmekteyken Almanya'nın Rusya'da ilerlemesi durdurulmuş ve cephe daha stabil bir hal almıştı. Bu

---

[86] Short, **age**, 23.
[87] Steven J. Zaloga, **The Atlantic Wall, France**, vol.1, (Oxford: Osprey Publishing, 2007), 4.
[88] Steven J. Zaloga, **The Atlantic Wall, Belgium, The Netherlands, Denmark and Norway**, vol.2, (Oxford: Osprey Publishing, 2009), 6-8.

durumda Hitler yapılacak Atlantik Duvarı'nın temelini oluşturan Führer Direktifler (*Führerbefehle*[89]) Numara 40'ı 23 Mart 1942'de yayınladı. Mayıs ayında yapılan ilk toplantıda Silahlanma Bakanı Albert Speer, uçak kazasında ölen mühendis Fritz Todt'un yerine Almanya'nın büyük ölçekli inşa planlarını yürüten Todt Teşkilatının başına getirildi[90].

Atlantik Duvarı'nda planlar dahilinde ilk tahkimatlar Temmuz 1942'de başladı. 13 Ağustos'ta bir araya gelen Hitler, Speer ve askeri mühendisler tarafından Atlantik Duvarı'nın taslağı oluşturuldu. Buna göre, sadece bir cephenin var olduğunu (Rusya), diğer noktaların sınırlı sayıdaki birlikle tutulabilmesi için kış aylarında dahi tahkimatlar yapılması gerektiği açıklandı. Hitler, İspanya sahillerinden Norveç'e kadar 3.800 kilometrelik sahil kıyısı boyunca 15.000 koruganın Mayıs 1943'e kadar tamamlanmasını istemekteydi. 17 Ağustos'ta Müttefik Kuvvetlerin yaptığı Dieppe Limanı Baskını, Almanlara tahkim edilmiş limanların savunulabileceğinin bir göstergesi oldu[91].

Batı Duvarı'nın geniş tahkimat planı sahra hastaneleri, cephanelikler, makineli tüfek ve gözlem noktaları, karargâhlar ve koruganlardan oluşmaktaydı. Batı Hollanda'dan Normandiya'ya kadar yaklaşık 2200 kilometrelik kıyı boyunca toplam 10.070 yapı yapılmıştı. Fransa'nın Atlantik kıyılarında yaklaşık 800 kilometrelik alanda toplam 2904 yapı yapılmıştı. Hollanda sahillerinde toplam 2366, Danimarka'da 1753 ve Norveç'te 435 yapı yapılmıştı. 13.321 kilometrelik kıyı boyunca toplam 17.528 savunma yapısı bulunmaktaydı[92]. Bu yapılar dışında sahillerde beton manialar, dikenli teller ve mayınlar da hazırlanmaktaydı.

Alman komuta kademesi, sahil boyunca yapılan tahkimatların bölgede bulunan yetersiz birliklerle -savaş ilerledikçe eğitimli asker eksikliği sorunu da ortaya çıkmıştı- daha önemli hale geldiğini düşünmekteydi. Müttefiklerin Sicilya çıkarmalarını inceleyen Alman Genelkurmayı, "kabuk-yastık-çekiç" olarak adlandırdığı bir taktik geliştirdi. Bu taktiğe göre, Atlantik Duvarı'nın kıyı şeridinde düşmanı durdurduğu veya geciktirdiği kısma kabuk, kıyı şeridinin hemen arkasındaki müstahkem

[89] Führer Direktifleri: Hitler'in savaş boyunca kendisi tarafından yayınlanan stratejik planlar ve talimatlardan oluşan toplam 74 direktifini belirtmek için kullanılan ifade.
[90] Zaloga, **age,** c.1, 9.
[91] **age**, 11.
[92] Zaloga, **age,** c.2, 10.

mevkilerde yapılan savunmalar yastık ve müttefik savaş gemilerinin menzillerinden uzakta kalan düşmana karşılık verilecek kısım ise çekiç olarak adlandırıldı[93].

Batıda çıkarma girişimi ihtimalinin artmasıyla Hitler yavaş giden tahkimatları hızlandırması gerektiğini 1943 yılında anladı. 3 Kasım 1943'te Führer Direktifleri Numara 51 yayınlandı. Buna göre 1944 yılında batı sahillerinde bir çıkarma beklenmesi nedeniyle ihtiyaç duyulan kaynakların bu kısma yönlendirilme emrini verdi. Aynı yıl General Erwin Rommel Atlantik Duvarı'na atandı[94].

3.1.3. Mannerheim Hattı

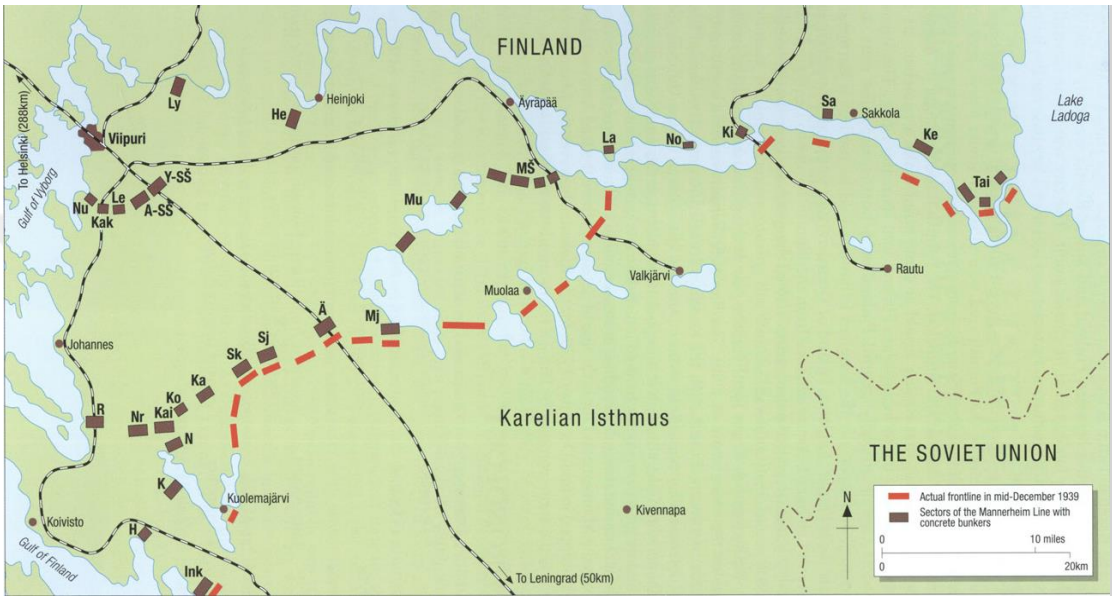
Mannerheim Hattı, 1920'li yıllardan Kış Savaşı'nın başladığı tarih olan Kasım 1939'a kadar dönem dönem çalışmalar yapılarak hazırlanan bir savunma hattıdır. Batıda Finlandiya Körfezi'nden başlayan tahkimatlar, doğuda Ladoga Gölü'ne kadar uzanıp tüm Karelya Kıstağı'nı içine almaktadır. Finlandiya sınırından Leningrad arasında sadece 32 kilometre mesafe olmasına karşın hattın yapıldığı konum savunma hazırlıkları için oldukça elverişlidir.

Finlandiya ve Sovyet Rusya 1920'de imzaladıkları barış anlaşmasından hemen sonra tahkimat faaliyetlerine başladı. Sovyet Rusya bölgede yaptığı tahkimata Karelya Tahkimat Bölgesi adını, Finlandiya ise Ana Savunma Hattı adını verdi. Savunma hattının Mannerheim Hattı olarak anılmaya başlanması yabancı gözlemcilerin raporlarında hattan bahsederken dönemin modasına uyarak Genelkurmay Başkanı Mareşal Mannerheim'in adını kullanmasıyla olmuştur. Finlilere göre Kızıl Ordu'yu 1939 Aralık ortasında durdukları bölgenin adı sadece Mannerheim Hattıydı. Ruslar ise savunma hattının tamamını bu isimle anmaktaydı[95].

Savunma hazırlıkları için bölgede çalışmalar 1920'li yıllarda başladığında çok sayıda korugan inşa edilmiş olsa da bunların birçoğu içine ancak ağır makineli tüfek sığabilecek boyuttaydı. Bu koruganların havalandırma sistemleri, ikinci makineli tüfek yerleştirmek için herhangi bir farklı mazgalı, periskopları hatta bazılarının kapıları dahi bulunmamaktaydı. Kullanılan beton ise genellikle kalitesizdi. H tipi beton güçlendirme amaçlı bazı koruganlarda sadece çatılarda kullanılmaktaydı. Nispeten

[93] Zaloga, **age** c.1, 28-29.
[94] Yazar Belirtilmemiş, "Defence of Periphery- The Atlantic Wall", **Hitler's Fortresses, German Fortification and Defences 1939-45**, ed. Chris McNab, (Oxford: Osprey Publishing, 2014): 161-164.
[95] Bair Irincheev, **The Mannerheim Line 1920-39: Finnish Fortifications of the Winter War**, (Oxford: Osprey Publishing, 2009), 5.

daha iyi desteklenmiş olan bu koruganlar, arazinin durumundan iyi şekilde faydalanılabilecek yerlerde ve stratejik olarak önemli noktalarda yapılmışlardı. Fakat koruganların yükseklikleri olması gerekenden yüksek yapıldıklarından arazide direkt göze çarpmaktaydı. Barış zamanında yapılan bu tahkimatların saklanmasına gerek duyulmadığından, casuslara fotoğraflama hatta haritalama imkânı verilmiş olunuyordu. Koruganlara destek olması açısından yer yer hendekler de hazırlanıyordu[96].

Şekil 9: 1939 yılında Mannerheim Hattı

Bair Irincheev, **The Mannerheim Line 1920-39: Finnish Fortifications of the Winter War**, (Oxford: Osprey Publishing, 2009), 6.

1920'lerde yapılan tahkimatlar düşük bütçe ile yapılmıştı ve genel durumları kötüydü. Fakat Vuoksi Nehri ile Suvanto Gölü'nün kuzey kıyısı boyunca inşa edilmiş tahkimatların durumları istisnaydı. Bölgedeki tüm koruganlarda ya dört adet top ya da dört adet makineli tüfek noktası bulunmaktaydı. Bu noktaların ikisinin ise atışı her yöne olabilecek şekilde hazırlanmaktaydı. Gözetleme ve sıcak çatışmalar için beton kulelerle desteklenmektelerdi. Bu koruganlar, saldırının geliş yönünde, gölün diğer tarafından görülemeyecek şekilde kumlu yamaçlara inşa edilmişlerdi. İyi bir şekilde hazırlanmış bu bataryaların sayısı 1920'li yıllarda sadece altıydı[97].

[96] **age**, 8.
[97] **age**,.9.

1930'lu yıllarda Avrupa siyasetinde yaşanan gelişmeler tahkimatlara verilen önemin artmasına neden oldu. Eski tip makineli tüfek noktalarının güçlendirilmesi, tamamlanmamış koruganların tamamlanması, tamamen farklı dizaynda yeni koruganlar eklemesi Mannerheim Hattı'nda çalışmaların temelini oluşturmaktaydı. Yoğun hazırlıklara rağmen 1939 yılında Sovyet Rusya saldırana kadar Finlandiya hattın yapımını bitiremeyecekti.

Çalışmalar devam ederken Lahti bölgesinde beton duvarlarla desteklenmiş, çeşitli açılardan plakalarla çevrilmiş test amaçlı bir korugan yapıldı. Ağır kalibreli Fin toplarının atışlarıyla denenen bu korugan, gelecekte yapılacak olan tahkimatlar için bir örnek oluşturdu[98].

Eski makineli tüfek noktalarının çatı ve duvarları takviye edildi. Bunlardan bazıları sığınaklara dönüştürülürken bazılarına gözlem kuleleri ve yeni odalar eklenerek atış yapabilecek yeni açılar eklendi. Yeni inşa edilen büyük tahkimatların bazılarında yerin birkaç metre altında olacak şekilde 20-40 kişilik sığınaklar yapıldı. Fakat bu sığınaklar maliyeti oldukça yüksek olduğu için yeterli sayıda değildi[99]. Burada belirtmek gerekir ki arazi şartları dolayısıyla korugan tiplerinin bir standardı da bulunmamaktaydı.

1937-1939 yılları arasında yapılan "*Millionaire*" adı verilen koruganlar yapılış şekli olarak Mannerheim Hattı'nın oldukça bilinen korugan tipiydi. Yaklaşık olarak 60 metre uzunluğu bulunan bu koruganın, dört adet ağır makineli tüfek ve üç adet de güçlendirilmiş gözetleme noktası bulunmaktaydı. Bu koruganların altında garnizonun kalabileceği sığınaklar da bulunmaktaydı[100].

1939 yılında savaş ilan edilene kadar, hattın birçok noktasına yaklaşık iki metre derinlikte makineli tüfeklerin ve piyadelerin atış yapabilecekleri noktalar hazırlanmıştı. Bu noktalar Fin ordusuna çapraz atış imkânı sunmaktaydı. Aynı zamanda noktalar arasında iletişim için siperler de hazırlanmıştı. Mannerheim Hattı'na saldıran Rus Ordusu günlük 12.000 top mermisi atıyor ve bu mermiler hazırlanan siperleri etkisiz hale getiriyordu. Bu nedenle Finli askerler siperleri kullanılabilir

[98] **age**, 10.
[99] **age**, 10.
[100] **age**, 10.

durumda tutmak için soğuk hava ve muharebe şartlarında insanüstü gayret göstermektelerdi[101].

Fin Ordusu, düşük maliyeti nedeniyle savunma hattının birçok yerinde ahşap sığınaklar da inşa etmişti. Soba aracılığıyla ısıtılan bu sığınaklar hem bölgedeki askerlere istirahat imkânı verirken hem de içlerine yerleştirilen makineli tüfeklerle koruganlara yaklaşan piyadelere karşı etkili bir önlemdi. Buna rağmen top atışlarına karşı da oldukça dayanaksızdı[102].

Dikenli teller, Mannerheim Hattı'nda piyadelere karşı alınan tedbirlerin temeliydi. Hazırlanan dikenli teller 0,4-1,5 metre aralığında bir yüksekliğe sahip olsa da iklim şartları nedeniyle bazı noktalarda karın altına gömüldüğü durumlar da olmaktaydı. Bu nedenle Kızıl Ordu askerleri kendilerini hiç görmedikleri tellerin arasında bulabilmekteydi. Dikenli teller hattın bazı noktalarında 4, bazı noktalarında 6 sıra olacak şekilde çekilmişti. Ayrıca Kızıl Ordu gözcü ve casuslarını engellemek adına bugün hala bazı noktalarda görülebilen ormanlık arazilerde ağaçlara tutturulan dikenli teller hazırlanmıştı[103].

Finlandiya tanklara karşı aldığı manialama önlemlerinde beton kullanmak yerine ülkesinde bol miktarda bulunan granit kayalardan faydalandı. Fakat yine de stratejik olarak kritik nokta addedilen bölgelerde 2 metre boyunda beton manialar yerleştirdi. Maniaları yerleştirmeden önce tankları durdurmak için ne kadar engelin yeterli olacağını anlamak adına Fin Ordusu ellerindeki tanklarla denemeler yaptı. Bu denemelerin sonucunda mania hattının dört sıra olmasına ve bu manialarn 70 santimetresin toprağa gömülü olacak şekilde toplam uzunluklarının 1,5 metre olmasına karar verildi. Bu noktada gözden kaçırılan en önemli sorun denemeler sırasında kullanılan tanklardı. Finlandiya'nın elinde bulunan Birinci Dünya Savaşı döneminden kalma tanklar, Kızıl Ordu'nun İkinci Dünya Savaşı'nda kullandığı tanklara kıyasla küçüktü. Ayrıca bu manialar Kızıl Ordu gözcüleri tarafından rahatlıkla tespit edilebiliyordu. Bu nedenlerden dolayı manialar Mannerheim Hattı'ndaki muharebelerde beklenildiği kadar etkili olamadı. Makineli tüfek noktalarının menzili

[101] **age**, 18-19.
[102] **age**, 19-20.
[103] **age**, 20.

dışında kalan mania hattı, Sovyet piyadeleri tarafından Fin top atışına karşı korunmak için kullanılarak bir dezavantaj dahi yarattı[104].

Kısıtlı bir ekonomiye sahip olan Finlandiya'da piyadeler için mayınlı alanlar tertip edilememişti. Zırhlı birliklere karşı ise genelde ilkel sayılabilecek mayınlar kullanılmaktaydı. Bazı bölgelerde bu ilkel mayınlarla beraber deniz mayınları da yerleştirilmişti. 200-300 kilogram arasında ağırlığı bulunan bu mayınların, Sovyetlerin T-28 tipi tanklarını tamamen etkisiz hale getirebilmekteydi[105].

Savunma hattının derinliği savaş başlarken rezerv noktalar da dahil olmak üzere 50-60 kilometre kadardı. Toplam 356 betonarme yapı, 2.204 makineli tüfek noktası, 273 topçu noktası, 2.425 adet de toprak ve keresteden yapılmış basit savunma noktalarından oluşuyordu[106].

Koruganlardaki tanksavar topları menzilleri itibariyle maniaların yavaşlatacağı tanklara atış yapabilecekken, makineli tüfekler düşman piyadelerine ancak bu maniaları geçtikten sonra ateş açabileceklerdi. Tanksavar toplarının yeterliliğine güvenmeyen Finli subayların ana amacı düşman tank ve piyadelerinin birlikte hareket etmelerini önlemekti. Ayrıca Finli subaylar ordularının eğitim düzeyine, inatçılıklarına ve arazi hakkındaki geniş bilgilerine güvenmektelerdi. Savaşın başladığı Aralık 1939 yılına kadar her Fin taburu bölgede eğitim yapmıştı. Stratejik noktalar dikkate alınarak tanksavar topları hattın 3-4 kilometre kadar gerisinde, koruganların dışında konumlandırılmıştı. Savaşın başladığı dönemde koruganların dışına yerleştirmenin hata olduğunu anlaşılmış, Şubat 1940'ta Boys tanksavar tüfeklerini koruganların içine yerleştirmeye başlanmışsa da Finlandiya bunun için geç kalmıştı. Fin Ordusu inatçı bir savunma mantalitesi üzerine kurulmuştu. Buna göre, her asker bölgede son ana kadar çarpışacak ve Rus ilerlemesini yavaşlatacaktı. Kaybedilen mevzilere ise arazi bilgisinden ve gece karanlığından faydalanılarak en beklenmedik anlarda karşı saldırılar yapılacaktı[107].

Finlandiya hazırladığı bu savunma hattında Sovyet ordusuna ağır kayıplar verdirerek 105 gün karşı koydu. Bu karşı koymada hazırlanan Mannerheim Hattı'nın büyük bir etkisi olsa da bölgenin arazisi de savunma yapmaya oldukça elverişli

[104] **age**, 21-22.
[105] **age**, 23.
[106] David M. Glantz, "Excerpts on Soviet 1938-40 Operation From The History of Warfare, Military Art and Military Science", **The Journal of Slavic Military Studies**, vol.6 no.1 (1993): 124.
[107] Irıncheev, **age**, 23.

olduğunu belirtmek gerekir. Donmuş göller, oldukça soğuk geçen kış, karla kaplı ormanlar Ruslara karşı etkili bir şekilde kullanıldı.

30 Kasım 1939 tarihinde Mannerheim Hattı'na yapılan ilk saldırıda Ruslar, donanımlı ve kalabalık ordularına oldukça güvenerek tam hazırlık yapmadan taarruza kalktı. Tank ilerleyişine eşlik eden Rus piyadelerini destekleyen bir top atışı bulunmamaktaydı. Manialara takılan Rus tanklarını hedef almak Fin tanksavar silahları için nispeten kolay oldu. Finlilere göre ilk saldırılarda 700'den fazla tank etkisiz hale getirildi[108]. Sovyetler iki ay boyunca birçok taarruz denediler ancak başarılı olamadılar. 1 Şubat'ta başlayan şiddetli bombardıman tahkimatlar yıkılıncaya kadar aralıksız devam etti. Mannerheim Hattı'nda gedik açıldıktan sonra 5 Mart 1940 tarihinde Finlandiya'nın şartlı teslim olmaktan başka çaresi kalmadı[109].

3.1.4. Sovyet Rusya'nın Yaptığı Savunma Hatları

20. yüzyılın başlarından itibaren bir dizi savaşa katılmış olan Rus Ordusu, 1928 yılında tahkimat çalışmalarına başlandığında modern silahları ve araçları tanımaktaydı. Bolşevik Devrimi'nin ardından patlak veren İç Savaş boyunca batı sınırlarında toplam 45 adet müstahkem bölge inşa edilmişti. Ancak malzeme yetersizliği nedeniyle oldukça ilkel olan bu bölgeler savaşın sonunda terkedilse de savunmadaki değerleri anlaşılmıştı[110]. Sovyet Rusya bu dönemde inşa ettiği tahkimatları tek seferde değil, dünyadaki gelişmeler paralelinde zaman içerisinde yapmıştır.

3.1.4.1. Stalin Hattı

Sovyet Rusya, Finlandiya Körfezi'nden Karadeniz'in kuzeyine kadar olan bölgede stratejik olarak önemli noktaları belirleyip, yaklaşık 4500 kilometrelik sınırını savunacak bir plan hazırlamaktaydı. Kuzey-güney yönünde 300 kilometre boyunca uzanan Pripiat Bataklıkları, sınırda düşmana bir engel oluşturduğu kadar Rus Ordusu'nu da ikiye bölmekteydi. Kuzeyde Moskova ve Leningrad gibi endüstri merkezleri, güneyde ise yiyecek ambarlarının korunması gerekmekteydi[111].

---

[108] Yazar Belirtilmemiş, "The Strategy of the War II", **The Round Table**, vol.6 no.118 (1940): 310.
[109] Liddell Hart, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, çev. Kerim Bağrıaçık (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 66.
[110] Neil Short, **The Stalin and Molotov Lines: Soviet Western Defences 1928-41**, (Oxford:Osprey Publishing, 2008), 8.
[111] **age**, 7.

Şekil 10: Stalin Hattı'nı Gösteren Harita

Neil Short, **The Stalin and Molotov Lines: Soviet Western Defences 1928-41**, (Oxford: Osprey Publishing, 2008), 7.

Rusya, Stalin Hattı'nı 1928 yılından başlayarak İkinci Dünya Savaşı'na kadar üç ayrı planla oluşturdu. İngiltere ve Fransa'nın Baltık ülkelerini kendisine karşı desteklediğini düşünen Sovyet Rusya, sınırlarını İç Savaş'ta olduğu gibi tahkimat bölgelerine ayırmaya karar verdi. Polonya ile olan savaştan sonra demiryolu ağının bir kısmını kaybetmiş olan Rusya tahkimat bölgeleri yaparak olası bir saldırıda kendisine zaman kazandırmayı hedeflemekteydi. Bununla beraber bu bölgelerle sınırlarında daha az asker tutabilecek, karşı saldırı için gerekli bölgeye asker gönderebilecekti. Böylelikle 1927 yılının sonlarında Leningrad Askeri Bölgesi'nin sınırları belirlenerek savunma hazırlıklarına başlandı. Leningrad'ın başlangıç noktası olarak seçilmesinin nedeni hem devrimin sembol noktalarından bir tanesi olması hem de bu bölgenin bir endüstri merkezi olmasıydı. Leningrad Askeri Bölgesi'nden sonra Polotsk, Mozyr ve Kiev şehirlerinin sınırları da tahkimat planlarına eklenmiş ve bölgedeki hazırlıklar 1932 yılında tamamlanmıştır. Birinci inşa aşamasında yaklaşık 32 milyon ruble

harcanırken, bu yıllarda ortalama bir makineli tüfek noktası 30.000-40.000 rubleye mal olmaktaydı[112].

Gelişen ekonomisiyle Sovyet Rusya, bir yandan ordusunu geliştirirken bir yandan da savunma bölgelerine dokuz bölge daha ekleme kararı aldı. Planlanan dokuz yeni tahkimat bölgesinin yedisi Kiev yakınlarında inşa edilmesi kararlaştırılmış, böylece bölgedeki fabrikaların güvenliğinin sağlanması amaçlanmıştı. Güneyde ise Romanya tarafından gelebilecek saldırılara karşı hazırlıklara başlanmıştı[113]. İkinci inşa aşamasıyla 1932 yılına kadar tamamlanan bu dokuz bölgeyle savunmalar derinleştirilmiş, olası bir saldırı karşısında geçiş noktaları kapatılmıştır.

1930'lu yıllar boyunca Avrupa'da yaşanan değişimler ve İspanya İç Savaşı'nda derinlemesine yapılmayan savunma hatlarının geçilmesinden alınan dersler Sovyet Rusya'nın savunma planlarında değişiklikler yapmasına neden olmuştur. Derinlik eksikliğini gidermek adına sekiz müstahkem bölge daha tahkimat planlarına İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde eklendi. Bu alanlar çoğunlukla Kiev ve Leningrad askeri bölge sınırlarında kurulması planlandı. Bununla beraber birçok eski tahkimat bölgesine de top ve makineli tüfek noktaları eklendi[114].

3.1.4.2. Molotov hattı

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Eylül 1939 tarihinde Polonya'yı işgal eden Rusya, sınırlarını 200-400 km kadar batıya genişletmişti. Böylelikle Polonya'daki Kızıl Ordu birlikleri, Berlin'e Moskova'dan daha yakın hale gelmişti. Almanya ile oluşan bu yeni sınır aradaki tampon bölgeyi ortadan kaldırmıştı. Her ne kadar aralarında Saldırmazlık Paktı imzalanmış olsa da Stalin, Almanya'ya yeterince güven duymamaktaydı. Bu pakt nedeniyle Rusya'nın ilk saldırılacak devlet olamayacağını düşünen Stalin, Almanya batıda savaşırken yeni sınırlarını tahkim edebilecek zamanı olduğunu düşünmekteydi. Buna rağmen Sovyetler Birliği Mareşali Boris Shaposhnikov, ordunun Stalin Hattı gerisinde konuşlanmasını ve Polonya'da sadece öncü birlikler bırakılması gerektiğini belirtse de Stalin bu görüşü benimsemeyerek yeni sınırlarda inşa faaliyetlerine başlama emri verdi[115].

[112] **age**, 8.
[113] **age**, 10.
[114] **age**, 11-12.
[115] **age**, 13.

Şekil 11: Molotov Hattı'nı Gösteren Harita

Neil Short, **The Stalin and Molotov Lines: Soviet Western Defences 1928-41**, (Oxford: Osprey Publishing, 2008), 11.

1939 sonbaharında Sovyetler Birliği ile Baltık ülkeleri arasında askeri ittifak kurulması üzerine anlaşıldı. Ertesi yıl Estonya, Letonya ve Litvanya'nın toprakları Sovyetler tarafından işgal edildi. Eklenen yeni sınırları korumak için *Özel Baltık Askeri Sınırı* adı verilen tahkimatlara 1941 yılında başlandı. Baltık Denizi'nden eski Litvanya sınırına kadar olan bölgede arazinin elverişsiz oluşu nedeniyle hazırlıkların tüm sınır boyunca yapılması gerekti[116].

Molotov Hattı, Stalin Hattı'nın yaklaşık olarak 350 kilometre batısında Litvanya'dan Tuna nehrine kadar uzanmaktaydı. Yapılan tahkimatlar bir duvar gibi aralıksız değil, 50 ila 120 kilometrelik müstahkem mevkilerden oluşmaktaydı. Bu bölgede hazırlıklar 1940 yılında başlamış fakat 1941 kışı gelmeden askıya alınmıştı[117]. Fakat Stalin'in yapımını durdurduğu ilk müstahkem bölge burası değildir. Polonya'nın işgal edilmesiyle yeni sınırlarda tahkimatlar yapılırken Stalin Hattı'ndaki çalışmalar

[116] **age**, 14.
[117] **age**, 11.

durdurulmuştu. Bunun yanında yerleştirilen silahlar sökülmüş, yapıların bir kısmı tarım silolarına devredilip bölgedeki birlikler dağıtılmıştı. Fabrikalarda savunma için hazırlanan bazı silahların üretimi de azaltılmıştı[118]. Böylelikle Hitler Rusya'ya saldırdığında karşısında güçlendirilmiş bir savunma hattı yerine geniş bir coğrafya ve değişken bir iklim bulmuştu.

Stalin ve Molotov Hatlarında belirlenen müstahkem bölgeler 50-120 kilometre uzunluğa ve 30-50 kilometre kadar da derinliğe sahipti. Hazırlıklar birbirini ardına yapılarak derinlikli bir savunma hattının oluşturulması hedeflenmekteydi. Teoride düşman ilerledikçe hem hızı azalacak hem de destek top atışlarından mahrum kalacaktı. Yorulmuş ve derinlikli savunma tarafından emilmiş düşman, Sovyet birliklerinin yapacağı saldırılara karşı koyamayacaktı[119]. Buna göre koruganlar, sığınaklar, makineli tüfek noktaları, hendekler, tel örgüler, mayınlar ve manialar yapılırken, doğal engellerden de olabildiğince yararlanılması planlanmaktaydı.

1928-1932 yılları arasında inşa edilen ilk dört tahkimat bölgesinin derinlikleri 10-12 kilometre kadardı. Saldırı gücünü bölmek ve yavaşlatmak için tahkimatların önüne küçük koruganlar da yerleştirilmişti. Yapılan tahkimatlarda nicel olarak makineli tüfek koruganları oldukça fazlaydı. Koruganlara 2 veya 3 adet Maxim Model makineli tüfekler yerleştirilmişti. Atışı yapan askerin silahın nişan aldığı tarafa dönebileceği şekilde oturma düzenekleri hazırlanmıştı. Bu koruganların iki ayrı girişi, gözetleme için kullanılabilecek bir çıkıntısı ve gaz saldırılarına karşı filtre sistemi bulunmaktaydı[120].

Almanya tarafından Doğu Cephesi'ne 1941 yılında davet edilen General Hüsnü Emir Erkilet bu ziyareti sırasındaki izlenimlerini kaleme almıştır. Almanya'nın Stalin Hattı'nı nasıl geçtiğinden bahsederken, Almanların uzun zamandır uçaklarla bölgenin fotoğraflarını çektiğini, bu nedenle mayın tarlalarına kadar her yere hâkim olduğunu belirtmekte. Ayrıca düşman gözlemcilerini engelleyemeyen Rusların bir başka hatasını da hazırladıkları müstahkem mevkilerin birbirine benzemesinde bulmakta[121].

---

[118] Viktor Suvorov, **The Vhief Culprit: Stalin's Grand Design to Start World War II**, (Annapolis: Naval Instituute Press, 2018), 173.
[119] Short, **age**, 17.
[120] **age**, 22.
[121] Hüsnü Emir Erkilet, **Şark Cephesinde Gördüklerim**, (İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1943), 141.

Erkilet, Almanların tahkim edilmiş bir bölgeye saldırı yöntemlerini Kırım'daki muharebeler üzerinden anlatmaktadır. Almanlar, gece karanlığından faydalanarak tel örgülerin kesilmesiyle tankları ve uçaksavar silahlarını bölgeye olabildiğince yaklaştırmaktadırlar. Bunun yanında şafakla birlikte hedef şaşırtmak için hattın farklı noktalarına da top atışı yapılmaktaydı. Top atışlarıyla beraber muharebe sahasına dağılan duman piyadeler için mayın temizlemeye olanak veren bir örtü oluşturmaktaydı. Arazide bir koridor oluşturacak kadar alan temizlendiğinde top atışları koruganların gerisine kaydırılmaktaydı. Bu atışlarla piyadeler taarruza kalkarken, düşmanın ikmal hatlarının kesilmesi hedeflenmekteydi. Alev makinesi olan piyadeler koruganları ateşe verirken kapıları da dinamitlerle patlatılmaktaydı. Taarruz edilen müstahkem mevkiinin ortasındaki koruganın alınmasıyla saldırı kanatlara doğru genişletilmekteydi. Erkilet, kendisine eşlik eden Alman istihkâm yüzbaşısına Rusların iyi hazırlanmış mevzileri neden savunamadıklarını sorduğunda "Onlar mevcut kuvvetleri ile her tarafı müdafaa ediyor. Biz ise yalnız bir yere hücum ediyoruz, bir yerden deliyor ve içeriye yalnız bir yerden dalıyoruz" cevabını aldığını belirtmektedir[122].

Maginot, Siegfried, Mannerheim ve Stalin hatları İkinci Dünya Savaşı'ndan önce planlar çerçevesinde inşa edilen savunma hatlarıydı. Savaştan önce geliştirilen bu yapılarda birçok hata ve kusur bulunmaktaydı. Bu hataların tespit edilebilmesi için savunma yapılarında denemeler yapılmaktaydı. Böylelikle savaştan önce bu müstahkem mevkiler ülkelerin ekonomisinin el verdiği ölçüde geliştirilmekteydi. Ancak savaşın başlaması ve müstahkem mevkilerin birer birer aşılması yapılacak savunma hatlarının nasıl olması gerektiğine dair yeni fikirler vermekteydi. Buna rağmen savaşın getirdiği ekonomik sorunlar ve işgücü eksikliği savaş sırasında savunma hatlarının yapımını yavaşlatmaktaydı. Değinilen tüm bu süreç, Türk Basını tarafından savaş boyunca yakından takip edilmekteydi.

3.2. Türkiye'de Süreli Yayınlarda Müstahkem Mevkiler

29 Nisan 1940 tarihinde Matbuat Kanununun değişen 30 ve 35. maddelerine göre, ülke güvenliği için alınan tedbirlerden bahseden yazılar yasaklanmıştır[123]. Bu

[122] **age**, 141-149.
[123] "Matbuat Kanunun 30 uncu ve 35 inci Maddelerini Değiştiren Kanun (3812)", **Resmî Gazete,** 4501 (Mayıs 1940), 1.

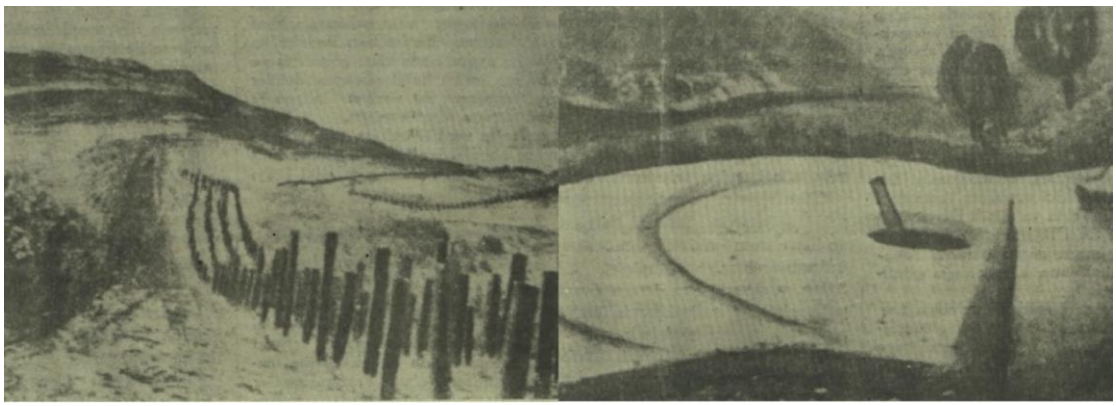
nedenle Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nda yapılan savunma hatlarını konu alan haberlere rastlanmamaktadır. Ancak basın bu dönemde Dünya'da yapılan savunma hatlarına yoğun ilgi göstermiştir. Hatların planları ve yapılış şekilleri incelenirken, bu bölgelerde meydana gelen muharebeler yakından takip edilmiştir. Bunun dışında bir müstahkem mevkiinin nasıl olması gerektiği hakkında basında birçok fikir de üretilmiştir.

3.2.1. Avrupa'da Yapılan Diğer Müstahkem Mevkiler

Avrupa'da yapılan savunma hatları Finlandiya, Almanya, Rusya veya Fransa ile sınırlı değildir. Türk Basını, dönemin diğer savunma hatlarına da yer vermiştir. Bu kısımda Yunanistan, Belçika, Romanya ve Hollanda'da yapılan savunma hazırlıklarının nasıl yapıldığı sadece basına yansıdığı kadarıyla takip edilecektir.

3.2.1.1. Metaksas Hattı

6 Nisan 1940 tarihinde *Akşam Gazetesi*'nin yayınladığı "Metaksas Hattı" başlıklı haberde, Yunanistan'ın hazırladığı savunma hattından bahsedilmektedir. Yazıda, 1936 yılında Yunanistan'ın kuzey sınırlarında yapımına başlanan savunma hattının çalışmalarının halen devam ettiği belirtilmektedir. Bununla beraber Yunan Ordusu savunma silahları, istihkam faaliyetleri için kazma ve kürek gibi malzemeler, gaz maskeleri ve filtre cihazları satın aldığı aktarılmaktadır[124].

Şekil 12: Metaksas Hattı'nda Tank Maniaları ve Bir İstihkam

"Metaksas Hattı", **Akşam Gazetesi,** 6 Nisan 1940, 5.

26 Mart 1940 tarihinde *Ulus Gazetesi*'nin *Atina Ajansı*'ndan derlediği haberine göre Metaksas Hükümeti, 1936-1937 bütçe yılından itibaren sınırlarında yaptığı

[124] "Metaksas Hattı", **Akşam Gazetesi,** 6 Nisan 1940, 5.

tahkimatlar için 6.616.000 Drahmi harcamış ve yaklaşık 3000 betonarme yapı inşa etmiştir[125]. Yunanistan da dönemin savunma hatları gibi hendek, mayın, siper, korugan gibi savunma yapıları inşa etmiştir.

3.2.1.2. Carol Hattı

18 Ocak 1940 tarihinde *Akşam* Gazetesi'nde, "Romanya da Bir Maginot Hattı Vücuda Getirdi" başlıkla kaleme alınan haberde, Romanya'nın yaptığı savunma hattında hendek, mania, mitralyöz noktaları inşa ettiğini ve hattın yapımında askerlerle köylülerin beraber çalıştığı belirtilmektedir. Ayrıca haberde Kral Carol'ın verdiği bir demecinde Romanya'ya olası bir saldırı durumunda düşmanın bir duvara çarpacağını belirttiği yazılmaktadır[126].

Romanya savunma hatlarında Hollanda'da yapılanlara benzer "Carol Çukuru" adı verilen, açıldıklarında muharebe alanını su altında bırakacak su setleri inşa etmiştir. Koruganlara da elektrikli kapılar yerleştirilmiş, koruganların etrafı dikenli tellerle çevrilmiştir[127].

12 Şubat 1940 tarihli *Vakit Gazetesi*'nde "Günün Hadiseleri" adlı köşede "Romanya Hudutlarını Koruyan İkinci Majino" adlı haberde, muharip olmayan küçük devletlerin de tahkimatlar yapabileceğini ve böylece ülke topraklarını saldırılara karşı koruyabileceğinden bahsedilmektedir. Romanya'nın görünmeyen istihkamlar, hendekler, manialar ve yuvalar inşa ettiği belirtilmektedir. Yazıda koruganların gücüne oldukça önem verildiğini ve bombalar tarafından tahrip edilmesinin güç olduğu da vurgulanmaktadır[128].

3.2.1.3. Belçika'nın Savunma Hazırlıkları

Belçika savunma hazırlıklarına Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Longwy'den Liege'e kadar hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Bu hazırlıklarda zırhlı araçların geçişini önleyecek hendek, mania ve mayınlar yerleştirilmiştir. Arazide korugan, makineli tüfek ve gözlem noktaları inşa edilmiştir. Yeraltına yaptığı askeri

[125] "Yunanistan'da Bir Metaksas Hattı Yapılıyor", **Ulus Gazetesi,** 26 Mart 1940, 3.
[126] "Romanya da Bir Maginot Hattı Vücuda Getirdi", **Akşam Gazetesi**, 18 Ocak 1940, 2.
[127] "Romanya'da Müdafaa Hazırlığı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Mart 1940,5.
[128] "Romanya Hudutlarını Koruyan İkinci Majino", **Vakit Gazetesi,** 12 Şubat 1940, 3.

sığınaklarda elektrik tesisatı dahi döşeyen Belçika, olası bir savaş için önlemlerini almıştır[129].

23 Mart 1939 tarihli *Ulus Gazetesi*'nde yabancı bir gazeteden alınan "Belçika Topraklarını Müdafaa İçin Tedbirler Alıyor" adlı makalede, Belçika'nın kuzey sınırlarında hazırlıklar yaptığından bahsedilmiştir. Belçika-Hollanda sınırına yapılan Albert Kanalı iktisadi amacının yanında bir savunma noktası olarak da kullanılması için kanal boyunca koruganlar inşa edilmiştir. Almanların Belçika'ya saldırması durumunda kanaldan başka bölgede bulunan Eben-Emeal Kalesi'nin de savunma sırasında kritik rol üstleneceği aktarılmıştır[130].

Belçika ile Hollanda'nın savunmasında kritik öneme sahip bir kanal da 122 kilometre uzunluğundaki Juliana Kanalı'dır. Kanalda bulunan 6 bent açılarak muharebe sahası su altında bırakılabilir bir şekilde hazırlanmıştır. Bu kanalın iki ülke için savunma anlamında önemli bir rol üstleneceği düşünülmüştür[131].

3.2.1.4. Hollanda Savunma Hattı

Almanya ile olan sınırlarını tahkim eden Hollanda, hat boyunca birçok korugan yapmıştır. Sınırdaki tüm yollara manialar yerleştirilmiştir. Gerekli durumlarda köprülerin patlatılabilmesi için dinamit düzenekleri kurulmuştur. Bununla beraber 11 Eylül 1939'da *Ulus Gazetesi*'nde çıkan bir haberde, Hollanda arazisinin bataklık ve sulak olmasından dolayı Almanların Yıldırım Harbini burada uygulayamayacağı belirtilmiştir[132]. Oysa Almanya'nın 10 Mayıs 1940 tarihinde saldırdığı Hollanda, 14 Mayıs'ta teslim olmuştur.

De Telegraaf'ın Hollanda savunma sistemini anlatan bir karikatürünü aktaran *Ulus Gazetesi*, Hollanda basınının su bentlerini "Betondan daha kuvvetli, çelikten daha mukavemetli, dikenli tellerden daha iyi bir mania, dostlarımızın dostu, düşmanlarımızın düşmanı, bizim Majino hattımız, bizim Sigfrid hattımız, bizim su hattımız!" şeklinde tanımladığını aktarmaktadır[133].

---

[129] "Belçika'nın Maginot Hattı", **Ulus Gazetesi,** 9 Mart 1939, 4.
[130] Fredric Denis, "Belçika Topraklarını Müdafaa İçin Tedbirler Alıyor", **Ulus Gazetesi,** 23 Mart 1939, 4.
[131] "Belçika'nın Maginot Hattı", **Ulus Gazetesi,** 9 Mart 1939, 4.
[132] "Harp Tehlikesine Karşı Hollanda'nın Aldığı Tedbir", **Ulus Gazetesi,** 11 Eylül 1939, 5.
[133] "Yankılar", **Ulus Gazetesi,** 29 Kasım 1939, 2.

3.2.2. Basında Müstahkem Mevkiler Hakkında Yazılar

Basının Türkiye'de hazırlanan savunma hatlarından bahsetmesi yasaklansa da -yine de savaş döneminde birkaç istisna haber yayınlanmıştır- Avrupa'da yapılmakta olan savunma hatları yakından takip edilmiş, savaş öncesinde ve sırasında birçok haber yayınlanmıştır. Avrupa'da hemen her devletin savunma hatları yapmış olmasına rağmen, basında ilgi daha çok Maginot ve Siegfried hatları üzerindedir.

Maginot Hattı, Almanlar tarafından bertaraf edilmeden önce Maginot kelime anlamı olarak bir sağlamlığın, dayanıklılığın karşılığı olarak da kullanılmaktaydı. Örneğin *Ulus Gazetesi*'nin derlediği bir haberde Mısır'ın çöllerini bir Maginot Hattı gibi gördüğü belirtilmekteydi[134]. Bir başka örnek de Rusların, Litvanya'da yaptığı savunma hatlarını konu alan bir haberin başlığı "Sovyetler Litvanya'da Bir Maginot Hattı Yapacaklar" şeklinde atılmaktaydı[135].

Müstahkem mevkilerin yapılmasının en temel sebebi modern tank ve uçaklardı. Türkiye'de çıkan dönemin süreli yayınlarında, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra zırhı ve motoru geliştirilen modern tankların, saldırılarda ya da müdafaalarda ne şekilde kullanılabileceğini, tanklara karşı neler yapılması gerektiği anlatan savaş boyunca birçok yazı yazılmıştır.

10 Temmuz 1939 tarihli *Akşam Gazetesi*'nde emekli asker, yazar ve siyasetçi M. Şevki Yazman, Yıldırım Harbi'ni "Düşman memleketlerin orduları toplanıp müdafaaya vakit bulamadan; düşman memleketlerini işgal etmek" ifadesiyle tanımlamaktadır. Yazman, Yıldırım Harplerinde kullanılacak olan uçakların, dağınık vaziyette olan bir düşmana karşı etkili olamayacağını, tanklarınsa manialar ve mayınlarla bertaraf edilebileceğini düşünmektedir. Ayrıca piyade desteğinden uzaklaşan orduların etkisiz kalacağını ifade etmektedir. İspanya İç Savaşı (1936-1939) sırasında Madrid'de tanklara karşı yapılan müdafaalara dikkat çeken yazar, İspanyolların düzensiz tertip almasına rağmen tanklara karşı direnebildiklerini aktarmaktadır. Habeşistan'da (1935-1936) pala ile tanka karşı koymaya çalışan insanlar nedeniyle motorlu birliklerin rolünün abartıldığını düşünen yazar makalesini: "Biz çok şükür hem modern bir orduya ve hem de modern silahlara malik olduğumuz

[134] "Uyanık Mısır", **Ulus Gazetesi,** 1 Ağustos 1938, 4.
[135] "Sovyetler Litvanya'da Bir Maginot Hattı Yapacaklar", **Ulus Gazetesi,** 9 Ekim 1939, 1.

gibi, ölümü her vakit istiklalsiz yaşamaya tercih ettiğimizden yıldırım masalları bize vız gelir." ifadeleriyle bitirmektedir[136].

4 Kasım 1939 tarihli *Ulus Gazetesi*'nde yayınlanan "Zırhlı Fırkalara Karşı Müdafaa Vasıtaları" adlı yazıda tanklara karşı hendek ve manialarının hazırlanmasının önemli olduğuna vurgu yapılmakta. Ancak hazırlanan hendek ve manialarının kalıcı tahkimatlarla desteklenmediği takdirde yeterli olamayacağı ifade edilmekte. Kalıcı tahkimatlardan da tanklara yapılacak atışların iyi bir şekilde düzenlenip, sürekli atışa imkân sağlayacak şekilde tertiplenmesi gerektiği belirtilmekte[137].

2 Eylül 1939'da *Ulus Gazetesi*'nde yayınlanan "Almanya Harbi Kaybedecek" başlıklı yazıda Yıldırım Harbi'nin savaşı neden kazandıramayacağının üzerinde durulmaktadır. Yazıda, tankların günde 100 mil yol kat edebildiklerini belirtse de Madrid örneğine dikkat çekerek, iyi talim görmemiş askerlere karşı tankların günde 10 mil yol ilerleyemediklerinin altı çizilmektedir. Bunun dışında tanklara karşı alınan önlemlerde Fransızların manialama sisteminden, bataklıkları kamufle ederek tuzaklar kurmalarından ve mayınlı arazilerinden övgüyle bahsedilmektedir. Tankların bu engelleri aşsa dahi tanksavar toplarının etkili atışları karşısında kalacağından Yıldırım Harbi ile Almanya'nın zafer kazanamayacağı ifade edilmektedir.[138] Polonya'da yaşanan Yıldırım Harbi'nin ardından 28 Eylül 1939 tarihinde Şevki Yazman da *Ulus Gazetesi*'nde Almanya'nın, Polonya'ya saldırdığı gibi Maginot Hattı'na taarruz etmesini Fransa ve İngiltere'nin arzulayacağını ifade etmektedir. Çünkü Yazman böyle bir saldırı sırasında Alman tanklarının kolay bir şekilde bertaraf edilebileceğini düşünmektedir[139].

15 Şubat 1941 tarihinde M. Şevki Yazman *Akşam Gazetesi*'ndeki köşesinde tanklara karşı alınması gereken tedbirleri ele almakta. Yazman'a göre Polonya Ordusu, manevi olarak yüksek olmalarına rağmen tanksavar silahlarının ve tahkimatlarının yetersiz olması nedeniyle Alman Ordusuna karşı koyamadığını ifade etmekte. Yazıda savunma hatlarını geçen tankları durdurmanın yollarını: geniş kalibreli tanksavar toplarından, zırh delici mermilerden, muharebe sahasında zırhlı vasıtalar bulundurmaktan ve tahkimatlardan geçmekte olduğunu belirtmekte. Siegfried ve

[136] M. Şevki Yazman, "Yıldırım Harbi", **Akşam Gazetesi,** 10 Temmuz 1939, 7.
[137] "Zırhlı Fırkalara Karşı Müdafaa Vasıtaları", **Ulus Gazetesi,** 4 Kasım 1939, 4.
[138] Wilson Woodside, "Almanya Harbi Kaybedecek", **Ulus Gazetesi,** 2 Eylül 1939, 4.
[139] M.Şevki Yazman, "Garp Cephesinde Nasıl Bir Hücum Yapılabilir?", **Ulus Gazetesi,** 28 Eylül 1939, 2.

Maginot hatlarının aylarca düşman taarruzlarına karşı koyduğunu ancak diğer mevzilerin düşmesi nedeniyle teslim olmak zorunda kaldıklarının altını çizmekte[140].

Savunma sistemlerinin savaş içerisindeki değişimleri hakkında 29 Aralık 1943'te *Akşam Gazetesi*'nde "Yeni Tahkim Sistemi" adlı yazısında M. Şevki Yazman, kalıcı tahkimatların zamanının geçtiğini vurgulamakta. Yeni tip savunma sistemlerinin, pratik bir şekilde manialarının ve mayınlı arazilerin hemen arkasında kamufle edilen veya toprağa gömülen tanklarla olduğunu belirtmekte. Bu yeni sistemi müstahkem mevkilerden daha pratik ve masrafsız bulan yazar, "seyyar" savunma sistemi başarısız olduğunda tankların daha geriye kolaylıkla taşınabileceğini ifade etmekte[141].

İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında hazırlanan savunma hatlarına duyulan güven oldukça fazlaydı. Polonya'nın sınırlarının yeterince hazırlıklı olmaması basında yenilginin önemli nedenlerinden biri olarak gösterilirken, Finlandiya'nın Mannerheim Hattı önlerinde Rusları 105 gün kadar tutmaları da iyi tahkim edilmiş savunma hatlarına bağlanmaktaydı. Bununla beraber Maginot Hattı'nın aşılması sınırlarda tahkim edilmemiş bölgeden kaynaklandığı konusunda da birçok vurgu yapılmaktaydı.

9 Eylül 1939 tarihinde *Cumhuriyet Gazetesi*'nde Maginot Hattı'nı değerlendiren gazeteci ve 6. Dönem İstanbul Milletvekili (1939-1943) Abidin Daver, savunma hattı hakkında bilgi verdikten sonra bu hatta yapılacak taarruzların başarılı olma ihtimalinin düşük olduğunu belirtiyor[142]. 10 Eylül'de Siegfried Hattı'nı konu alan yazısına 1917 yılında en etkili hücumların savunma hatları karşısında çaresiz kaldığını, yeni silahlarla savunma hatlarının geçilebildiğini belirterek başlıyor. Bu nedenle tüm devletlerin savunma hatlarının düşmanın sızmasına izin vermeyecek şekilde, derinlemesine yapılmasının yerinde olacağını ifade ediyor. Bununla beraber 1936 yılında başlanan Siegfried Hattı için yapımına geç kalındığını, sağlam bir şekilde yapılamayacağının da altını çiziyor[143]. 11 Eylül'deki yazısında ise bu tip savunma hatlarının aşılmasının zor ama imkânsız olmadığını, saldırılar sırasında orduların ağır top atışlarına ve seçkin birliklere ihtiyaç duyacağını belirtiyor[144]. Abidin Daver bu

[140] M. Şevki Yazman, "Tanka Karşı Konulamaz mı?", **Akşam Gazetesi,** 5 Şubat 1941, 5.
[141] M. Şevki Yazman, "Yeni Bir tahkim Sistemi", **Akşam Gazetesi,** 29 Aralık 1943, 5.
[142] Abidin Daver, "Alman-Fransız Cephesinde Majino Hattı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Eylül 1939,3.
[143] Abidin Daver, "Alman-Fransız Cephesinde Zigfrid Hattı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Eylül 1939,3.
[144] Abidin Daver, "Alman-Fransız Cephesinde Majino ve Zigfrid Hatları Yarılamaz mı?", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Eylül 1939,3.

yazılarında savaşın henüz başlarında oldukça gerçekçi yaklaşımlar sergilemiştir. Gerçekten de savaşın ilerleyen safhalarında savunma hatları zor da olsa aşılacak ve koruganlara yaklaşabilen "özel" birlikler alev silahlarıyla, patlayıcı çantalarıyla, sis bombalarıyla koruganlara karşı oldukça etkili olacaktır.

2 Eylül 1939 tarihli *Ulus Gazetesi*'nde hukuk profesörü ve siyasetçi Vasfi Reşit Seviğ'in "Harp Hakkında Düşünceler" adlı yazısında, Maginot ve Siegfried hatları gibi savunma hatlarının karadan geçilemez olduklarını belirtmektedir. Ancak bu hatların aynı başarıyı havada sağlayamayacağını düşünen yazar, hiçbir ülkenin de tam anlamıyla hava sahasını koruyamayacağını ifade etmektedir[145].

Polonya'da yaşanan muharebelerde bulunmuş bir subayla görüşme fırsatı bulan M. Şevki Yazman hazırladığı köşe yazısında, subayın Polonya'nın sınırlarında tanklara karşı hazırlıklarının iyi durumda olmadığını ve Alman tanklarının da Birinci Dünya Savaşı'ndaki gibi hantal olacaklarını düşündüklerini kendisine itiraf ettiğini yazmakta. Subay, Polonya'nın hazırlıksız yakalanmasının bir diğer nedeninin ise ordu envanterinde yeterli tanksavar silahının bulunmamasına; havan ve el bombaları gibi tanka etkisi az olan silahlarla karşı koymaya çalışılmasına bağlamakta. Yazar bu noktada tanklara karşı savunma hazırlığının önemini şu şekilde ifade etmekte:

> "Vakıa bu, hususî bir vaziyettir. Ne her memleketin arazisi Polonya kadar düz, açık, tankların kütle halinde hücumuna müsaittir, ne de her memleket Polonyalılar kadar gafil avlanabilir. Fakat tankı ve tanka karşı müdafaayı mühimsemeyenlerin maruz kalacağı müşküller hakkında karakteristik bir misaldir.[146]"

Yazman, piyadelerin savunma hazırlığı yapılmayan noktalarda tanklara karşı etkili olamayacağını, bu nedenle dönemin savaşlarının artık tanklara ve onlara karşı alınan önlemler etrafında oluştuğunu belirtmekte. Polonya ile Finlandiya'yı kıyaslayan yazar, Finlilerin Rus tanklarını durdurabilmelerinin sebebini Mannerheim Hattı'nın iyi hazırlanmasına bağlamakta[147].

Polonya'nın ani işgal ediliş tarzı, hazırlıkları iyi durumda olmayan devletler için bir uyarıydı. Finlandiya'nın Ruslara karşı Mannerheim Hattı'nda yaptığı direniş savunma hatlarının elzem olduğunu gösterdi. Ancak Almanya'nın Fransa'yı istila etmesinin ardından savunma hatlarının işlevsel olup olmadığı tartışmaları da başladı.

---

[145] Vasfi Reşit Seviğ, "Harp Hakkında Düşünceler", **Ulus Gazetesi,** 2 Eylül 1938, 2.
[146] M. Şevki Yazman, "Yeni Harbin Ana Silahı", **Akşam Gazetesi,** 20 Aralık 1939, 4.
[147] M. Şevki Yazman, "Yeni Harbin Ana Silahı", **Akşam Gazetesi,** 20 Aralık 1939, 4.

24 Ocak 1940 tarihinde *Akşam Gazetesi*'nin "Finlilerin Muvaffakiyetinin Sırrı" başlıklı yazısında 3,5 milyonluk bir ülkenin, 180 milyonluk ve askeri bakımdan da gelişmiş Sovyet Rusya'ya karşı aldığı başarıların Dünya'nın dikkatini çektiğini belirtilmektedir. Yazıda Finlilerin askerliğe doğuştan yatkın olduğu belirtilirken "Her Finli asker doğar" söylemi kullanılmaktadır. Haberin devamında Finlilerin muharebe sahasındaki araziyi iyi biliyor olmalarının yanı sıra komuta kademesinin de verdiği kararlardan övgüyle bahsedilmektedir[148].

12 Aralık 1939 tarihinde *Akşam Gazetesi* Rus-Fin harbine geniş yer ayırmıştır. Haberde Rusların Mannerheim Hattı önünde durdurulduklarını ve karlar içerisinde kamufle halde savaşan Finlilerden övgüyle bahsedilmektedir. Rusların durdurulmasının cesurca savaşan Finlilere ve Mannerheim Hattı'nın iyi hazırlandığına bağlanmaktadır[149].

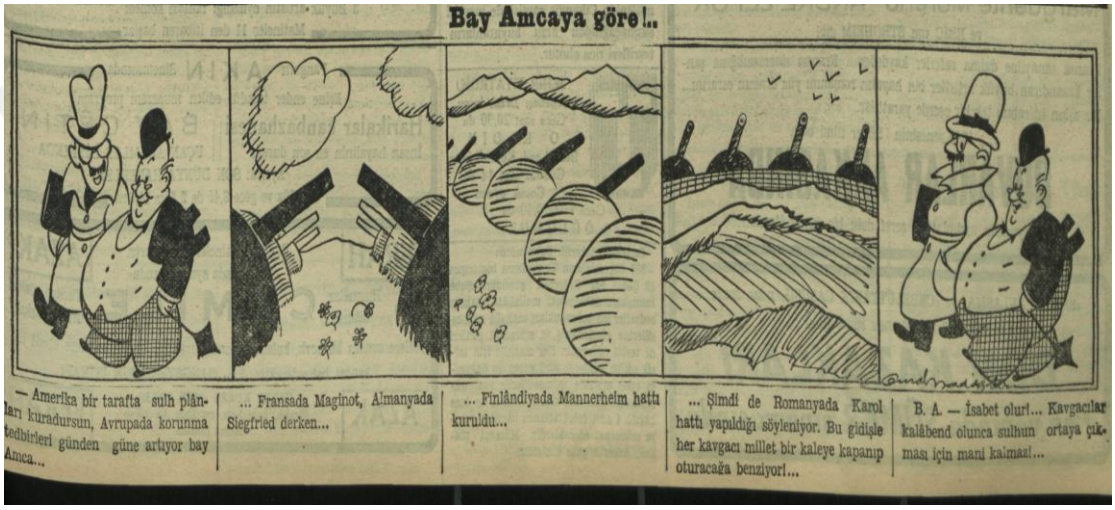
27 Aralık 1940 tarihinde M. Şevki Yazman'ın kaleme aldığı "Kabahat Maginot Hattında Mıydı?" adlı yazıda Maginot Hattı'nın aslında geçilmediğini, Almanya'yı Fransa'ya direkt bir taarruz yerine, Belçika topraklarına girmeye mecbur bıraktığını yazmaktadır. Bu tarihe kadar Almanya'nın İngiltere'ye saldırmamasının nedenini zafere inanmamalarına bağlayan yazar, Maginot Hattı'na direkt bir saldırı yapılmamasını da aynı sebebe bağlamaktadır[150].

Müstahkem mevkiler hakkında çıkan haberlerin birçoğu yabancı kaynakların çevirisi olsa da *Cumhuriyet Gazetesi* 1940 yılının Ocak ayında gazeteci-yazar Celaleddin Ezine'yi Maginot Hattı'nı yakından görmesi ve hat hakkında bir yazı dizisi oluşturması için Fransa'ya yollamıştır. Şubat ayını Fransa'da geçiren Ezine, Maginot Hattı'nı ziyaret için yaklaşık 20 gün Fransa Hariciyesi'nden ve Sansür Kurulu'ndan gelecek izni beklemiştir. Balkan ülkelerinin gazetecileriyle beraber ziyaret ettiği Maginot Hattı'ndan Ezine yazılarında hayranlıkla bahsetmektedir. Koruganların sığınaklarındaki günlük hayatı da ele alan yazar, sığınaklarda bulunan tiyatro salonları hakkında "bizim devlet tiyatrolarına taş çıkarır" ifadesini kullanmaktadır. Hattın birçok yerini gezen Ezine, bu hattı anlatabilmek için krokiler çizmiş ve yayınlamıştır. Heyeti odasında kabul eden miralay için "Onun sakin ve mütevazi yüzünde çöken bir devrin ve yeni başlayan bir devrin izlerini sezdim. Çöken devir insan göğsünün zırh

[148] "Finlilerin Muvaffakiyetinin Sırrı", **Akşam Gazetesi,** 24 Ocak 1940, 8.
[149] "Sovyet Askerleri Mannerheim Hattı Önünde Tamamıyla Durdurdular", **Akşam Gazetesi,** 12 Aralık 1939, 4.
[150] M. Şevki Yazman, "Kabahat Maginot Hattında Mıydı?", **Akşam Gazetesi**, 27 Aralık 1940, 4.

olduğu zamandır. Başlayan devir çelik, beton ve elektriktir" ifadelerini kullanmaktadır[151].

8 Ocak 1940 tarihli *Cumhuriyet Gazetesi'*nde gazeteci-yazar Kadircan Kaflı'nın "Eski Majinolar" adlı haberinde, savunma fikrinin çok eskiye dayandığını Çin Seddi'nden, Roma ve Britanya'daki surlardan verdiği örneklerle anlatmakta. Ancak bu tip savunmaların her zaman aşıldığını belirtirken "Bir memleketi müdafaa eden asıl kuvvet, milletin birliği, istiklal ve hürriyete karşı duyulan mukaddes ihtiras ve cesarettir. Bunlar eksik olursa en sağlam ve en büyük Majinolar bile güllesiz toplardan farksız kalırlar" ifadesini kullanmakta[152].

Şekil 13: Akşam Gazetesinde müstahkem mevkiler hakkında bir karikatür

Akşam Gazetesi, 14 Şubat 1940, 3.

Almanya'nın Metaksas Hattı'nı Yugoslavya üzerinden geçmesinin ardından 14 Nisan 1941'de *Vakit Gazetesi* yazarı Hasan Kumçayı savunma hatlarını şu şekilde eleştirmektedir[153]:

> "Milletler için artık dost ve düşman diye ikiye ayırmak doğru değildir; zira dost memleket hudutları da bir gün düşman hudutları kadar ve belki ondan ziyade tehlikeli olabilir. Bundan sonra her memleketin bu ihtimali göz önüne alarak tahkimat sistemini ona uydurması ve hudutlardan evvel memleketin müdafaa kuvvetlerini en iyi muhafaza edecek mıntıkalarında tahkimat yapmak sistemini kabul olunması lazım gelir."

22 Haziran 1942'de *Ulus Gazetesi*'nde neşredilen bir tercüme yazıda, Yüzbaşı Eddy Bauer'in "Modern Harpte Kalelerin Rolü" başlıklı yazısında Metaksas, Mannerheim, Stalin gibi savunma hatlarının başarı getirmediğini ancak bu başarısızlığın tam olarak savunma hatlarının gereksiz olduğu anlamına da gelmediğini

[151] Celaleddin Ezine, "Majino İstihkamlarında", **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Şubat 1940,5.
[152] Kadircan Kaflı, "Eski Majinolar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Ocak 1940,2.
[153] Hasan Kumçayı, "Metaksas Hattı", **Vakit Gazetesi,** 14 Nisan 1941, 1.

belirmektedir. Yazara göre Maginot Hattı geçilmemiş, Paris düştüğü için boşaltılmıştı. Aynı şekilde Yunanlılar Metaksas Hattı'nın büyük bir kısmında savunma halindeyken Selanik'i kaybettikleri için yenilmişti. Bunun yanında müstahkem mevkiler hakkında yorumlar da yapan yazar, tanklara ve bombardımanlara karşı yapılan koruganların savunma hatlarında kilit rol üstlendiğini; koruganlardaki askerlerin görüş açısının dar olmasından dolayı piyadelere karşı savunmasız olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle savunma hatlarının düşmemesi için siperlerdeki askerlerin düşman piyadelerini koruganlara yaklaştırmamaları gerektiğini ifade etmektedir. Son olarak yazar, "Almanlar savunma hatlarına güvenmese Siegfried Hattı'nı yaparlar mıydı?" sorusunu sormaktadır[154].

Savunma hatlarının etkisinin tartışıldığı bir dönemde, 20 Eylül 1944'te Siegfried Hattı hakkında yapılan bir haberde, Almanya sınırlarında 650-700 kilometre boyunca uzanan savunma hattının derinlikli bir savunma sistemine göre oluşturulması nedeniyle yarılıp geçilmesinin çok zor olduğu yazılmaktadır[155].

Savaşın son dönemlerinde 6 Şubat 1945 tarihinde *Akşam Gazetesi*'ndeki "Sovyet Taarruzu" haberinde, Sovyetlerin Berlin'e yaklaştığını ve Almanya'daki Hitlerci yorumcuların "24 saatte yıkılmayacak bir müdafaa hattı nerede bulunacak? Herhangi bir müdafaa hattı bizi koruyamayacak." sözlerini söylediği aktarılmaktadır[156].

Savaşın ardından popülerliğini oldukça yitiren savunma hatlarının işlevleri tartışılmaktadır. *Ulus Gazetesi*'nde 5 Kasım 1945 tarihinde çıkan bir yazıda, Fransız General De Gaulle'ün 1934 yılında kaleme aldığı "Geleceğin Ordusu" adlı eserinde Maginot Hattı'nın zayıf yönlerini anlattığı belirtilmektedir. Generalin, tanklara karşı savunmanın ancak eğitimli askerlerle mümkün olduğunu; Maginot Hattı gibi müstahkem mevkilerin işlevinin olmadığını yazdığı aktarılmaktadır[157].

Savaşın atom bombalarıyla sonlanması, gelecek harplerin havada yapılacağı görüşünü ortaya çıkarmıştı. Amerikan Genelkurmayı'nın savaştan sonra hazırladığı bir raporu derleyen *Akşam Gazetesi*, Üçüncü Dünya Savaşı'nın kaderini uçan bombaların belirleyeceğini aktarmaktadır. Bunun dışında bu raporda, Metaksas Hattı'ndan örnek

[154] Eddy Bauer, "Modern Harpte Kalelerin Rolü", **Ulus Gazetesi,** 22 Haziran 1942, 5.
[155] "Siegfried Hattı", **Ulus Gazetesi,** 20 Eylül 1944, 2.
[156] "Sovyet Taarruzu", **Akşam Gazetesi,** 6 Şubat 1945, 2.
[157] "Olaylar İsimler", **Ulus Gazetesi,** 5 Kasım 1945, 2.

verilerek 1000 kilometre uzunluktaki bir sınırın savunulmasının imkânsız olduğu belirtilmektedir[158].

25 Ocak 1949 tarihinde *Ulus Gazetesi*'nde, General Dwight Eisenhower'ın "Avrupa'daki Savaşımız" adlı yazısına yer verilmiştir. Yazıda savaşın gidişatını anlatırken Siegfried Hattı'nın 10 ay gibi bir sürede aşılmasının askeri tarihin en önemli olaylarından biri olduğunu, müstahkem mevkiler geçildiğinde değersizmiş gibi gösterilmesinin kolay olduğunu ancak iyi tertip alan mevkiinin de geçilmesinin zor olduğunu belirtilmiştir[159].

Basında her ne kadar Çatalca ve Çakmak hatlarına bir sansür uygulansa da birkaç haber yapılmıştır. 10 Mayıs 1941'de *Vakit Gazetesi*, *Daily Mail*'in "Almanya Meşhur Çatalca Hattına Taarruz Etmekten Çekiniyor" başlıklı bir haber yayınladığını belirtmekte. Haberde Almanya'nın Türkiye'ye saldırmaktan çekineceğini, özellikle Trakya'da bulunan, ülkenin en kuvvetli noktası olan, Çatalca Hattı'nda savaşmayı göze alamayacağı aktarılmaktadır[160].

Almanya'nın Balkanlarda ilerlemesiyle Türkiye, savaşı daha yakından hissetmeye başladı. 22 Ocak 1941'de *Akşam Gazetesi*'nin bir haberinde, Almanya'nın olası bir saldırısı karşısında Türkiye'nin Trakya'da tertiplerinin hazır olduğu aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir[161]:

> "Çelik bir kale gibi duran Trakyamıza tecavüz eden bir kuvvet kırılmaya mahkûmdur. Dost ve düşmanlar bunu böyle bilmelidir. Geçen Umumi Harpte sekiz cephede harbeden Türklerin tek cephede ne gibi harikalar yaratmaya kadir olduklarını takdir etmek kolaydır. Kafasını kayaya çarpmak ve kendini felakete sürüklemek isteyenler deneyebilirler."

Korugan ve hendek destekli bu savunma hatları İkinci Dünya Savaşı özelinde ortaya çıkmış birer savunma yapıları değildi. Ancak, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen silah ve tank sanayii nedeniyle bu savunma sistemleri ülkelerin bu dönemde savunma arayışlarına bir çözüm olmuştu. Bu nedenle dönemin savunma konulu yazılarında genel kanı savaşın hemen her döneminde savunma hatlarının lehineydi. Yapılan eleştirilerde dahi savunma hatlarının tamamen gereksiz olduğu hakkında bir yazıya araştırmalar sırasında rastlanmamıştır.

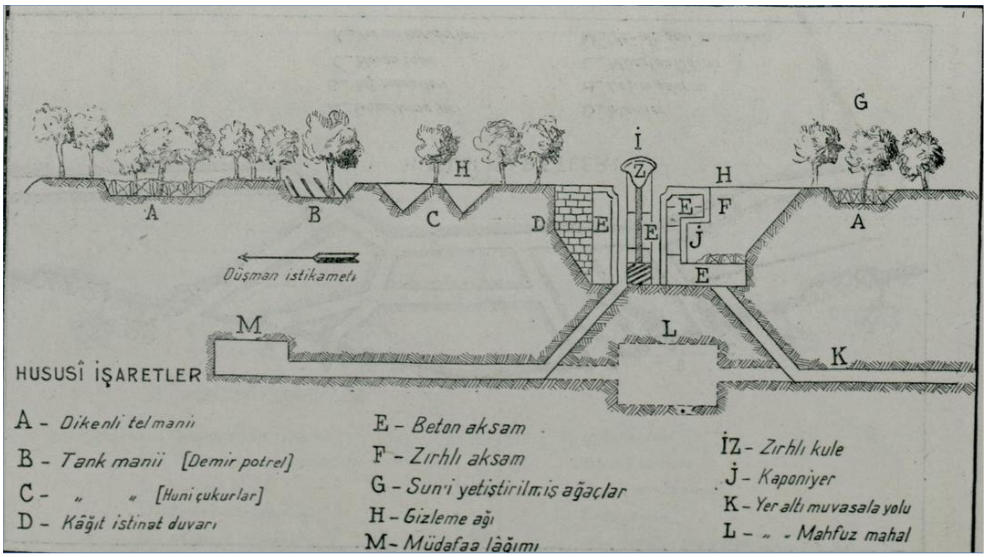
[158] "Amerikan Genelkurmayın Gizli Raporu", **Akşam Gazetesi,** 9 Eylül 1947, 4.
[159] Dwight Eisenhower, "Avrupa'daki Harbimiz", **Ulus Gazetesi,** 25 Ocak 1949, 3.
[160] "Almanya Meşhur Çatalca Hattı'na Taarruz Etmekten Çekiniyor", **Vakit Gazetesi,** 10 Mayıs 1941, 1.
[161] "Trakyamıza Tecavüz Eden Bir Kuvvet Kırılmağa Mahkûmdur", **Akşam Gazetesi,** 22 Ocak 1941, 7.

3.2.3. Askeri Mecmua'da Müstahkem Mevkiler Hakkında Görüşler

Askeri Mecmua'da savaş öncesinde ve savaşın hemen başlarında müstahkem mevkiler hakkında çeşitli rütbelerden askerlerin kaleme aldığı yazılar müstahkem mevkilerin incelenmesi bakımından kıymetlidir. Ordunun içerisinde bulunduğu durumu iyi bir şekilde bilen kurmayların hazırladığı yazılarda askeri teknolojilerdeki gelişmelerle birlikte müstahkem mevkilerin değerlendirilmesi dönemin insanlarının savunma hatlarına olan bakışını da bireysel anlamda göstermektedir.

1 Mart 1936 tarihli *Askeri Mecmua*'da Kur. Alb. Asım Altuğ'un kaleme aldığı "Daime Tahkimatı Hakkında Bir Etüt" adlı yazıda, Birinci Dünya Savaşı sırasında kalelerin hala geçerliliklerini koruduklarını ve hangi kalenin savaş sırasında ne işlevde kullanıldığını geniş bir şekilde anlatmaktadır. Savaş sonrasında devletlerin savunma hazırlıklarına ara vermeden devam ettiklerini; Fransa batı sınırlarında, İtalya kıyı şeridinde, Almanya ise Versay Antlaşması kısıtlamalarına rağmen doğu sınırında -Lehlere karşı- hazırlık yapmaya başladıklarından bahsetmektedir. Makineleşen dünyada Birinci Dünya Savaşı ve ardından cereyan eden istiklal savaşlarında harcanan mühimmat sayısının fazlalığına dikkat çeken Altuğ, olası bir savaşta harcanacak mühimmatın daha fazla olacağını, bu nedenle tahkimatların kilit rol oynayacağını düşünmektedir. Buna ek olarak savunma hatlarının tek bir çizgi halinde olmasını değil de derin bir savunma anlayışıyla hazırlanması gerektiğini düşünmektedir. Hazırlıklar yapılırken bölgeye birçok kule, altında sığınak bulunan korugan, erzak ve cephane depolarının yapılması gerektiği savunan yazar, önceki savunma hazırlıklarında olduğu gibi tabyaların önüne çekilen tellerin ve hendeklerin düşmanı durdurmaya yeterli olamayacağını vurgulamaktadır. Hazırlanacak bir müstahkem mevkiinin hangi düzende olması gerektiğini detaylı bir şekilde inceleyen Altuğ, ülkelerin yeni silahlara karşı bu önlemlerin dikkate almasının önemli olduğunu belirtmektedir[162].

[162] Asım Altuğ, "Daime Tahkimatı Hakkında Bir Etüt", **Askeri Mecmua**, s.100 (1936): 63-83.

Şekil 14: Asım Altuğ'un hazırladığı bir müstahkem mevkii krokisi

Asım Altuğ, "Daime Tahkimatı Hakkında Bir Etüt", **Askeri Mecmua**, s.100 (1936): 122.

1 Haziran 1936 tarihli *Askeri Mecmua* 'da yayınlanan "Gelecek Harplerde Müstahkem Mevkilerin Önemi" adlı makalede yazar Kur. Öyzb. Kadri Perk, müstahkem mevkileri tarihten örneklerle açıklarken; bu mevkilerin cazibesine kapılmanın çok tehlikeli olduğunu ve bu cazibeye kapılan orduların sonunun hep aynı olduğunun altını çizmektedir. Perk, müstahkem mevkilerin eskisi gibi kale olarak değil, düşman birliklerinin zırhlı araçlarına göre tertip edileceğini düşünmektedir. Müstahkem mevkilerin taarruz yönünün eksik olduğuna da değinen yazar, seyyar orduların bu eksikliği giderebilecek şekilde kullanılmasını da tavsiye etmektedir. Avrupa'nın nispeten engebesiz bir araziye sahip olması ve gelişmiş ulaşım altyapısıyla orduların ihtiyaç duyulan yerlere hızlı bir şekilde intikal ettirilebileceği için bölge bölge yapılacak tahkimatların etkisiz olacağını düşünmektedir. Ulaşımın kötü, arazinin engebeli olduğu alanlarda müstahkem mevki inşa eden devletlerin yatırımlarını faydalı bulan yazar, son olarak bu mevkilere İngiltere gibi bir ada ülkesinin dahi ihtiyacı olduğunu belirtmektedir[163].

1 Eylül 1937 tarihli *Askeri Mecmua*'da Kur. Özyb. Asım Eren'in kaleme aldığı makalede yaklaşmakta olan savaşın baskın şeklinde ortaya çıkacağını, havada tayyarelerle, karada zırhlı birliklerle çok ani saldırılar olacağını öngörmekteydi. Yazara göre böyle bir harpte güçsüz devletler bir oyalama harbine girecek, ön saflara yollanan motorlu birlikler gerideki asıl savunma yapacak piyade tümenlerine vakit

[163] Kadri Perk, "Gelecek Harplerde Müstahkem Mevkilerin Önemi", **Askeri Mecmua**, s.101 (1936): 341-348.

kazandırması gerekecekti. Bu nedenle zayıf ordulara sahip olan ülkelerin manialama işlemlerini muntazam bir şekilde yapmaları gerektiğini "Zayıf ordular için harp ancak şimdiden kazanılabilir veya kaybedilebilir. Harp zamanı, çok geçtir!" cümlesiyle ifade etmektedir. Manialama birliklerinin en kısa sürede ayrı bir kol olarak oluşturulması ve olası bir savaşta geri çekilme durumunda geçitlerin, köprülerin tahribi için hazır bulundurulması gerektiğini vurgulayan yazar, sevk talimnamesine de bu birliklerin eklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Barış zamanında manialama birliklerinin kendi adıyla oluşturmanın çok pratik bir durum olmadığını belirten Eren, bunun yerine bir tanksavar birliği ya da bir istihkam kıtasının oluşturulmasının yeterli olacağı görüşündedir. Yazar, Almanya'nın 1936 yılında yaptığı manevralarda kullandığı manialama birliklerine dikkat çekerek, bu bilirliklerin derinlik katarak kullanılmasının uzun bir hat oluşturarak kullanılmasından daha faydalı olduğunu aktarmaktadır. Eren, "Hudut tıkamasındaki gecikmelerin zararı, bütün harp müddetince telafi edilemez" ifadesiyle de manialamanın önemini ortaya koymaktadır[164].

Aralık 1937 tarihli *Askeri Mecmua*'da Kur. Bnb. B. Sıtkı Ortaç'ın çevirdiği bir makalede Fransa sınırı geniş bir şekilde ele alınmıştır. Makalede, Almanya'nın motorize birliklerinin sayıca üstünlüğünden ve bu birliklerin hareket kabiliyetinin yüksekliğinden, Fransa'nın da sınıra yakın sanayi ve maden yataklarının kritik öneminden bahsedilmiştir. Bu nedenle Almanya'dan gelebilecek baskın tarzında bir saldırıyı sınırda tutmanın hayati bir önem taşıdığının üzerinde durulmuştur. Yazıda geniş bir şekilde Maginot Hattı ele alınırken, tahkimatların baskına karşı etkili olacağına dair vurgu yapılmıştır[165].

1 Haziran 1938 tarihli *Askeri Mecmua*'da Tuğbay S. Aldoğan savaş alanında tank, top ve piyadenin nasıl hareket edeceği üzerine bir yazı yazmıştır. Tankların artık Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi hantal olmamalarının muharebe alanında çok fark yaratacağını düşünen yazar, önceden savunma hazırlıklarının yapılmasının önemli olduğunu belirtmekte. Aldoğan tam olarak koruganlardan oluşan bir savunma

[164] Asım Eren, "Zayıf Ordular İçin Manialama Birlikleri Sevk ve İdarenin En kuvvetli Vasıtalarından Biridir", **Askeri Mecmua**, s.106 (1937): 489-508.
[165] Yazar Belirtilmemiş, "Fransız Hudut Tahkimatı", **Askeri Mecmua**, çev. Sıtkı Ortaç, s.107 (1937): 832-847.

hattından bahsetmese de tanklara karşı derinlemesine bir savunma hazırlığının önemli olduğunu aktarmakta[166].

1 Haziran 1939 tarihli *Askeri Mecmua*'da Öyzb. Celal Erkan'ın "Fransız Ordusunda Tanka Karşı Müdafaa" adlı makalesinde tanka karşı etkili bir savunmanın aktif ve pasif olarak birlikte yapıldığı takdirde mümkün olduğunu belirtmekte. Aktif savunmada ateşli silahları işaret eden yazar, pasif savunmada ise hazırlanacak tahkimatlara dikkat çekmekte. Bunun yanında tanklara karşı doğal arazilerden faydalanmanın gerekli olduğunu, arazi eğiminin 45 dereceden fazla olduğu bölgelerde modern tankların geçişinin zor olacağı için savunmada bu tip eğimli noktaların seçilmesinin önemini vurgulamakta[167].

1 Eylül 1939 tarihinde yayınlanan *Askeri Mecmua*'da benzer bir yazı Kurmay Binbaşı Kemal Menderes tarafından kaleme alınmıştır. Menderes, tanklara karşı savunmanın en etkili yolunun arazideki doğal engellerden faydalanarak hazırlanan savunma hatları olduğunu belirtmekte. Fransızların doğal pozisyonları kullanabilmek adına bazı bölgelerde savunma hatlarını daha geriden tertip ettiğini ifade etmekte. Makalede tanklara karşı alınan önlemleri detaylı bir şekilde inceleyen yazar, müstahkem mevkilerin modern savaşlarda kritik bir rol üstleneceği aktarmakta[168].

1 Mart 1940 tarihli *Askeri Mecmua'*da Tuğgeneral Sadık Aldoğan'ın kaleme aldığı "Tanklarla Yapılacak Taarruzlara Nasıl Karşı Koyacağız?" başlıklı makalesinde, daha önceki savaşlarda uygulanan savunma sistemlerinin tanklara karşı uygulanamayacağını belirtmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilen tanklara karşı yapılacak müstahkem mevkilerin tek bir hat şeklinde değil, derin bir savunma yapmaya olanak verecek şekilde yapılması gerektiğini ifade etmekte. Özellikle Avrupa ülkelerinin gelişen ekonomilerini savaşlarda tanklara ayıracağını düşünen yazar, incelenen diğer makalelerden farklı olarak orduda tankların sayılarının artmasının baskın yapmalarının önüne geçeceğini düşünmekte. Çünkü Aldoğan yığınlar halinde ilerleyen zırhlı ve motorlu birliklerin havadan veya karadan kolaylıkla tespit edilip, uçaklarla imha edilebileceğini düşünmekte. Makalesinde tankın zırhını, süratini ve atış gücünü inceleyen yazar, bir müdafaa hattının nasıl olması gerektiğini de ele almakta. Aldoğan'a göre müdafaa hattındaki ileri mevzilerin oyalayıcı eylemleri

[166] S.Aldoğan, "Seri Tanklar ile Topçunun Piyade Saldırışına Yardımı", **Askeri Mecmua**, s.109 (1938): 355-375.
[167] Celal Erkan, "Fransız Ordusunda Tanka Karşı Müdafaa", **Askeri Mecmua**, s.113 (1939): 447-486.
[168] Kemal Menderes, "Fransızlara Göre Tank Defi Tabiyesi", **Askeri Mecmua**, s.114 (1939): 762-770.

tanklara karşı başarısız olacaktır. Asıl muharebe alanlarının mesafesinin 400-2000 metre arasında olmasını tehlikeli bulan yazar, atış gücünün en yoğun olacağı bu noktaları tankların süratleriyle hızla geçebileceğini düşünmekte. Bu nedenle savunma hatlarının derinliğini tankların saatte kat edebildiği mesafeye göre tertipleyerek arttırmak gerektiğini ifade etmekte. Bunun yanında atış gücünün de muharebe alanının her tarafına uygun şekilde dağıtmanın tanklara karşı bir baskın niteliği taşıyacağını belirtmekte[169]. Aldoğan'ın yığınlar halinde ilerleyen zırhlı birliklerin kolaylıkla tespit edilebileceği fikrinin, 1940 yılının yaz aylarının başlarında Almanların Arden Ormanları üzerinden Fransa'ya yaptığı harekâtla geçerli olmadığı görülmüştür.

1 Mart 1940 tarihli mecmuada Kur. Alb. Salih Erkuş'un hazırladığı "Modern Tank Defi Silahları Karşısında Zırhlı Birlikler" adlı makalesinde modern silahların yeterince anlaşılmadığına vurgu yapmaktadır. Erkuş'a göre tankları durdurmanın aktif ve pasif olmak üzere iki adet yolu bulunmaktadır. Aktif savunma yöntemini yazar, havadan ve karadan yapılacak atışlar olarak özetlemektedir. Pasif savunma yöntemlerinin ise arazi engellerinden ve tahkimatlardan oluştuğunu belirtmektedir. Aktif savunma için silahları inceleyen Erkuş, düşman tanklarına atış yapılacak mesafenin zırhlı araçlara karşı çok kritik olduğunu ifade etmektedir. Ortalama bir tankın 1000 metrelik bir mesafeyi 1-1,5 dakikada geçebileceğini, bu nedenle savunma hattında atış yapabilecek sürenin çok kısıtlı olmasına dikkat çeken yazar asıl muharebe alanının hazırlanırken bu durumun göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir. Arazilerin manialanması ve mayınlanmasına oldukça önem veren Erkuş, 100 km^2 bir alan için 36.000 mayını uygun görmektedir. 36.000 mayın için mevcudu 400 olan bir istihkam taburunun 2,5 günde yerleştirebileceğini hesaplamaktadır. Bununla beraber iyi bir şekilde tahkim edilmiş, çok geniş olmayan arazilerde etkili tanksavar atışlarının tanklara karşı koyabileceğini düşünen yazar tankın tamamen karşı konulamaz bir araç olmadığının altını çizmektedir[170].

Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesiyle savunma hatlarına eleştiriler nadir de olsa görülmeye başlar. 1 Aralık 1940 tarihli *Askeri Mecmua*'da Kurmay Yüzbaşı Kenan Esengin, Alman-Fransız savaşını incelediği makalesinde Fransız hükümetinin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ebedi barışçılık siyasetiyle halkının askerlik ruhunu

[169] Sadık Aldoğan, "Tanklara Yapılacak Taarruzlara Nasıl Karşı Koyacağız?", **Askeri Mecmua**, s.116 (1940): 72-93.
[170] Salih Erkuş, "Modern Tank Defi Silahları Karşısında Zırhlı Birlikler", **Askeri Mecmua**, s.116 (1940): 94-115.

köreltip, ordusunu pasifleştirdiğini düşünmektedir. Maginot Hattı'nın gerekli olduğunu ancak tek başına zafer kazandıramayacağını düşünen Esengin, Fransızların savaştan sonra dahi "neden daha iyi siperler hazırlamadık?" gibi ifadeler kullandıklarını, bu mantığa sahip bir ülkenin sınırları boyunca tahkimatlar yapsa bile bir netice alamayacağının üzerinde durmaktadır[171]. Burada yapılan eleştiri, tam olarak Maginot Hattı'na yönelik olmasa da ülkelerin bu tip istihkamlara tek başına güvenmelerinin yeterli olamayacağının ifade edilmesi dikkate değerdir.

1 Aralık 1940 tarihli *Askeri Mecmua*'da Kur. Öyzb. Recai Ökten'in kaleme aldığı "Son Harp Tecrübelerinden Çıkarılan Bazı Esaslar ve Bunların Tatbik Tarzı" makalesinde topçuların artık sadece piyade desteklemek için siperlerin gerisinde mevzilendirilmediği, tanklara karşı da birer savunma unsurları olduklarını belirtmektedir. Ancak piyadeyle beraber konuşlandırılan top bataryalarının, piyade geri çekilmelerinde baskına uğradıklarını ve cephenin bu nedenle yarıldığını ifade etmektedir. Son muharebelerin istihkam sınıfının önemini arttırdığı düşünen yazar; tanksavar silahlarının eksikliğini bu sınıfın yapacağı manialar, mayınlı araziler ve tahkimat çalışmalarıyla kapatılabileceğini belirtmektedir. Makalenin sonunda ise müstahkem mevkilerin önemini aşağıdaki ifadelerle açıklamaktadır [172]:

> "… mevcut imkanlar taarruza imkân vermediği zamanlarda düşmanın geçmesine imkân bırakmayacak, ilerlese bile her adımı bir yığın insan pahasına mal olan kudretli bir müdafaadan sonra yıpranmış ve yorulmuş bir düşmana yapılacak bir taarruzda da yine istinat noktalarının gerisinde hazırlık yapmak ve taarruz esnasında açık yanları bu istinat noktalarına dayamak suretiyle bu tarz müdafaadan taarruzda da istifade etmek mümkündür."

Dr. Yüzbaşı Süreyya Endik'in, Askeri Sıhhiye Mecmuası'nda 1939 ve 1940 yıllarında müstahkem mevkilerde sağlık açısından alınması gereken tedbirler üzerinde durduğu makaleleri bulunmaktadır. Bu makalelerde Çakmak veya Çatalca hatlarından direkt olarak bahsetmemiş olsa da savaş yıllarında kaleme alınan bu tedbirleri bir askeri doktorun çalışmalarından takip etmek, bir fikir oluşturması açısından önemlidir.

Nisan 1939 tarihli mecmuada Endik'in kaleme aldığı "Müstahkem Mevkilerde Gıda ve Su Meselesi" adlı makalede, müstahkem mevkilerde cephe gerisiyle irtibatın kesildiği anlarda konserve tüketiminin beslenme sorununu çözeceğini düşünse de uzun müddet bu tip bir beslenmenin askerde tiksinti yaratabileceğini ve bundan dolayı her

[171] Kenan Esengin, "Son Alman-Fransız Harbi Üzerine Düşünceler", **Askeri Mecmua**, s.119 (1940): 727-738.
[172] Recai Ökten, "Son Harp Tecrübelerinden Çıkarılan Bazı Esaslar", **Askeri Mecmua**, s.119 (1940): 798-807.

mevkide elektrikli soğutma dolaplarıyla taze yiyecek bulundurulmasının önemli olduğunu belirtmekte. Müstahkem mevkilerde su sorunu içinse uygun alanlarda kuyular açılarak su çıkarmanın etkili yöntemlerden bir tanesi olduğunu, fakat koruganların arasındaki borularla su taşımanın, muharebe sırasında oluşabilecek bir arıza veya patlamanın kolay kolay giderilemeyeceği için sonuçlarının ciddi olabileceğini ifade etmekte. Bu nedenle yazar, koruganlarda su depolarının yapılmasını alternatif bir yöntem olarak göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmekte. Zaman zaman ana depolardan su taşınarak doldurulan bu depolara, muharebeler sırasında ceset düşmesi halinde bir temizlik sorunu ortaya çıkabileceğini düşünmekte. Bu yöntemler avantaj ve dezavantajlarıyla değerlendirilirken, arazi özelliklerinin de belirleyici bir etken olduğunu da ifade etmekte. Yazar, koruganlarda motor ve makineler için kullanılacak suyun haricinde; bir er için günlük pişirme, temizlik ve içme ihtiyacının 9 litre olacak şekilde hesaplamaktadır[173].

Temmuz 1939 tarihinde Askeri Sıhhiye Mecmuası'nda makalesinin ikinci kısmını yayınlayan Endik, askerlerin istirahatleri için yatak sayısının üç askere bir yatak denk gelecek şekilde olmasını yeterli bulmakta. Sığınaklarda karyola sisteminin yer sorunu ortaya çıkaracağından altlarına minder serili hamakların istirahat için uygun olduğunu belirtmekte. Müstahkem mevkilerde mazot veya kömürle ateş yakmak ortamdaki oksijeni oldukça tüketeceği için yemek ve sıcak su ihtiyacının elektrik aracılığıyla elde edilmesinin önemli olduğunu ifade etmekte. Endik, cephe gerisiyle irtibat devam ettiği sürece erlerin çamaşırlarını dışarıda yıkama olanağının olacağını, fakat muharebe sırasında koruganlarda çamaşırhanelere ihtiyaç duyulacağını belirtmekte. Koruganların rutubetli ortamlarında çamaşır kurutmanın zor olmasından dolayı ve erlerin yıkadığı çamaşırlara çok da itimat edilemeyeceği için Endik, hem yıkamayı hem de kurutmayı yapabilecek makinelerin müstahkem mevkilerde bulunmasının önemli olduğunu aktarmakta. Koruganlar dar ve askeri amaçlarla yapıldıklarından dolayı içerideki hava kısa sürede kirlenecektir. Elektrik sistemindeki oluşabilecek arızalardan sonra kullanılması muhtemel olan petrol, mum gibi aydınlatma vasıtaları da havayı kirletmeye devam edecektir. Yazar koruganlarda ısıtmayı sobalarla sağlamanın ciddi şekilde oksijen tüketeceğini, elektrikle ısınma sisteminin sağlanmasının verimli olacağının altını çizmekte. Bunun yanında içerideki

[173] Süreyya Endik, "Müstahkem Mevkilerde Gıda ve Su Meseleleri", **Askeri Sıhhiye Mecmuası**, s.26 (1939): 90-92.

hava sirkülasyonu için otomatik veya elle yapılabilecek şekilde motorlu sistem kurmanın önemli olduğunu ifade etmekte. Yazar, koruganlarda en tehlikeli gazın karbon monoksit olduğunu ve infilak eden bombaların karbon monoksit yaymalarından dolayı acemi erlerin panik haliyle havalandırma maksatlı kapıları açmalarının önüne geçilmesinin de önemli olduğunu belirtmekte[174].

Ocak 1940 tarihli mecmuada "Müstahkem Mevkilerde Bakiyelerin Yok Edilmesi ve Yeraltında Yaşamanın Doğurduğu Bazı Hastalıklar" başlığıyla kaleme aldığı yazıda Endik, müstahkem mevkilerde 20-30 askere bir tuvalet kabini düşecek şekilde tuvaletlerin hazırlanmasının ideal olduğunu belirtmekte. Dere ya da nehire çıkan lağımların kullanımının yanlış olduğunun üzerinde duran yazar, atıkların kimyevi yöntemlerle ortadan kaldırılmasının doğru olacağını düşünmekte. Dışkının asit dolu bir çukura gitmesinin pratik bir yöntem olacağını fakat çukurda biriken suyun zamanla asidin etkisini azaltacağı için müstahkem mevkilerin yapımında yeni çukurlara olanak verecek şekilde plan hazırlanmasının doğru olacağı görüşünde. Müstahkem mevkilerde biriken çöpler için sahada çeşitli alanlara çukurlar kazılsa da harp sırasında boşaltım işlemini yapmak zor olacağından dolayı çöpleri yakabilecek bir tertibat düşünülmesi gerektiğini belirtmekte. Yer altındaki rutubetli havanın bronşit, nezle, romatizma gibi vakalara gebe olduğunu ve böyle dar ortamlarda olabilecek bir salgının çok daha tehlikeli olacağından dikkatli olunmasının önemine değinen yazar, fareler aracılığıyla yayılabilecek bir hastalığı önlemek adına kedi beslemek gibi pratik bir çözüm önermekte[175].

İkinci Dünya Savaşı başladığında Türkiye Dünya'da inşa edilen savunma hatlarından bihaber bir durumda değildi. Basının savunma hatlarına olan ilgisi savaştan önce başlamış ve savaştan sonra dahi sürmüştü. Bu noktada *Cumhuriyet Gazetesi*'nin Maginot Hattı'nı incelemek için Celaleddin Ezine'yi Fransa'ya göndermesi bu konuya olan ilginin ne kadar yüksek olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

İkinci Dünya Savaşı başlamadan yayınlanan yazılarda savaş stratejileri çeşitli açılardan incelenirken, tartışılan genel sorun tanklara karşı nasıl müdafaa edilmesi gerektiği üzerineydi. Dönemin yazılarında modern tankların saatte aldıkları yol,

[174] Süreyya Endik, "Müstahkem Mevkilerde Gıda ve Su Meseleleri", **Askeri Sıhhiye Mecmuası**, s.27 (1939): 95-97.
[175] Süreyya Endik, "Müstahkem Mevkilerde Bakiyelerin Yok Edilmesi ve Yeraltında Yaşamanın Doğurduğu Bazı Hastalıklar", **Askeri Sıhhiye Mecmuası**, s.29 (1940): 108-111.

zırhları ve atış güçleri incelenirken, motorlu araçlara karşı yapılması gereken savunmanın önceden hazırlanması gerektiği ortak kanıydı. Çünkü dönemin insanları tek başına bir askerin veya topun korunaksız bir şekilde modern savaş araçlarına karşı koyamayacağının farkındaydı. Savaş sanayiindeki gelişmeleri yakından takip eden gazete ve *Askeri Mecmua*'daki yazıların genel kanısı müstahkem mevkilerin bir plan dahilinde derinlemesine hazırlandıkları takdirde verimli olacağı yönündedir. Havada ve karada motorlu taşıtları inceleyen yazılarda tek bir hattan oluşan savunmaların yetersiz kalacağı görüşü dönemin yazılarında sıkça vurgulansa da Maginot Hattı hakkında direkt bir eleştiriye rastlanmaması da ilginçtir. Savaş başladığında Polonya'nın sınırlarında hazırlıksız yakalanması ve çok kısa sürede işgal edilmesi savunma hatlarının inşa edilmesinin gerekli olduğu görüşünü destekledi. Polonya'nın işgalinin ardından savunma hatlarının önemini ortaya çıkaran bir diğer olay ise Finlandiya sınırlarında yaşandı. Sovyet Rusya'ya karşı Mannerheim Hattı'nda direnen Fin Ordusu basında ilgiyle takip edilirken Mannerheim Hattı'nın bu direnişteki rolü vurgulanmaktaydı.

Savunma hatlarına olan eleştiriler Fransa'nın işgal edildiği 1940 yılının Haziran ayından sonra seyrek bir şekilde ortaya çıkmaya başladı. Fransa'nın işgal edilmesinin ardından savunma hatlarını eleştiren yazılarda ise eleştiriler genel olarak neden inşa edildikleri üzerine değil de eksik ve yetersiz inşa edildikleri üzerineydi. Öyle ki Fransa teslim olduğunda yerel basında çıkan haberlerden -bu bölümde de bahsi geçen- M. Şevki Yazman'ın "Kabahat Maginot Hattı'nda Mıydı?" yazısı dikkat çekicidir[176]. Bu yazıda Maginot Hattı'na direkt saldırılmamasının nedeni Almanya'nın zafere inanmamasına bağlanır. Benzer bir yazı da 22 Haziran 1942 tarihinde *Ulus Gazetesi*'nde görülmektedir[177]. Modern harpte müstahkem mevkilerin önemine dikkat çeken bu yazıda Yunanistan'ın Metaksas Hattı'nda direnişini sürdürürken Selanik'in işgal edilmesiyle teslim olduğu vurgulanmaktadır. Savunma hatlarına yöneltilen farklı bir eleştiri 1 Aralık 1940 tarihinde Kurmay Yüzbaşı Kenan Esengin tarafından yapılmıştır. Esengin dönemin insanlarından farklı olarak savunma hatlarının tek başına yeterli olamayacağının farkındadır ve savunma hatlarının gücüne fazla güvenen ülkelerin askeri yeteneklerini körelttiğini düşünmektedir[178].

[176] M. Şevki Yazman, "Kabahat Maginot Hattında Mıydı?", **Akşam Gazetesi**, 27 Aralık 1940, 4.
[177] Eddy Bauer, "Modern Harpte Kalelerin Rolü", **Ulus Gazetesi,** 22 Haziran 1942, 5.
[178] Kenan Esengin, "Son Alman-Fransız Harbi Üzerine Düşünceler", **Askeri Mecmua**, s.119 (1940): 727-738.

Savaşın sonuna doğru ise savunma hatlarına direkt eleştiriler görülmeye başlanır. Bu noktada savaşın başlarında Yıldırım Harbi'nin savunma hatları karşısında başarısız olacağını yazan M. Şevki Yazman 29 Aralık 1943 tarihinde müstahkem mevkilerin modasının geçtiğini yazmakta[179]. Benzer bir tutum da savaşın sonunda *Ulus Gazetesi*'nde görülmekte. Yazıda De Gaulle'ün 1934 yılında kaleme aldığı "Geleceğin Ordusu" adlı eserine atıfta bulunarak müstahkem mevkilerin savaşta belirleyici olamayacağına dikkat çekmekte[180]. Burada belirtmek gerekir ki savaşın başlarında savunma hatlarına direkt eleştirinin yapılmamış olmasının bir nedeni Türkiye'nin savunma hatları inşa ettiği bir dönemde herhangi bir savunma hattı hakkında bir eleştirinin yayınlanması sansüre takılmış olabileceği gibi diğer bir nedeni de savunma hatlarının gerekli olduğu görüşünün benimsenmesi de olabilir.

[179] M. Şevki Yazman, "Yeni Bir tahkim Sistemi", **Akşam Gazetesi,** 29 Aralık 1943, 5.
[180] "Olaylar İsimler", **Ulus Gazetesi,** 5 Kasım 1945, 2.

4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN VE TRAKYA'DAKİ SAVUNMA HATLARININ GENEL DURUMU

4.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Savaş Yıllarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Genel Durumu

Dünyada üretim tekniklerinin gelişmesi ordulara direkt olarak yansımaktaydı. Gelişmekte olan sanayi kollarıyla birlikte birçok yeni fikir ve yöntem denenmekte, uygun görülenlerin üretimi seri bir şekilde yapılabilmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nda potansiyelini gösteren tanklar, İkinci Dünya Savaşı'na kadar oldukça geliştirilmişti. Bunun yanında ordulardaki motorlu birlikler, silahlar ve mühimmatlar da nicel ve nitel olarak gelişmekteydi. Yaşanabilecek savaşın yıkıcı olacağı aşikârken, bu tip üretim teknolojilerine sahip olmayan ülkeler ordularını geliştirme planları yapmaktaydı.

Türkiye gerek savaş öncesinde gerek savaş boyunca ordusunu geliştirmek için birçok yol izlemiştir. Savaş öncesindeki orduyu geliştirme çalışmaları İkmal Planları adı altında uzun vadeli yatırımlar şeklinde tasarlanırken, Avrupa'daki siyasi durumun değişmesiyle bu planlar da giderek daha kısa vadeli çözüm arayışlarına dönüşmüştür. Savaş boyunca ordu için geliştirilen planlarsa -izlenen aktif tarafsızlık politikasının paralelinde- savaşan ülkelerin Türkiye üzerindeki beklentilerinin kullanılmasıyla ilerlemiştir.

4.1.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Silahlı Kuvvetleri

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye, 1939 yılına kadar orduyu geliştirme planları yapmış olsa da İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ordunun modern bir ordu seviyesine ulaştığı söylenemezdi. Dönemin mekanize birliklerinden yoksun olan Türk Ordusunun silah ve top eksikliği de bulunmaktaydı. İstiklal Harbinden sonra mevcudu düşürülen ordu iki savaş arasındaki dönemde bir dizi ikmal programıyla geliştirilmeye çalışıldı.

1923 yılında düzenlenen yeni kuruluşuyla kara ordusu üç ordu müfettişliğine ayrılmaktaydı:

- Balıkesir'deki 2., İstanbul'daki 3. ve Eskişehir'deki 4. kolorduların birleştirilmesiyle oluşan 1. Ordu Müfettişliği'nin merkezi Ankara'da;
- Afyon'daki 1., Konya'daki 5. ve Kayseri'deki 6. kolordulardan oluşan 2.Ordu Müfettişliği'nin merkezi Konya'da;
- Tokat'taki 8., Erzurum'daki 9. ve Diyarbakır'daki 7. kolordulardan oluşturulan 3. Ordu Müfettişliği'nin merkezi ise Diyarbakır'da bulunmaktaydı (Daha sonra 3. Ordu Müfettişliği'nin karargâhı 1925 yılında Erzurum'a taşınacaktır).

Her kolordunun 2 tümeni ve bağımsız olarak da 3 süvari tümeni bulunmaktaydı. Ayrıca İzmir, Çatalca, Erzurum ve Kars'ta müstahkem mevki kumandanlıkları oluşturulmuştu[181].

Kara Kuvvetleri bu dönemde toplam 9 kolordudan oluşmaktaydı. Kolordularda ise 18 piyade ve 5 süvari tümeni bulunmaktaydı. Süvari tümenlerinin üç tanesi muvazzaf, ikisi ihtiyat tümenleri olacak şekilde tertiplenmekteydi. Bir kolordunun teşkilatı ise, iki piyade tümeninden ve yardımcı kıtalardan -bir süvari alayı, bir kolordu topçu alayı, bir istihkâm taburu, bir muharebe taburu, bir otomobil ve arabalı nakliye taburu- oluşmaktaydı. Bir tümen ise, üç piyade alayından meydana gelmekteydi. Piyade alayları da üç taburdan oluşmaktaydı. Her tabur bir makineli tüfek ve bir piyade bölüğünden oluşacak şekilde düzenlenmekteydi[182].

Ordunun 1928 yılında toplam mevcudu 20.000 subay ve 120.000 er-erbaştan oluşmaktaydı. Bunun yanında orduda 50.000 kadar da hayvan bulunmaktaydı. 7,5 mm'lik mavzer tüfeği ordunun temel piyade silahıydı. Fransız modeli hafif makineli tüfeklerin yanında *Maxim* ve *Hotchkiss* ağır makineli tüfekler de bulunmaktaydı. Süvariler tüfek, kasatura kılıç, hafif ve ağır makineli tüfeklerle donatılmaktaydı. Topçunun silah envanterinde ise seri atışlı sahra topu olarak 1903 modeli 75 mm'lik

[181] İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, 3.bs. c.1 (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018), 78.
[182] Abidin Daver, "Cumhuriyet Ordusu Gökgürültülerini Andıran Bir Velvele ve Heybetle Tarihe Doğdu" **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Ekim 1933, 8-9.

Krupp ve 75 mm'lik *Schneider* topları; 15,12 ve 10,5cm'lik seri atışlı obüs; 15,12 ve 10,5cm'lik seri atışlı uzun top ve 21cm'lik havanlar bulunmaktaydı[183].

Zırhlı birliklerin oluşturulması için ilk adımlar İkinci Dünya Savaşı'ndan çok daha önce atılmıştı. Türkiye ilk tanklarını 1927-1928'de Renault'tan eğitim amaçlı satın almıştır[184]. Fakat, ilk tank taburu 1. Süvari Tümeni'ne bağlı olacak şekilde Lüleburgaz'da 1934 yılında Rusya'dan alınan 8 tonluk *T-26 Vicker* taklidi tanklarla oluşturulmuştur[185]. Piyade destek amaçlı üretilen bu tanklar, İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan tankların standartlarının oldukça gerisindeydi.

Birinci Dünya Savaşı'nda emekleme döneminde olan uçak, iki savaş arasında tanklar gibi geliştirilmekteydi. Bu geliştirmeler sırasında Türkiye'de modern bir hava kuvveti bulunmasa da bazı atılımlar yapılmaktaydı. Hava Kuvvetleri 1928 yılında 3 taburdan 1932 yılında 3 alaya ve 1939 yılında 3 tugaya kadar kademeli olarak genişletilmişti. Bu tugayların ana üsleri Diyarbakır, Eskişehir ve İzmir'deydi. Ancak İzmir ve Eskişehir'deki tugaylar nizami bir şekilde oluşturulmuşken, kuruluş emirleri yayınlanan 3. Tugayın İngiliz desteğiyle Diyarbakır'da kurulması planlanmaktaydı. Taburlardaki askerler -1935 yılında yabancı eğitimcilerin kontratları iptal edilene kadar- genel olarak Fransız, Alman ve Çek eğitimciler tarafından eğitilmektelerdi. Fakat 1935 yılında Hava Kuvvetleri'nin gelişebilmesi için yabancı desteğinin gerekli olduğu anlaşılarak, yurtdışına, özellikle İngiltere'ye (RAF[186]) personel gönderilmeye başlandı. Bunun yanında İstanbul'a eğitimciler davet edildi. İngiliz eğitim programı Türkçe'ye çevrildi[187].

1938 yılının sonunda kara kuvvetleri 3 ordu grubu, 23 tümen, 1 zırhlı tugay, 3 süvari tugayı ve 7 sınır garnizonundan oluşmaktaydı. Orduda bu dönemde toplam 20.000 subay ile 174.000 asker bulunmaktaydı[188].

---

[183] Abidin Daver, "Cumhuriyet Ordusu Gökgürültülerini Andıran Bir Velvele ve Heybetle Tarihe Doğdu" **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Ekim 1933, 9.
[184] **Cumhuriyetin 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri**, (Ankara: 1978), 53'den aktaran İlhan Tekeli, Selim İlkin, Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi, 3.bs. (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018), 79.
[185] Kenan Kocatürk, **Bir Subayın Anıları 1909-1999**, Kastaş Yayınları, 1999, s.160.
[186] Royal Air Force: Kraliyet Hava Kuvvetleri
[187] Gray Leiser, "The Turkish Air Force, 1939-1945: The Rise of Minor Power", **Middle Eastern Studies,** vol.26, no.3, (1990), 383-384.
[188] Mesut Hakkı Çaşın, "İkinci Dünya Savaşı'nın Türk Dış Politikası ve Ulusal Güvenlik Stratejilerine Etkisi", **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri, 20-22 Ekim 1997** (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1998), c.2, 132.

4.1.2. Orduda Yapılan İkmal Çalışmaları ve Yüksek Müdafaa Meclisi'nin Kurulması

İstiklal Harbi'nin kazanılmasının ardından ülke cumhuriyetin ilanıyla toparlanma dönemine girerken, aralıksız süren savaşların sonucunda ordu tükenmiş bir durumdaydı. Cumhuriyetin asker kökenli yöneticileri ordunun içerisinde olduğu durumu çok net bilmekteydi. Savaşın birçok zorluğa göğüs gererek ve yokluklara rağmen kazanıldığı göz ardı edilemez bir gerçekti. Bu nedenle ülke kaynaklarının bir kısmı ordunun geliştirilmesi için ayrılması gerekmekteydi.

22 Nisan 1925 tarihinde 644 sayılı yasayla kabul edilen Birinci İkmal Planı, yürürlüğe girdi. Bu planla Türkiye, ordunun ihtiyaçları doğrultusunda harcanacak 150 milyon liralık bir ödenek kabul etmekteydi. Ancak bütçe, bir yılda harcanabilecek miktarın oldukça üstünde olduğu için yıllara bölünecekti. Bu planla, orduya direkt olarak alınacak silahları finanse etmek gibi geçici çözümler değil, silah fabrikalarının temelinin atılması ve ordunun eğitimi gibi uzun vadeli yatırımlara bir başlangıç yapılması hedeflenmekteydi. Nitekim Versay Antlaşması nedeniyle işsiz kalan Alman subaylar danışman olarak getirildi. Kırıkkale'de ise 1925 yılında çapı 15cm'ye kadar olan top mermilerinden günde 500 adet üretebilecek kapasiteli bir fabrikanın temeli atılmış ve 1928 yılında tamamlanmıştır[189]. Oysa 1933 yılında Almanya aylık ortalama 11 milyon kadar top mermisi üretmekteydi[190]. Almanya yayılmacı bir politikanın hazırlığını yaparken, Türkiye'de ise sadece silah sanayinin temelleri atılmaktaydı. Bu nedenle bu kıyaslama yeterince adil olmasa da İkinci Dünya Savaşı'nda potansiyel düşman olan Nazi Almanyası'na göre Türkiye'nin mühimmat üretiminde ne kadar geride olduğunu da göstermektedir.

24 Nisan 1933'te Yüksek Müdafaa Meclisi kuruldu. Genelkurmay Başkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşan heyetin başkanlığını başbakan yapmaktaydı. Bu meclisin en önemli görevi, milli seferberlik bakımından vekilliklere verilecek vazifeleri belirlemekti. Bunun yanında seçilecek umumi katiple ve ekiple ayrıca bir büro oluşturulacaktı. Bu büro, milli seferberliğe ait konuları önceden belirleyip, ilgili

[189] Tekeli, İlkin, **age**, 77-80.
[190] Salih Polatkan, **I. ve II. Cihan Harbinin Hazırlıkları Bakımından Bir Mukayese**, (İstanbul: Askerî Matbaa, 1944) 38–39'den aktaran Sabit Çetin, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu: Aktif Tarafsızlık Siyaseti Çerçevesinde Askeri Hazırlıklar", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014), 20.

kuruluşları düzenleyecekti[191]. Heyetin ilk önemli icraatı, silahlı kuvvetlerin geliştirilmesine yönelik olarak İkinci İkmal Planı'nı hazırlamak oldu. Bu plan iki ayrı yasadan oluşurken toplam 70.000.000 liralık bir harcamayı içermekteydi. 12 Mayıs 1934'te çıkarılan 2425 sayılı yasayla, silahlı kuvvetler için 49,5 milyon liralık olağanüstü ödenek ayrılmıştı[192]. 25 Aralık 1935'te ise 2881 sayılı yasayla da Hava Kuvvetleri için 21,5 milyon liralık ödenek -sıradaki üç yıl içinde yıllık 7,2 milyon lira olacak şekilde- ayrılmıştı. Bu ödeneğin 20.000.000 liralık kısmı fenniye için -uçak ve bir uçağın yapımında gerekli olan malzemelerin alımına- ayrılmış; 1.500.000 liralık kısımsa inşaat faaliyetlerine ayrılması planlanmıştı[193].

22 Mayıs 1936'da çıkan 2980 sayılı kanunla Türkiye Üçüncü İkmal Planı'nı yürürlüğe koydu. Bu plan daha çok top ve top malzemesini satın almak ve imal etmek üzerine hazırlanmıştı. Bu kanunla Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü tarafından yılda miktarı 7,5 milyon lirayı geçmemek şartı ile 1946 yılına kadar geliştirilmeler yapılacaktı. Bu meblağın 1,1 milyon liralık kısmı 6 sene boyunca askeri fabrika tesisatına, senelik 2 milyon lirası 4 sene boyunca topçu mühimmat imalatına ve senelik 100.000 lirası cephanelikler inşaatına sarf edilmek üzere ayarlanmıştı[194]. Fakat Avrupa'da hızla değişen siyasi durum bu ikmal planının tamamlanmasına fırsat vermemiştir. Türkiye, askeri ihtiyaçlara daha çok cevap verebilecek yeni bir ikmal planı hazırlamak durumunda kalmıştır.

20 Mayıs 1938 tarihinde çıkan 3395 sayılı kanunla 1948 yılına kadar senelik 12,5 milyon liralık harcamayı geçmeyecek şekilde toplam 125,5 milyon liralık Dördüncü İkmal Planı oluşturuldu. Bu bütçenin kara, deniz, hava ve askeri fabrikalar arasında paylaştırma sorumluluğu İcra Vekilleri Heyeti'ne verildi.[195] Daha sonra çıkarılan ek kanunla 1939 yılına ayrılan miktar arttırıldı. Dördüncü ikmal Planı yaklaşmakta olan savaşın gereklerine göre ortaya konmuştur. Plana göre, kara kuvvetleri 14 kolordu (üçer tümenli), 1 süvari kolordusu (üç tümenli), 1 zırhlı tugay ve müstahkem mevkilerle müstakil alaylardan oluşuyordu. Ordunun seferi kuruluşu

[191] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-10-0-0, Kutu 53, Gömlek 348, Sıra 9.
[192] Tekeli, İlkin, **age**, 95.
[193] "Hava Kuvvetleri İçin (21.500.000) Liralık Taahhüde Girişilmesi Hakkında Kanun (2881 S.K.)", **Resmî Gazete**, 3195 (Ocak 1936).
[194] "Milli Müdafaa Vekaletince Altmış Yedi Milyon Liralık Taahhüde Girişilmesi Hakkında Kanun (2980 S.K.)", **Resmî Gazete**, 3313 (Mayıs 1936).
[195] "Milli Müdafaa İhtiyaçları İçin 125,5 Milyon liraya Kadar Taahhüde Girişilmesi Hakkında Kanun (3395 S.K.)", **Resmî Gazete**, 3919 (Mayıs 1938).

1.300.000'e çıkarılmıştır. Bu sayı, askere alınabilecek erkek nüfusunun %30'unu oluşturmaktaydı[196].

4.2. İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu

4.2.1. Savaşın Başlamasıyla Alınan Askeri Tedbirler ve Kuruluş Emirleri Yayınlanan Birlikler

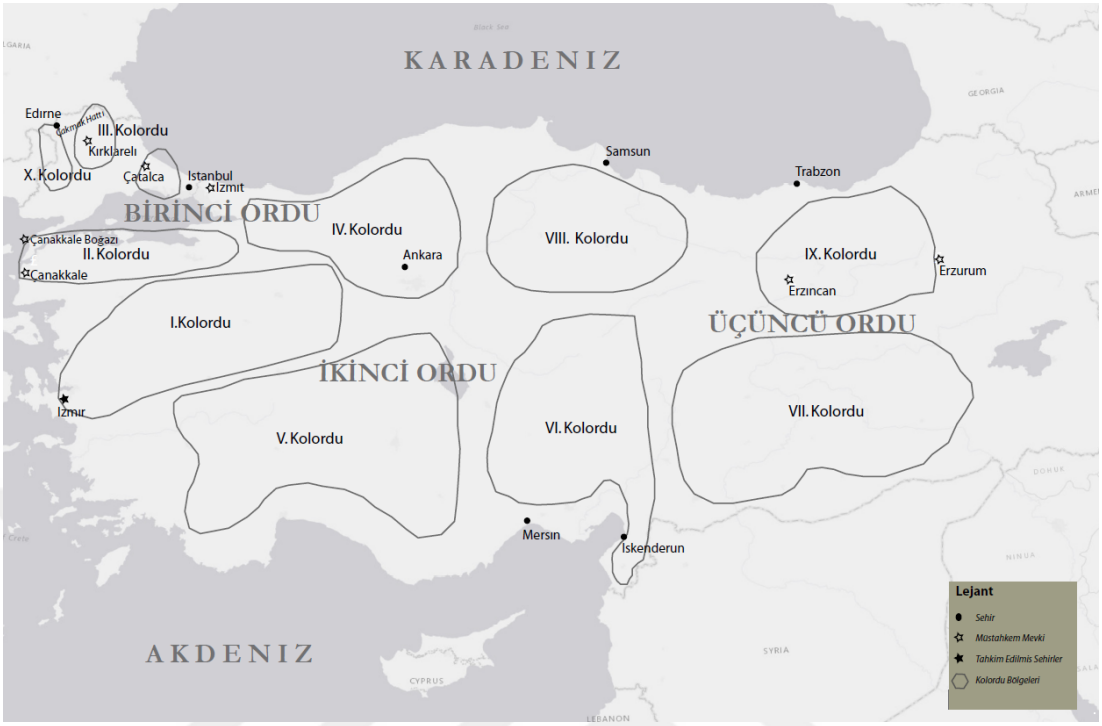
Türkiye, iki savaş arasında ordusunu geliştirme denemeleri yapmış olsa da İkinci Dünya Savaşı'na katılmış olan modern ordulara kıyasla oldukça geri kalmıştı. Savaşın başlamasıyla askere alımlar artmış, seferberlik ilan edilmeksizin alarma geçilmişti. Bununla beraber savaşın dışında kalmaya çalışan Türkiye, kendisini savaşa dahil etmek isteyen devletlerin çıkarlarını kullanarak orduda geliştirmeler yapmaya devam etmişti.

Türkiye, Dördüncü İkmal Planı'yla beraber sefer mevcudiyetini 1.300.000 olarak belirlemişti. Savaş başladığında askere alımlar arttırılsa da direkt olarak ordu sefer mevcuduna ulaştırılmadı. Sefer mevcudiyeti 18-45 yaş grubundaki insanların büyük bir kısmını askere almak demekti. Böyle bir durumda üretim ve diğer faaliyetlerin yavaşlamasının yanında, askere alınan erlerin giydirilmesi, donatılması ve beslenmesi ekonomiye ciddi bir yük olacaktı. Bu nedenle Türkiye, askere alımları zamanla ve savaşın gidişatına göre yapmaktaydı. Askere alımlarda yavaş davranılmasının bir nedeni de orduda yeterli sayıda subay olmamasıydı. Alaylarda üsteğmen rütbeli subay sayısı oldukça azdı. Bu nedenle 1936, 1937, 1938 yıllarında harp okulundan 1000 kadar subay mezun edilmişti[197].

Avrupa'da 1939 yılının yaz aylarında gerilim oldukça yüksekti. 24 Ağustos 1939 tarihinde Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın imzalanması hemen hiçbir ülke tarafından beklenen bir durum değildi. Türkiye böyle bir ortamda 28 Ağustos 1939'da Bakanlar Kurulu kararıyla Trakya ve Batı Anadolu'daki dört kolordunun seferberlik ilan edilmeksizin takviye edilmesini kararlaştırdı. Bununla beraber terhis zamanı gelmiş Trakya'daki askerlerin terhis edilmemesi, bu kolorduların taşıma araçlarının tamamlanması ve gelişmelerin durumuna göre hareket edilmesi kararları alındı. 31 Ağustos 1939'da Trakya ve Ege bölgesindeki birliklerin sefer mevcuduna çıkarılması

[196] Tekeli, İlkin, **age**, 402.
[197] Nurettin Türsan, **Anılar**, (İstanbul: Arma Yayınları, 2009), 172,

için yeteri kadar yedek subay, erbaş ve er silah altına alındı. Trakya'da manevra için toplanmış olan 1. Ordu birliklerinin bu bölgede kalmasına karar verildi[198].

Şekil 15: 1939-1940 yılında Türk Ordusunun Dağılımını Gösteren Harita[199]

TNA WO 33/1651'dan aktaran Brock Millman, "Turkish Foreign and Strategic Policy 1934-42", **Middle Eastern Studies**, No.31, (1995), 499.

1939 yılının sonlarına doğru ordunun istenen seviyeye ulaşabilmesi için hazırlıklar artırıldı. Buna göre, 1940 yılının bahar aylarında yeterli sayıda olabilmek adına -1,5 yıllık hizmete tabi erler de dahil olmak üzere- bütün sınıflar askere alındı. 2., 3., 4., 10. ve 20. Kolorduların karargâh, muhafız ve bağlı birliklerinin kurulması kararlaştırıldı. Bu kolorduların hepsi Trakya'da konuşlanmaktaydı. 14 Aralık 1939'da kadroları tamamlamak için 15.000 mükellef silah altına alındı. Bu erler de eğitim ve öğretim programına tabi tutuldu. Ayrıca bir demiryolu inşa alanı için kuruluş emri yayınlandı[200].

[198] Güngör Cebecioğlu, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Silahlı Kuvvetleri", **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, İkinci Dünya Harbinde Türkiye, 20-22 Ekim 1997 İstanbul**, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999), 335.
[199] Bu harita yazar tarafından incelenerek düzenlenmiştir. Orijinali için bkz. Ek-1.
[200] **age**, 340.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Kara Kuvvetleri, savaş öncesinde olduğu gibi üç ordu grubundan oluşmaktaydı:

- Birinci Ordu (İstanbul): 3., 4., 6., 10., 15. ve 20. Kolordular ile İstanbul Komutanlığı, İstanbul Boğazı, Çatalca ve Kırklareli Müstahkem Mevkilerinden
- İkinci Ordu (Balıkesir): 1., 2., 5. ve 12. Kolordular ile Çanakkale ve İzmir ve Demirkapı (Bolayır) Müstahkem Mevkilerinden
- Üçüncü Ordu (Erzurum): 7., 8., 9. ve 18. Kolordular ile Erzurum ve Kars Müstahkem Mevkilerinden oluşacak şekilde düzenlenmişti[201].

10., 12., 17., 18. ve 20. Kolordular henüz kurulmamıştı. Bunun yanında kurulacak 17. Kolordu bağımsız bir şekilde teşkil edilecekti. Genelde üç tümenden oluşan kolorduların her tümeninde 12.000 asker ve 800-1.500 kadar da topçu bulunmaktaydı. Tümenlerde 3 piyade ve 2 topçu alayı yer almaktaydı. Tümenlere eklenen sadece tüfekle donatılmış yürüyüş alaylarıyla toplam mevcut 15.000'e kadar çıkmaktaydı. Buna göre bir kolorduda 243 top, 486 hafif makineli ve 324 makineli tüfek bulunuyordu. Kolordu karargahlarında 3000 asker ve subayın yanında 36 top yerleştirilmekteydi. Böylelikle bir kolordunun toplam mevcudu 48.000'e çıkmaktaydı. Kolordulardaki bu toplar dağ ve sahra topları olarak iki gruba ayrılmaktaydı. Tümenler 3 piyade ve 2 topçu alayından oluşmaktaydı. Süvari tümenleri ise 3 süvari alayı ve 1 tümen topçusundan teşkil edilmekteydi. Tümen topçularının 12-24 adet topu bulunmaktaydı. Bir süvari tümeninde ise 48 otomatik tüfek, 48 makineli tüfek bulunmaktaydı. Süvari tümenlerinin mevcudu 4.000 at, 4.000 subay ve asker olarak hesaplanmaktaydı[202].

1940 Mayıs'ında 18 piyade ve 3 topçu alayının, 4 tugay karargahının, 4 piyade ve 3 topçu taburunun, 15 piyade alayının havan takımlarının ve İngiltere'den getirilen 40 ve 97 mm'lik uçaksavar silahlarının bataryalarının kuruluş emirleri yayınlanmıştır. Haziran 1940 tarihinde 22. Tümenin alaylarının eksik olan taburları ile Keşan Kıyı Koruma Alayı'nın kuruluş emirleri verilmiş; 5., 6., 7., 16., 17. ve 41. tümenlerinin piyade alaylarının havan takımları kurulmuştur. Bunları 1940 Ağustosu'nda bir topçu alay karargâhı, 2., 3. ve 4. Kolordular için birer demiryolu muhafaza taburu, Çatalca

[201] Tekeli ve İlkin, **age**, 402.
[202] TNA, WO 201-1105, Short Notes on the Turkish Army, May 1940'tan aktaran Selim İlkin, İlhan Tekeli, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, 3.bs., (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018), 402.

Müstahkem Mevkii için bir dekovil taburunun kurulma emri verilmesi izlemiştir. 1940 Kasım ayı içinde iki piyade alayının tanksavar takımları, Karadeniz Boğazı Komutanlığı'nın 125. Topçu Alayı, 9. Kolordunun Topçu Komutanlığı kuruluş emirleri yayınlanmıştır[203].

Türkiye adım adım sefer mevcudiyetine yaklaşırken bu dönemde bazı kanunlar da çıkarmaktaydı. 1111 sayılı kanunun 58. Maddesinde yapılan düzenlemelerle talim, terbiye ve manevra maksadıyla celp edilecek usta efradın, fevkalade durumlarda iki sene kaydına bakılmaksızın askere alınabilmesine ve talim müddetlerinin de dört aya kadar uzatılabilmesine imkân sağlandı[204].

Kolordu ve birliklerin kuruluş emirleri yayınlanırken bir taraftan da mevcut askerlerin terhisleri durdurulmuştu. 1 Ağustos 1939 tarihinde Trakya bölgesindeki ay sonunda terhis edilecek 11300 erin terhisleri durduruldu[205]. Bununla beraber 31 Ağustos 1939'da Trakya ve Ege bölgelerinde ihtiyat erlerinin ve gerekli subay sayısı askere alınarak sefer mevcuduna çıkarıldı[206]. 13 Temmuz 1940 tarihinde orduda muvazzaflık hizmetini bitirmiş eratın terhisleri ertelendi[207]. Mart 1941'de İstanbul ve Trakya'da bulunan ihtiyat erlerinden genç doğumlulardan başlayarak peyderpey 14.000 askerin celbine karar verildi[208].

13 Şubat 1941'de 20. Bağımsız Tugay'ın, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'ndaki iki piyade alayının üçüncü taburlarının, 2 ve 23. Tümenlerinin tanksavar takımlarının kuruluş emirleri yayınlandı[209].

1 Mart 1941'de Bulgaristan'ın Mihver Devletleri'ne katılmasının ardından Alman Ordusu Bulgaristan'ı işgal etti. 4 Mart 1941 tarihinde Hitler'in Türkiye'ye saldırmayacağına dair bir güvence verdiği mektup, İsmet İnönü'ye ulaşmıştı. İnönü ise cevabında Hitler'e, Türkiye'nin temel tedbirler aldığını ve Almanya ile çatışmamak için elden gelenin yapıldığını belirtmişti. Hitler'in bu güvencesine karşın Türkiye, Trakya'ya yığınak yapmaya devam etmiştir. Bu dönemde 1 süvari karargahının, 3 piyade alayının, 6 piyade taburunun, 2 topçu alayının ve 2 topçu taburunun kuruluş emirleri yayınlandı. Midye-Kandıra kıyılarında sahil birlikleri kuruldu. 12 Mayıs

[203] Cebecioğlu, **age**, 330-347.
[204] Zabıt ceridesi, 19 Nisan 1940, 10.fihrist, 42.birleşim, 116.
[205] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2, Kutu 88, Gömlek 76, Sıra 6.
[206] BCA, 30-18-1-2, Kutu 88, Gömlek 85, Sıra 8.
[207] BCA, 30-18-1-2, Kutu 91, Gömlek 67, Sıra 18.
[208] BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 73, Sıra 3 ve BCA, 30-18-1-2, Kutu 94, Gömlek 23, Sıra 7.
[209] Cebecioğlu, **age**, 348.

1941'de 12. Kolordu'nun kuruluş emri yayınlandı. 3 piyade tümeni ve bağlı birliklerinin, 4 piyade alayının, 1 topçu tugayının, 2 süvari alayının ve Edremit Kıyı Koruma taburunun kurulmasına başlandı. 2 Haziran 1941 tarihinde de 17. Kolordu karargâhı ve gerekli birliklerin kuruluş emri yayınlandı. 1 tümen ve 1 tugay karargâhı, 2 piyade alayı, 10 piyade ve 4 topçu taburu kuruldu. Eylül ayında 19. Piyade Tümeni ile 21. Piyade Tugayı kuruldu. Bununla beraber Fransızların, Antalya ve İzmir'de kendileri için depoladıkları silah ve teçhizatları satın alındı. 17 Ekim 1941'de 18. Kolordu Karargahı'nın kuruluş emri yayınlandı. 1941 Aralık'ta Kırklareli Grubu tümen haline getirildi ve bu tümen için bir topçu alayı kuruldu[210].

Tablo 1: 1941 yılında Kara Kuvvetlerinin dağılımını gösteren tablo

Ordu	Bölge	Kolordu	Tümen	Süvari Tümeni	Müstahkem Mevki	Tugay
1.	Trakya	10.	46. Tümen K.Gr.	2.		26. Kırklareli
	Çatalca	20.	23.,24., 33.,64.			
		4.	8., 22., 28.,64.		Çatalca	
		3.	1.,61., 46.,62.			
	İstanbul ve Karadeniz Boğazı	İstanbul K.			Karadeniz Boğazı	Karadeniz Boğazı

[210] Cebecioğlu, **age**, 350-353.

2.	Çanakkale Boğazı ve Marmara Bölgesi	2.	4.,69., 32.,66.		Demirkapı	72.
		1.	16.,57.		Çanakkale	
		5.	5.,6., 25.			
	Ege ve Akdeniz Sahilleri	12.	70.,71., 63.		İzmir	Antalya
3.	Şark	9.	9.,3., 29.	1.	Erzurum	
		8.	12.,15.			
		7.	2.,10., 53.			
		18.	48.,51., 67.		Kars	
Başbuğluk Emrinde	Kocaeli	6.	7.,41., 17.			
	Suriye	12.	20.,39.	14.		68.

Mete Tunçay, "İkinci Dünya Savaşı'nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 35, (Kasım 1986), 41.

Nisan 1942'de 1., 5., 6., 7., 12. ve 17. Kolordular için birer kimya takımı kuruldu. 15, 48 ve 67. Tümenlerin piyade alayları için birer tanksavar takımı ve 12. Kolordunun Topçu Komutanlığının 21. ile 60. Piyade Tugaylarının istihkâm ve muharebe takımlarının kuruluş emirleri yayınlandı. Aralık ayında 29. ve 53. Tümenler için birer piyade tugay karargâhı, 1. Tank Tugay Karargâhı ve 1. Tank Alayı ile bir zırhlı tümen karargâhının kuruluş emirleri yayınlandı[211].

Türkiye, savaşın gidişatına göre birliklerini konuşlandırmaktaydı. İngilizler, 1943 yılında hazırladıkları bir raporda Türk Ordusunun konuşlanmasını üç evreye ayırmışlardı. Buna göre savaşın başladığı Eylül 1939'dan Yunanistan'da savaşın çıktığı Ekim 1940 tarihine kadar olan ilk evrede; altı kolordu Trakya'da, iki kolordu Doğu'da, bir kolordu Karadeniz sahillerinde ve üç kolordu da Anadolu'da konuşlanmıştı. Ancak Mihver Kuvvetler'inin Yunanistan ve Ege Adalarını almaları (Nisan 1941), Türkiye'nin artık sadece Batı Trakya'dan saldırı bekleme durumunu değiştirmekteydi. Bu gelişmenin ardından Batı Anadolu'da da tehlike artmıştı. Bu durumda Türkiye, Trakya sınırından çekilmeyi kararlaştırdı. Bunun için daha geriden köprübaşı olarak kullanılabilecek noktalar belirlendi (Çatalca ve Bolayır mevkileri). Bu yeni noktalar stratejik olarak Türkiye'ye zaman kazandırma konusunda kritik rol üstlenecekti. Tablo 1.'de görülen dağılımı detaysız bir şekilde tekrarlayan İngiliz raporunda, bu konuşlanmanın riskli olduğu görüşüne yer verilmekte. İngilizlere göre Trakya'da birliklerin %50'sinin konuşlanması, boğazlarda tahkimat hazırlıklarının yetersiz olması ve Zonguldak gibi kömür madenleri bulunan bölgenin savunmasız olması Türkiye'nin savaşa girme durumunda yetersiz kalmasına neden olacaktı[212].

Almanya'nın Kırım'ı tamamen işgal etmesiyle (Temmuz 1942) Türkiye Karadeniz'den de gelebilecek bir saldırı tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bu nedenle Trakya'da bulunan birliklerden Karadeniz'e kaydırma yapması gerekti. Buna ek olarak küçük bir kuvvet de Erzincan-Sivas-Ankara-Uşak hattında konuşlandırıldı. Bu konuşlandırmaların ardından İngiliz raporunda ordu dağılımının tatmin edici bir seviyeye geldiği belirtilmekte. Son yapılan birlik kaydırmalarının ardından, Anadolu'da bir ihtiyat kuvveti konuşlandırılırken, Marmara sahillerindeki ve Trakya'daki birlikler ordunun toplam kuvvetinin %40'ına denk gelmekteydi[213].

[211] Cebecioğlu, **age**, 353.
[212] The National Archives (TNA), WO, 208/1983/23.
[213] TNA, WO, 208/1983/24-25.

Trakya'dan Karadeniz'e birlik kaydırma planı 1940 yılının sonlarına dayanmaktadır. Bu dönemde Trakya'da meydana gelebilecek bir hava saldırısı karşısında Türk Ordusu Karadeniz'e hızlı bir şekilde birlik kaydırmanın tatbikatlarını Temmuz 1941'de yapmıştı[214].

Güngör Cebecioğlu 1943 yılında Türk Ordusunun mevcudunun 1.300.000'e ulaştığını belirtmiştir[215]. 1943 tarihli bir İngiliz raporunda ise Türk Ordusu'nun mevcudunun yaklaşık 600.000 olduğunu, ancak tam seferberlik halinde 1,5 milyona ulaşabilecek bir potansiyele sahip olduğu belirtilmektedir. Bu raporda, Türkiye'nin 1 milyondan büyük bir gücü silahlandıramayacağı da ifade edilmiştir. Ordunun 39 piyade, 4 dağ ve 3 süvari tümeninin yanında 1 zırhlı tugayı da bulunmaktadır. Bununla beraber 2 zırhlı tümenin kurulma aşamasında olduğu aktarılmıştır. Bu kuvvetlerin 2 piyade, 1 süvari tümeniyle ve 1 zırhlı tugayı Çatalca Hattı'nda; İstanbul Boğazı'nın Avrupa yakasında 8 tümen, Asya yakasında ise 3 tümen; Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasında 2 tümen, Asya yakasında 1 tümen bulunmaktadır. Anadolu'nun batısında ise 8 tümen ve 2 dağ tümeni, kuzeyinde 7 tümen, doğusunda 4 piyade, 1 dağ ve 1 süvari tümeni, güneyinde 2 piyade, 1 dağ ve 1 süvari tümeni, orta bölgesinde 2 tümen yer almaktadır[216].

Türkiye, ordu mevcudiyetini Almanya'nın savaşta geri çekilmeye başladığı 1943 yılında dahi korumuştur. Zaman zaman terhisler olsa da ordu 5 Şubat 1944 tarihinde yayınlanan bir emirle küçültülmeye ancak başlamıştır. Bu emirle, kolordulara bağlı birçok piyade ve alay dağıtılmaya başlanmıştır. Bu dağıtılmaların yanında bazı piyade takımları bölük haline getirilmiştir. Bu dönemde birkaç yeni düzenleme de yapılmıştır. Tümenler için birer tanksavar taburu, kolordular ve ordular için ise birer tanksavar alayı kurulmuştur[217].

4.2.2. Birliklerin Silah ve Teçhizat Durumu

İkinci Dünya Savaşı döneminin mekanize birliklerinden yoksun olduğu bilinen Türk Ordusunun bu dönemde tam anlamıyla bir silah standardı da bulunmamaktaydı.

---

[214] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE), İDH, Klasör 09, Dosya 033, Belge 01.
[215] Cebecioğlu, **age**, 359-360.
[216] Pub. Rec. Off., WO 201-1216, Pub. Rec. Off., WO 201-1222, Plan Hardihood, 16 Ağustos 1943'den aktaran İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, 3.bs. (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018), 523.
[217] Cebecioğlu, **age**, 368.

Osmanlı döneminden kalan, İstiklal Harbi'nde Yunanlılardan ele geçirilen ve dışarıdan alınan silahlarla ordunun envanteri oldukça çeşitlik göstermekteydi. Bu dönemde eski ve modern silahlar orduda birlikte kullanılmaktaydı. Olası bir savaş durumunda bu çeşitlilik kurulacak ikmal hatlarında bir karışıklığa neden olabilirdi. Savaş boyunca hem içerideki kaynaklar kullanılarak hem de dış siyasetin getirisi olarak orduya birçok silah ve teçhizat sağlanmıştı. Fakat bu ağır aksak ve plansız gelişim, orduyu savaşın hiçbir döneminde Avrupa ordularıyla kıyas götürebilecek bir seviyeye getiremeyecekti[218].

İkinci Dünya Savaşı sırasında askerliğini kurmay subay olarak İstanbul'un kuzeybatısında Karadeniz'e yakın konumdaki Çiftalan köyünde yapan Nurettin Türsan'ın aktardığına göre, ordunun o dönemki ana silahı Mahmud Şevket Paşa'nın 1910'larda Almanlardan satın aldığı 7,9'luk mermi atan "Mavzer" tüfeklerinden oluşmaktaydı. Subayların ise bir silah standardı bulunmamaktaydı. Savaşın ilerleyen dönemlerinde Kırıkkale silah fabrikalarında Alman Walter tabancalarının patenti alınmış ve üretimi başlamıştı. Subaylar da maaşlarından kesilen paralarla üretilen bu tabancaları satın almışlardı[219].

Savaş boyunca piyadeler için çeşitli silahlar alınmış ve imal edilmiştir. 23 Eylül 1940 tarihinde Yugoslavya'dan 7,9 çapında 7000 tüfek satın alınmıştır[220]. 1941 yılının sonlarına doğru imal edilen alev makinalarıyla da iki bölük oluşturulmuştur. Üretimin artmasıyla müstahkem mevkilere de birer alev bölüğü kadrosu eklenmiştir. Aynı dönemde sis bombaları da üretilmeye ve bölüklere dağıtılmaya başlanmıştır[221]. Ancak piyadelerin donanımının kalitesini arttıran silahlar 1943 yılı içerisinde İngiltere'den gelmeye başlamıştır. Teslimatlar içerisinde piyadeler için tanksavar silahları, tabancalar, hafif makineli tüfekler ve *Thompson* taramalı tüfekleri gelmiştir[222].

Tüfeklerdeki çeşitlilik toplarda da görülmektedir. 1939 yılında harp okulunda öğrenci olan Tümgeneral Muzaffer Erendil, eğitim gördüğü Tuzla'da altı topçu bataryasının olduğunu ve bunların beşinin İstiklal Harbi'nde Yunanlılardan ele geçirilmiş 7,5 cm'lik *Schneider* toplarıyla ve bir tanesinin ise 10,5 cm'lik Alman

[218] Cebecioğlu, **age**, 335.
[219] Türsan, **age**, 89 ve 175.
[220] BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 93, Sıra 2.
[221] Tekeli, İlkin, **age**, 459.
[222] TNA, WO, 106/3156/094.

obüsleriyle kurulduğunu ve bu topların koşulu bir şekilde taşındığını belirtmektedir[223]. 21 Mart 1938 tarihinde Türkiye, Almanya'dan 18 adet 3,7 cm'lik tanksavar topları sipariş etmiştir[224]. Bunun yanında bu dönemde silah sanayinde de küçük adımlar atılmaktadır. 1 Temmuz 1938 tarihinde Kırıkkale top fabrikasına 3,7 ve 2 cm'lik tanksavar ve uçaksavar mühimmatının yapılacağı tezgahlar inşa edilmeye başlanmıştır[225].

İngiltere, Fransa, Romanya, Yunanistan, Macaristan, Belçika, İtalya ve Amerika'da bulunan çeşitli fabrikalardan alınan top ve malzemelerin kontrolü için 31 Haziran 1940 tarihinde bir heyet gönderilir[226]. Bu heyet, birçok ülkeden alınan topları yerinde tetkik edecektir. Aynı zamanda ordunun top envanterindeki çeşitliliğini de ortaya çıkarması açısından önemlidir.

İkinci Dünya Savaşı, mekanize birliklerin gücünün kanıtlandığı zamanının gerisinde kalmış orduların kaybettiği bir savaş olmaktaydı. Türkiye, zırhlı kuvvetler için atılımını 1928 gibi nispeten erken bir dönem de atmış olsa da bu atılımın devamı sağlanamamıştı. Mart 1942 tarihli *Askeri Mecmua*'da Yzb. Cihat Arna tank birlikleri hakkında bilgiler vermektedir. Arna'nın aktardığına göre, hafif tank bölükleri toplam dört takımdan oluşmaktadır. Bu takımların her birinde beşer tank olacak şekilde, üç takım 18 tonluk muharebe tanklarından oluşurken bir takım da 9 ve 12 tonluk keşif ve irtibat tanklarından oluşmaktadır. Bunun yanında üç tanktan oluşan komuta kıtası da bulunmaktadır. Tankların hepsinde alıcı telsizler bulunurken, bölük ve takım komutanlarının tanklarında verici telsizler de bulunmaktadır. Hafif tank taburuna dahil olan ağır tank bölüğü, 22 ton ağırlığındaki dörder tanka sahip iki takımdan oluşmaktadır. Tank taburu ise 3 hafif 1 ağır bölükten oluşmaktadır. Tabur karargâhında 6 tonluk tanklar bulunurken, komutanın tankı 18 tonluk muharebe tankıdır. Tank alayları ise iki veya üç taburdan meydana gelmektedir[227]. Arna'nın aktardığı bilgilerden yola çıkarak üç taburdan meydana gelen bir tank alayında yaklaşık 250 tank bulunmaktadır.

---

[223] Muzaffer Erendil, **İkici Dünya Harbi'nden Sonra Oluşan Silah Sistemlerinin Taktik ve Stratejiye Etkileri**, (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1944) 33-35.
[224] BCA, 30-18-1-2, Kutu 82, Gömlek 21, Sıra 13.
[225] BCA, 30-18-1-2, Kutu 83, Gömlek 60, Sıra 5.
[226] BCA, 30-18-1-2, Kutu 91, Gömlek 54, Sıra 3.
[227] Cihat Arna, "Tank ve Zırhı Vasıta Defi Birliklerine Genel Bir Bakış", **Askeri Mecmua**, s.124 (1942): 91-92.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı boyunca Almanya ve Müttefik Kuvvetler'den çeşitli tankları yardım kapsamında ya da satın alma yoluyla temin etmiştir. Temin edilen bu tanklar[228]:

- 1940 yılında Renault R-35 hafif tankından 50 adet, İngiliz hafif tankından 16 adet
- 1942 yılında Amerikan M3 Stuart hafif tanklarında 23 adet, İngiliz Valentine tanklarından 22 adet
- 1943 yılında teslimat sayısı ve tank çeşidi artmaktadır. Müttefik kuvvetlerden 354 adet Valentine ve M3 Stuart tanklarından, 34 adet orta sınıf Sherman tankından ve 48 adet Bishop obüs tanklarından; Almanya'dan da 22 adet PzKw III ve 22 adet de PzKw IV ağır tanklarından
- 1945 yılında 100 adet daha Valentine tanklarından oluşmaktadır.

Türkiye'nin modern tank mevcudunun birçoğunu bu teslimatlar oluşturmaktadır. Tank teslimatlarının beraberinde Türkiye'ye savaş sırasında birçok teknisyen de gelmektedir. Çünkü orduda tank bakımını üstlenebilecek personel bu dönemde sınırlı sayıdadır.

Savaş başladığında Türkiye'nin Hava Kuvvetleri yaklaşık 500 modern uçak ve çeşitli ekipmanlardan oluşmaktaydı[229]. Savaş sırasında Hava Kuvvetleri'nin temel amacı Ege Denizi'nde ve boğazlarda bir tehlikeye karşı koyabilmekti. 3 tugay olarak örgütlenmesine rağmen 1. Hava Tugayı Eskişehir'de, 2. Hava Tugayı İzmir'de olacak şekilde tertiplenmişti. Karargâhı Eskişehir'de bulunan 1. Hava Tugayı: 9 filoya sahip 2 bombardıman alayı, dört filodan oluşan 1 avcı alayı ve iki filoluk keşif grubundan oluşmaktaydı. Karargâhı İzmir'de bulunan 2. Hava Tugayı'nda ise dört filoluk bombardıman alayı, üçer filoluk iki avcı alayı, ikişer filoluk iki keşif grubu, iki filoluk torpido bombardıman grubu, bir fotoğraf ve bir irtibat filosu bulunmaktaydı[230].

1941 yılının başlarına kadar İngiltere'den 10 Bleınhern uçağı ve yedekleri, 30 Hurricane uçağı ve yedekleri, 30 Battle uçağı ve yedekleri, 3 Spitfire uçağı, 6 Avro-Anson uçağı, 3 bin ton bomba, 357 paraşüt, 577 uçuş elbisesi, 15 portatif hangar, 5

[228] Leland Ness, **Jane's World War II Tanks and Fighting Vehicles, The Complete Guide**, (Londra: HarperColins Publishing, 2002), 228.
[229] Cemalettin Taşkıran, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri**, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1998), 201.
[230] Leiser, **age**, 391.

silindir, 7 ışıldak, 1 kara telsizi, 6 benzin tankı ve 1 tamirhane alınmıştır[231]. Bunun yanında Fransa da teslim olana kadar Türkiye'ye uçak göndermeye devam etmiştir. 1942 yılında Almanya'dan ise 72 adet Focke Wulf A3 avcı uçakları satın alınmıştır. Gelen bu Alman uçakları Türkiye, Bursa'da konuşlandırmıştır[232].

1940 yazında Türkiye'de ellisi ihtiyat olmak üzere toplam 500 pilot bulunmaktaydı. Bu sayı Ocak 1941'de 650'ye çıkmıştır. Ancak Türkiye'nin asıl sorunu teknisyen yetersizliğiydi. Mayıs 1940'ta teknisyen sayısı 350 kadarken açılan kurslarla 1941 yılının sonunda bu sayı 3200'e yükselmiştir[233].

1943 yılında Türkiye izlediği denge siyasetinin sonucu olarak Almanlardan da silah temin edebilmektedir. İngilizlere göre Türkiye'ye 1943 Mayıs'ında dönemin modern silahlarından 12 Alman tankı ve 12 uçak teslim edilmiştir. Gelen 12 tank Çubuk'a yerleştirilmiştir. Teslimatlar sonunda toplam 72 tank gelmesi beklenmektedir. Bu tanklar da geldiği zaman Konya, Eskişehir ve Afyon'da konuşlandırılması planlanmaktadır. Ayrıca 10 kadar subay ve teknisyen bu tankların bakımı için Almanya'da eğitilmektedir[234].

Bu gelişmelerin dışında ordu iletişiminde kullanılan malzemelerin bir kısmı yerli olarak üretilebiliyordu. Bunların arasında 1930-1935 model bataryalı telefonlar ve okdemir tipi sahra telgraf makineleri sayılabilirdi[235].

Birinci Dünya Savaşı döneminde kullanılan silahlarda ordunun eğitimli olduğunu düşünmek farazi bir yaklaşım olmayacaktır. Bu nedenle piyadeye ve topa karşı koymakta Türk Ordusu, çıkabilecek bir savaşta bu tecrübelerinden faydalanabilecektir. Ancak savaş sırasında özellikle Trakya bölgesindeki askerler barınak ve tahkimat inşa etmelerinin yanında bir de talim yapmaktalardı. Bu durum kuşkusuz eratın talim süresini azaltmaktaydı. Modern harp vasıtalarını yeterince tanımayan Türk Ordusu savunma hatlarını tamamlasa dahi etkili bir şekilde savunma yapamayabilirdi.

---

[231] Cebecioğlu, **age**, 348.
[232] Leiser, **age**, 387.
[233] **age**, 388.
[234] TNA, WO 106-3196, 12 Mayıs 1943 tarihli yazı.
[235] Tuğrul Beykent, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Kara Kuvvetler Muhabere Sınıfında Gelişmeler (1945-1952)", **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, İkinci Dünya Harbinde Türkiye, 20-22 Ekim 1997 İstanbul**, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999), 221.

İkinci Dünya Savaşı sırasında askerliğini kurmay subay olarak İstanbul'un kuzeybatısında Karadeniz'e yakın konumdaki Çiftalan köyünde yapan Nurettin Türsan'ın hatıratında üst kademelerden siper kazın emri gelmesine rağmen bölüğüne talim yaptırması nedeniyle kendisine soruşturma açıldığını anlatmaktadır. Açılan bu soruşturmanın sonucunda ise birliğine iki gün boyunca siper kazdırdığını, ardından alay komutanının birliğinde yaptırdığı tatbikatı başarılı bulması üzerine soruşturma kapatıldığını yazmakta[236]. Hatıratının devamında bölgedeki eğitimler hakkında, Çiftalan köyünde gece erler uyuduktan sonra haftada üç veya dört kere alarm verilerek herkesin mevzilerini alması için emirler geldiğinden bahsetmekte. Yine bu dönemde Fevzi Çakmak'ın eğitim emrinin, piyade alaylarının tam teçhizat günde 3 saati uyku olmak üzere 24 saat yürüyüş yaptırılması olarak anlatmakta[237].

1940-1942 yılları arasında Trakya'da askerliğini yapmış olan Sami Öngör anılarında talimlerle ilgili olarak, en çok önem verilen konuların mayınlı arazilerin hazırlanması/temizlenmesi ve tanklara karşı savunma yöntemleri üzerine olduğunu belirtmektedir[238].

4.2.3. Diplomatik Yollarla Orduda Yapılan Geliştirmelerin Savunma Hatlarına Etkisi

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, izlediği aktif tarafsızlık politikasıyla devletlerin çıkarlarını ve beklentilerini kullanarak ordusunu geliştirme fırsatı buldu. Özellikle Müttefik Kuvvetler, Türkiye'yi gerek coğrafi konumu gerekse yeni bir cephe açılmasına duydukları ihtiyaçtan dolayı savaşa girmeye ikna etmeye çalışmaktalardı. Türkiye'nin savaşa girdiği takdirde de orduya birçok yeni teçhizat sağlanacağı vaat edilmekteydi. Türkiye ise bu dönemde vaat edilen yardımlar belirli bir seviyeye gelmedikçe ya da tamamlanmadıkça savaşa dahil olamayacağını belirtmekteydi. Böylelikle 1944 yılında Türkiye'nin savaş dışı kalacağı net bir şekilde Müttefik Kuvvetler tarafından anlaşılana kadar birtakım yardımlar Türkiye'ye ulaşmıştı. Türkiye'ye gönderilen yardımların birçoğu savunma hatlarında kullanılmak üzere Trakya Bölgesi'ne sevk edilmekteydi.

Almanya'nın Polonya'yı işgalinde kullandığı Yıldırım Savaşı doktrini Türkiye'yi yöneten kadronun kuşkusuz dikkatini çekmişti. Polonya Ordusu donanım

[236] Türsan, **age**, 62.
[237] **age**, 62.
[238] Sami Öngör, **Geçen Yıları Düşündükçe Anılar**, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1987), 129.

bakımından tıpkı Türk ordusu gibi yeterli bir seviyede motorize birliklere sahip değildi. Ayrıca Polonya'nın Alman tankları karşısında sınırlarına yığınak yaparak yaptığı müdafaa sonuç vermemiş ve bir hezimetle sonuçlanmıştı. Türkiye böyle bir dönemde ordunun içerisinde bulunduğu durumu daha net bir şekilde kavramış olmalı ki 19 Aralık 1939'da Londra'da bulunan Numan Menemencioğlu, savunma koordinasyon bakanıyla yaptığı konuşmada tanksavar silahları istemektedir. Ancak Menemencioğlu'nun istekleri ile İngiltere'nin verebileceği sayılar arasında oldukça fark vardır[239].

Ankara'daki İngiliz temsilcilerinin Ortadoğu Karargahı'na yolladığı 28 Ocak 1940 tarihli telgrafa göre Türk heyetinin gönderilecek özel birliklerin kara veya deniz yoluyla ne zaman geleceklerini ve gönderilmesi planlan diğer birliklerde kaç subay, asker ve araç olduğunu öğrenmek istedikleri belirtilmekte.[240] Kahire'den Ankara'ya yollanan 2 Şubat 1940 tarihli telgrafa göre İngilizler bir piyade alayı ve bir zırhlı alay yollamayı planladıklarını yazmaktalar. Gönderilmesi planlanan birlikler toplam 500 subay, 13000 asker ve 2300 motorlu araçtan oluşmakta. Özel birliklerin ise bu sayılardan çok daha az olacağının kesin olduğu ama şimdilik net bir sayı veremeyeceklerini belirtmekteler. Ayrıca raporda tarih vermenin de içinde bulunulan durumlardan dolayı imkânsız olduğu yazmakta[241].

İngiltere-Fransa-Türkiye Üçlü İttifak Anlaşması'nın ardından, İngiltere ve Fransa 15 Şubat 1940'ta Türkiye'ye nasıl yardım yapabilecekleri hakkında bir rapor sundular. Hazırlanan planda Hava operasyonunun kod adı *Leopard* olarak belirlendi. Buna göre İngilizler, Türkiye'ye 39 filo hava gücü ayıracaktı. Bunun bir bölümü Irak'taki petrolleri korumak ve olası bir Rus saldırısı ihtimaline karşı doğuda konuşlandırılacaktı. Doğuda tehlikenin geçtiği düşünülürse bu filolar Trakya'ya kaydırılacaktı. Fransızlar ise 100 bombardıman uçağı, 52 avcı uçağı ve 32 keşif uçağı göndereceklerdi[242].

23 Mart 1943 tarihinde Ortadoğu Karargâhı'ndan Havacılık Bakanlığı'na yollanan telgrafta belirtildiği üzere Adana Görüşmeleri ardından Türkiye'ye yapılacak yardımların üç evrede yapılması kararlaştırılmıştı. Birinci evre iki ayrı teslimat

[239] TNA, FO 371-23870, 24 Aralık 1939'dan aktaran Selim İlkin, İlhan Tekeli, Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi, 3.bs., (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018), 414.
[240] TNA. WO.201/1045/080.
[241] TNA. WO.201/1045/062.
[242] TNA, WO 201/1045/038- 045.

şeklinde planlanmıştı. Buna göre: İlk teslimatta 25 filo büyüklüğünde uçakla beraber tanksavar ve hava savunma silahları, ikinci teslimatta ise 20 filo uçak ve beraberinde uçaksavar silahları gönderilecekti. İkinci evrede beş alay tanksavar ve beş alay da uçaksavar kuvveti gönderilecekti. Son evrede ise İzmir Limanı'nın kullanımının güvenli olmasının ardından zırhlı birlikler gönderilmeye başlanacaktı. Bu yardımların gönderilebilmesi adına Türkiye'ye küçük bir ekip inceleme ve fikir alışverişinde bulunmak için 28 Mart'ta yola çıktı[243]. *Plan Hardihood* olarak adlandırılan bu yardım planı kapsamında Türkiye'ye birçok teslimat yapılmıştır. İzmir Limanı'nın güvenli olma meselesi ise Mihver Kuvvetleri'nin Ege adalarında bulunmasından kaynaklanmaktadır. İngiltere böyle bir ortamda İzmir üzerinden zırhlı birliklerin yollanmasını riskli bulurken, Türkiye bu konuda aceleci davranmaktadır. Zırhlı birlikler için başka limanların kullanılmamasının nedeni ise diğer limanların kapasitelerin ve ulaşım ağlarının yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır.

30 Mart 1943'te Kahire'den Ankara'daki İngiliz Savunma Bakanlığı temsilcilerine yanıt olarak gönderilen bir telgrafta, Türkiye'nin Çatalca bölgesinde hazırladığı savunma tahkimatlarında İngiltere'den alacağı tanksavar silahlarına ve mayınlarına çok ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Bu nedenle tanksavar silahlarının miktarı gönderilecek ilk ekipmanların arasında daha fazla olacak şekilde tekrar düzenlenmesi gerektiğinden bahsedilmektedir[244]. 23 Mart 1943 tarihinde Türkiye ziyaretinden dönen Hava Kuvvetleri Generali (*Marshall of the RAF*) Sholto Douglas'ın sunduğu görüşleri bir mektupta toparlayan H.M.Wilson (muhtemelen Ortadoğu Başkomutanı General Henry Maitland Wilson), bu mektubu Ortadoğu Karargahı'ndaki General Alan Brook'a gönderir. Mektuba göre Türk tarafı gönderilecek bu modern ekipmanların kullanımı için ilk sevkiyatta bir uzman ekip istemektedir. Bunun yanında Türk tarafının üçüncü teslimattaki zırhlı birliklerin gönderilmesinde aceleci davrandığını fakat buradaki sorunun Türkiye'nin taşıma kapasitesinin yetersiz olmasından kaynaklandığını anlamadıklarından bahsetmektedir[245].

Nisan 1943 tarihinde Ortadoğu Başkomutanı General Sir H. Maitland Wilson ve Hava Mareşali Douglas, Türkiye'ye gelir. Numan Menemencioğlu ile görüştükten

[243] TNA, WO 106/3156/180.
[244] TNA, WO 106/3156/176.
[245] TNA, WO 106/3156/159.

bir gün sonra Başbakanla yaptığı görüşmede Türkiye'yi savaşa sokmak için girişimde bulunmayacağını açıkça belirtir. Sadece Oniki Adalar'da yapılacak operasyon için Batı Anadolu'daki havaalanlarının kullanımının iznini ister. Bunun üzerine Saraçoğlu, Almanların hala Türkiye'ye saldırma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtir. Çatalca'da yapılmakta olan üçüncü hattın ise henüz tamamlanmadığını ekler. Aldığı olumsuz yanıtın ardından Wilson, Türkiye'ye gereğinden fazla tank, uçaksavar, tanksavar gibi teçhizatlar gönderildiğini; bu tarihten itibaren sadece 400.000 adet tank mayını göndereceklerini belirtir[246].

17 Nisan 1943'te General Wilson Trakya'daki sahillerde İngiliz subaylarının keşif yapmasına izin verilmesini ister. Buna gerekçe olarak Libya sahillerinde keşif yapılmadığı için savaş sırasında zorluk çekildiğini göstermiştir. Ancak Mareşal Fevzi Çakmak buna izin vermek istemez. Fakat eldeki bilginin iki taraftan kurmayların beraber değerlendirmesine, verilerin yetersiz olduğu ortaya çıkarsa da sadece Türk tarafının veri toplayabileceği üzerinde anlaşılır. Aynı görüşmede Çakmak, olası bir saldırı karşısında Türkiye'nin savunmayı Çatalca ve Bolayır hatlarında yapacağını, bölgenin tank birlikleriyle güçlendirilmesi gerektiğini belirtir. Buna karşın Wilson ise Almanlara karşı tankla değil, tanksavar birlikleri ve tank mayınlarıyla savunma yapmanın daha etkili olduğunu belirtir[247].

4.2.4. İstihkâm Taburları ve Savunma Hattında Çalışan İşçiler

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye'de savunma hatlarının yapımında asker ve sivil olmak üzere birçok insan çalıştırıldı. Savaşın yaklaştığı dönemde istihkam taburlarının teşkilatlandırılması değiştirilmiş, savaşın sonuna kadar istihkam sınıfları mevcudiyetini korumuştu. Savaşın sonunda ise zamanla bu sınıfların mevcutları azaltılmış, teşkilatlandırılmalarında küçültmelere gidilmişti.

1938 senesinde Avrupa'da gelişen siyasi olayların paralelinde tahkimat faaliyetlerine hız verilerek Erzurum, Hadımköy, Çanakkale ve Gelibolu'da istihkam inşaat taburları teşkil edildi. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine bu taburlara üçüncü bir bölük olarak makine bölüğü ilave edildi. Diğer iki bölük koşulu olarak faaliyetlerine sürdürecekti. 1940 yılına kadar bu taburlarda Tombaz Köprücü Takımı[248] bulunmakta iken, bu yıldan itibaren bu takımlar bölük haline getirildi. Bu

[246] TNA, WO 106-3156, 17 Nisan 1943 tarihli telgraf.
[247] Tekeli, İlkin, **age**, 496.
[248] Tombaz Köprü: Dubalarla yapılan, hareket edebilen seyyar bir köprü çeşidi.

bölüklere gelişen teknolojiyle birlikte ortaya çıkan kompresör, motorlu hızar, betonyer, ekskavatör gibi malzemeler tedarik edilmeye başlandı. Bu edevatın önemi Sahra Tahkimatı Talimatnamesi'nin 15. maddesinde "Tahkimat edevatı kumandanların sürekli bakımına muhtaçtır. Kıta bunlara silahı gibi kıymet vermeye ve bakmaya yetiştirilmelidir." şeklinde açıkça belirtilmiştir[249].

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sırasında inşa edilen makineli tüfek yuvası, korugan ve sığınaklarda betonyerler kullanılmış ve bir gün içerinde 4-5 makineli tüfek yuvasının inşa edildiği görülmüştür. Yapılan koruganların mazgal, zırh kapıları, vantilasyon gibi fenni tesisatını yerleştirmek ve bakımlarını yapmak üzere teknik bölüm teşkil edilmişse de bu bölüm 1950'de lağvedilmiştir. İkinci dünya savaşı başlangıcında çekirdeği kolordu istihkâm taburlarından verilmek suretiyle tümenlerde üçer takımlı, birer koşulu istihkam, süvari tümenlerinde ise üçer takımlı istihkam süvari bölükleri teşkil edilmiştir[250].

Genelkurmay Başkanlığında bulunan İstihkâm Müfettişliği içerisindeki Erkan Reisi kadrosu İkinci Dünya Savaşı esnasında "Müfettiş Muavini" olarak değiştirilmiştir. Savaşın ilerleyen dönemlerinde bir inşaat ve bir köprücü taburundan oluşmak üzere iki İstihkâm Alayı, Erzurum ve İstanbul'da teşkil edilmiştir. Daha sonra bu alaylar lağvedilmiş ve inşaat taburları da orduya bağlanmıştır[251].

Çatalca Bölgesi'ndeki tahkimat çalışmalarında bulunan Türsan'ın aktardığına göre, binlerce insan vardiyalar halinde gece gündüz arazide çalışmaktaydı. Tahkimat çalışmalarının iki istihkam taburunun sorumluluğunda olduğunu belirten Türsan, ihtiyaç duyulduğunda sivil personellerden ve istihkam sınıfı dışındakilerden de destek alındığını aktarmaktadır. Bunlara ek olarak Libya'da yaşanan muharebelerde uygulanan yeni yöntemler hakkında bir İngiliz uzmanın istihkam sınıflarını eğitime geldiğini de hatıratında yazmaktadır[252].

İkinci Dünya Savaşı sırasında sivil işçiler iki ayrı gruptan oluşmaktaydı. Birinci grup, askerliği tecil edilmek suretiyle askerlik yerine madenlerde çalışmayı tercih edenlerden, ikinci grupsa ücretli mükellefiyete tabi iken ceza alan ve hiçbir ücret

[249] Mustafa ve Halit Beyler, **İstihkam**, (İstanbul: Yayınevi belirtilmemiş,1934), 5'ten aktaran İstihkam Sınıfının Tarihçesi, İzmir: İstihkam okul ve Eğitim Merkez Komutanlığı Basımevi, 2005, 416.
[250] **İstihkâm Sınıfının Tarihçesi**, (İzmir: İstihkâm Okul ve Eğitim Merkez Komutanlığı Basımevi, 2005), 416–417.
[251] **age,** 417.
[252] Türsan, **age**, 122-124.

ödenmeden çalıştırılan işçilerden oluşmaktaydı. Mazot stokunun azalması ve odun fiyatlarının artmasıyla kömürün önemi ülkede savaş sırasında oldukça artmıştı. Bu nedenle madenlerde çalışan insanların çalışma şartları giderek ağırlaşmaktaydı. Bu şartlar karşısında madende çalışan işçiler ilk tepkilerini iş yavaşlatmak gibi pasif bir eylemle vermişlerdi. Ancak zaman içerisinde firarlarda ciddi artışlar görülmeye başlandı[253].

Firar eden işçileri yakalamak ve cezalandırmakla ordu içinde tesis edilmiş olan Tahkim Komutanlığı ilgilenmekteydi. Üç kez üst üste firar edenler bu komutanlığa sevk edilmekteydi. Bu işçiler ya Erzurum'a ya da Edirne'ye gönderilir; yollarda, hava alanlarında ve diğer ağır inşaat işlerinde ücretsiz olarak bir yıl kadar çalıştırılırlardı[254].

24 Haziran 1940 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı kolordularda mevcut bulunan acemi erlerin 6 ay süre boyunca tahkimatlarda çalışmaları için celp edilmesine karar vermiştir[255]. Almanya'nın Yunanistan ve Bulgaristan'ı işgal etmesiyle savaş, Türkiye'nin sınırlarına kadar gelmişti. Bu dönemde Türkiye, Çatalca ve Demirkapı savunma hatlarının yapımlarının daha çabuk bitirilmesi için 8 Mayıs 1941'de 30.000 acemi ihtiyat erini silah altına aldı[256]. Bunun yanında Türkiye, 1941 yılında 1894-1913 doğumlu gayrimüslimleri askere alma kararı verdi. Silah ve neredeyse hiç barınak sağlanmadan bu insanlar, uzun bir süre boyunca yol, köprü ve demiryolu inşaatlarında çalıştırıldı. Gayrimüslim askerler Türkiye'nin çeşitli yerlerinde olduğu gibi Hadımköy-Çatalca bölgesinde de çalıştırıldı[257].

83 Süryani vatandaşla birlikte Midyat'tan 1940 yılında Trakya'ya gitmiş olan İşo Akkaya adlı er, kendilerinden önce bir grubun daha Trakya'da çalıştığını belirtmekte. Akkaya, Hadımköy'de han gibi kapalı bir alana yerleştirildiklerini ve kendilerine içi ot dolu minder, yastık ve battaniye verildiğini anlatma. Buradan Beşiktaş'a sevk edilene kadar yol yapımında çalıştığını ve dil bildiği için tercümanlık işlerinde yardımcı olduğunu ifade etmekte[258].

---

[253] Erol Çatma, **Asker İşçiler**, (İstanbul: Ceylan Yayıncılık, 1998), 125-133'dan aktaran Murat Metinsoy, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye; Savaş ve Gündelik Yaşam, (Homer Kitabevi, 2007) 238.
[254] Turgut Etingü, **Kömür Havzasında İlk Grev**, (Koza Yayınları, 1976), 114'ten aktaran Murat Metinsoy, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2007) 239.
[255] BCA, 30-18-1-2, Kutu 91, Gömlek 61, Sıra 4.
[256] BCA, 30-18-1-2, Kutu 94, Gömlek 39, Sıra 16.
[257] Rıfat N. Bali, **2. Dünya Savaşında Gayrimüslimlerin Askerlik Serüveni- Yirmi Kur'a Nafia Askerleri**, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008),52.
[258] **age**, 193.

Trakya'da savunma hatlarında veya altyapı çalışmalarında çalışacak erlerin dışında memur, mütehassıs, mühendis, tekniker gibi birçok sınıftan çalışan insanlar da bulunmaktaydı. Bu insanların bölgede çalışabilmeleri için devletin belirlediği kadrolara atanmaları ve yazılı izinleri olması gerekmekteydi.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında savunma hatlarının inşasına yeni başlamış Türkiye'nin ordusunun da yetersiz olduğu göz önünde tutulacak olursa modern bir harbe hazır olmadığı yorumunu yapmak yerinde olacaktır. Bu noktada Türk Ordusu'nun 1941 yılında içinde bulunduğu durumu değerlendirmek bu tezin bütünlüğü açısından kıymetlidir. 1941 Nisan ayında Almanya Yunanistan'ı işgal ederek Türkiye sınırlarına kadar ulaşırken, Türkiye bu dönemde -sonraki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı üzere- savunma hatlarının yapımında önemli bir ilerleme kaydedememişti. Bunun yanında 1941 yılında Türk Ordusu seferberlik ilan etmemiş, modern teçhizatlardan yoksun ve sayısal olarak da yetersiz durumdaydı. 1941 yılında Almanya Türkiye'ye saldırsaydı karşısında modern teçhizata sahip olmayan bir ordu ve yapımına yeni başlanan Çatalca Hattı'nı bulacaktı[259]. İncelenen kaynaklara göre Türk Ordusu 1943 yılında en yüksek asker sayısına ancak ulaşmıştı (Bkz. Bölüm 4.2.1.). Türkiye, bu dönemde savaşan ülkelerin beklentilerini kullanarak ordusunu geliştirme fırsatı bulmuştu. Diplomatik ilişkilerle elde edilen modern teçhizatların birçoğunun Trakya Bölgesi'ne sevk edilmesi savunma hatlarına ihtiyaç duyulması halinde önemli olacaktı. Trakya Bölgesi'ne sevk edilen modern teçhizatların kullanımı ve bakımı için savaş boyunca birçok personel yurtdışına eğitime gönderilmekteydi. Teçhizatların Türkiye'ye ulaşması, asker ve teknikerlerin yetiştirilmesi veya savunma hatlarının inşası kısa sürede sonuç verecek uygulamalar değildi. Türk Ordusu'nun 1941 ve 1945 yılları arasındaki durumu hakkında bir kıyaslama yapılacak olursa bir gelişme hareketinin görüleceği barizdir. Ancak her ne kadar önemli bir gelişme sağlansa da Türk Ordusu savaşın hiçbir döneminde modern ordular arasında sayılabilecek bir seviyeye ulaşamamıştır.

[259] Almanya'nın Yunanistan üzerinden saldırıya geçtiği takdirde Bulgaristan sınırlarında inşasına başlanan Çakmak Hattı'nın kullanılmaması kuvvetle muhtemel olduğu için sadece Çatalca Hattı'ndan bahsedilmiştir.

4.3. İkinci Dünya Savaşı'nda Trakya'nın Genel Durumu

4.3.1. Stratejik Önemi Bakımından Trakya

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye birçok noktada savunma hazırlıkları yapmıştır[260]. Ancak bu hazırlıkların arasında en çok emek ve maliyet ayrılan tahkimatlar kuşkusuz Trakya bölgesinde yapılanlardı. Trakya'nın asıl saldırı beklenen noktası olmasının nedeni, savaş boyunca potansiyel bir tehdit olan Almanya'nın Ege Adaları'nı alana kadar olan süreçte tek kara bağlantısının Batı Trakya üzerinden olmasıdır. Savaş boyunca İtalya ve Rusya'nın tehditleri daha çok dönemseldi. Bunun yanında Rusya ile olan sınır bağlantısı karadan ve denizden olmak üzere oldukça geniş olduğu için tek bir noktaya odaklanılmasını güçleştirmekteydi. Batı Anadolu'da da beklenen bir saldırıya karşı tahkimatlar yapılmış olsa da geniş sınır nedeniyle hazırlıklar Trakya'da olduğu gibi yoğun değildi.

1933-1939 yılları arasında Türk Harp Akademileri'nde çalışan General von Mittelberger, manen Türkiye'ye bağlı hissettiği için Türkiye'nin güvenliği adına görüşlerini harcırahını kendisine vermek üzere yanına gelen Yüzbaşı Yusuf'a açıklamıştır. Mittelberger, Trakya'dan Türkleri atmanın tarihi bir gaye olduğunu, bu nedenle Türkiye'nin Batı Anadolu ve boğazları elinde tutmak istiyorsa Trakya'da koruganlar ve tank manialarını inşa etmeleri gerektiğini belirtmiştir[261]. Bu fikir, sadece bir Alman generalin görüşüne dayansa da dönemin raporlarına geçmiş bir kayıttır. Bu nedenle dönemin askerlerinin bu raporları okuduğunu düşünmek yerinde olacaktır.

10 Ağustos 1941 tarihinde Alman Genelkurmayına bağlı Savaş Haritaları ve Topoğrafya Ölçümler Dairesinde hazırlatılmış olan "Türkiye Hakkında Askeri ve Coğrafi Veriler" adlı kitap, Türkiye'yi dokuz bölgeye ayırmıştır: Kuzeybatı (Romanya-Bulgaristan üzerinden), Batı Anadolu, Batı Karadeniz Dağlık Arazisi (Batı Pontus diye geçmekte), Doğu Karadeniz Yüksek Sıradağları, Orta Anadolu Yaylası, Doğu Anadolu Dağlık Arazisi, Hatay ve Güney Kıyıları ile Batı ve Orta Toroslar, Doğu Toroslar ve Güneydeki Toros etekleri. Bu bölgelerin mümkün olduğu kadar güncel fotoğrafları kitabın içerisinde kullanılmaktadır. Fakat güncel fotoğraflara ulaşamadıkları durumlarda, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ile müttefik oldukları dönemlerden fotoğraflar kullanılmıştır. Fotoğraflarda bu bölgelerin ulaşım,

[260] Trakya'da Çakmak, Çatalca ve Bolayır Hatları. Erzurum Müstahkem Mevkii, Doğu Anadolu'da Köprüyköy, Zivin-Halas mevkileri bu dönemde tahkimatlar yapılan bölgelerdi.
[261] ATASE, İDH, Klasör 01, Dosya 063, Belge 02.

yerleşim, iktisadi ve askeri bakımdan incelendiği görülmektedir[262]. Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı boyunca istihbarat birimleri ülkeler hakkında bilgi topladıkları ve bu tarzda kitapçıklar yayınladıkları bilinmektedir. Kitabın yayınlandığı tarihten birkaç ay kadar önce Almanya Barbarossa Harekâtı'nı başlatmış, Hitler iyi niyet mektubunu İsmet İnönü'ye sunmuştu. Ancak kitabın basım sürecinin operasyonun başladığı 1941 Haziran'ından önce başladığı ve Almanya'nın Türkiye üzerine derinlemesine araştırma yaptığını düşünmek yerinde olacaktır. Bir kitapçıktan saldırı planı ortaya çıkarmak aşırı bir yorum olarak gözükse de Türkiye'ye olası bir saldırı için Almanya'nın elinde materyal topladığı da açıktır.

Kahire'den Londra'ya 17 Ocak 1940'ta yollanan bir telgrafa göre İngilizler, Alman saldırılarının Balkanlarda 30 filo kadar olabileceği belirtilmektedir[263]. Ancak Rusya'da ilerleyişi yavaşlayan Alman Ordusu zamanla birliklerini Bulgaristan'dan Rusya'ya kaydıracaktır. Nitekim 6 Mayıs 1943'te İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Ankara'ya gelen bir telgrafta, Almanların Bulgaristan'daki durumu incelenmektedir. Buna göre Almanya'nın Bulgaristan'da tamamen savunma pozisyonunda olduğu, Türkiye'ye bir saldırı düzenleme ihtimalinin olmadığı ifade edilmektedir[264]. İngiliz raporlarında belirtilen bu durumlar, Türkiye'yi savaşa dahil etmek için yürütülen politika çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Almanların 1943 yılında birçok cephede geri çekilmelere başladığı dönemlere kadar Trakya, Bulgaristan ve Yunanistan üzerinden bir tehdit altında kalmıştır.

Trakya tehdit altındaki tek bölge değildi. Savaşın henüz başında Şükrü Saraçoğlu Moskova ziyaretinden beklediğini alamayınca Sovyet Rusya tehlikesi ortaya çıkmıştı. 25 Aralık 1939'da Fevzi Çakmak ile görüşen İsmet İnönü, Fevzi Paşa'nın 1940 yılının Ocak ayında doğudan bir Rus saldırısı olabileceğini söylediğini not defterine yazmıştır[265]. Almanya'nın Kasım 1941'de Kırım'ı işgal etmesiyle Karadeniz üzerinden de bir tehdit ortaya çıkmıştır. Trakya'dan veya Ege Adaları üzerinden saldırı imkânı hali hazırda bulunan Almanya'nın başarılı Rusya seferi sonrasında Karadeniz ve Doğu Anadolu üzerinden bir saldırı planlayabilir konuma gelmesi Türkiye'nin Trakya'da hazırladığı tahkimatları kullanamayacağı bir savaşa

[262] Atila Türk, "Nazi-Hitler Ordularının Türkiye'yi İşgal Hazırlıkları: 1941", **Toplumsal Tarih**, c.1, s.4 (1994): 8-12.
[263] TNA. WO.201/1045/145.
[264] TNA, WO 106/3156/80.
[265] İsmet İnönü, **Defterler 1919-1973**, c.1, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 277.

girme durumu ortaya çıkarmıştı. Karadeniz kıyılarının sarp yamaçlardan oluşması, olası bir saldırıyı motorize birlikler değil, uçaklarla etkili hale getirebilirdi. Karadeniz'den gelebilecek saldırı özellikle demiryolu ağı bulunan Zonguldak ve Samsun üzerinden yürütülmesi muhtemeldir. Fakat Türkiye'nin ulaşım ağının gelişmemiş olması bu noktada Türkiye'nin lehine olacaktır. Çünkü Almanya İkinci Dünya Savaşı boyunca benimsediği Yıldırım Harbi stratejisi ulaşım altyapısına ve arazi durumuna oldukça bağımlıdır. Ayrıca Ege Adaları'ndan yapılacak bir saldırı Almanya'nın Rusya'dan ayırabileceği uçak sayısına bağımlı hale gelmektedir. Bu noktada hava saldırılarından yeterince faydalanamayan Almanya, Türkiye üzerine yapacağı operasyonu destekleyebilmek adına Trakya üzerinden bir kara saldırısı ya da Ege veya Karadeniz üzerinden amfibi bir harekât tercihi arasında kalma ihtimali yüksektir.

Trakya'da yaşanabilecek bir savaş İkinci Dünya Savaşı'nın motorize birliklerinin taarruzu için arazi bakımından uygundu. İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Marmara Denizi'nde bulunan önemli limanlar ve İstanbul için Trakya stratejik bakımından oldukça önemliydi. Bu nedenle Trakya'da yapılan hazırlıklar ülkenin farklı bölgelerine kıyasla daha yoğundu.

4.3.2. Trakya Bölgesinde Alınan Tedbirler

Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla Avrupa'da başlayan savaş, Türkiye'de de etkilerini göstermiştir. Her ne kadar dış ilişkilerinde Türkiye savaş boyunca "*aktif tarafsızlık*" politikasını bırakmamış olsa da her an bu politikanın sürdürülemez hale gelme ihtimaline karşı hazırlıklar yapmıştır. Bu hazırlıklar çerçevesinde ülke genelinde pasif savunma tedbirleri kapsamında birçok sivil önlem alınmıştır. Trakya ise sivil önlemlerin beraberinde askeri önlemlerin en yoğun olduğu bölgedir.

Trakya bölgesinde savaştan önce dahi askeri bölgelere giriş çıkışlar denetlenmekteydi. Çanakkale Müstahkem Mevkii'nde bulunan Nara ve Umurbey'deki askerî tesislerin yer aldığı bölge 28 Ocak 1939'da Birinci Askerî Yasak Bölgesi ilan edilmiştir[266]. Daha sonra 29 Şubat 1940'ta bölgedeki hava sahası genişletilerek uçuşlara yasaklanmıştır[267]. Çatalca ve Bolayır civarında da askeri

[266] "Memnu Mıntıkalar Kanunu (1110 S.K.)", **Resmî Gazete**, 11.03.1939, Sayı: 4154.
[267] "Memnu Mıntıkalar Kanunu (1110 S.K.)", **Resmî Gazete**, 29.02.1940, Sayı: 4446.

mıntıkalar belirlenerek yasak bölge ilan edilmiştir. Bununla birlikte Bölüm 5.1'de belirtileceği üzerine Kırklareli civarında da yasak bölge uygulamaları bulunmaktadır.

Trakya'da ilan edilen yasaklar sıkı bir şekilde denetleniyordu. Ancak bölgedeki tahkimatlar için alınan malzemelerin kullanılması, yerleştirilmesi veya bölgedeki personeli eğitmek amacıyla gelen yabancı uyruklu asker ve sivil teknisyenlerin, bölgeye girebilmeleri için ellerinde isimlerinin yazılı olduğu belgeler olması gerekiyordu. Örneğin 11 Haziran 1940 tarihinde 9 kişilik İngiliz mühendis ekibinin, İngiltere'den alınan topların Çanakkale'ye yerleştirilmeleri için bölgeye girebilmesi İcra Vekilleri Heyeti'nin (Bakanlar Kurulu) onayıyla mümkün olmuştur[268]. 10 Mayıs 1940 tarihinde 23 Fransız teknisyenin Batı Anadolu, Trakya ve Çanakkale'de yol, liman ve havalimanı yapımında çalıştırılmalarına izin verilmiştir. Belgenin ilişiğinde teknisyenlerin isimlerinin yazıldığı belirtilmiş olsa da arşivde bahsi geçen ilişiğe rastlanmamıştır[269]. Savaş boyunca zaman zaman bu tip örnekler görülebilse de savaşın bittiği 6 Şubat 1946 tarihinde dahi Çatalca Müstahkem Mevki yasak bölgesinde bulunan Küçükçekmece Gölü'nün batısındaki Bababurun'da radar cihazlarının onarılması için dört İngiliz'e bir yıl süre için giriş-çıkış izni verilmiştir[270].

Savaş boyunca Türkiye ile askeri ittifak kurup yeni bir cephe açma niyetinde olan İngiltere, Türkiye'nin hazırlıklarını yakından takip etmiştir. Bu nedenle Trakya'daki ve Batı Anadolu'daki askeri hazırlıkları gözlemlemek için David Morris adında bir İngiliz'e 30 Temmuz 1940 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti izin vermiştir[271]. David Morris'in hazırladığı raporlara ulaşılamamış olsa da bu çalışmada gözden geçirilen raporların yazarlarının benzer izinler aldığını düşünmek yerinde olacaktır.

Askeri bölgelere gelen kısıtlamaların yanında yabancılara da birtakım kısıtlamalar Trakya genelinde uygulamaya konuldu. 22 Temmuz 1940 tarihinde Trakya giriş ve çıkışlara yasak bölge ilan edildi. Bölgedeki tren yolu ve Avrupa'ya gidiş güzergâhı olan asfalt yoldan yabancıların geçiş yapmalarına ancak bu yolun dışına çıkmamak şartıyla müsaade edilmekteydi. Arabayla yolculuk eden yabancıların ihtiyaçlarını giderebilmeleri için Edirne'de yalnız bir gece konaklama şartıyla izin verilmekteydi[272].

[268] BCA, 30-18-1-2, Kutu 91, Gömlek 55, Sıra 10.
[269] BCA, 30-18-1-2, Kutu 91, Gömlek 44, Sıra 4.
[270] BCA, 30-18-1-2, Kutu 110, Gömlek 11, Sıra 2.
[271] BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 76, Sıra 15.
[272] BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 73, Sıra 7.

Karadan önlemler alınmaktayken bölgede hava yasakları 1937 yılında Çanakkale civarında alınmaya başlanmıştır[273]. Bunun yanında Trakya, Çanakkale ve İzmit'te hava yasak bölgeleri Temmuz 1940'ta belirlenmiştir[274].

Savaş nedeniyle yapımına başlanan savunma hatları, devlet arazilerinin yanı sıra şahıs arazilerinden veya binalarından da geçeceği için 1940 yılında, Milli Müdafaa Vekâleti'nin ihtiyacı doğrultusunda kullanılacak arazilerde bulunan gayrimenkullerin istimlakine İcra Vekilleri Heyeti tarafından karar verilmesi ve bu kararların aleyhine iptal davası açılamamasına ilişkin bir kanun çıkarıldı. Böylece gerekli görüldüğünde hattın yapımı için, ilgili mülke bir değer biçilerek devredilebilmesinin önü açıldı. Fakat taşınmaz sahibinin 15 gün içerisinde belirlenmiş olan değere, cinsine veya miktarına itiraz edebilme hakkı bulunmaktaydı. İtiraz durumunda taraflar hâkim gözetiminde kendisini temsil edecek hakemleri 15 gün içerisinde belirleyecekti. Hakem heyetinin de üç ay içerisinde mahkemeye görüş bildirmeleri gerekmekteydi. Devlete ait gayrimenkuller ise İcra Vekilleri kararı ile bedelsiz olarak Milli Müdafaa Vekâlet'ine tahsis olunacaktı. Öte yandan harp tehlikesi olan fevkalade durumlarda ise tüm bu maddelerin formaliteden ibaret olduğu kabul edilip, vekâletin ihtiyaç duyduğu arazilerdeki şahıslara ait mülklerin değerleri hesaplanıp, bedelinin bölgede varsa Ziraat Bankası'na yoksa da en yakın mal sandığına ödenmesinden sonra Milli Müdafaa Vekâleti tarafından söz konusu arazinin hemen kullanılmasına karar verilebilecekti (Çatalca Bölgesinde yapılan istimlak hakkında bir kararname için bkz. Ek-2)[275].

İstimlakler her zaman bireysel olmamaktaydı. Türkiye, savaşın sonlarına doğru Çatalca Müstahkem Mevkii içerisinde kalan Nakkaş, Orcünlü ve Bahşayiş köylerinin iskânına 31 Ağustos 1944 tarihinde karar vermiştir. Buna göre, bu üç köy için bir veya iki köy şeklinde ahırları da dahil olmak üzere başka bir yere inşa edilecektir. Bu inşa işleri için Milli Müdafaa Vekilliğinin bütçesinden bir pay İstanbul Vilayeti'nin emrine verilecektir. Köyler tam olarak inşa edilmeden köy halkının iskânına başlanmayacaktır[276].

Coğrafi konum olarak savaşa en yakın nokta Trakya'ydı. Bu durum, bu bölgede alınan tedbirlerin katı olmasına neden olmuştur. 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu 22

[273] BCA, 30-18-1-2, Kutu 72, Gömlek 18, Sıra 14.
[274] BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 73, Sıra 6.
[275] "Milli Müdafaa İhtiyaçları İçin Yapılacak İstimlakler Hakkında Kanun (3628 S.K.)", **Resmî Gazete**, 4548, (Haziran 1940).
[276] BCA, 30-18-1-2, Kutu 106, Gömlek 72, Sıra 5.

Mayıs 1940 tarihinde kabul edilmesi bu katı tedbirlerden bir tanesidir. Bu kanun hükümete belirlenen bölgelerde kahvehane, kulüp, meyhane gibi yerleri kapatılabilme; iletişim araçlarını kontrol altına alabilme, gazete, kitap gibi basılı materyallere sansür uygulama ve hatta basımını yasaklama; kapalı veya açık yerlerde yapılacak toplantıları yasaklayabilme; dışarı çıkış saatlerini denetleyebilme gibi oldukça geniş yetkiler vermekteydi[277]. İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli'nde 23 Kasım 1940 tarihinden itibaren bir ay sürecek sıkıyönetim ilan edildi. Bu sıkıyönetim savaş boyunca sürecek, 22 Aralık 1947 tarihinde ancak kaldırılacaktı[278].

Almanya'nın Yunanistan'a saldırdığı dönemde Türkiye, Trakya bölgesindeki vatandaşlarını 1 Nisan 1941 tarihinde tahliye etme kararı almıştır. Buna göre, Çakmak Hattı ve civarındaki bölgelerden itibaren İstanbul ve Trakya'da yaşayan vatandaşlar tahliye edilecektir. Bunun dışında okulların eğitim döneminin bir an önce bitirilmesi istenmekte, bazı okullar için Anadolu'da uygun yerler aranmaktaydı. Ayrıca sadece emekli maaşıyla geçinen insanların yanlarında en fazla 50 kilo eşyayla birlikte ulaşımlarının vapur ve trenlerle ücretsiz bir şekilde sağlanmasına karar verildi. İstanbul'da taşınabilecek durumda olan küçük fabrikaların Anadolu'ya taşınması planlanmaktaydı. Tüm bu nakil işlemleri için 1.500.000 lira ödenek ayrılmıştı[279].

4.3.3. Trakya Tahkimat Bölgesinde Altyapı Çalışmaları

4.3.3.1. Trakya Tahkimat Bölgesinde Ulaşım ve Taşımacılık Çalışmaları

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye ulaşım ve taşımacılık alanlarında yatırımlar yapsa da savaşın sonunda gelişmiş bir ulaşım altyapısına sahip olduğu söylenemezdi. 1939 yılında Türkiye'nin sahip olduğu karayolu uzunluğu toplam 40.832 kilometredir. Bu durum 1945 yılına gelindiğinde 43.511 kilometreye ancak çıkmıştır. Yıllık ortalama 430 kilometre yol yapan hükümet, mevcut yollarda da önemli iyileştirmeler yapmamış veya yapamamıştır. 1945 yılında hala ülkede iyi denebilecek yolun 12.269 kilometre kadar olduğunu da belirtmek gerekir. 1939-1945

[277] "Örfi İdare Kanunu (3832 S.K.)" **Resmî Gazete**, 4518, (Mayıs 1940).
[278] Sabit Çetin, "İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'da Alınan Tedbirler: Pasif Koruma ve Tahliye", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008), 62.
[279] BCA, 30-18-1-2, Kutu 94, Gömlek 29, Sıra 4.

yılları arasında yapılan 2.502 kilometre karayolu yapımı ve 6840 kilometre de yol bakımı için 72.629.096 liralık bir harcama yapılmıştır[280].

Demiryolu ağının uzunluğu ise 1939 yılında toplam 7324 kilometreyken, 1945 yılında ancak 7515 kilometreye çıkmıştır. Bu artışa Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla eklenen Toprakkale-İskenderun hattının uzunluğa da dahildir[281]. İçinde bulunulan siyasi durum askeri ihtiyaçları ön plana çıkarmış, farklı yatırımlar için ayrılabilecek kaynak ve işgücünü önemli ölçüde kısıtlamıştı. Bunun yanında askeri ihtiyaç sayılabilecek ulaşım ve taşıma sistemlerinin geliştirilmemesinin farkı yönleri de bulunmaktaydı. Ordu donanımı bakımından yeteri kadar motorize olmayan Türkiye, olası bir saldırı sırasında düşman kuvvetlerinin bu altyapıyı daha verimli kullanmasından çekinmekteydi. Türkiye'nin altyapı çalışmalarına yeteri kadar yönelmemesinin bir nedeni de müttefiklerin Türkiye'ye yolladıkları yardımların erken tamamlanmasının istenmemesindendir. Çünkü yapılan görüşmelerde Türkiye, yardımların tamamlanmasının ardından savaşa gireceğini vadetmekteydi.

Altyapı çalışmaları Türkiye'de devam ederken İngilizler, çalışmaların hızından memnun değillerdi. Haziran 1943 tarihinde İngiltere'nin Ortadoğu Karargahı'na Çatalca Hattı hakkında bir rapor sunun Tümgeneral A. C. Arnold, Türkiye'ye birtakım yardım malzemesinin gönderileceğini ancak ülkenin ulaşım altyapısının bu teslimatları hızlı bir şekilde alamayacağını belirtmektedir. Ayrıca bu teslimatları taşıyabilecek bir altyapı çalışmasının yapılmadığından da şikâyet etmektedir[282].

Kazım Karabekir, 12 Eylül 1939 tarihinde yaptığı meclis konuşmasında Trakya'nın altyapı sorununa dikkat çekmiştir:

> "Bendeniz Trakya'da manevranın sonuna kadar hazır bulundum. Çok acı olarak arz edeyim ki, muharebe sahasında yol yoktur. Balkan Harbinde nasıl bıraktıksa öyle kalmış. Yalnız Edirne'ye bir şose yapılmıştır ki, o da kâfi değildir… Bir tayyare hücumu vaki olduğu zaman, açılacak makineli tüfek ateşinden kaçmak için bir kovuk bile yoktur."

Ayrıca konuşmasının devamında bölgede içme suyu olmadığını, askerin manevralar sırasında Edirne'ye giden su borularını deldiğini ve su ihtiyaçlarını bu şekilde gidermeye çalıştıklarını da belirtilmektedir[283].

---

[280] Efdal As, "Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)" (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006), 249.
[281] As, **age**, 245.
[282] TNA, WO.208/1983, "Catalca Defences", 19 Haziran 1943 tarihli telgraf.
[283] Kazım Karabekir, **Ankara'da Savaş Rüzgarları**, (İstanbul: Emre Yayınları, 1994), 81-82.

Haziran 1939'da Genelkurmay Başkanlığı askeri zaruretler nedeniyle Trakya'da yollarda bakım ve iyileştirmeler yapılmasını ister. Bunun üzerine çalışmalara başlayan Nafia Vekâleti, bölgede yapılacak yolları ve ayrılması gereken bütçeleri Eylül ayında belirler:

- İstanbul-Edirne asfalt yolu ikmali 1.400.000 liraya
- İstanbul-Saray arasında yapılacak 135 kilometrelik yol için 1.750.000 lira
- Tekirdağ-Gelibolu arası yapılacak 49 kilometrelik bağlantı yolu için 730.000 lira
- Silivri-Çerkezköy arasında yapılacak 44 kilometre yol için 660.000 lira
- Poyralı-Demirköy-İğneada güzergahında yapılacak 61 kilometre yol için 726.000 lira
- Vize İlçesi-Midye[284] arası yapılacak 35 kilometrelik yol için 525.000 lira ayrılması gerekmektedir.

Toplam 5.791.000 lira tutan bu yolların masrafları senelere bölünerek ödeneceklerdi. Ancak askeri ihtiyaçların kritik olduğu bu dönemde acil olarak başlanması istenen yollar için, Tunceli'de yapılacak ıslahat programına ayrılan 2 milyon liranın 850.000 lirasını İstanbul-Saray yoluna, 150.000 lirasınınsa Tekirdağ-Keşan arasına ayrılmasına karar verildi[285]. Bölgede yol yapımları devam ederken 22 Mayıs 1940 tarihinde Çatalca Müstahkem Mevkiinde 70 kilometre kadar yol yapımı ihaleye açılmıştır. Buna göre benzin, dinamit, mazot ve çimento fiyatları mukavele tarihi baz alınarak ödemesi yapılacaktır. Faturalandırılmayan malların fiyat farkının ödemesinden devlet kendini sorumlu tutmamaktadır[286].

Yolların ihalelerle müteahhitlere verilmesi planlanmış olsa da ihalede yapımı üstelenecek müteahhit bulunmaması durumunda ciddi bir zaman kaybı yaşanacağından, devlet bölgedeki askerleri amale taburları olarak düzenleyip yol yapımına Eylül 1939'da başladı. Buna göre düzenlenen amele taburları dört bölük ve bir nakliye kolundan oluşacaktı. Yaklaşık 10-15 kişilik amele grupları ayrı ayrı çalıştırılacak, başlarında inşaat tecrübesi olan kimselerden posta başları bulunacaktı. Bununla beraber her tabur komutanlığına yedek subaylardan 3-4 mühendis veya fen

[284] Karadeniz kıyısında bulunan Kıyıköy'ün eski adı.
[285] BCA, 30-10-0-0, Kutu 155, Gömlek 92, Sıra 11.
[286] BCA, 30-18-1-2, Kutu 91, Gömlek 48, Sıra 10.

memuru verilmesi talep edilmekteydi. Her amale taburuna 2-8 silindir makinası verilirken, bu taburların yapılacak yollardaki görev dağılımları 10-20 kilometrelik kısımların yapımından sorumlu olacak şekilde planlanmaktaydı[287].

İstanbul'dan Çatalca istikametinde üçü şose, biri asfalt olmak üzere dört adet yol bulunmaktaydı. Asfalt olan yol Büyükçekmece-Küçükçekmece-Topkapı yoluydu. Terkos-Kemerburgaz-Büyükdere yolu, Cephanelik-Kurukavak-Edirnekapı yolu ve Hadımköy-Ayayorgi-Edirnekapı yolu ise şose yollardı. Bununla beraber Büyükçekmece'den Hadımköy-Kızılcaali istikametinde kuzey-güney arası ulaşımı sağlayan iki adet şose yol bulunmaktaydı.[288] Trakya ve Çatalca yağış alan bir bölge olduğundan yollar genellikle bozulur, kış ve bahar mevsimlerinde kullanımları oldukça güçleşir, bazen de kullanılamaz hale gelirdi. Türsan hatıratında, 1941-1942 kışının çok sert geçmesi nedeniyle geçit yollarının kapandığı, bu yolların açılması için yüzlerce insanın günlerce çalıştığını ifade etmekte[289].

Tren yolu, tahkimatların hız kazandığı 1942 yılında Hadımköy'e kadar ancak gelmekteydi. Fakat bu güzergâh Hadımköy-Kızılcaali arasında ulaşımı sağlayacak şekilde uzatıldı. Bu uzatılma esnasında gizlilik açısından sivil mühendisler yerine askeri mühendisler tercih edildi. Kızılcaali'nin kuzeyi ise dekovil sistemiyle ulaşım ağına eklendi. Bu sayede Cephanelik ile daha kuzeydeki Terkos Gölü ve Terkos Köyü'ne olan ulaşım da rahatlamış oldu[290]. Böylelikle Türkiye, Çatalca Hattı'na mevsim şartlarından daha az etkilenerek ulaşım ve taşıma yapabilecekti.

İngiltere ve Türkiye Mart 1940 tarihinde birlikte yürütülecek inşaat faaliyetleri görüşmek için bir toplantı yaptı. Bu toplantıda Tekirdağ İskelesi, Kilya Limanı, Kilya-Hassa yolu, 9 uçak pisti ve bölgedeki tali yollarda çalışmalar yapılmasına karar verildi. Pistlerin bir tanesi Çorlu'da, bir tanesi Trakya'da geriye kalanlar ise Anadolu'da yapılacaktı. Türkiye 12 Nisan'da onayladığı bu projelerin ihalelerini Bayındırlık Bakanlığı aracılığıyla yapmayı düşünmekteydi. İngiltere ise malzeme göndermenin yanında askeri mühendisler de yollayacaktı. Türkiye bu askerlerin dikkat çekmemesi adına sivil olarak gelmesini istemekteydi. Türkiye'deki mühendisler yol ve iskele konusunda deneyimli olduklarından söz sahibi olmak istemişler ancak pist yapımında deneyimleri olmadıkları için bu konuda inisiyatifi İngiliz mühendislere bırakmışlardır.

[287] BCA, 30-10-0-0, Kutu 155, Gömlek 92, Sıra 12.
[288] TNA, WO.208/1983, "The 'Çatalca Lines' Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".
[289] Türsan, age, 122.
[290] TNA, WO.208/1983, "The 'Çatalca Lines' Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".

Ancak bu hazırlıklar malzemelerin Mısır'dan geç gelmesiyle ve Kilya'da salgın başlamasıyla sekteye uğramıştır[291].

Türkiye'de savaş boyunca yapılan altyapı çalışmalarının bir bölümü de uçak pistlerinin yapılmasıdır. 38 tanesi İngilizler tarafından olmak üzere ülke genelinde 94 adet uçuş pisti yapılmıştır. Marmara Denizi ve İstanbul civarında 18 adet pist (15 tanesi tüm hava koşullarında, 3 tanesi yalnızca iyi hava koşullarında kullanılabilir) yapılmış veya elden geçirilmiştir. İzmir'de ise bu sayı tüm hava koşullarında kullanılabilecek 5, yalnızca iyi hava koşullarında kullanılabilecek 1 adet pistten ibaretti. Almanların Ege Adaları'na ulaşmasıyla bu pistlerin yapımı, Anadolu'nun iç kısımlarına doğru kaydırılmaya başlandı[292]. Hazırlanan bu pistler Trakya'da yaşanacak bir muharebede Müttefik Kuvvetler tarafından kullanılarak Türk Ordusu'na hava desteği sağlanması tasarlanmaktaydı.

4.3.3.2. Trakya Tahkimat Bölgesinde İletişim Çalışmaları

Türkiye'nin bu dönem iletişim altyapısı posta, telgraf ve şehir merkezlerinde bulunan telefonlardan oluşmaktaydı. Tahkimat bölgesinde iletişim de bu altyapı ile sağlanmaktaydı. Çalışmalar sırasında incelenen belgelerde bazı detaylara da rastlanmaktadır.

30 Haziran 1940 tarihinde Alpullu-Kırklareli arasına telefon hattı çekilerek Kırklareli şehirlerarası konuşmalara açılmıştır. Aynı dönemde Hadımköy civarında da benzer altyapı çalışması yapılmıştır[293].

Türsan anılarında ordunun temel iletişim aracının sahra telefonları olduğunu, telsiz bulunmadığını aktarmaktadır[294]. 4 Aralık 1940'ta Macaristan'dan Kliring sistemiyle bakır karşılığında 100 telsiz cihazı, 1000 sahra telefonu ve 100 adet santral alınmıştır[295].

[291] TNA, WO 169-417, AIR 20-5479, Nisan 1941 Tarihli Yazı'dan aktaran Selim İlkin, İlhan Tekeli, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, 3.bs., (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018), 427.
[292] Leiser, **age**, 388.
[293] BCA, 30-10-0-0, Kutu 159, Gömlek 117, Sıra 17.
[294] Türsan, **age**, 176.
[295] BCA, 30-18-1-2, Kutu 93, Gömlek 112, Sıra 5.

21 Eylül 1942 tarihinde Ankara-İstanbul ve İstanbul-Bulgar sınırı aralarında yapılacak telefon ve telgraf tesisatının montajında kullanılmak için yurtdışından geçici olarak montaj aletleri getirtilmiştir[296].

15-21 Ocak 1941 tarihlerinde Ankara'da yapılan Türk-İngiliz görüşmelerinde[297], İngiliz heyet, telsiz görüşmelerinin güvensiz olduğunu bu nedenle kablolu görüşmeler gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bundan dolayı halihazırda bulunan İstanbul-Selanik-Sakız iletişim hattına ek olarak İzmir-Sakız güzergahı üzerinde yeni bir hat yapılmasına karar verilmiştir[298]. Bunun ardından bir güvenlik önlemi olarak da 6 Mayıs 1941 tarihinde Yüzbaşı S. N. Smith telsiz dinleme aletlerinin yerlerini tespiti için yasak bölgelere giriş izni -Çorlu, Gelibolu, Foça ve Müstahkem Mevkiler civarı- verilmiştir[299].

4.3.3.3. Trakya Tahkimat Bölgesinde İaşe

Ordunun ikmal işi levazım sınıfının elindeydi. Birliklerin et, sebze ve beslenme malzemeleri müteahhitler tarafından sağlanıyordu. Sivil bir aracının bulunması savaş zamanında orduda iaşe sıkıntılarının yaşanmasına neden olabilirdi. Nurettin Türsan hatıratında, kurulan ilkel sahra fırınlarıyla oluşabilecek iaşe sorunun önüne geçilmeye çalışıldığını aktarmaktadır[300].

Müteahhitlere ordunun ihtiyacı olan yiyecekler gazetelerde ilan yoluyla duyurulmaktaydı. Örneğin 2 Mayıs 1932 tarihinde Çatalca Müstahkem Mevki için 50.000 kilo sığır eti kapalı zarfla münakaşaya konmuştur[301]. Trakya manevralarının yaklaştığı aylarda Çatalca Müstahkem Mevki birlikleri ihtiyacı için fiyatı uygun olan tercih edilecek şekilde 164.000 kilo sığır ya da keçi eti alım ilanı 21 Haziran 1939 tarihinde verilmiştir[302].

---

[296] BCA, 30-18-1-2, Kutu 99, Gömlek 83, Sıra 18.
[297] Bu görüşmelerde Türk heyetinin başkanlığını Asım Gündüz yaparken, İngiliz heyetinin başkanlığını James Cornwall yapmaktadır. Bu toplantıda iki önemli konu masaya yatırılmıştır. Birincisi, Oniki Adalar'da nasıl bir strateji izleneceği hakkındadır. İkincisi ise İngiliz yardımları Türkiye'ye ulaşmadan olası bir Alman saldırısı gerçekleşirse nasıl bir yol izleneceği üzerinedir.
[298]TNA, ADM 116-4496, 21 Nisan 1943, 23 Nisan 1941 Armaments for Turkey, 30 Haziran 1940 tarihli yazı'dan aktaran Selim İlkin, İlhan Tekeli, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, c.1, 3.bs., (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018) ,441-443.
[299] BCA, 30-18-1-2, Kutu 94, Gömlek 36, Sıra 19.
[300] Türsan, **age**, 175.
[301] **Vakit Gazetesi**, 2 Mayıs 1932, 7.
[302] **Ulus Gazetesi**, 2 Mayıs 1939, 10.

Tahkimatların hızlandığı dönemde ise 60.000 kilo sığır etinin 10 Nisan 1940 tarihinde yapılacak ihale ile alınacağı ilan edilir[303]. Aynı yılın yaz aylarında 8 Temmuz 1940 tarihinde 100.000 kilogram sığır eti ihalesi yapılacaktır. Bu ilanın alt sınırı 30.000 lira olarak belirlenmiştir[304]. Ancak savaşın ilerlemesiyle bu ilanlar basına yansımamaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren ilanlara rastlanmamasının sebebi uygulan sansür olabilir.

Orduda beslenme sorunu zaman zaman mecliste tartışılmaktaydı. Yiyecek sıkıntısının bir sebebi de iaşe sistemindeki bozukluklardı. Bu sorun meclis kürsüsünden Mayıs 1943 tarihinde TBMM Başkanı Abdülhalik Renda tarafından dile getirildi[305]:

> "Orta Anadolu'da buğday ambarları dolup taşsa yine İstanbul sıkıntı çeker. Mesele buğday meselesi değil, buğday nakli meselesidir. Tek hat ile Anadolu'dan hem İstanbul halkını hem Trakya'yı hem de buralardaki askerleri bol bol beslemeye imkân yoktur."

20 Şubat 1942 tarihinde ekmek istihkakı 750 grama[306] daha sonra 7 Mayıs 1942'de 600 grama indirilmiştir[307]. Savaşın sonlarına doğru et istihkakı da 250 gramdan 150 grama düşürülmüştür[308].

1939 yılında yapılan Trakya Manevralarında yaşanan su sıkıntısı ciddi boyuttaydı. Bu durumun meclis kürsüsünden Kazım Karabekir tarafından da dile getirildiğinden Bölüm 4.3.3.1'de bahsedilmişti. Eksikliğin fark edilmesiyle Trakya sınırından itibaren bölgede uygun olan yerlerde artezyen kuyuları açılmasına karar verildi. İsmet İnönü de bu kuyuları 2 Eylül 1939 tarihinde yerinde incelemişti[309].

Devlet bölgede yapılacak barınak sorununu uzun bir süre çözememiştir. Savaşın başlamasıyla askere alımlar artmış, barınak sorunu gün yüzüne çıkmıştı. 14 Aralık 1939 tarihinde Çanakkale Müstahkem Mevkii'nde makineli tüfek alayları için 5 pavyon yapımı ihaleye açılmıştır. Ancak tanesi 24.000 liradan hesaplanan bu pavyonların yapımını üstlenecek müteahhit bulunamamıştır[310].

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Türkiye altyapı çalışmalarına yeterince yönelmemiş, ulaşım, iletişim ve taşımacılık sorunlarının üstesinden gelememişti. 1939

---

[303] **Ulus Gazetesi**, 25 Mart 1940, 7.
[304] **Ulus Gazetesi**, 20 Haziran 1940, 7.
[305] Asım Us, **Hatıra Notları 1930-1950**, (İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2012), 525.
[306] BCA, 30-18-1-2, Kutu 97, Gömlek 120, Sıra 3.
[307] BCA, 30-18-1-2, Kutu 98, Gömlek 42, Sıra 13.
[308] Türsan, **age**, 176.
[309] BCA, 30-10-0-0, Kutu 158, Gömlek 107, Sıra 7.
[310] BCA, 30-18-1-2, Kutu 89, Gömlek 118, Sıra 9.

yılındaki Trakya Manevraları bölgedeki altyapı sorunlarının boyutunu ortaya çıkarmıştı. Yeterli motorize birliklere sahip olmayan bir ordunun manevra kabiliyeti zaten kısıtlıyken Trakya Bölgesi'ndeki altyapı eksiklikleri bu sorunu daha da derinleştirmekteydi. Bu nedenle bölgede birçok altyapı çalışması yapılmaktaydı. Ancak savunma yapılarının inşasında olduğu gibi altyapı çalışmalarında da geç kalınmıştı. Çünkü 1941 Nisan ayında Almanya Türkiye sınırlarına kadar geldiğinde Türkiye'nin bölgede savunma hazırlıkları tamamlanmamışken iyi bir ulaşım ve iaşe hattı da kurulamamıştı. Olası bir saldırıda altyapının geliştirilememiş olması sevkiyat, ulaşım, iletişim gibi birçok soruna neden olabilirdi. Ordunun silah envanterindeki çeşitlilik cephane sevkiyatını yetersiz ulaşım altyapısıyla birlikte çok daha karmaşık bir hale sokabilirdi. Modern kara ordularının ilerleme hızı arazi şartlarına ve ulaşım ağının kapasitesine doğrudan bağımlı olduğu hesaba katılırsa Trakya Bölgesi'nde altyapı eksikliği Türkiye'nin lehine olabilirdi.

5. ÇAKMAK HATTI

Çakmak Hattı, İkinci Dünya Savaşı başladığı dönemde Türkiye-Bulgaristan sınırı boyunca yapılması planlanan savunma hattıydı. 1939 yılının Eylül ayında hattın yapımına başlandıktan sonra aynı yılın ekim ayında savunma hattına "Çakmak Hattı" adı resmi olarak verilerek dönemin Avrupa'sında olduğu gibi Türkiye de bir generalini Mareşal Fevzi Çakmak'ı onurlandırmıştır[311]. Ancak Bulgaristan sınırlarında inşa edilen Çakmak Hattı'ndan kısa sürede vazgeçilmiş ve Çatalca-Bolayır Hatlarına çekilme kararı alınmıştır. Bu bölümde Trakya sınırlarındaki siyasi durum, bölgede Çakmak Hattı'ndan önce inşa edilmiş askeri yapılar, hattın inşa planı ve geri çekilme kararının altında yatan nedenler incelenecektir.

5.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Bulgar Sınırı

Çakmak Hattı için sınırlarda yaşanan siyasi gelişmeleri incelemekte fayda vardır. 1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya Balkan Antantı'nı imzalamıştı. Buna göre bu devletler, birbirlerinin sınırlarını güvence altına alıyorlardı[312]. Ancak Balkanlardaki toprak dağılımından memnun olmayan Bulgaristan, bu birliğe dahil olmamıştı. 1919 Neuilly Antlaşması'nın gereğince Bulgaristan'ın silahlanmasında sınırlamalar bulunmaktaydı. Bunun dışında 1923 yılında düzenlenen Lozan Konferansı'nda, Bulgaristan-Türkiye ve Yunanistan-Türkiye sınırlarında 30 kilometrelik alan silahsız bölge olarak belirlenmişti. Mayıs 1938'de Başbakan Celal Bayar ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, yurtdışı gezilerinde Yunanistan ve Yugoslavya'dan sonra Bulgaristan'ı ziyaret ettiler. Bu ziyaret sırasında Bulgaristan'ın silahlandırma kısıtlamasının kaldırılması üzerinde duruldu. Bunun üzerine Bulgaristan ile Balkan Antantı'nı imzalamış ülkeler arasında yapılan görüşmelerin ardından 31 Temmuz 1938'de Selanik Antlaşması imzalandı. Bu

[311] BCA, 30-18-1-2, Kutu 88, Gömlek 97, Sıra 6. Bu dönemde Avrupa'da birçok savunma hattına dönemin politikacıları ve askerlerinin isimleri verilmiştir.
[312] B.Cengiz Hakov, "İkinci Dünya Savalı Arifesi ve Başlangıç Döneminde Bulgar-Türk İlişkilerinin Bazı Siyasi Yönleri", **9.Türk Tarih Kongresi'nden Ayrıbasım**, (Ankara, Tarih Kurumu Basımevi,1989), 1949-1950.

anlaşmayla sınırlardaki silahsız bölge ile Bulgaristan'ın silahlanma kısıtlamasındaki bazı hükümler kaldırıldı. Ayrıca Bulgaristan ve Balkan Antantı'nın diğer üyeleri karşılıklı ilişkilerinde kuvvete başvurmama yükümlülüğü üstlendiler[313]. Böylelikle Türkiye bölgede görüşmelerle ilişkilerini geliştirirken, sınırlarındaki kısıtlamaları da kaldırmış oluyordu.

Bulgaristan Münih Anlaşması'nı (1938) ve gelişen siyasi durumları göz önüne alarak 1913 sınırlarına dönmek için Balkan komşularına karşı toprak taleplerinde bulunmaya İkinci Dünya Savaşı öncesinde başlamıştı. Şubat 1939'da Bükreş'te toplanan Balkan Antantı Konseyi'nin ve aynı yılın Mart ayında Bulgar Başbakanı G. Kyoseivanov'un Ankara ziyareti esnasında, Bulgaristan'ın toprak istekleri üzerinde duruldu. Türkiye birliğin bozulmaması adına bu taleplere ılımlı yaklaşırken Romanya karşı çıkmaktaydı. Ayrıca Bulgaristan'ın Alman aleyhtarı bir birliğe yeterince sıcak bakmaması üzerine Türkiye'nin arabuluculuğu işe yaramadı[314]. Ortaya çıkan gerginlik nedeniyle Türkiye Bulgar sınırına asker gönderdi. İkinci Dünya Savaşı başladığı sırada İngiltere, Bulgaristan'ı da içine alacak bir Balkan yapılanması için girişimde bulundu. Türkiye sınırdaki askerlerin bir kısmını geri çekti ve bunun sonucu olarak da gerginlik azaldı. Balkan ülkeleri arasındaki anlaşmazlık giderilemese de Türkiye-Bulgaristan arasında 1925 Dostluk Anlaşması'na bağlı kalınacağı açıklandı. Şubat 1940'ta Bulgaristan'da hükümetin Alman taraftarı olarak bilinen Bogdan Filov tarafından kurulması üzerine Türkiye sınıra asker gönderdi ve böylelikle gerginlik tekrar yükseldi[315].

1930'lu yıllarda Trakya'da sınırlardaki silahsız bölge kısıtlamaları nedeniyle tahkimat çalışmaları bölgede iç kesimlerde yapılmaktaydı. 1934 ve 1935 seneleri için bölgede yaptırılacak tahkimat çalışmalarına 1.000.000 lira ayrılmıştır. Bu çalışmalarda gerekli olan malzemelerin temini için pazarlıkların gizli yürütülmesine karar verilmiştir[316].

10 Temmuz 1935 tarihinde Kırklareli'ne bağlı Üsküp ve Bayramdere köyleri arasında kalan bölgenin Kırklareli Müstahkem Bölge olmasına ve memnu (yasak) mıntıkalar arasına alınmasına karar verilmiştir[317]. Bunun sonucunda bölgede yer yer

[313] **age**, 1949-1950.
[314] **age**, 1951
[315] **age**, 1952.
[316] BCA, 30-18-1-2, Kutu 53, Gömlek 29, Sıra 4.
[317] BCA, 30-18-1-2, Kutu 56, Gömlek 57, Sıra 3.

yapılan tahkimatlar Avrupa'da gerilen siyasi ortam nedeniyle zamanla hızlanmaya başlamıştır. Trakya sınırındaki sivil saha askerî amaçlar için kullanılmaya başlandığından, Genelkurmay Başkanlığı'nın teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından Kırklareli bölgesinin kuzeyi 13 Ocak 1939'da hava yasak bölgesi ilan edilmiştir[318].

2 Ağustos 1935 tarihli Başvekalet Müsteşarlığı'ndan İsmet İnönü'ye çekilen telgrafta Trakya'nın tahkimi için ayrılan 1.083.000 liranın 300.000 lirası 3. Kolordu'nun ihtiyaç duyduğu inşaatlara, 600.000 lirası Trakya'nın tahkimatına ve 183.000 lirası da ecza ve sıhhiye malzemesine ayrılmıştır[319].

1935 Temmuz'unda çıkan bir kararnameye göre bölgede ahır, garnizon, hastane, cephanelik ve hangar yaptırılması kararlaştırılmıştır. Fakat yaz aylarının bitmesi nedeniyle ihaleye vakit olmadığı düşünülerek yapıların toplam bedeli 300.000 lira olarak hesaplanmıştır. Böylelikle inşaat mevsimi sona ermeden bu yapıların yapılabilmesi hedeflenmiştir[320]. Türkiye, bu dönemde yol, inşaat, yiyecek gibi çeşitli ihtiyaçlarını gazetelerde ilan eder ve gelen teklifleri değerlendirirdi. Ancak bu yöntem zaman aldığı için kimi zaman bu tip hızlandırıcı kararlar alındığı da olmaktaydı.

18 Mayıs 1937 yılında da Çanakkale ve Kırklareli Müstahkem Mevkileri için Amerika'dan kompresör, ekskavatör, taş kırma ve beton karıştırma makinaları 135.050 liralık dövizle satın alınmıştır[321]. Bölgede yapılan tüm bu hazırlıklar karakol, erat binaları ve hudut tahkim çalışmalarından fazlası değildir. Bölgede savunma hattı İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yapılmaya başlanmış olsaydı 1936, 1937 ve 1939 yıllarında düzenlenen Trakya Manevraları hakkında çıkan haberlerde korugan, sığınak gibi İkinci Dünya Savaşı'nın temel savunma yapılarından bahsedilmesi kuvvetle muhtemeldi. Ancak bu dönemin gazeteleri tarandığında bu savunma yapıları hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır[322].

[318] "Kırklareli Kasabasının Garbinde Bir Tepenin Müstahkem Mevki Olarak İlanı Hakkında", **Resmî Gazete**, 4130, (Şubat 1939).
[319] BCA, 30-10-0-0, Kutu 13, Gömlek 75, Sıra 28.
[320] BCA, 30-18-1-2, Kutu 57, Gömlek 62, Sıra 5.
[321] BCA, 30-18-1-2, Kutu 75, Gömlek 41, Sıra 2.
[322] Akşam, Cumhuriyet ve Ulus Gazetelerinin bahsi geçen yılların Ağustos ve Eylül ayları incelenmiştir.

5.2. İkinci Dünya Savaşı'nın Başlamasıyla Hız Kazanan Tahkimatlar ve Bölge Üzerine Planlar

İkinci Dünya Savaşı başladığında Türkiye, başta askeri ve iktisadi alanlarda olmak üzere, gelişmişlik seviyesi açısından savaşa katılan başat devletlerin gerisindeydi. Ülke politikasına yön veren Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve kurmayları, içinde bulunulan durumun bilincinde olarak dış siyasette aktif tarafsızlık politikası yürütmekteydi. Fakat bu politikanın işlemez hale gelme ihtimaline karşı sivil ve askeri birçok önlem alınmaktaydı (Bu önlemlerden bazıları için bkz. 4. Bölüm). Alınan önlemlerden bir tanesi de Bulgaristan sınırları boyunca bir savunma hattı inşa etmekti. Koruganlarla desteklenen bu savunma hattı, Karadeniz'de İğneada'dan başlıyor, Mahya Dağı-Demirköy-Kırklareli-Edirne ve sonunda Meriç'te son buluyordu[323].

Bazı Avrupa ülkeleri savunma hatlarının yapımlarına savaştan çok daha önce başlamış, muharebelerin başladığı zamana kadar güçlendirme çalışmalarına devam etmişti. Türkiye ise bu dönemde bölgede altyapı çalışmaları yaparken savunma hatları inşa etmekteydi. Altyapı ve inşa çalışmalarında erat da çalıştırılmaktaydı. Bölgede yeterli insan gücü olsa dahi kaynak ve iaşe sorunları bulunmaktaydı. Bu sorunlara rağmen bölgede 1941 Nisan ayına kadar hudut tahkiminin yanı sıra Çakmak Hattı kapsamında az sayıda korugan ve makineli tüfek noktası inşa edilmişti.

[323] Cebecioğlu, **age**, 345.

Şekil 16: Çakmak Hattı'nın Konumu

Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye gerek basın aracılığıyla gerekse yurtdışındaki ilişkileri aracılığıyla dönemin savunma yapılarının gelişiminden haberdardı. Basında müstahkem mevkiler hakkında savaştan önce birçok haber yapılmıştır[324]. Şubat 1940 tarihinde Emekli Orgeneral İzzettin Çalışlar, Türk Matbuat Heyeti ile birlikte Fransa'ya resmi bir ziyarette bulunmuştur. Fransa'da tank, silah, araba ve uçak motoru fabrikalarını gezdikten sonra heyete, Maginot Hattı'nın kuzey kısmının 100 kilometrelik bir alanı gösterilmiştir. Heyet ziyaretinin ardından Türkiye'ye döndüğünde, Maginot Hattı'ndan detaylı bir şekilde bahseden altı sayfalık bir rapor hazırlamış ve bu rapor Genelkurmay tarafından Trakya Tahkim Komutanlığı'na iletilmiştir[325]. Maginot Hattı'nın yapılışını inceleyen bu rapor, muhtemelen ordu kurmayları tarafından da incelenmiştir. Raporda ayrıca bir müstahkem mevkide nasıl bir muharebe yaşanılabileceği de anlatılmaktadır. Çalışlar'a göre, taarruz edecek ordunun, piyadelerin yaklaşabilmesi için önce mania ve tel örgüleri ortadan kaldıracak kadar yoğun top atışı yapması gerekmektedir. Ardından havanlarla makineli tüfekleri ve top

[324] Araştırmalar sırasında müstahkem mevkiler hakkında rastlanan ilk haber Akşam Gazetesi'nde 23 Nisan 1936 tarihindedir. (Bkz. "Erkanı Harbiyeler Arasındaki Konuşmalar", **Akşam Gazetesi**, 23 Nisan 1936, 2).
[325] ATASE, İDH, Klasör 01, Dosya 156, Belge 1-8.

bataryalarını körleme atışları yapılmalı, bu destekle piyadeler koruganlara yaklaşmalıdır. Koruganların içinde ise süngü ve el bombalarıyla çarpışmalar olacağını ve iki tarafın da çok kayıplar vereceğini düşünen Çalışlar'a göre, Maginot Hattı'nın büyük tahkimat bölgelerinin ele geçirilmesi imkansızdır[326]. Çalışlar'ın hazırladığı bu rapor Çakmak ve Çatalca Hatlarının yapımının hız kazandığı dönemde teknik olarak bir savunma hattını bir askerin incelenmiş olması önemlidir. Genelkurmay tarafından Trakya Tahkimat Komutanlığı'na iletilmesi de bu raporun önemli görüldüğünün kanıtıdır. Ancak yapılan tahkimatlarda dikkate alınıp alınmadığını belirtmek mümkün değildir.

Şevket Süreyya Aydemir sınırlarda yapılacak tahkimatlardan bahsederken, daha önceden tartışılan ancak tartışmadan öteye geçmeyen "savunma hattı" projesinin 1939 yılı Trakya Manevraları'nda masaya yatırıldığını ifade etmektedir. Savunma hattının yapılması hakkında Aydemir şu ifadeleri kullanmıştır[327]:

> "Yeni savaşın getirdiği yeni savaş unsurları ve usulleri, evvelce bilinen yöntem ve sınırları parçalamıştır. Savaşa sürüklenmek ihtimali olan bir devletin, bu yeni unsur ve usuller karşısında kendi durumunu ve imkanlarını, yeniden ve derinden düşünmesi lazımdır."

Çakmak Hattı, bölgede yapılan tahkimatlarla yaklaşık 16 kilometrelik bir derinliğe sahipti. Genel olarak İngiliz gözlemciler tarafından da beğenilmişti. Hattın yapımının Yunanlılarla koordinasyon içerisinde ilerlemesi için görüşülmüş, Yunanistan'ın kendi sınırları içerisinde yaptığı tahkimatlarla birleşen Çakmak Hattı'nın Bulgaristan'a karşı bir cephe oluşturması tasarlanmıştı. Ancak bu plan bir tasarıdan öteye geçemedi. Sınırlardaki yapımına başlanan savunma yapıları İngilizler tarafından beğenilmiş olsa da Türkiye'nin Bulgaristan sınırlarındaki kuvvetlerine giden yolların durumunun iyi olmadığı İngilizler tarafından belirtilmiş, motorize olmayan Türk Ordusu'nun savaşta sınırlara kaydırmanın neredeyse imkânsız olduğu vurgulanmıştır[328]. Nitekim 1940-1941 kış ayları boyunca süren bu geri çekilmeler sırasında birçok sorun olmuş, orduda soğuk nedeniyle zatürre ve diğer hastalıkların yanında bir de tifüs salgını ortaya çıkmıştır[329].

---

[326] ATASE, İDH, Klasör 01, Dosya 156, Belge 1-8.
[327] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, c.2, b.6, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991), 144.
[328] Brock Millman, "Turkish Foreign and Strategic Policy 1934-42", **Middle Eastern Studies**, No.31, (1995), 498.
[329] İbrahim Artuç, **İkinci Dünya Savaşı**, c.1 b.2, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 2003), 180-181'den aktaran Serap Göçbak, "İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'deki Ekonomik Uygulamalara Etkileri 1939-1945", (Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).

Çakmak ve Çatalca Hatlarında yapılan tahkimatlar belirli bir plan dahilinde ilerlememektedir. Savaş yıllarında Tahkimat Teknik Bürosu'nda çalışmış yazar Burhan Oğuz anılarda koruganların yapımı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Oğuz, bölgeye gelen 1. Ordu Komutanı Fahrettin Altay'ın bastonuyla işaret ederek "bir tane şuraya, bir tane buraya" şeklinde koruganların yerini belirlediğini, hemen ardından Tahkimat Teknik Bürosu'nun gizli ihaleler yaptığını anlatmaktadır. Ayrıca bu anılarda, bazen koruganlar inşa edildikten sonra mazgalların önünde atış yapılmasını engelleyecek bir tepenin fark edildiğini, bir-iki bölük bölgeye getirilerek kazma-kürekle tepenin düzlendiğinden bahsedilmektedir[330].

Bu dönemde Trakya'daki Türk Ordusu'nun hazırlıkları Bulgarları rahatsız etmiş ve bu durumu Ankara'ya İngiliz Büyükelçiliği vasıtasıyla iletmişlerdir. Türk askerî yetkililerinin verdiği cevapta, Trakya'da devam etmekte olan çalışmaların olası bir Alman saldırısına karşı savunma tedbirlerinden ibaret olduğu ifade edilmiştir[331].

1938 yılında Türkiye'nin çimento üretimi yıllık 286.000 tondu.[332] Bu noktada Almanya'nın savunma yapılarına harcadığı beton miktarı dikkate alınarak bazı hesaplamalar yapılabilir (bkz. Ek-3). 1943 yılında Genelkurmay tarafından basılan "Her Sınıfa Mahsus İstihkam Hizmeti" kitapçığına göre 1 metreküp beton için 350kg çimento, yaklaşık 150lt su gerektiği varsayılmaktaydı[333]. Buna göre Türkiye, dışarıdan alımları hariç yerli üretim çimento ile yaklaşık 817.142m^3 beton üretebilmekteydi. Tabloya göre bir makineli tüfek noktası için 90m^3 beton gerekmekteydi. Diğer maliyetler göz ardı edilerek Türkiye bir yıllık çimento üretimiyle yaklaşık 9000 adet Alman makineli tüfek noktası inşa edebilecek çimentosu bulunmaktaydı. Almanya'dan yola çıkılarak yapılan bu hesap, Türkiye'nin inşa kapasitesini gösterse de tek başına yeterli değildir. Türkiye'nin tahkimatlar için ne kadar çimento ayırdığı bilgisi net değildir. Ayrıca tahkimat yapılan tek bölge Trakya da değildir. Ancak 1941 yılında Türkiye iki ayrı kararnameyle tahkimatların aksamaması için yurtdışından

---

330 Burhan Oğuz, **Yaşadıklarım-Dinlediklerim Tarihi ve Toplumsal Anılar**, (İstanbul: Simurg Yayınları, 2000), 404-405.

331 Erdoğan Karakuş, **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk-İngiliz İlişkileri 1938-1939**, (Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, 2004), 171'den aktaran Hüsnü Özlü, Arşiv Belgelerine Göre, İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir ve Trakya'nın Savunmasına Yönelik Türk-İngiliz Heyetlerin Görüşmeleri ve Alınan Önlemler, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, s.12 (2012), 235.

332 Nadir Yurtoğlu, "Kalkınmanın Önemli Bir Unsuru, Kuruluşundan 50.Yılına Türkiye'de Çimento Sanayii (1910-1960)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c.31 s.92, (2015), 130.

333 Ali Ulvi Ural, **Her Sınıfa Mahsus İstihkam Hizmeti**, (İstanbul: Askeri Matbaa, 1943), 285.

toplam 28.000 ton çimento almıştır[334]. Bu hesapla Türkiye, yaklaşık 9000 adet Alman makineli tüfek noktası inşa edebilirdi ki bu sayı oldukça azdır. Koruganlarsa daha fazla betona ihtiyaç duyacağı için çok daha az sayıda inşa edilebilirdi. Benzer bir hesaplama tablodan ve eldeki verilerden yaklaşık olarak yapılabilir.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı boyunca diplomatik ilişkiler aracılığıyla çeşitli yardımlar elde etmiştir. Bu yardımların büyük bir kısmı Türkiye'nin savaşa katıldığında ihtiyaç duyabileceği teçhizatlardan oluşmaktaydı. Gönderilmesi planlanan yardımlar veya Türkiye'nin talep ettiği yardımlar bazı görüşmelerde belirgin bir şekilde Çakmak ve Çatalca Hatları üzerinden yürütülmüştür. 5 Haziran 1939 tarihinde Orgeneral Kazım Orbay başkanlığında bir heyet Londra'ya gitmiştir. Heyetin amacı ordunun ihtiyaçlarını bir rapor halinde sunmaktır. Taraflar görüşmelerde 25 milyon (5'i 20 yılda ödenmek üzere faizli) sterlinlik bir kredi üzerinde anlaşmıştır. Bu görüşmelerde İngilizlerden deniz araçları da istenmiştir. İstekler arasında olan 12 araba vapuru donanmaya katkı için değildir. Olası Alman saldırısında Trakya'da başarı sağlanamazsa Anadolu yakasında yeni bir savunma hattı kurulacak, bu vapurlar ise geri çekilmede kritik bir rol üstlenecektir. 12 araba vapurunun 8 tanesini yollayabilen İngiltere, vapurlardan 1 tanesinin Türkiye açıkları batmasından dolayı yalnızca 7 tanesini 1942 yılında ancak teslim edebilmiştir[335].

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Asım Gündüz'ün Mareşal Fevzi Çakmak'a 17 Haziran 1939 tarihinde çektiği bir telgrafta, İngilizlerle Bulgaristan'ın savaşta izleyebileceği tutumlar üzerine bir görüşme gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Buna göre, Bulgaristan eğer Romanya ve Yugoslavya'ya saldırırsa Türkiye de Bulgaristan'a saldıracaktı. Gündüz ise İngilizlere, Bulgaristan tarafsız kalırsa da Türkiye'de sadece sınır güvenliği tedbirlerinin alınacağını bildirmiştir. Bunun dışında görüşmelerde Trakya'da yaşanabilecek bir muharebe de konu olmuş, İngilizler Çatalca ve Bolayır bölgesindeki muharebelere donanmaları ile destek verebileceklerini ifade etseler de Gündüz, asıl önemli olanın Trakya hududunun savunulması olduğunu belirtmiştir. Son olarak da Trakya sınırlarının savunulabilmesi için de 25 tümene ihtiyaç duyulduğunu aktarmıştır[336].

[334] BCA, 30-18-1-2, Kutu 96, Gömlek 80, Sıra 17.
[335] Pub. Rec. Off., T 160-1333, 4 Ocak 1942 Tarihli Yazı'dan aktaran İlhan Tekeli, Selim İlkin, Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi, 3.bs. (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018), 412.
[336] ATASE, İDH, Klasör 03, Dosya 034, Belge 01-02.

15-21 Mart 1940 tarihleri arasında Ankara'da Orgeneral Asım Gündüz ile General Arthur Smith arasında gerçekleşen görüşmelerde Türkiye, olası bir Alman saldırısı için Trakya'da 10 tümenlik bir örtü kuvveti tutacağını ve geride de 15 tümenlik bir kuvvet bulunduracağını belirtmiştir. Alman saldırısı durdurulduğu andan itibaren karşı saldırıya geçebilmek için müttefik güçlerden 20-25 tümenlik bir kuvvet talep etmiştir. Ancak İngilizler bu talebin karşılanmasının imkânsızlığını belirtmişlerdir[337]. Türkiye'nin Trakya'yı savunması için 25 tümen ayırması oldukça makul bir durumdur (Tablo 1'de Trakya Bölgesinde-Çatalca, Çanakkale, Çakmak bölgeleri- toplam 23 tümen bulunmaktadır). Ancak İngiltere'den 20-25 tümenlik bir destek istenmesi siyasi bir hamledir. Türkiye savaş boyunca Müttefik Kuvvetlerinin verebileceğinden fazlasını isteyerek aktif tarafsızlık politikasını yürütebilmiştir.

20-21 Mayıs 1940'ta Beyrut Konferansı'na katılan Mareşal Fevzi Çakmak ordunun 20-22 tümeninin Trakya'da, 3-5 tümeninin de Ege'de konuşlandığını bildirmiştir. Kafkasya üzerinden olası bir Rus saldırısına karşı ise doğuda 20-25 tümen bulundurabileceğini belirtmiştir[338].

1941 yılında Trakya'da savunma hatlarındaki incelemelerden dönen Cornwall, Meriç sularının çekilmesinin ardından Dedeağaç'ta bulunan Alman zırhlılarının Çakmak Hattı'na saldırabileceklerini, arkadan kuşatılabilecek bu hattın böylece tuzak haline dönüşebileceğini, Türk birliklerinin şimdiden Çatalca Hattına çekilmesinin isabetli olacağını raporunda belirtmekteydi. Ayrıca Trakya'da olası bir savaşta İngiliz birliklerine komuta edeceği düşünülen Cornwall, Türkiye'nin savaşa girmesinin "süratle gelecek bir felaket" olarak değerlendirmekteydi[339].

5.3. İkinci Dünya Savaşında Askerliğini Bölgede Yapan Bir Asteğmenin Anıları

İkinci Dünya Savaşı'nda asteğmen olarak Çakmak Hattı'nda askerliğini yapan Reşat D. Tesal, hatıratında bölge hakkında fikir verebilecek paylaşımlarda bulunmuştur. Tesal, askerlik eğitiminin ardından trenle Kırklareli'ne gitmiş, oradan beygirlerin çektiği bir arabayla birkaç kilometre uzaklıktaki Şeytan Deresi yakınlarında bulunan tek katlı karargâha götürülmüştür. Karargâhta kendisine

[337] Tekeli, İlkin, **age**, 426.
[338] Tekeli, İlkin, **age**, 431.
[339] Cüneyt Arcayürek, **İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye, (**Cumhuriyet Kitapları, 2010), 118.

zimmetlenen beygirlere koşulu iki topu ve erleri Kapaklı köyüne götürme görevi verilmiştir[340].

Kendisinin de görev yeri olan Kapaklı için "Kapaklı, Kırklareli'ni sınırdaki Dereköy bucağına bağlayan ve Mithat Paşa'nın himmeti ile, yüzyıldan önce yapılmış olup parkeleri hala işe yarar halde, kilometre işaretleri, dinlenme yerleri daha yok edilememiş bulunan, sağlam ve güzel yapılı şose üzerindeydi"[341] ifadelerini kullanmaktadır. Köye vardığında batarya komutanı Fehmi Erinç tarafından karşılanıp subayların el koyduğu köyün kahvehanesine götürülmüştür. İki odalı, üstü samanlarla örtülmüş bu kahvehanede Tesal, emir erinin kurduğu portatif yatakta uyumaktadır[342]. Kısa süre sonra birlik, tam Bulgar sınırında bulunan Keşirlik köyüne kaydırılmıştır. Keşirlik köyündeki günlük hayattan olumlu bahseden Tesal çadırda konakladıklarından, radyo dinleyerek haberleri takip ettiklerinden ve içkili yemeklerden bahsetmektedir. Tesal, Almanya'dan ağabeyinin yolladığı "*Signal*" adlı dergiyi takip ederek yeni savaş usullerini öğrenmekteydi. Dergiden öğrendiği paraşütle hatların gerisine yapılan indirmeleri arkadaşlarına anlattığını ve bunun daha önce kimse tarafından duyulmadığını üst makamlara sitem ederek aktarmaktadır[343].

Birliğin hayvanlarında ruam salgınının başladığını belirten Tesal, Anadolu'dan ordunun ihtiyacı için toplanıp bölgeye gönderilen hayvanların iyi bir şekilde tetkikten geçirilmediği için birliğin sağlıklı hayvanlarına bu hastalığın bulaştığını ifade etmektedir. Hastalığın ilk görülmeye başladığı dönemde emekliliğini bekleyen veteriner yüzünden -hasta hayvanları penceresinin önüne getirilmeden bakmayan, getirilse dahi muayeneyi gözüyle yapan- salgının önüne geçilemediğini anlatmaktadır. Hastalığın yayıldığı dönemde alay veterineri emekliye ayrılmış, yerine çalışkan bir veteriner atanmıştır. Yapılan muayenelere rağmen bölükteki kırk hayvanın öldürülmesi gerekmiş, bu hayvanlar eşyalarıyla birlikte kireçlenerek gömülmüşlerdir. Ruam nedeniyle köylünün de samanlık ve ahırlarının bir kısmının kullanılamaz hale geldiğini anlatmaktadır[344].

---

[340] Reşat D. Tesal, **Selanik'ten İstanbul'a Bir Ömrün Hikayesi**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), 148.
[341] **age**, 148.
[342] Tesal bu köyde geçimini askerlerin kıyafetlerini yıkayarak ve ormandan odun getirerek sağlayan bir kadının 7-8 yaşlarındaki çocuğunu askerliğinin bitiminde evlat edinecektir. Çakmak Hattı'ndan geri çekilme emri verilene kadar yerel halkla asker ilişkisi devam etmiştir.
[343] **age**, 148-150.
[344] **age**, 150-152.

Batarya komutanın inşaat işlerine düşkünlüğüne değinen Tesal, komutanın gidilen her yere tavla, erat binası, top hangarı gibi binalar kazandırdığından bahsetmektedir. Bu işlerde batarya erlerinin yanı sıra yerel halktan eli yatkın kişilerden de faydalanılmaktaydı. İhtiyaç duyulan keresteler ormanlardan temin ediliyor, usta erlerin hünerlerinden kiremit ve tuğla bile yapılabiliyordu. Tesal, bölge halkının da bu faaliyetlerden memnun olduğunu ifade etmektedir[345].

Almanların Bulgar sınırına dayanmasıyla Tesal'ın birliği kısa bir süre için tam sınıra kaydırılmıştır. Ahmetler köyünde çadırlarda kalan birlikler, yetenekli erlerin yaptığı ilkel ısınma sistemleriyle ısınmışlardı. Hatıratında, günlük nöbetler ve görevlerin ardından çadırlarda konuşmalarla ve yazıp okumalarla vakit geçirdiklerini, gerilimin azalmasıyla normal düzenlerine döndüklerini belirtmektedir[346].

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Çakmak Hattı'nı teftişe geliyor haberi üzerine Tesal'ın birliğinde noksanları gizlemek için teçhizatı eksik yedek eratla bir miktar hayvanı yakınlardaki bir dere ağzına gizleme emri verildiğini Tesal sitemle anlatmakta. Ancak İnönü'nün teftiş ettiği birlikler arasında Tesal'ın birliği bulunmamaktadır[347].

Birliklerin sınırdan çekilme emriyle bölgedeki köylü endişelenmiş, birliklerin arkasından değerli eşyalarını ve hayvanlarını alarak onlar da köylerini terk etmişlerdi. Sınırda kalan birliklerden bir tanesi de Tesal'ın mensubu olduğuydu. Birlik komutanı bölgede bir devriye ekibi kurarak, sınır güvenliğini sağlamaya çalışmaktaydı. Bu devriyeler sırasında bir gece Çakmak Hattı istikametinden gelen yüklü araçlar görülmüş ve durdurulmuştu. Araçların Çakmak Hattı'ndan sökülen silah ve malzemelerle dolu olduğu anlaşılmıştı. Bunun ardından tümen karargâhı aranmış, aydınlatıcı bilgi alınamadığı için araçlar silahlı nezaretle Kırklareli'ne gönderilmiştir. Ancak daha sonra işin akıbeti öğrenilememiştir[348]. Tesal bu olayı bir hırsızlık olarak yorumlasa da silah yüklü bu araçlar tümenin araçları olduğu için eldeki verilerle bir çıkarımda bulunmak imkânsızdır.

[345] **age**, 153.
[346] **age**, 153.
[347] **age**, 154.
[348] **age**, 154-155.

Talim açısından eratın askerlik süresi uzadığı için gittikçe uzmanlaştıklarını, topları rekor sayılabilecek sürede söküp takabildiklerini ve atışların da muntazam olduğunu belirtmektedir[349].

Savaşın Bulgaristan sınırından Rusya'ya kaymasıyla Çakmak Hattı'nda günlük hayat oldukça sakin geçmekte olmalı ki Tesal, Hudut Komutanı Yüzbaşı Cahit'in iyi ata bindiğini ve atıyla Bulgar sınırına gidip orada Bulgar subaylarıyla ilişkilerini geliştirdiğini belirtmektedir. Bu ilişkiler nedeniyle Bulgar subaylar kendilerini yemeğe davet edip bir ziyafet bile vermişlerdir[350].

Tesal'ın hatıratında aktardıkları bölge hakkında bir fikir oluştursa da tek başına yeterli değildir. Bu dönemde askerler barınak, silah gibi birçok eksiğe rağmen sınırda konuşlandırılmıştır. Bu hatıratta Almanya'nın Türkiye sınırlarına kadar geldiği dönemde ortaya çıkan sıcak savaş ihtimalinin sınırdaki yaşama nasıl yansıdığının aktarılması masi önemlidir. Savaş ihtimalinin azalmasıyla gündelik yaşama dair aktarılanlar da dikkate değer noktalardır.

5.4. Çakmak Hattı'ndan Geri Çekilme

Çakmak Hattı'nın yapımına başlanırken Bulgaristan sınırları boyunca uzanan bir hat inşası planlanmaktaydı. Fakat bu savunma hattının inşasına başlandıktan kısa süre içerisinde vazgeçilmişti. Nisan 1941 tarihinde bölgede örtme birlikler bırakılarak alınan geri çekilme kararının altında birçok neden bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Türkiye'nin Çakmak Hattı'nın yapımına savaşla birlikte başlamış olmasıdır. Hattın yapımına başlanan Eylül 1939 tarihinden Nisan 1941'e kadar olan sürede sadece bir inşaat sezonu -1940 yılının bahar ve yaz ayları- geçirilmiştir. Bu süre bir savunma hattının inşası için yeterli olduğu varsayılsa bile Türkiye'nin bu dönemde hammadde ve sermaye sorunları bulunmaktaydı. 1940 yazında da çok yoğun bir çalışma bölgede olmamıştır. Milli Müdafaa Vekaleti Şubat 1940'ta Çakmak Hattı tahkimatları için iki taksitle 7.301.742 lira istemiştir. İcra Vekilleri ise ilk taksit için Nisan ayında ancak 2.301.742 liralık bir bütçe ayırabilmiştir[351]. Sınır tahkimatı için bu miktar oldukça azdır. Bu dönemde Çanakkale'de, Çatalca'da ve Kars'ta da tahkimatların sürdüğü düşünülürse, bölgeye ayrılacak kaynak miktarı da oldukça kısıtlıdır. Bu noktada

[349] **age**, 155.
[350] **age**, 157.
[351] BCA, 30-18-1-2, Kutu 90, Gömlek 23, Sıra 2.

kaynak sıkıntısının bir göstergesi olarak 12 Nisan 1940'ta *Cumhuriyet Gazetesi*'nde çıkan bir ilanı aktarmak yerinde olacaktır: Bu ilana göre elinde demir bulunan vatandaşların Milli Müdafaa Kanunu gereğince, elindeki demir miktarını devlete bildirmek zorundaydı[352].

11 Haziran 1940 tarihinde kabul edilen kararnamede, Türkiye'nin mevcut demir stokunun savunma tahkimatlarına yetmeyeceğinin açık olduğunu ve bütün planların demir ve çelik fabrikalarının randımanına bağlı olduğu belirtilmiştir. Buna rağmen Sümerbank'ın da demir siparişi verdiğini, bunun Milli Müdafaa ihtiyaçlarının zararına olduğu için demir ve çelik fabrikalarının savunma ihtiyaçları doğrultusunda çalışması kararlaştırılmıştır[353]. Kısa bir süre sonra demir yeterli gelmemiş olmalı ki Türkiye, 21 Ocak 1941'de 4000 ton kadar demiri Amerika'dan nakliyesi dahil 325.000 dolar karşılığında satın almıştır[354]. Bunun yanında Mayıs 1943'te İngiliz UKCC firmasından demir alımına karar verilmiştir[355].

17 Ocak 1941'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Trakya bölgesindeki tahkimat işlerini yerinde incelenmiş ve kış aylarında faaliyetin hızla devam etmesini istemiştir. Bölgedeki tahkimatlar bu dönemde çubuk demir yetersizliği nedeniyle hızlı ilerleyememekteydi. İşlerin zamanında bitirilmesini sağlamak için Karabük Demir Çelik fabrikasının çubuk demir üretimi yapması konusunda Başvekâlet tarafından izin verilmiştir[356].

Çakmak Hattı'nın tamamlanması için ne kadar sürenin yeterli olacağı hakkında bugün bir çıkarımda bulunmak gerçekçi olmayacaktır. Ancak kesin olan bir durum var ki o da Almanya'nın Yunanistan işgal ettiği 1941 Nisan ayında hattın yapımında pek ilerleme kaydedilemediğidir. Yunanistan sınırlarına gelerek Türkiye'nin sınır komşusu olan Almanya'nın Türkiye'ye saldırdığı takdirde Bulgaristan sınırlarında inşa edilen Çakmak Hattı'nın kullanılmama ihtimali bulunmaktaydı. Yunanistan üzerinden Türkiye'ye gelebilecek bir saldırı Çatalca ve Bolayır mevkilerinin önemini arttırmaktaydı.

Çakmak Hattı tamamlanmış bir hat olsaydı ve Türkiye'ye saldırı Yunanistan sınırları üzerinden gelseydi Fransa ve Polonya'da yaşananların bir benzerinin

[352] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Nisan 1940, 8.
[353] BCA, 30-10-0-0, Kutu 52, Gömlek 339, Sıra 2.
[354] BCA, 30-18-1-2, Kutu 93, Gömlek 125, Sıra 8.
[355] BCA, 30-10-1-2, Kutu 102, Gömlek 39, Sıra 3.
[356] BCA, 30-10-0-0, Kutu 52, Gömlek 339, Sıra 5.

yaşanması kuvvetle muhtemeldi. Almanya, Fransa'ya Belçika üzerinden saldırdığında doğal bir engel olacağı düşünülen Arden Ormanları'nı aşarak Paris'i işgal etmişti. Almanya'yı sınırlarında durdurmak isteyen Polonya'nın, teçhizat bakımından hemen hemen Birinci Dünya Savaşı seviyesinde bir ordusu bulunmaktaydı. Bunun dışında sınırlarındaki tahkimatları da yetersizdi. Almanya Polonya'ya 4 motorlu tümen, 4 hafif tümen ve 7 Panzer tümeniyle saldırmıştı. Almanlar bu saldırı sırasında tahkim edilmiş yerlere değil; bu noktalardan kaçınabileceği mevkiler bulmuş ve ilerlemişlerdi. Tanksavar toplarından kaçınma şansları olmayan bölgelerde tanklar menzil dışına çıkıyor, piyadeyi destekleyen bir unsur olarak görev yapıyorlardı[357]. Böylelikle Almanya, Polonya'yı üç haftada istila etmişti. Bu durumun farkına varan yöneticiler Çatalca ve Bolayır mevkilerinin daha önemli olduğunu düşünmüş olmalılar ki 1941 başlarından itibaren bu mevkilerde çalışmalar hız kazanmıştır.

[357] Kenneth Jonh Macksey, **Panzer Birlikleri**, çev. Şahin Selçuk Erengün, (İstanbul: Baskan Yayınları, 1975), 31.

6. ÇATALCA HATTI

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin inşa ettiği savunma hatlarından bir tanesi de Çatalca Hattı'dır. Korugan, makineli tüfek yuvaları, manialar, mayınlar ve hendeklerden oluşan savunma hattının yapımına Türkiye savaşla birlikte başlamıştır. Savaşın sonuna kadar bölgede çalışmalar devam etmiş, bir saldırı ihtimaline karşın hazırlıklar yapılmıştır. Bu bölümde bölgedeki savunma hazırlıkları dönemin İngiliz raporlarından hareketle ele alınacak, hatıratlar ve ATESE belgeleriyle desteklenecektir.

6.1. Hattın Konumu ve Bölgede Önceki Hazırlıklar

Çakmak Hattı'ndan 1941 yılında örtü birlikler bırakılarak geri çekilme kararı alınana kadar Çatalca Hattı'nda belli hazırlıklar yapılmaya başlanmıştı. Bunun yanında Balkan Harbi'nde Bulgar saldırısının durdurulduğu mevki olan bölgede halihazırda siperler ve mevziiler bulunmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı için seçilen bu savunma noktasının yeri, daha önceki tecrübe ve hazırlıklara dayanmasının yanında, İstanbul'u ve boğazları gözden çıkarmamak adına fazla seçenek de zaten bulunmamaktaydı. Ayrıca bu nokta, Trakya haritasında kuzey-güney istikametinde en dar kısımdı. Bu darlık aynı zamanda sarf edilecek emek ve maliyetin en uygun noktası olma anlamına geldiği için de önemlidir. Dikkate değer bir diğer nokta ise arazi eğiminin –her ne kadar İngiliz raporlarında yeterince istifade edilmediği yönünde eleştiriler olsa da- uygun kullanıldığı takdirde Türkiye'nin lehine olabilecek şekilde olmasıdır[358].

Bölgede inşa işleri hararetli bir şekilde yürümese de birtakım hazırlıklar bir süredir yapılmaktaydı. Örneğin 1926 yılından 1928 yılına kadar Çatalca Müstahkem Mevkii'nde inşaat mütehassısı olarak çalışmış Reşit Bey'in ücret hesaplamasının yapıldığı belge Cumhuriyet Arşivleri'nde bulunmaktadır[359]. İnşaat mütehassısının bölgede ne yaptığı bilinmese de bölgenin âtıl bir durumda olmadığını da

[358] TNA, WO.208/1983, "Catalca Defences", 19 Haziran 1943 tarihli telgraf.
[359] BCA, 30-18-1-2, Kutu 13, Gömlek 53, Sıra 18.

göstermektedir. 1 Şubat 1931 tarihinde Çatalca Müstahkem Mevki bölgesinde yapılması istenen bir dinamit deposunun Memnu Mıntıkalar Kanunu içerisinde emaneten yaptırılmasına karar verilmiştir[360]. 6 Kasım 1935 tarihli kararnamede Trakya tahkimatı için Erzurum, İstanbul ve diğer yerlerden bölgeye silah ve malzemeler taşınmasına karar verilmiştir. Bu taşıma işlemleri için 40.000 lira ayrılırken; Trakya tahkimatlarına da bu yılın bütçesinden 600.000 lira ayrılması onaylanmıştır[361].

Mayıs 1935 tarihinde hazırlanan bir İngiliz raporunda bölge hakkında bilgi bulmak mümkündür. Rapora göre, Terkos Gölü ile Marmara Denizi arasında yerleştirilmiş olan bataryaların bakımı 3. Alay'ın mühendisleri tarafından bu dönemde yeniden yapılmaktadır. Bu bataryaların bazılarında silah bulunurken, bazılarında bulunmamaktadır. Raporda bahsi geçen mevkiler ve varsa bataryalardaki top sayılarına da yer verilmektedir. Bu mevziler[362]:

- Terkos köyünün batısında bulunan Emirçayır olarak adlandırılan mevzii
- Deliyunus bölgesinde hazırlanmış mevzii
- Deliyunus bölgesinin hemen güneyinde Meşe Tepe mevzii
- Ardıç Tepe mevzii ve onun biraz kuzeyinde bulunan Lefteroğlu Tabyası
- Kurukabak bataryasında ise ayrıca iki adet de top bulunmakta
- Kurukabak'ın biraz kuzeyinde olan Taşlar Bayır'ı ise 2 topa sahip, Güneybatısında 2 topla Kızılcaali Tepesi bulunmakta
- Yassıören Köyünün kuzeybatısında Değirmen Tepe
- Yassıören Köyünün güneyinde ise Tudjır(?) Tepe
- Yassıören Köyünün 4 kilometre kadar batısında ise Kırcaali mevzii
- Nakkaş Köyü yakınlarında ise birbirine yakın konumlandırılmış ikişer top bulunan bataryalar: Akpınar, Kurtdere, Sancak Tepe, Çevik Tepe(?), Mahmut Paşa bataryaları
- Nakkaş Köyü'nün Kuzeybatısında Karakol Noktası ve Gazi Bayırı olmak üzere ikişer top bulunan bataryalar

[360] BCA, 30-18-1-2, Kutu 17, Gömlek 5, Sıra 14.
[361] BCA, 30-18-1-2, Kutu 59, Gömlek 83, Sıra 11.
[362] Bu mevzilerin bazılarına haritalarda rastlansa da birçoğu bulunamamıştır.

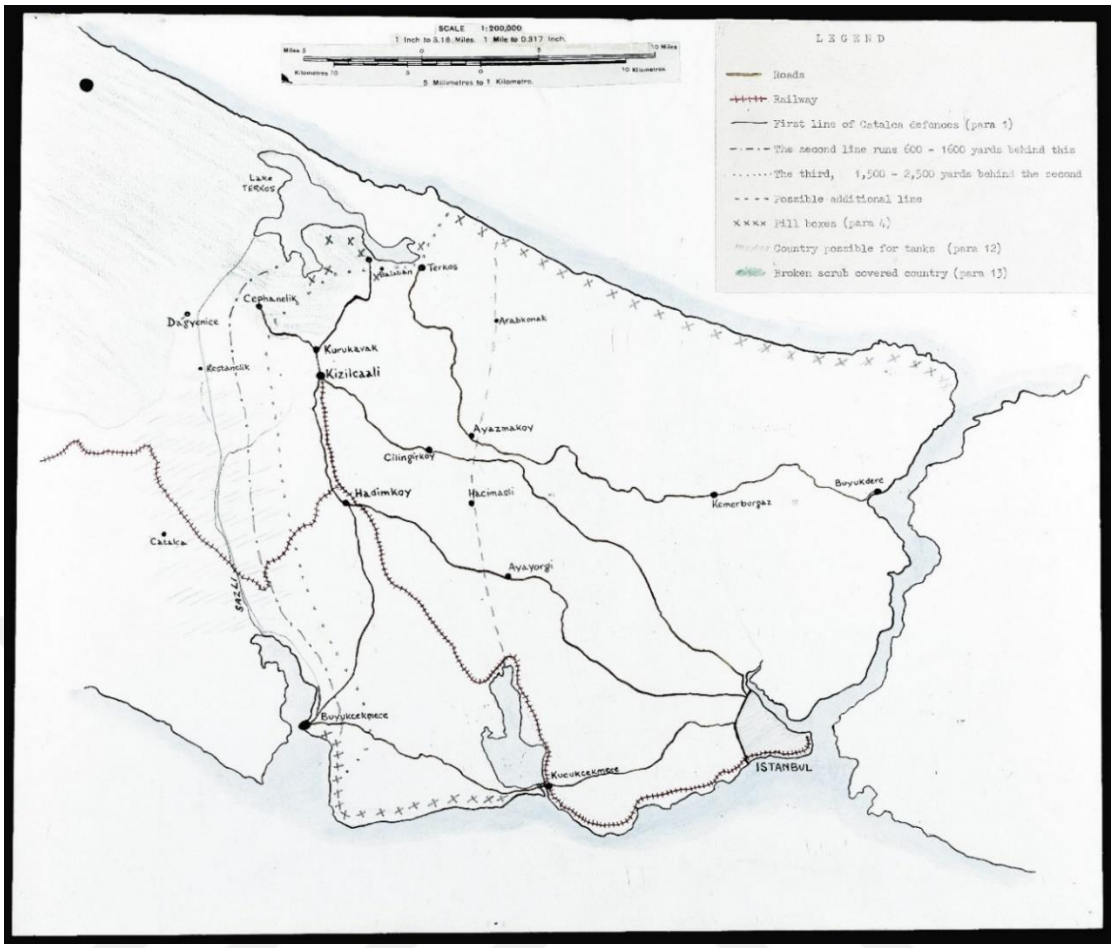
- Hadımköy'ün Güneybatısında İstanbul-Çatalca Demiryolu hattı boyunca Ahmet Paşa adıyla üç adet batarya[363]
- Ahmet Paşa bataryasının 3 kilometre batısında 2 batarya daha vardır: Tamash(?) ve Hamidiye bataryaları
- Bahşayiş Köyün kuzeyinde bulunan batarya ise: Bahşayiş Tabyası
- Bahşayiş'in 5 kilometre güneyinde ise Gavurbayırı bataryası
- Büyükçekmece'nin Doğusunda ise yol boyunca ikişer ağır toptan oluşan bataryalar mevcuttur.

Bütün bu top mevzileri bu tarihlerde tadilatı devam eden stabilize yollarla birbirine bağlı durumdadır. İngilizlerin belirttiğine göre, bahsedilen bu mevzilerin ve bataryaların yeniden bakımlarının yapılmasının nedeni, olası bir Bulgar veya Yunan saldırısına karşı hazırlıklı olma ihtiyacından kaynaklanmaktaydı.[364]

10 Mayıs 1935 tarihli raporu yeterince detaylı bulmayan İngiliz yöneticiler, raporun verdiği bu kısıtlı bilgilerin yeniden araştırılmasını istemekteydi. Telgrafta, Türklerin bölgede hazırlıklar yaptığının bilindiğini, bu nedenle bilgi alınan kaynağın eğer kendini risk altında görüyorsa teşvik edilmesi gerektiği yazmaktaydı.[365] Bu kaynağın kim olduğunu bulmak günümüzde oldukça düşük bir ihtimaldir. Ancak İngilizlerin İkinci Dünya Savaşı'ndan çok daha önce Türkiye'nin savunma noktaları hakkında araştırma yaptığı ve teşvik edebileceği kaynaklar aradığı da ortadadır.

İkinci Dünya Savaşı için yapımına karar verilen Çatalca Hattı, Terkos Gölü'nün doğusu ile Büyükçekmece Koyu'nun batısı arasında hazırlanmış bir savunma hattıdır. Çerkez, Kayak, Dağyenice ve Sazı Deresi mevkileri boyunca uzanan hat kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 43 kilometre uzunluğundadır. Bu uzunluğun yaklaşık 25 kilometrelik kısmı karadan, kalan 18 kilometrelik kısım ise su önünden uzanmaktadır.[366]

[363] Bu bataryaların demiryoluna yakın olmalarından dolayı bir platformla demiryolu hattına bağlanması da raporda önerilmekte.
[364] TNA, WO.208/1983, 10 Mayıs 1935 tarihli yazı.
[365] TNA, WO.208/1983, 20 Mayıs 1935 tarihli yazı.
[366] TNA, WO.208/1983, "The 'Çatalca Lines' Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".

Şekil 17: Çatalca Hattı Haritası

TNA, WO.208/1983/038

6.2. Çatalca Hattı'ndaki Savunma Yapıları

Türkiye'nin Çatalca'daki savunma hazırlıklarında asıl niyeti, Maginot Hattı gibi uzunluğunca beton bir duvar yapmak değil tanklara karşı yapılan hendeklerin koruganlarla desteklenmesiydi. Koruganlar, makineli tüfek noktaları, mayınlar veya tank manialarının hendeklerin konumuna ve durumuna göre yerleştirilmekteydi. Türkiye bu yöntemle maliyet olarak daha düşük, etkili bir savunma hattı yapılabileceğini düşünmekteydi. Savaşın sonuna kadar olan zamanda da aynı mantaliteyle beş farklı hendek yapılacak ve savunma hattı derinleştirilmeye çalışılacaktı.

6.2.1. Hendekler

Çatalca Hattı'nın pasif savunma tedbirlerinden olan hendekler, 1940 yılından 1945 yılına kadar birbiri ardına beş ayrı noktada hazırlanmıştır. Ayrıca bu hendekler beton manialarla desteklenmiştir.

Çatalca Hattı'nda düzenlenen 1942 Trakya Manevraları'nı Orgeneral Asım Gündüz ile birlikte takip eden İngiliz Amiral Howard Kelly'nin hazırladığı raporda, Eylül ayında Türkiye'nin ikinci hendeği tamamladığını ve üçüncüsünün yapımına geçtiğini belirtmektedir[367]. 1943 yılındaki bir başka İngiliz raporu da üç hendeğin tamamlandığını bildirmektedir. Fakat aynı raporda ikinci ve üçüncü hendeklerin yeterli olup olmadığıyla ilgili şüpheler bulunduğu da aktarılmaktadır. Bu tarihlerde Türkiye'nin yapımına başladığı dördüncü ve beşinci hendeklerle ilgili ise hala yapım aşamasında oldukları için detaylı bir bilgilendirme mevcut değildir[368].

Türk Ordusu Çakmak Hattı'ndan tam olarak çekildikten bir yıl sonra Çatalca Hattı'nda ikinci hendek tamamlanmış, üçüncüsünün hazırlanmasına başlanmıştır. 1940 yılının yaz aylarının sonunda başlanan birinci hendek en geç 1941 yılının sonunda tamamlanmış olmalıdır. Çünkü 23 Temmuz 1940 tarihinde yayınlanan bir kararnamede 500.000m^3 toprak atılarak yapılacak bir hendekten bahsedilirken, ordunun Çatalca'da bulunan teçhizat ve insan gücü eksikliği nedeniyle 1940 yılının inşaat mevsiminde bitirilemeyeceği ifade edilmektedir[369].

Birinci ve ikinci hendekler arasındaki mesafe 550-1450 metre arasında değişmektedir. İngilizler Çatalca Hattı hakkında hazırladıkları bir raporda, Türk tarafının bu hendeklerin çok yakın olduğunu ve düşmanın mevzilendirdiği topları bu ilk iki hendek için çok hareket ettirmeden kullanabileceğini kabul ettiklerini belirtmekteler[370]. Üçüncü hendekse ikinci hendeğin yaklaşık 1400-2300 metre gerisinde hazırlanmıştı. Saldırı sırasında düşmanın toplarını hareket ettirmeleri gerekecekti[371]. Kuşkusuz ilk iki hendek birbirine çok yakın hazırlanmıştı. Bunun nedeni 1940 yılında hazırlanmaya başlanan ilk hendekte Türkiye'nin arazi şartlarından yeterince faydalanmamış olmasındandır. Bu durumunu fark edilmesiyle bu hendeğin hemen batısındaki bir noktada -arazinin eğiminden daha çok faydalanılacağı düşünülen bir mevkide, Çatalca köyünün batısında- yeni bir hendek hazırlamıştır. Bu nedenle 1941-1942 yıllarında hazırlanan ikinci hendekten çalışmanın devamında birinci hendek olarak bahsedilecektir.

[367] TNA, WO.208/1983, 1942 Manevraları hakkında rapor, 8 Ekim 1942.
[368] TNA, WO.208/1983, 3 Haziran 1943 tarihli şifreli telgraf.
[369] BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 73, Sıra 19.
[370] TNA, WO.208/1983, "The Çatalca Lines" Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sepet".
[371] TNA, WO.208/1983, "The "Çatalca Lines" Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".

Yarbay Winberg ve bir binbaşıdan (Adı J. P. J. olarak geçiyor) oluşan İngiliz heyeti 1945 yılında, Çatalca'daki savunma hazırlıklarını incelemek için bir ziyarette bulunmuştur. Rapora göre, hendeklerin derinlikleri çeşitlilik göstermektedir. Fakat en etkili şekilde hazırlanmış hendek raporda Şekil 18'daki gibi gösterilmiştir:

Şekil 18: Betonla desteklenmiş hendek çizimi

TNA, WO 208/1983/013, "**Report on Catalca Anti-Tank Defences**", 31 Temmuz 1945 Tarihli Rapor.

Şekilde görüldüğü gibi tamamı betonla desteklenen hendek, Trakya sınırından doğu yönüne gidildiğinde ikinci sırada olandır. Çatalca köyünün batısına yapılarak ilk hat konumuna gelen hendeğin ise bazı kısımları betonla desteklenmiştir. Ayrıca bu hendeğin kuzey ucunun bir kısmı su ile doldurulabilecek şekilde hazırlanarak etkili bir savunmaya imkân vereceği düşünülmüştür. Üçüncü ve dördüncü hendekler ise tamamlanmış fakat betonla kuvvetlendirilmemiştir. Raporda bu maddenin yan tarafına el yazısıyla 1942'den beri değişiklik yok notu düşülmüştür[372].

Çatalca'da yapılan hendekler hakkında binbaşı (JPJ imzalı rapor) aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır[373]:

> Bu tür hendeklerin ana zayıflıkları, yüksek hızlı fakat mermi yolu düşük eğimli olan bombardımanlara karşı savunmasız olmalarıydı. Bu bombardımanları da orta ve ağır bombardımanlar takip eder; ardından da hava bombardımanı izler. Bu tür saldırılar her zaman hendeklerin eğimlerini bozar ve gedik açılmasına neden olur.

Türk heyetinden konuştuğu bazı askerlerin kendisine, bu gediklerin açılma ihtimalini kabul ettiklerini ancak beton siperlerin içerisinde açılan bu gediklerden tank veya piyade taarruzlarını durdurabileceklerini düşündüklerini belirtmekte. Binbaşıya göre, eğimden yeterince faydalanılmamış olmasına rağmen, Çatalca Hattı'nın derinliği 20 kilometreyi bulabilmekte ve saldırı yapacak tarafa maksimum ateş gücüyle karşılık verildiğinde ciddi kayıplar yaşatabilecek durumdadır[374].

Şekil 18'deki hendek çiziminde betonlanmış hendek derinliği 2,4 metre olarak gösterilse de bir başka raporda hazırlanan hendeklerin derinlikleri 6 ila 9 metre ve 3

[372] TNA. WO.208/1983, "Catalca Defences-Turkey", 24 Ağustos 1945 tarihli telgraf.
[373] TNA. WO.208/1983, "Report on Catalca Anti-Tank Defences", 31 Temmuz 1945 tarihli yazı.
[374] TNA. WO.208/1983, "Report on Catalca Anti-Tank Defences", 31 Temmuz 1945 tarihli yazı.

ila 6 metre olarak belirtilmektedir[375]. Kısacası arazi şartları, birden fazla hendeğin aynı anda yapılmasından doğan birtakım eksiklikler (teçhizat, insan vb.) nedeniyle hendeklerde bir standart sağlanamamıştır.

Şekil 19: Çatalca bölgesinde bulunan betonla duvarla desteklenmiş hendek

Yazar tarafından Kasım 2019'da fotoğraflanmıştır.

[375] TNA. WO.208/1983, "The "Çatalca Lines" Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".

Binbaşının (JPJ imzalı rapor) 1945 Temmuz'unda yaptığı eğim eleştirisi, 1942 yılında İngilizlerin hazırladığı bir başka raporda görülmektedir. Bu raporda, henüz ikinci bir hendek kazılmamışken Türk tarafının eğimden yeterince faydalanılmadığını fark ettiğini bu nedenle Çatalca köyünün batısında yeni bir hendek kazılmasını planladıkları belirtilmektedir.[376] Türkiye, eğimden faydalanılacağını düşündüğü noktada yeni bir hendek kazmış olmasına rağmen binbaşı eğim eleştirisini 1945'te sunmuştur. Bu durumda Türkiye, 1942 yılında hazırladığı hendeği eğimden daha çok faydalanabileceği bir noktaya tam olarak taşımamış olmasının bir nedeni 1940-1941 yıllarında yapılan koruganlardan uzakta, bağımsız bir hendek yapmak istememiş olması olabilir.

6.2.2. Koruganlar ve Makineli Tüfek Noktaları

Tanklara karşı savunmada koruganlar, Çatalca Hattı'nın en önemli savunma yapılarındandır. Çatalca Hattı'nda sayısı tam olarak bilinemese de birçok korugan ve makineli tüfek noktası inşa edilmişti.

Bölgede bugüne kadar birçok farklı tipte korugan tespit edilmiştir. 1. Tip koruganlar sadece makineli tüfek için inşa edilmiş, duvar kalınlığı 70 cm, çatı kalınlığı ise 30 cm olarak belirlenmiştir. 2. Tip koruganlar daha kalın duvara ve betona sahipken tek kapı ve tek pencereden oluşarak bulunduğu konuma göre içerisinde ağır makineli tüfek veya top konuşlandırılmaktadır. 3. Tip koruganlarda duvar kalınlığı bir metreyken çatı kalınlığı bir buçuk metreyi bulmaktadır. İçerisine top ve makineli tüfek aynı anda yerleştirilebilmektedir. 4. Tip koruganlar, 3. Tip koruganlardan biraz daha büyük olacak şekilde inşa edilmiştir. Bu tip koruganlar daha hâkim noktalara inşa edilmişlerdir. 5. Tip korugan tabya mimarisini andıracak şekilde inşa edilmiştir. Raylı sistemle birbirine bağlanan tünellerle ulaşım bu koruganlara toprağın altından da mümkündür. Etrafında yay şeklinde inşa edilmiş üçüncü ve ikinci tip koruganlar bulunmaktadır. Beşinci tip korugandan bir tane Dağyenice'nin doğusunda bulunmaktadır. Altıncı tip korugan ise en büyük korugan tipi olup iki adet tespit edilmiştir. Bunlar Büyükçekmece Gölü ve Terkos Gölü mevkilerinin hâkim tepelerindedir. Hava saldırısına açık olmalarından dolayı çatı kalınlıkları diğer

[376] TNA, WO.208/1983, "The 'Çatalca Lines' Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".

korugan tiplerinden fazladır. Çatalca bölgesinde yaklaşık 300 adet üçüncü ve dördüncü, 800'den fazla birinci ve ikinci korugan tipi bulunmaktadır[377].

Şekil 20: Çatalca Bölgesinde bir korugan

Yazar tarafından Kasım 2019'da fotoğraflanmıştır.

Koruganların birçoğunda iki tanksavar silahı ve iki makineli tüfek konuşlandırılmaktaydı. Mazgallar çelik pencerelerle, mühimmat dolapları da çelik kapılarla kapatılabilmekteydi. Hava sirkülasyonu ise motorlu bir sistemle sağlanabilse de ihtiyaç halinde elle de pompalanabilmekteydi[378]. Garnizondaki askerlerin uyuyabilmeleri için hamaklar bulunmaktaydı. Ana tedarik depoları ise Hadımköy'ün çevresindeydi. Buna ek olarak koruganların kendi tedarik sistemi de bulunmaktaydı. Koruganlarda ve bölgede su tedariki kuyu açarak, döşenen boru hatlarıyla bahar sularından faydalanılarak ve kuzey kesimdeki 500'er ton kapasitesi bulunan Terkos Gölü kullanılarak doldurulan iki büyük su deposuyla sağlanmaktaydı. Depolardaki bu su, kurulan boru sistemiyle hattın farklı kısımlarına gönderilebilir durumdaydı[379]. Bu

[377] Salim Aydın, "İkinci Dünya Savaşı'nda Kıyı ve İç Hat Savunması: Çakmak Hattı (Büyükçekmece-Çatalca) Koruganları", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, c.16 s.34, (2020), 399-404.
[378] TNA WO.208/1983, "Catalca Defences-Turkey", 24 Ağustos 1945 tarihli telgraf.
[379] TNA. WO.208/1983, "The 'Çatalca Lines' Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".

dönemde Amerika'dan elektrojen (jeneratör) alınarak kamyonetlere monte edilmiş, böylelikle müstahkem mevkilere bir miktar elektrik sağlanmıştır[380].

Koruganlara zehirli gaza karşı filtre cihazları yerleştirilmekteydi. Bedeli 50.000 lirayı geçen filtre cihazlarının Kızılay Maske Fabrikası'ndan pazarlıkla alınması 27 Mart 1942 tarihinde kararlaştırıldı[381].

23 Temmuz 1940 tarihinde yayınlanan kararnameye göre Çatalca Müstahkem Mevkii'nin yeni tahkim projesi kapsamında 47.000 m^3 demirli beton ve 30.000 m^3 toprak kazımı gerektiren 83 adet demirli beton tesis yaptırılması kararlaştırılmıştır. Raporun tamamı okunduğunda bu tesisleri, korugan ve makineli tüfek noktaları olarak yorumlamak yerinde olacaktır (bkz. Ek-2). Ordunun 1940 yılı itibariyle içinde bulunduğu teşkilat, malzeme ve elemanları ile, bu inşaatı bu yılın inşaat mevsiminde tamamlayamayacağı belirtilmektedir. Bu nedenle "memleketin müdafaası bakımından çok mühim olan ve tahmini tutarı 2.500.000 liradan ibaret olan bu tesislerin demir malzemesi vekalete ait olma şartıyla" bazı firmalara mahdut eksiltmeye (kapalı teklif sistemi) sunulmasına İcra Vekilleri Heyetince karar verilmiştir[382]. Çakmak Hattı'ndan henüz tam olarak çekilmemiş olan Türkiye, Çatalca bölgesindeki hazırlıklarını müteahhitlere de devrederek yaptırmaktaydı. Bölüm 3.1.1. ve Bölüm 3.1.2'de belirtildiği gibi Türkiye de savunma hatlarının yapımında özel destekler aramaktaydı. Ayrıca 1941 yılında Çakmak Hattı'ndan tam olarak geri çekiliş gerçekleşene kadar bölgedeki çalışmalar tam hız devam etmemiştir[383].

Birinci ve ikinci hendekler arasında ağır ve hafif olmak üzere birçok makineli tüfek noktaları bulunmaktaydı. Ayrıca hendeklerin arasında avcı boy ve diz çukurları, piyade siperleri ve hafif silahlar için çukurlar hazırlanmıştı[384].

[380] BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 79, Sıra 2.
[381] BCA, 30-18-1-2, Kutu 98, Gömlek 25, Sıra 17.
[382] BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 73, Sıra 19.
[383] Burhan Oğuz anılarında Tahkimat Komutanı Kemal Balıkesir'in "himayesinde" bulunan Sait İbrahim Esi ve ortağı Macar asıllı Boronkay Bela'nın bu ihalelerle servet sahibi olduklarından bahseder. Bu konuda çıkan dedikodular nedeniyle Kemal Balıkesir'in emekliye ayrıldığını belirtir. bkz. Burhan Oğuz, **Yaşadıklarım-Dinlediklerim Tarihi ve Toplumsal Anılar**, (İstanbul: Simurg Yayınları, 2000), 404.
[384] TNA. WO.208/1983, "The 'Çatalca Lines' Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".

Şekil 21: Çatalca Bölgesinde arazide bulunan makineli tüfek noktasının içeriden ve dışarıdan fotoğrafı

Yazar tarafından Kasım 2019'da fotoğraflanmıştır.

Başlangıçta Büyükçekmece ve Terkos Gölleri'nin etkili birer doğal engel olabilecekleri düşünülmekteydi. Fakat Almanların bu tip doğal engelleri aşabilme başarısı ortaya çıkınca bu göllerin etrafına koruganlar yapılmasına karar verildi. Ayrıca hazırlanan üçüncü hendeğin bu göllerin doğusundan geçmesine de dikkat edildi[385].

Büyükçekmece ile Küçükçekmece arasındaki güney sahili ile Terkos Gölü'nden Boğaz'a kadar olan kuzey kıyı şeridinde olası bir çıkarma ihtimaline karşı koruganlar yapılmıştı. Bunlara ek olarak Çatalca Hattı ile İstanbul'un eski savunma hatları arasındaki doğal savunma pozisyonları seçilerek koruganlar ve makineli tüfek noktaları yapımına başlanmıştı. Ancak tüm bu hazırlıkların yanında İngiliz raporlarında Küçükçekmece ile Hacımaşlı arasına güçlü bir hat da yapılabilirdi eleştirisi görülmektedir[386].

1945'te rapor hazırlayan İngiliz Binbaşı J.P.J., Çatalca Hattı'nın birinci ve ikinci hendeklerin etrafına yapılan koruganları ve yamaçlara inşa edilen büyük siperlerin durumlarını beğenmekteydi. Hattın ön kısmının iyi savaşacağını, düşmana ciddi kayıplar verdireceğini ifade eden binbaşı üçüncü ve dördüncü hendeklerin

[385] TNA. WO.208/1983, "The 'Çatalca Lines' Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".
[386] TNA. WO.208/1983, "The 'Çatalca Lines' Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".

etrafındaki hazırlıkları üstünkörü bulmaktaydı[387]. Binbaşının raporundan yola çıkılarak Türkiye'nin savunma hatlarını hazırlamaya iyi bir disiplinle başladığını, ancak savaşın ilerleyen dönemlerinde bu disiplini çeşitli sebeplerden dolayı koruyamadığı anlaşılmaktadır. Bu sebepler kaynak veya işgücü sorunları olabileceği gibi savaşın gidişatının -özellikle potansiyel düşman Almanya'nın Rusya'da durdurulduğu dönemler- yorumlanması da olabilir.

6.2.3. Mayınlar

Tanklara ve piyadelere karşı dönemin etkili savunma silahlarından olan mayınların, Çatalca Hattı'nda da kullanılması planlanmaktaydı. Mayın tarlaları tam olarak hazırlanmasa da hangi planlar dahilinde yerleştirileceği belirlenmişti.

Adana Görüşmeleri ardından İngiltere ve Türkiye askeri heyetleri 16-19 Nisan 1943 tarihleri arasında Ankara'da görüşmelerde bulundular. Bu görüşmelerde üzerinde durulan konulardan bir tanesi de Türkiye'ye gönderilecek mayınlardı. Daha önce Hardihood Planı kapsamında gönderilmesi kararlaştırılan 25 Filoluk RAF kuvveti, uçaksavar topları ve 3 İngiliz tanksavar alayıyla birlikte General Wilson, Haziran 1943 tarihine kadar 400.000 mayın yollanabileceğini ve sonraki aylarda da mayın teslimatının devam edebileceğini belirtti. Bunun üzerine Mareşal Fevzi Çakmak aylık 2000 tonluk kapasiteyi mayın sevkiyatına ayırmayı uygun gördü (Raporda bu kapasiteyle yaklaşık 400.000 mayın taşınabileceği belirtilmekte). Türkiye fazladan ve hemen yollanabilecek bu mayınları kabul etmiş olsa da İngiltere'den yollanmasını istediği aslında zırhlı birliklerdi. Ancak İngiltere böyle bir sevkiyatın güvenli bir şekilde gerçekleşebilmesi için İzmir Limanı'nın kullanıma açılmasıyla mümkün olabileceğini aksi durumda zırhlı birlikleri yollamayı kesin bir şekilde reddetmekteydi. Türkiye ise tanklara karşı koyabilmek adına zırhlı kuvvetlere ihtiyacını yenilemekteydi. İngiltere bu noktada tanklara karşı savunmanın mayın ve tanksavar silahlarıyla etkili olduğunu, bu nedenle elinde hazırda bulunan mayınlardan bolca verebileceğini belirterek savunma hatlarında tanklara karşı iyi bir önlem alınılabileceğinin üstünde durmaktaydı[388].

Binbaşı (J.P.J) 31 Temmuz 1945 tarihli Çatalca Hattı'nı değerlendirdiği raporunda, mayın hazırlıklarını tatmin edici bir seviyede bulmamaktaydı. 1. Ordu

[387] TNA, WO.208/1983, "Report on Catalca Anti-Tank Defences", 31 Temmuz 1945 tarihli yazı.
[388] TNA, WO 106/3156/062.

Komutanlığı mayınlar hakkında binbaşıya bir bilgi vermemiş fakat binbaşı kendi çıkarımlarına oldukça güvenerek mayınların düzensiz bir şekilde 182 metre genişliğinde ve 36 metre derinlikte[389] (6552 m^2'lik alan) yayılmış olduğunu ifade etmekteydi. Bu hesaba göre Çatalca Hattı mayınların döşenmesiyle kendini geniş çaplı bir korumaya alacaktı. 1. Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahit Toydemir, binbaşıya bu alandaki mayınların 24 saatte döşenebileceğini belirtmiştir. Fakat binbaşı -bu açıklamadan pek tatmin olmayarak- daha önceki tecrübelerden yola çıkarak dikkatli, ustalıkla ve aldatıcı olacak şekilde mayınların döşenebilmesinin 24 saat değil, yaklaşık 4 gün süreceğini düşünmektedir. Bu süreye mayınları haritalama işlemini de dahil etmektedir[390]. Bu noktada Türkiye'nin mayınlayacağı bölgeyi belirlediğini ancak savaş tam olarak patlak vermedikçe mayınları yerleştirme niyetinde olmadığı da çıkarılabilir. 1945 Temmuz ayındaki rapor olası bir Alman saldırısı için değil, o dönem Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki gerilen ilişkiler göz önüne alınarak hazırlanmış olması muhtemeldir. Bu durumda belki de Yıldırım Harbi'nin artık geride kaldığını düşünen Türk kurmaylar savaşın ilan edilmesinden sonra mayınları yerleştirmek için yeterli vaktin olacağını düşünüyor olabilirlerdi.

6.3. Çatalca Hattı'nda İletişim ve Ulaşım

Trakya bölgesinde ulaşım ve iletişim altyapısına bölüm 4.3.3.'de değinilmiştir. Bu kısımda Çatalca Hattı özelinde bilgiler verilecektir. İngiliz Tümgeneral James Cornwall 1942 yılında Çatalca Hattı'nı ziyaretinde Dağyenice'nin doğusundaki tüneller aracılığıyla ön hatlarda bulunan koruganlara kadar gidilebildiğini belirtmektedir[391].

[389] Burada alanın hesaplaması yarda ölçü birimi ile yapıldığı için metreye çevrilmiştir (200'e 40 yardalık alan).
[390] TNA, WO.208/1983, "Report on Catalca Anti-Tank Defences", 31 Temmuz 1945 tarihli yazı.
[391] TNA, WO.208/1983, "Visit to Catalca Lines", 12 Ağustos 1942 tarihli yazı.

Şekil 22: Çatalca Bölgesinde bir koruganın içerisinde açılan tünelin görüntüsü

Yazar tarafından Kasım 2019'da fotoğraflanmıştır.

Çatalca Hattı'nda koruganlar ve hatlar arasında iletişim toprağa gömülü iyi bir şekilde gizlenmiş kablolarla, kablosuz ve görsel bir şekilde sağlanmaktaydı. Siperler arasında geçişler için kazılmış ulaşım siperleri de bulunmaktaydı. Ayrıca arazinin özellikle kuzey bölgesinde tünellerle de siperler ve koruganlar arası geçişler sağlanmaktaydı[392]. Tünellerin bir kısmında küçük bir demiryolu sistemi kurulmuş, böylelikle koruganlar ve sığınaklar arasında ulaşım ve taşımacılık güvenli hale getirilmek istenmiştir.

[392] TNA. WO.208/1983, "The 'Çatalca Lines' Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".

1941 yılında Fransa'dan birçok telsiz lambası satın alınmıştır.[393] 1943 yılında ise askeri ihtiyaçlardan dolayı İngiltere'den 2745 kilometre uzunluğunda altyapı kablosu alınmıştır[394].

6.4. Çatalca Hattı'ndaki Birlik ve Silahlar

Çatalca Müstahkem Mevkii'nde Mete Tunçay'ın aktardığına göre, 1941 yılında 20. Kolordu'ya mensup 23., 24., 33. ve 52. Tümenler, 4. Kolordu'ya mensup 8., 22., 28. ve 64. Tümenler ve 3. Kolorduya mensup 1., 61., 46. ve 62. Tümenler konuşlandırılmıştı[395]. Bölüm 4.2.1.'de belirtildiği üzere bir tümenin toplam mevcudunun 15.000 olduğundan yola çıkarak, Çatalca Müstahkem Mevkii'nde hattın yapımının hızlandırıldığı 1941 yılında 180.000 asker bulunmaktaydı.

Haziran 1943 tarihinde İngiltere'nin Ortadoğu Karargâhı'na Çatalca Hattı hakkında bir rapor sunan Tümgeneral A. C. Arnold, Çatalca'da savunma hatlarındaki silahların asıl sorununun nicel değil, nitel olduğundan bahsetmektedir. Raporunda mevzilendirilen toplarda 37 mm çapından daha büyük top bulunmadığını ifade etmektedir. Tümgeneral gelecek ay içerisinde teslimatı yapılacak olan "*British 6 pounders* (57 mm), *British 17 pounders* (76 mm) ve *American 6 pounders* (57 mm)" toplarının hattın atış menzilini oldukça arttıracağını düşünmektedir. Bununla birlikte havan toplarının ve mayınların teslimin yapıldığını da raporunda belirtmektedir[396].

Tümgeneralin raporunda dikkat çeken bir diğer sorunsa Çatalca Hattı'nda hava savunmasının çok yetersiz olduğudur. Tümgeneral bu durumu üst düzey subayların yeni silahlara karşı duyduğu ilgisizliğe ve bu durumdan kaynaklanan verimsizliğe bağlamaktaydı. Ağır uçaksavar silahlarını tanımayan Türk askerlerine hafif uçaksavar silahlarının daha uygun olacağını düşünmekteydi. Uçaksavar konusunda ordu politikasını belirleyenlerin düşünce yapısında radikal bir değişiklik olmadığı sürece teslim edilecek uçaksavar ekipmanlarının bakımının ve kullanımlarının büyük bir kısmını İngiltere'nin üstlenmesi gerekeceğini de raporunda belirtmektedir[397].

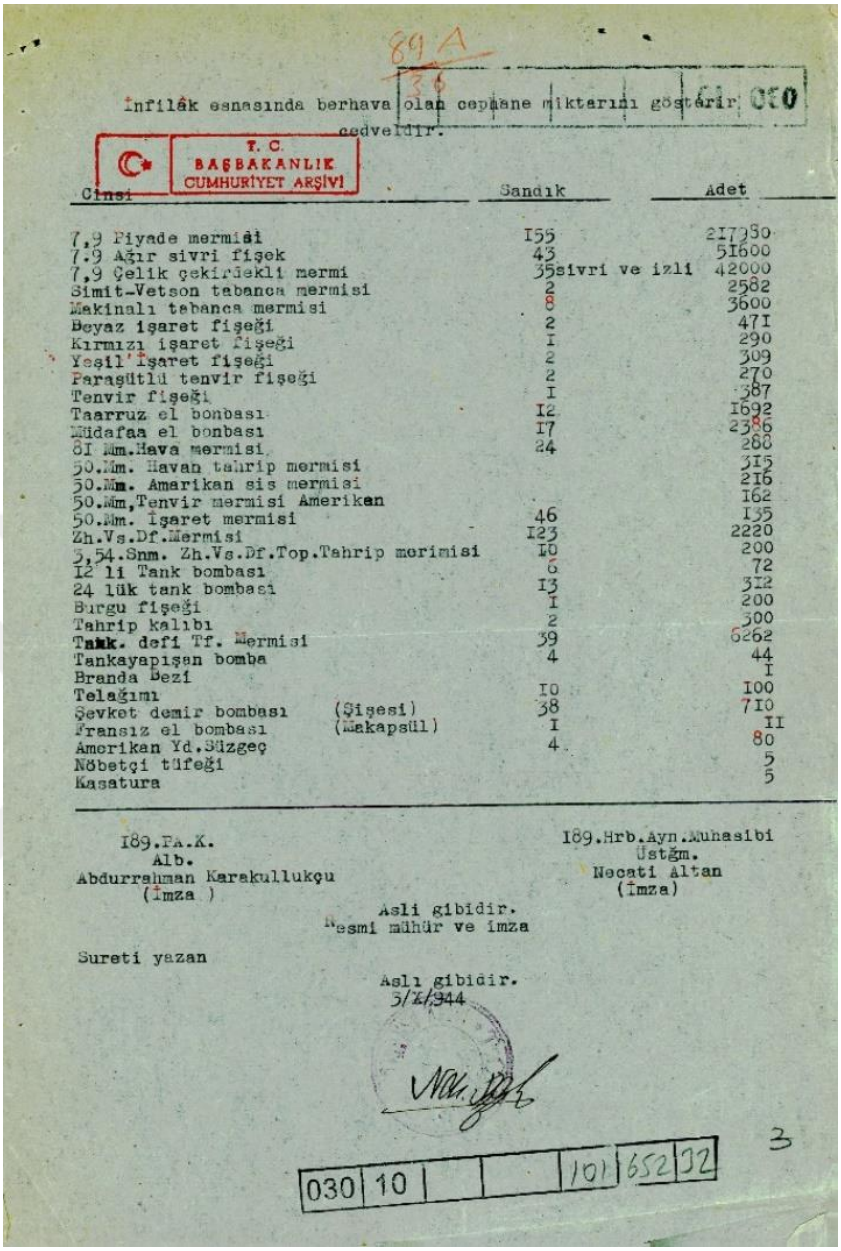
[393] BCA, 30-10-0-0, Kutu 52, Gömlek 339, Sıra 15.
[394] BCA, 30-10-0-0, Kutu 52, Gömlek 343, Sıra 21.
[395] Mete Tunçay, "İkinci Dünya Savaşı Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu", **Tarih ve Toplum**, s. 35 (1986), 41.
[396] TNA, WO.208/1983, "Catalca Defences", 19 Haziran 1943 tarihli telgraf.
[397] TNA, WO.208/1983, "Catalca Defences", 19 Haziran 1943 tarihli telgraf.

Türkiye, savaş boyunca yurt dışına birçok ordu personelini özellikle Hayfa ve Mısır'a eğitimlere yollamaktaydı. Bu eğitimler uçuş, tank, top ve çeşitli tahkimat teknikleri üzerineydi. Bahsedilen nicel sorun giderilse dahi bu silahları hemen kullanabilecek personel sorunu yaşanacağı aşikardı. İngiliz tümgeneralin yaptığı eleştirinin bir benzerini de 1933-1939 yılları arasında Türk Harp Akademileri'nde çalışan General von Mittelberger tarafından yapılmıştı. Mittelberger, alay ve tabur kurmaylarının ihtiyar olduğunu ve yeni gelişmeleri takip edemeyeceklerinden dolayı ıslah edilmesi gerektiğini Aralık 1939'da ifade etmişti[398].

Nurettin Türsan'ın hatıratında belirttiğine göre, Çiftalan köyündeki 32. Piyade Alayı'nın 10. Bölüğünde 211 tüfekli er, 15 mekkâre hayvanı bulunmaktaydı. Bölükte de üç takıma üç tane *Hotchkiss* hafif makineli tüfeği verilmişti[399]. Çatalca Hattı'nda konumlandırılan silahların -ordunun envanterinin çeşitli olmasından dolayı- bir standardı bulunmamaktaydı. Hadımköy'de 189. Piyade Alayı'na ait cephanelikte, bir erin sigarasını düşürmesiyle tutuşan otlardan çıkan yangın tank bombalarından birinin de patlamasıyla kontrol altına alınamamıştır. Cephaneliğin hepsi yanmıştır. Bildirilen kayıp listesi bize dönemin birliklerinin elinde bulunan teçhizatı göstermesi açısından önemlidir[400]:

[398] ATASE, İDH, Klasör 01, Dosya 063, Belge 02.
[399] Türsan, **age**, 63.
[400] BCA, 30-10-0-0, Kutu 101, Gömlek 652, Sıra 32.

Tablo 1: Hadımköy'de bulunan 189.Alayın yanan cephaneliğinin envanteri

89 A
36

İnfilâk esnasında berhava olan cephane miktarını gösterir cedveldir.

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Cinsi		Sandık	Adet
7,9 Piyade mermisi		I55	217380
7.9 Ağır sivri fişek		43	51600
7,9 Çelik çekirdekli mermi		35sivri ve izli	42000
Simit-Vetson tabanca mermisi		2	2582
Makinalı tabanca mermisi		8	3600
Beyaz işaret fişeği		2	471
Kırmızı işaret fişeği		I	290
Yeşil işaret fişeği		2	309
Paraşütlü tenvir fişeği		2	270
Tenvir fişeği		I	387
Taarruz el bonbası		I2	1692
Müdafaa el bonbası		I7	2386
8I Mm.Hava mermisi		24	288
50.Mm. Havan tahrip mermisi			315
50.Mm. Amerikan sis mermisi			216
50.Mm.Tenvir mermisi Amerikan			162
50.Mm. İşaret mermisi		46	135
Zh.Vs.Df.Mermisi		I23	2220
3,54.Snm. Zh.Vs.Df.Top.Tahrip mermisi		I0	200
I2 li Tank bombası		6	72
24 lük tank bombası		I3	312
Burgu fişeği		I	200
Tahrip kalıbı		2	300
Tank. defi Tf. Mermisi		39	6262
Tankayapışan bomba		4	44
Branda Bezi			I
Telağımı		I0	I00
Şevket demir bombası	(Şişesi)	38	7I0
Fransız el bombası	(Makapsül)	I	II
Amerikan Yd.Süzgeç		4	80
Nöbetçi tüfeği			5
Kasatura			5

189.Pa.K.
Alb.
Abdurrahman Karakullukçu
(İmza)

189.Hrb.Ayn.Muhasibi
Üstğm.
Necati Altan
(İmza)

Asli gibidir.
Resmi mühür ve imza

Sureti yazan

Aslı gibidir.
3/X/944

030 | 10 | | | 101 | 652 | 32

3

BCA, 30-10-0-0, Kutu 101, Gömlek 652, Sıra 32.

Sahra silahları ilk iki hendeğin yaklaşık olarak 2700 metre kadar gerisine, orta kalibreli toplar ise sahra silahlarının da gerisine yerleştirilmişti[401]. Sahra ve orta kalibreli topların mevzilendirilmesi beton siperlerin içinde olacak şekildeydi. Beton sığınaklardan hazırlanan yeraltı ulaşım ağıyla mühimmatın ve topçu erlerinin ulaşımı koruganlara sağlanabilmekteydi. Arazinin birçok noktasında da alternatif yuvalar hazırlanmaktaydı. Düşük eğimli uzun mesafeli topların birçoğu üçüncü ve dördüncü

[401] TNA, WO.208/1983, 3 Eylül 1942 tarihli rapor.

hendeklerin arasındaydı. Orta ve ağır toplar ise dördüncü hendeğin arkasında konumlandırılmıştı. Koruganlar, piyade veya muharebe mühendislerinin (*assault engineers*) sızma harekâtlarına karşı, birçok küçük makineli tüfek noktaları ve arama ışıklarıyla korunmaktaydı[402]. Bu desteklerin etkili bir şekilde yapılabilmesi hayati önem taşımaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'nda korugana yaklaşmayı başaran piyadeler; gaz, alev silahı, sis ve el bombası, patlayıcı çanta, roketatar gibi birçok silah aracılığıyla koruganı savaş dışı bırakabilmekteydi. Piyade sızmalarına karşı savunma ne kadar başarılı bir şekilde yapılabilirse arazideki ilerleyen zırhlı kuvvetlere karşı koyma ihtimali o kadar artmaktaydı.

Makineli tüfek ve piyade noktaları hatların arasında organize edilmişti. Fakat bu organizasyon hakkında raporlarda bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak arazide dağılımı gözlemlendiğinde koruganların konumlarına göre yerleştirildikleri de anlaşılmaktadır.

Binbaşı (J.P.J) raporunda, gelecek tank saldırısının önemli bir bölümünün saf dışı bırakılabilmesi için savunmanın ilerisinde de ağır silahların konuşlandırılması gerektiğini belirtmektedir. Çatalca Hattı'nın ön kısmını gezen binbaşı, bu noktalarda bir tane bile olsa *British 17 pounders (76mm)* silahının bulunmadığını ifade etmektedir. Raporda, bu konuşlandırma nedeniyle düşmanın ön hatları çok çabuk geçebileceğini vurgulamaktadır[403]. Türkiye, Çatalca Hattı'nın ön hatlarını iyi tahkim etmişti. Ancak binbaşının aktardıklarından yola çıkarak bir yorumda bulunulursa, Çatalca Hattı'nın en kuvvetli kısmı olan ilk iki hendeğin bulunduğu bölge ağır silahların geri hatlara yerleştirilmelerinden dolayı etkisiz bir hale gelecekti. Bu noktayı aşan düşman, İstanbul'a doğru ilerlerken karşısında yetersiz birkaç hendek ve korugan bulacaktı.

Ocak 1943'te 1500 havan topu İngiltere'den sipariş edilmişti. Bu topların -aylık 500 adet olmak üzere 3 aylık sürede- Terkos ve Büyükçekmece sahillerine yerleştirilmesi planlanmaktaydı. Ayrıca bölgeye 80 adet RP tarzı tanksavar roketleri getirilmişti[404].

Bölgede askerliğini yapan Nurettin Türsan'a göre Türkiye, yabancılardan alınan silah ve malzemeleri bölgeye taşıyordu. Alınan bu silahların çoğu 27 mm ve 30

[402] TNA. WO.208/1983, "The 'Çatalca Lines' Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".
[403] TNA, WO.208/1983, "Report on Catalca Anti-Tank Defences", 31 Temmuz 1945 tarihli yazı.
[404] TNA, WO.208/1983/043, 7 Ocak 1943 tarihli yazı.

mm'lik tanksavar toplarından oluşmaktaydı. Bu toplar zaman zaman koruganlarda denenmekteydi. Türsan bu denemelerden birkaç tanesinde bazı topların çaplarının koruganlara büyük geldiği için topçu erlerin barut gazından zehirlenme tehlikesi geçirdiğini anlatmaktadır[405]. Burada belirtilen toplar küçük kalibreli toplardır. Türsan verdiği bu bilgide yanılmıyorsa, Türkiye hazırladığı koruganların en azından bir kısmında hafif topları dahi kullanabilmesi için koruganlarda iyi bir havalandırma ve filtre sistemi kurması gerekecekti.

Savunma hattında kullanılan bir diğer silah da tanklardı. Türkiye'nin ilk tanklarından olan T-26 Tankları 1942 yılında silah envanterinden çıkarıldılar. Ancak Çatalca bölgesi civarında bulunan bu tanklar, kulelerine kadar toprağa gömülerek mevzilendirildiler. Böylelikle savaşın sonuna kadar kullanımda kaldılar[406].

6.5. Bölgenin Coğrafi Durumu

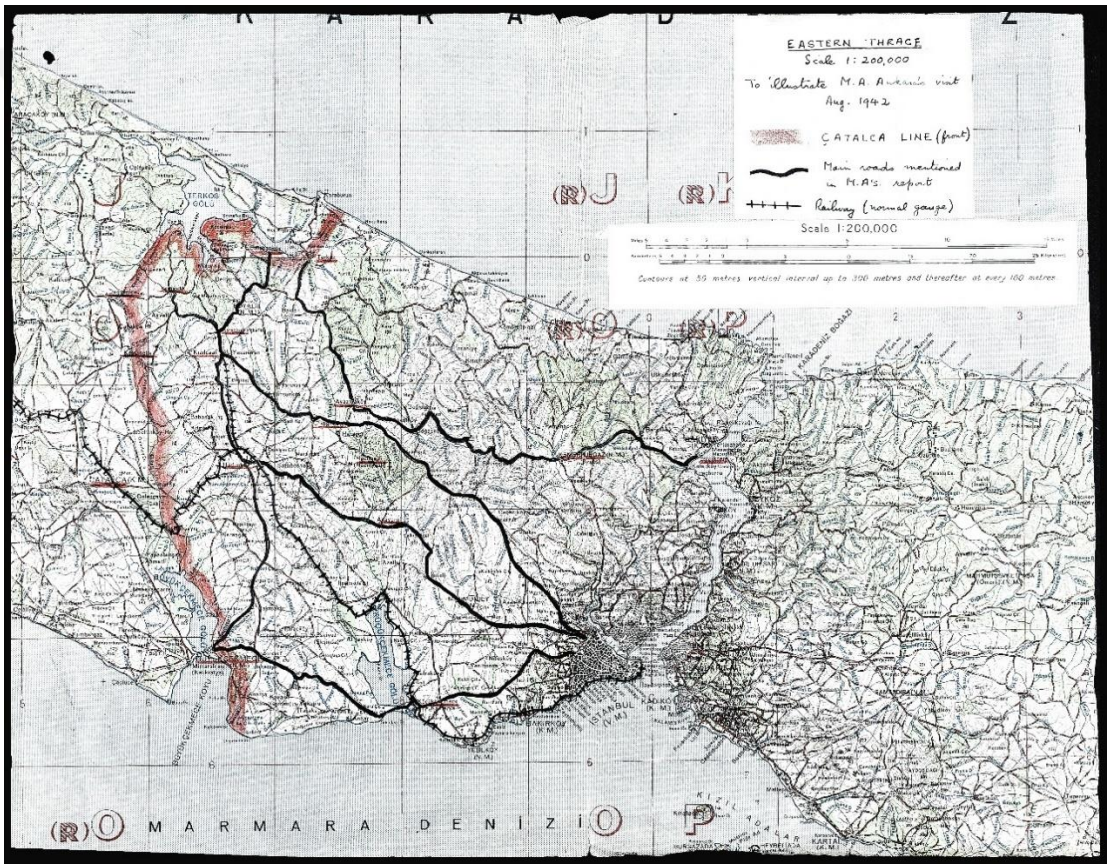
Hattın ön bölgesinde yaklaşma, ulaşım ve mevzii değişiklikleri için kullanılacak siperler bulunmaktaydı. Bu siperlerin etkili kullanılabilmesi için askerlere kamufle talimleri sık sık yaptırılmaktaydı. Bunun yanında arazinin kuzey bölgesinde -Kestanelik civarı- yoğun bir şekilde bulunan bodur çalılıklar kamufle olmaya elverişli bir bölgeydi[407]. Bu durum etkili bir savunma için kullanılabileceği gibi sızma harekâtı için de elverişliydi. Olası sızma harekâtlarına karşı bölgede birçok avcı boy çukuru ve makineli tüfek noktaları yapılmıştı.

Büyükçekmece'nin kuzeyi ile Kestanelik arasındaki bölge-yaklaşık 20 kilometrelik bir uzunluk- tank ilerleyişi açısından uygundu. Fakat tanklar, vadiye inmeden ve hendeklere ulaşmadan önce birkaç yüz metrelik koruganlarla ve toplarla etkili savunulabilecek açık bir alandan geçmesi gerekmekteydi[408].

İngiliz Tümgeneral James Cornwall 1942 yılının yaz aylarında yaptığı Çatalca Hattı ziyaretinde -tam olarak Hadımköy'ün hemen güneyinden devam edilerek ulaştığı Sazı Deresi mevki- hattın ileri noktalarını görmüş ve bu noktadaki hazırlıkları genel olarak beğenmiştir. Savunma hattının bu noktasında düşman tanklarının ilerlemesi için eğimli ve stabil olmayan bir araziyi kullanması gerektiğini belirtmektedir. Bu savunma

[405] Türsan, **age**, 174.
[406] Zırhlı Birlikler Bülteni, s.20, 2004'den aktaran Teoman Engin, "Türk Ordusunda Zırhlı Birlikler", (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 37.
[407] TNA. WO.208/1983, "The 'Çatalca Lines' Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".
[408] TNA. WO.208/1983, "The 'Çatalca Lines' Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet".

hazırlılarını ve arazi şartlarını göz önünde bulundurarak düşmanın piyadelerle gece karanlığında saldırı yapmayı tercih edebileceğini de ihtimaller arasında görmektedir. Tümgeneral hattın bu kısmından Çatalca'daki karargâha öğlen yemeği için dönerken arazide gördüğü yaprak dökmeyen bodur çalılıkların makineli tüfek noktalarının, iletişim kablolarının veya küçük topların rahatlıkla kamufle edilebilmesine yardımcı olacağını belirtmektedir. Istranca Dağları ile Dağyenice yakınları arası eğimli arazi oldukça fazlaydı. Bu nokta, Türklere göre piyade atağının en önemli noktası olacaktı. Tümgeneral edindiği izlenime göre, Türklerin bu noktadan dünyadaki herhangi bir piyade gücünün geçemeyeceği konusunda kendilerine çok güvendiklerini düşünmekteydi[409].

Şekil 23: Çatalca Hattı'nın detaylı bir haritası

TNA, WO, 208/1983/037.

[409] TNA, WO.208/1983, "Visit to Catalca Lines", 12 Ağustos 1942 tarihli yazı.

6.6. 1942 Yılındaki Trakya Manevraları

İngiliz Deniz Kuvvetleri'ni temsilen Ankara'da görevli olan Amiral Howard Kelly, Orgeneral Asım Gündüz ile Çatalca Hattı'nda 8-12 Eylül 1942 tarihleri arasında düzenlenen Trakya Manevraları'nı takip etmiştir. Manevralar sonrası hazırladığı rapordan Çatalca'daki ilk iki hattın 1942 yılının Ekim ayında tamamlandığını, üçüncü hattın ise halen inşa halinde olduğunu anlaşılmaktadır. Raporda hendeklerin derinliğinin ve genişliğinin 6 metre olacak şekilde, koruganların ise her 1000 metreye bir tane düşecek şekilde -birçok makineli tüfek noktalarıyla da desteklenecek biçimde- hazırlandıklarını paylaşmaktadır[410].

Dört gün sürecek manevralar için kullanılacak arazi 800 metre olacak şekilde belirlenmişti. Saldırı, dört bölümden oluşup Dağyenice ile demiryolu arasına, hattın merkezine yapıldı[411]. Manevralarda ilk iki gün, Sazlı Vadisi'nin yüksek noktalarına örtü birliklerinin ulaşma çabalarıyla geçti. Bu ilerleme sırasında elde edilen izlenimlere göre, hatta ulaşmadan önce savunma noktaları inşa edilmesi gerektiği açıkça ortaya çıktı. Üçüncü gün gerçek bir saldırı için hazırlıklarla geçti. Saldırı, dördüncü günün şafağında sis bombalarıyla başladı. Ardından zırhlı tugay, alev makinaları ile sis bombaları taşıyan özel müfrezeler taarruza geçmiş ancak hendeklere gerçekçi bir şekilde yürütülen köprüleme girişimleri başarısız olmuştu. Fakat manevra hakemleri bazı noktalarda hendeklerin geçilmesine izin vererek koruganlara saldırı yapılmasına imkân sağladı. Amiral raporunda, manevralar sırasında gerçek mermilerin ve alev makinalarının da kullanıldığını belirtmektedir. Raporun sonunda, yapılan manevraların sonucundan Türk tarafının memnun kaldığını, Çatalca Hattı'nda köklü değişikliklere ihtiyaç duyulmayacağı belirtilmektedir[412]. Savaştan önce gazetelerde Trakya Manevraları gün gün takip edilmektedir. Ancak bu dönemde gazetelerde kısa haberler dışında detaylı bir paylaşım bulunmamaktadır.

6.7. Çatalca Hattı'na Yapılan Yorumlar

Çatalca Hattı'nı ziyaretlerin ardından hazırlanan raporlarda hat hakkında birçok görüş, eleştiri ve yorumlar bulunmaktadır. 1942 yılında yapılan Trakya Manevralar'ında savunma hattı genel olarak beğenilse de bazı eksiklikleri de ortaya

[410] TNA, WO.208/1983, 1942 Manevraları hakkında rapor, 8 Ekim 1942.
[411] TNA, WO.208/1983, 1942 Manevraları hakkında rapor, 12 Ekim 1942.
[412] TNA, WO.208/1983, 1942 Manevraları hakkında rapor, 8 Ekim 1942.

çıkarmıştı. Bu eksikliklerin 1942-1943 kışında giderilebilmesi için Müstahkem Mevki Komutanlığı Çatalca'da çalışmalara başlamıştı. Adından bahsedilmeyen bir Rus diplomatın raporu hazırlayan albaya (H.B imzalı rapor), savunma hattındaki eksikliğin açıklanandan çok daha fazla olduğunu ancak Türk tarafının bunu gizlediğini iddia etmiştir[413].

Binbaşı J.P.J hazırladığı raporda savunma hattı hakkında görüşlerine de yer vermiştir. Binbaşının aktardığına göre Çatalca Hattı'nın ön kısımlarında arazinin eğiminden yeterince faydalanılmamıştır. İyi tahkim edilmiş bu bölgenin düşman keşif kolları tarafından kolaylıkla gözlemlenebileceğini belirtmiştir. Bu nedenle savunma hattının ön kısımları iyi hazırlanmış olsa da ağır toplara, duman ve alev makinalarına, hava bombardımanına ve koruganlardaki mazgalların roket saldırılarına yani doğrudan piyade hücumuna uygun bir durumda olduğunun üzerinde durmaktadır. Hattın tüm bu dezavantajlarına rağmen binbaşı, düşmanın ağır kayıplar yaşayacağını düşünse de hatta yapılacak kararlı bir saldırıda bu kayıpların göz ardı edilip, hendeklerin geçilebileceğini belirtmektedir[414]. Bununla beraber koruganlarla desteklenmiş bu hendeklerin düşmanı açıkça tanklarla saldırı yapmaktan caydırıcı bir etken olup piyadelerle gece saldırısı yapmaya yönlendirebileceğini, bu tarz bir saldırının da binbaşının izlenimlerine göre 1. Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'i memnun edeceği görüşündedir. Binbaşı raporunda kendi görüşünü, Çatalca Hattı'na yapılacak bir tank saldırısının tutulamayacağı şeklinde belirtmektedir. Raporun yazıldığı Temmuz 1945 yılında dahi Türkiye'nin hazırlıklarına devam ettiğini, kazılan hatların arkasına yenilerinin kazıldığını, küçük karakol noktalarına yenilerinin eklendiğini ve bu faaliyetlerin Boğaz'a kadar devam ettiği ifade edilmektedir[415]. Binbaşı J.P.J., raporunun sonunda eleştirilerini madde madde sıralamıştır[416]:

- Çatalca hattının temel zayıf noktası derinlik eksikliğidir.
- Modern silahlarla donatılmış bir ordu karşısında bu siperlerin dayanamayacağı üst kademeler tarafından bilinmektedir. Bu nedenle ilk saldırı anında kontrol ve lokalize işlemleri için kurulacak sistemlerin üzerinde durulmalıdır.
- Düşmanla eşit bir yükseklikte savaşmanın doğuracağı kayıplardan dolayı eğimli arazilerde güçlü noktalar oluşturmak önemlidir.

[413] TNA, WO.208/1983, "Catalca Line Defences", 11 Aralık 1942 tarihli yazı.
[414] TNA, WO.208/1983, "Report on Catalca Anti-Tank Defences", 31 Temmuz 1945 tarihli yazı.
[415] TNA, WO.208/1983, "Report on Catalca Anti-Tank Defences", 31 Temmuz 1945 tarihli yazı.
[416] TNA, WO.208/1983, "Report on Catalca Anti-Tank Defences", 31 Temmuz 1945 tarihli yazı.

- Alternatif tanksavar silah noktaları derin olacak şekilde kazılıp hazırlanmalı, yerleri iyi belirlenmeli ve kamufle edilip gece gündüz talimleri sürekli yaptırılmalıdır.
- Mayın tarlalarının planı tekrar gözden geçirilmelidir. En azından mayın tarlalarının işaretlenmesi yapılmalıdır.
- Zırhlı tankların saldırılarına karşı koymak için ağır tanksavar toplarının bir kısmı ön hatlara yerleştirilmelidir.

1942 yılında Çatalca Hattı için rapor hazırlayan bir İngiliz albay (G. S. imzalı) raporunda, savunma hattının yarım bir fincan tabağını andıran bu görüntüsüyle kanatlardan çevrilmesinin kolay olmayacağını, fakat Almanların sis, havan ve pike bombardımanlarıyla yaklaşık 3,6 kilometre derinliği olan bu hattı aşarak İstanbul'a 7 günde ulaşabileceklerini tahmin etmekteydi[417].

Derinlik eksikliği konusunda bir eleştiri de Çatalca Hattı'nı 1942, 1943 ve 1945 yıllarında ziyaret eden İngiliz Tümgeneral James Cornwall tarafından yapılmaktadır. Bu eksiklik hakkında 1. Ordu mensubu iki subayla konuştuğunu fakat derinlik kavramının yeterince anlaşılamadığından bahsetmektedir. Türk tarafının genel olarak modern bombardımanlar ve hava indirmeleri hakkında tecrübe eksikliklerinin farkında olmadığını belirtmektedir. Raporunda yazdığı "Türkler bir hayal aleminde yaşıyor (*fools paradise*); bir delik içerisinde karada ve havada ağır silahlarla donatılmış bir orduyu durdurabileceklerini sanıyorlar." ifadesi dikkate değerdir. Aynı rapora Türkiye'nin Çatalca'dan İstanbul Boğazı'na kadar yapılması gereken tahkimat noktalarını karşılayacak iş gücü ya da maliyetinin zaten olmadığının da notu düşülmüştür[418].

1942 yılında savunma hattına yaptığı gezisinde Cornwall -eski bir arkadaş olarak nitelendirdiği- Orgeneral Fahrettin Altay'la harita üzerinde hat hakkındaki bilgi aldıktan sonra 3 Ağustos 1942 sabahı arabayla Büyükçekmece'ye, Tümgeneral Yümnü Üresin'le buluşmaya gitmiştir. Ziyaretin Büyükçekmece'de oldukça "zeki" bir şekilde gizlenmiş birkaç koruganın gösterilmesiyle başladığını, ardından Hadımköy'e devam edildiğini anlatmaktadır. Yol boyunca orta menzilli silahlar için hazırlanan koruganlar gördüğünü ve iyi kamufle edilmiş iletişim kablolarının vadinin arkasında kalan kışlaya kadar gittiğini aktarmaktadır. Tümgeneral İzzet Aksalur'un verdiği

[417] TNA, WO.208/1983, 3 Eylül 1942 tarihli rapor.
[418] TNA, WO.208/1983, "Catalca Defences-Turkey", 2 Ağustos 1945 tarihli telgraf.

bilgiye göre, ziyaret ettikleri dört topçu alayının orta boy topları yeni yerleştirilmişti ve bu topların ortalama menzili 7,3 ila 8,2 kilometreydi[419].

Bölgede üç kolordu bulunmaktaydı. Ancak İngiliz Tümgenerale göre bu savunma hattını modern silahlarla donanmış iki kolordu tutabilirdi. Bu fikrini Tümgeneral İzzet Aksalur'a sunduğunda aldığı cevabın "Elimizde fazladan kolordu varsa neden kullanılmasın?" şeklinde olduğunu belirtmekte[420]. Raporun geneline bakıldığında İngiliz gözlemcinin hattın durumuna dair olumlu değerlendirmeler yaptığı söylenebilir. Fakat gezi sırasında hattın sadece hazır kısımlarının gösterilmiş olması da muhtemeldir.

12 Ağustos 1942 tarihli raporundan bir yıl sonra savunma hattını tekrar ziyaret eden Tümgeneral, hazırladığı raporda:

- Çatalca köyündeki yüksek zemin noktası dahil olmak üzere mevcut gözlem noktası tahkimat sistemine dahil edilmedikçe
- İstanbul ve Çatalca arasındaki seçilen doğal savunma noktalarına tahkimatlar hazırlanmadıkça Çatalca Hattı'nın tam olarak hazır olamayacağını düşünmektedir.
- Türklerin diğer cephelerden yeni dersler çıkarmalarına rağmen savunma hatlarında yanlış iyileştirmelere devam etmelerinin de muhtemel olduğunu belirtmektedir[421].

Çatalca Hattı'na yöneltilen en önemli eleştiriler hava savunması ve derinlik eksikliği üzerinedir. 1942 yılındaki raporlarda savunma hattının derinliği yaklaşık 4 kilometre olarak verilirken 1945 yılında bu mesafe 20 kilometreye ancak çıkmıştır. Dönemin tanklarının saatteki hızları ortalama 60-70 kilometre kadar olduğu göz önüne alınırsa bu savunma hattında tanklara karşı koymak için oldukça kısıtlı zaman olacağı düşünülebilir.

6.8. Trakya'ya Olası Bir Saldırı

Çatalca Hattı'nda savunma planları savaşın gidişatına göre değişmekteydi. Türkiye, bu savunma hattında savunma yapmaya Çakmak Hattı'ndaki örtme birliklerle

[419] TNA. WO.208/1983, "Visit to Catalca Lines", 12 Ağustos 1942 tarihli yazı.
[420] TNA, WO.208/1983, "Visit to Catalca Lines", 12 Ağustos 1942 tarihli yazı.
[421] TNA, WO.208/1983, "Catalca Defences", 19 Haziran 1943 tarihli telgraf.

başlayacak, Çatalca Hattı'nda düşmanı tutmaya çalışacaktı. Bu nedenle Türkiye diplomatik ilişkilerinde de bu plandan bahsederek yardım taleplerinde bulunmaktaydı. Bölgede konuşlanan birlikler savaş boyunca hemen hemen aynı vaziyetini sürdürecekti (Bkz. Tablo 1.).

27 Ocak 1942'de İnönü, İngiliz askeri ataşesiyle görüşerek savaş malzemeleri konusunu açmıştır. Ateşe İngiltere'nin vermeyi planladığı listeyi İnönü'ye sunmuş, İnönü'de listenin topçu standardını çok arttırmasa da yine de iyi bir liste olduğunu kabul etmiştir. Listenin en büyük eksikliği uçak ve zırhlı silahlardır. İnönü uçak ve zırhlı silahlar konusunda ısrarcı olmaktadır. Çünkü olası bir Alman saldırısında Çatalca'da yapılacak direnişin ardından bir karşı saldırı planlanmaktaydı. Bu nedenle Türkiye'nin zırhlı ve motorlu birliklerle donatılmaya ihtiyacı vardı[422].

İngiltere'nin yardımlarında Türkiye'nin stratejik konum oldukça önemli olmuştur. 29 Aralık 1942'de Ortadoğu'daki karargâhtan İngiltere Havacılık Bakanlığı'na yollanan telgrafta, İngiltere'nin olası bir Türkiye-Mihver Devletleri savaşında Trakya'da konuşlanmış Türk birliklerine destek olmak ve Güneydoğu Avrupa'daki stratejik noktaların güvenliğini sağlamak için Batı Anadolu'da mümkün olduğu kadar fazla hava kuvvetinin ayrılması gerektiği belirtilmiştir. Böylelikle Trakya'da olabilecek saldırı karşısında RAF'ın desteği ile Türk birliklerinin Çatalca-Bolayır Hattı'nı tutma şanslarının olabileceği ifade edilmekteydi. Ancak karadan doğrudan desteklenmeyen Türk Ordusu'nun Trakya'yı kaybetme ihtimali de bulunmaktaydı. Böyle bir durumda Avrupa'da karşı saldırı yapılabilecek bölgeler Mihver Kuvvetleri'nin eline geçebilirdi. Bunların yanında rapora göre İngiltere, Türkiye savaşa dahil olmasa bile İzmir'de hava üssü kurmak istiyordu. Türkiye ile kurulacak bu ilişkiden sonra İngiltere Trakya'da Türkiye'yi desteklemek için bombardıman ve avcı uçakları yollayacaktı[423].

Türkiye, savunma hatlarındaki en önemli eksikliklerden olan hava savunma konusunda neredeyse tamamen dışa bağımlıydı. Ortadoğu Karargahı'ndan İngiliz Savaş Bakanlığı'na yollanan 3 Haziran 1943 tarihli telgrafta, Türk heyetleriyle yapılan görüşmelerde olası Alman saldırısı karşısında Anadolu'dan gelecek hava desteğinin önemini kavrayamadıkları belirtilmekteydi. General Wilson'un aktardığına göre Türkler, karada yapacakları savunmayla İngiliz hava desteği gelene kadar

[422] Tekeli, İlkin, **age**, 473.
[423] TNA, WO 106/3156/221.

dayanabileceklerini düşünmekteydi. Wilson'sa bu desteğin verilebilmesi için Anadolu'da bir üs kurulması gerektiğinin altını çizmekteydi[424].

İngiliz Ortadoğu Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral Wilson ile Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak 16, 17 ve 19 Nisan 1943 tarihlerinde üç görüşme gerçekleştirmişlerdir. İkinci görüşme sırasında İngilizler, Trakya'ya düzenlenecek bir saldırı durumunda yardım edebilmek adına bölgenin havadan fotoğraflanmasını istemiştir. Genelkurmayın cevabı ise bu fotoğrafları çekecek uçakların verilmesi halinde gerekli görülen noktalar fotoğraflanacak fakat Türkiye savaşa girmedikçe bu bilgilerin tam olarak paylaşılmayacağı şeklinde olmuştur. Bu tank kıtalarıyla çıkarma yapacak olan subayın ise sivil olarak Ankara'ya gelmesi istenmektedir[425].

17 Nisan'daki görüşmede Mareşal, Orgeneral Wilson'a Trakya'dan bir düşman taarruzu olması halinde öncelikle bu taarruzun durdurulması ve sonrasında ise karşı taarruz yapılması gerektiğini belirtmiştir. Çakmak, bu karşı saldırı için zırhlı birliklere ihtiyaç duyulacağından, gönderilecek kuvvetlerin bir an önce gönderilmesini istemektedir. Wilson Türkiye'nin sahip olduğu demiryolu kapasitesinin bu birlikleri taşıyamayacağını ve bu nedenle İzmir yolunun yapılmasının şart olduğunu, aksi taktirde yardımların aksayacağını belirtmektedir[426].

Nisan 1943 görüşmelerinde General Asım Gündüz de Alman saldırısı durumunda zırhlı birlikleri karşı saldırı için kullanmayı planladıklarından dolayı modern tankların sayısının arttırılmasını istemektedir. Wilson ise erken bir karşı saldırının yaratabileceği tehlikelere dikkat çekmesinin yanında, cepheyi dengeye getirene kadar tutmanın daha akıllıca olacağını belirtmektedir. Üzerinde durduğu bir diğer nokta ise tanklara karşı savunmanın en iyi yolunun tanksavar silahları ve mayınları olduğudur. Gönderilmesi istenen tankların ise Türkiye'nin alım kapasitesiyle ve bu tanklarla yapılan eğitimlere bağlı olduğunu söylemektedir. Son olarak da İzmir'in kullanıma açılmasından önce gönderilmesi kararlaştırılan iki zırhlı birliğin yollanamayacağını belirtmektedir[427]. İzmir Limanı bu dönemde Ege Adaları üzerinden tehdit altındaydı. Bu nedenle İngiltere, zırhlı birlikleri İzmir üzerinden

[424] TNA, WO.208/1983, 3 Haziran 1943 tarihli şifreli telgraf.
[425] ATASE, İDH, Klasör 6, Dosya 127, Belge 2.
[426] ATASE, İDH, Klasör 6, Dosya 127, Belge 3.
[427] TNA, WO 106/3156/122.

göndermek istemiyordu. İstanbul Limanı ise Türkiye'nin kullanımda olduğu için Müttefik Kuvvetlere verilmiyordu.

6.9. Sevk ve İdare Talimnamesine Göre Muhtemel Bir Senaryo

Türkiye hazırladığı bu savunma hatlarını İkinci Dünya Savaşı sırasında kullanmamıştı. Fakat savaş boyunca yayınlanan talimnameler aracılığıyla en azından kâğıt üzerinde nasıl bir yol izlenebileceği hakkında birkaç fikir yürütülebilir. Bu konuda kuşkusuz en önemli talimnamelerden bir tanesi Genelkurmay'ın savaş yıllarında hazırladığı Sevk ve İdare Talimnamesi'dir. Hatların nasıl ve nerede hazırlandıkları bilinmektedir. Savaş sırasında asıl tehdidin Almanya olduğu kabul edilerek yazılan araştırmanın bu kısmı tahmini ve yaklaşık verilerin paralelinde olacaktır.

Sevk ve İdare Talimnamesi'nin 445. maddesine göre bölge komutanı arazide asıl muharebe alanını belirler. Bu alanı belirlerken savunmanın asıl unsuru olan top ve piyadeleri düşman gözetlemesinden mümkün olduğunca gizleyerek, düşmana baskın tesiri yapmak hedeflenmektedir[428]. Çatalca Hattı için kuşkusuz bu alan birinci ve ikinci hendeklerin olduğu bölge olmalıydı. Arazinin eğimi bölgede nispeten Türkiye lehine olmasının yanı sıra ağır topçu kuvvetleri geride konuşlandığı için düşman gözetlemesi zor olacaktı.

Nisan 1943 tarihli bir raporda Türkiye'nin İngiltere'den kaç adet silah istediğini ve teslim aldığını görmekteyiz. Bu raporda, Türkiye'nin elinde İngiltere'den bu tarihe kadar gelmiş 148 adet (yıl sonuna kadar 102 adet daha teslim edilecek) 40 mm hafif tanksavar, 385 adet (yıl sonuna kadar 1691 adet daha teslim edilecek) 57 mm orta tanksavar, 787 adet (yıl sonuna kadar 953 adet daha teslim edilecek) 37 mm orta tanksavar, 345 adet (yıl sonuna kadar 577 adet daha teslim edilecek) 87 mm orta sınıf obüs, 48 adet 27 mm orta sınıf obüs takılmış Valentine tankları, 59 adet (yıl sonuna kadar 37 adet daha teslim edilecek) 75 mm hafif sınıf obüs, 5 adet(yıl sonuna kadar 17 adet daha teslim edilecek) 155 mm ağır sınıf obüs ve 58 adet(yıl sonuna kadar 42 adet daha teslim edilecek) orta sınıf obüs bulunmaktaydı[429].

[428] Genelkurmay Başkanlığı, **Sevk ve İdare Talimnamesi**, 1.kısım, (Ankara: Genelkurmay Matbaası, 1943), 228.
[429] TNA, WO, 106/3156/094.

Asıl savunma mevkiinde bu hazırlıklara ek olarak Sevk ve İdare Talimnamesi'nin 455. ve 456. maddelerine göre ileri mevzilerde savunmanın amacının düşmanı asıl savunma noktası hakkında aldatıp vaktinden önce düşmanın açılmasını sağlayarak zayıflatmaktır. İlerdeki mevzileri destekleyecek ağır topçu desteğiyle beraber bu birliklere zırh delici silahlar, ağır makineli tüfekler ve hafif toplar verilmesi planlanmaktadır[430]. Türkiye'nin İngiltere'den sipariş verdiği silah envanterinde 4.036 adet zırh delici tüfek, 1050 adet (yıl sonuna kadar 10.950 adet daha teslim edilecek) Bren marka hafif makineli tüfek, 518 adet (yıl sonuna kadar 822 adet daha teslim edilecek) Vickers marka makineli tüfek bulunmaktaydı[431]. Tam envanter sayılarına ulaşılamadığı için bu veriler oldukça sığ kalsa da oyalayıcı veya aldatıcı bir savunma yapılabilecekti. Ancak bu savunmanın yeterli olup olmayacağını belirtmek imkansızdır.

Alman saldırısı başladığında Sevk ve İdare Talimnamesi'nin 462. maddesine göre topçunun aksine piyade atışının hemen başlaması gerekmekteydi. Piyadelerin avcı çukurları arazide düşmanı çapraz atışta bırakacak şekilde hazırlanmalıydı. Topçunun ulaşamadığı noktalara havan atışları yapılmalı, düşmanın asıl muharebe alanına girdiğinde henüz muharebeye katılmamış piyade birliklerinin topçuları da atışa geçmeliydi. Bu sırada ihtiyat için tutulan birlikler tahkimat çalışmalarına devam etmeliydiler[432].

Talimnamenin 463. maddesine göre, asıl muharebe alanında bazı bölgelerin düşmanın eline geçmesi durumunda ilk deneme olarak bu bölgelere yoğun bir top ateşi açılmalı, buna imkân yoksa düşman ele geçirdiği bölgelere tam olarak yerleşmeden eldeki piyadeler ve ihtiyatlarıyla kısa darbeler yapma amacıyla saldırılar düzenlenmeliydi. Bu sırada topçu birlikleri de bu bölgelerin gerisine düşmanın irtibat hatlarını kesme atışları yapmalıydı. Kaybedilen bölgelerin geri alınamayacağının anlaşılmasının üzerine karşı saldırılara devam edilip edilmeyeceğine ya da daha geride tahkimatlara başlanacağına kıtaat komutanı karar verecekti. Karşı saldırı kararı alınması durumunda tüm koşullar değerlendirilmeli, acele karar verilmemeliydi[433]. İsmet İnönü ve ordu mensuplarının böyle bir karşı saldırı planladığından önceki

[430] Genelkurmay Başkanlığı, **Sevk ve İdare Talimnamesi**, 1.kısım, (Ankara: Genelkurmay Matbaası, 1943), 233-234.
[431] TNA, WO, 106/3156/094.
[432] Genelkurmay, **age**, 241.
[433] **age**,241-242.

bölümde bahsedilmişti. Türkiye'nin elinde bulunan zırhlı kuvvetler hakkında Bölüm 4.2.2.'deki bilgilerden yola çıkarak, 1943 yılının teslimatlarıyla modern zırhlı kuvvete nispeten sahip olmuştu. Eldeki zırhlı kuvvetler bir taarruz için yeterli olmasa da savunmada etkili bir kullanımla fark yaratabilirdi.

Alman savaş doktrini göz önüne alındığında talimnamenin en önemli maddelerinden bir tanesi 499. madde olmaktaydı. Bu maddeye göre, zırhlı birliklerin asıl muharebe alanlarında imha edilmesi tasarlanmaktaydı. Savunma hattını yarmış tanklara karşı kıtaat komutanının, ihtiyat erlerinin atış gücünü devreye sokması gerekmekteydi[434].

Hava savunmasına karşı yapılacaklar talimnamede oldukça yüzeysel ele alınmıştır. 500. maddeye göre düşman keşif uçuşları engellenebildiği ölçüde hava saldırılarının etkisi de azalacaktır[435]. Türkiye hava savunması bakımından savaşın herhangi bir döneminde yeterli bir seviyede önlem alamamıştır. Bu nedenle Türkiye karada yapacağı herhangi bir savunma başarılı olsa da havadan gelebilecek saldırılara karşı Müttefiklerin desteğine bağımlıydı.

[434] Genelkurmay, **age**, 261.
[435] **age**, 262.

7. SONUÇ

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda inşa ettiği Çakmak ve Çatalca Hatlarını değerlendirmeden önce bir soruya yanıt aramak gerekmektedir: Modern savaşlarda aşılamayacak bir savunma hattı yapmak mümkün müdür? Bu sorunun evet ya da hayır şeklinde net bir cevabı bulunmamaktadır. Çünkü, 1945 yılında Japonya'ya atılan atom bombaları herhangi bir yapıyı yok edebilecek bir düzeydeydi. Bu noktadan bakıldığında bir müstahkem mevki ne kadar güçlü olursa olsun 1945 yılında haritadan dahi silinebilecek bir yapıdır. Fakat uluslararası anlaşmalarla nükleer saldırıların yasaklandığı bir dönemde iyi hazırlanmış müstahkem mevkiler saldırıya karşı koyabilecek yapılardır.

İkinci Dünya Savaşı'ndaki tecrübelerden yola çıkılarak bir değerlendirme yapılacak olursa müstahkem mevkilerin bir noktadan gedik açılıp işlevlerini yitirmemesi için bütün bir sınır boyunca tek bir hat şeklinde yapılmaması gerekmekteydi. Çünkü sınır boyunca yapılan savunma hatları bu savaşta işlevsiz olduklarını göstermişti. Stalin, Stalin Hattı'nı neredeyse tamamen boşaltarak Sovyet Rusya topraklarının tamamını -iklim ve arazi koşullarını da yanına alarak- bir savunma hattına dönüştürmüş, Almanya'ya karşı uzun vadeli bir strateji geliştirmişti. Çünkü Almanya İkinci Dünya Savaşı'nda müstahkem mevkilere bir noktadan saldırarak gedik açıyor, daha sonra kanatlara doğru genişletiyordu. Mannerheim Hattı'nın Sovyet Rusya'ya karşı sınırlı başarısı kısmen dar bir alanda kanatlardan geçilemeyecek arazide yapılmış olmasına bağlıdır. Finlandiya sınırlarında iki modern ordu çarpışmış olsaydı Birinci Dünya Savaşı'nın Batı Cephesi gibi uzun süreli bir savaş yaşanabilirdi. Bununla beraber 1943 yılından itibaren birçok müstahkem mevkide Almanya savunma pozisyonuna geçmişti. Modern orduların çarpıştığı muharebelerde Almanya'nın elinde bulunan Atlantik, Maginot ve Siegfried hatları Müttefik Kuvvetler tarafından aşılmıştı. Ancak bu noktada da belirtmek gerekir ki Alman kurmayları zaman içerisinde düşen asker kalitesinden yakınmaktaydı. Bununla beraber dinlenmiş, donatılmış ve tarihin en büyük desteğini almış bir orduya sahip Müttefik Kuvvetler ise tamamen hazır bir biçimde bu savunma hatlarına saldırmıştı. Bir örneklem oluşturması açısından

tarafların eşit olduğu muharebe bulmak oldukça güç olsa da Atlantik, Maginot ve Siegfried hatları Müttefik Kuvvetler tarafından Haziran 1944'ten Mayıs 1945'e kadar birçok çarpışmayla ancak aşılabilmişti.

Türkiye'nin savaş sırasında yapımlarını sürdürdüğü Çakmak ve Çatalca Hatlarının modern bir orduyu gerçekten durdurup durduramayacağını belirtmek tahminden öte bir yorum olmayacaktır. Ancak bu tip savunma hatlarının neden yapıldığını anlamak önemlidir. Çalışma sırasında birçok defa vurgulandığı üzere İkinci Dünya Savaşı'nda muharebe alanlarında boy gösteren zırhlı ve motorlu birlikler denizden, havadan ve karadan desteklenmekteydi. Sanayide kullanılan üretim bantlarının askeri ihtiyaçlara ayrılmasıyla ortaya çıkan muazzam miktarda mühimmatla çıkabilecek bir savaşın çok daha yıkıcı olacağı 1920'li ve 1930'lu yıllar boyunca tahmin edilen bir durumdu. Böyle bir atış gücü karşısında eski usul siper, kale, tabya gibi yapıların yetersiz kalacağı düşünülmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nda ise tahkimatlar ve siperler birçok taarruzu durdurmakta önemli rol üstlenmişlerdi. Bu nedenle dönemin yöneticileri, askerlerini ve silahlarını kalın duvarlar içine alarak atış gücünden korumak istemiş, böylelikle taarruzlara karşı koyulabileceğini düşünmüşlerdi. Bu savunma yapılarının ortaya çıkması, tıpkı topların sur duvarlarını yıkmasının ardından gelişen tabya sistemi gibi doğal bir süreç olmuştu. Ancak tabya sisteminin dünyaya yayılma hızı yüzyılları bulurken korugan merkezli savunma sistemleri yaklaşık 20-30 yıl içinde benimsenmişti. Bu nedenle Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında savunma hatları inşa etmesini eleştirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak harcanan emek ve kaynağa rağmen nicel ve nitel sorunları eleştirmek yerinde olacaktır.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı döneminde içerisinde bulunduğu durumu anlamak, inşa ettiği savunma hatlarını değerlendirmek açısından oldukça kıymetlidir. Yürütülen dış politikanın temeli, Türkiye'nin kendi değer ve çıkarları dışında gelişmiş bir savaşa dahil olmamak üzerine kurulmuştu. Taraflar arasında bir denge oluşturmayı planlayan bu politika, modern orduya sahip olmayan bir ülkenin topraklarını savunması için izleyebileceği en gerçekçi yoldu. Savaş boyunca dış politikayı yöneten İsmet İnönü, Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu bu durumu yeterince kavramış ve taviz vermeden sürdürmüşlerdi. Ancak bu politikanın işlemez hale gelme ihtimaline karşı da birtakım hazırlıklar yapılmıştı. Fakat Türkiye'nin savaş boyunca en önemli kozu hiçbir zaman ordu ve hazırlanan savunma hatları olmamıştı. Ancak

Nazi Almanyası'nın 1941 yılının Nisan ayında Yunanistan'ı işgal etmesiyle Türkiye sınırlarına dayanması, Türkiye'nin savaşla burun buruna gelmesine neden olmuş ve bu tarihten Almanya'nın Barbarossa Harekatı'nın başladığı Haziran 1941'e kadar olan sürede dış politikanın en çok sarsıldığı dönem yaşanmıştı. Çünkü Hitler'in İnönü'ye sunduğu güven mektubuna rağmen Almanya'nın tutarlı bir siyaset izlemediği bilinmekteydi. Türkiye bu dönemde Çakmak Hattı'ndan çekilirken, Çatalca ve Bolayır mevkilerinde tahkimatlarını hızlandırmaktaydı. Bu dönemde yaşanan stresi ve ülkenin bir saldırıya karşı hazır olmadığını anlamak adına bir anıya dikkat çekmek gerekmektedir. Almanya'nın Sovyet Rusya'ya saldırdığı haberi verilmek üzere İsmet İnönü Yalova'da uykusundan uyandırıldığında şiddeti giderek artan kahkahalar atmıştır. Kuşkusuz bu kahkaha bir rahatlama duygusunun göstergesidir[436]. Ancak bu noktada savunma hatlarının hazır olmaması eleştirisi Türkiye'ye yöneltilebilir. Çünkü savaşın başlamasının üzerinden geçen yirmi iki aylık sürede Türkiye savunma hatlarının yapımında ağır ilerlemiştir. Nazi Almanyası Türkiye'ye saldırsaydı bu dönemde terk edilmekte olan bir Çakmak Hattı'nın arkasında Çatalca'da iki adet hendek ve az sayıda korugan bulacaktı.

Çakmak ve Çatalca Hatlarının işlevlerini tartışmadan önce göz önüne alınma gereken bir diğer husus ise Türkiye'nin savaşın başlamasıyla birlikte bir refleks gibi plansız/programsız savunma hatlarının yapımına girişmesidir. Sınırlı kaynaklara ve ekonomiye sahip bir ülkenin savaş gibi her an gelişebilecek yeni durumlara gebe bir ortamda plansız bir şekilde savunma hattı yapımına girişmesi israftan ziyade bir zaman ve emek kaybıdır. Şevket Süreyya'nın belirttiği gibi 1939 yılının Trakya Manevralarında -savaşın başlamasından yaklaşık 15 gün önce- tahkimat hazırlıkları masaya yatırılmış[437] olsa dahi yapılan çalışmalar Türkiye'nin savunma hatlarının tam bir program dahilinde ilerlemediğini göstermektedir. Tahkimat faaliyetlerini uzun süredir devam ettiren Fransa, Almanya, Finlandiya gibi devletlerin de hazırladıkları planlara tam olarak uyarak ilerleyemediği hatırlanacak olursa; bahsi geçen bu devletler savunma hatlarının inşasına savaştan çok önce başladıkları için yaptıkları hataları düzeltebilecek zamana sahipti. Türkiye ise Çakmak Hattı'nın inşasına 1939 yılında, yani savaşla birlikte başlamıştı. Bir refleks gibi başlanan bu savunma hattının

[436] Erdal İnönü, **Anılar ve Düşünceler**, c.1, (İstanbul: Boyut Kitapları,2007), 128-129.
[437] Aydemir, **age**, 144.

yapımının yanlış bir karar olduğu fark edildiğinde ise Almanya, Türkiye sınırlarına kadar dayanmıştı.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda savunma hazırlıklarına başladığı dönemde önünde Polonya ve Finlandiya gibi örnekler bulunmaktaydı. Sınırlarında yeterli bir savunma hazırlığı bulunmayan Polonya 30-35 günde istila edilirken; Finlandiya hazırladığı Mannerheim Hattı'nda Rus Ordusuna Kasım 1939'dan Mart 1940'a kadar direnmişti. Her ne kadar bu örneklerden savunma hatlarının nihai sonucu belirlemediği yorumu yapılabilse de dönemin basınında bu iki harp de yakından takip edilmiş, savunma hatlarının önemine vurgular yapılmıştı (Bkz. Bölüm 3.2.2.).

Savunma hatlarının basında önemine değinilirken Fransa'nın işgal edilmesi ise müstahkem mevkiler açısından çarpıcı bir örnektir. Dönemin modern orduları arasında sayılan Fransız Ordusunun, iyi tahkim edilmiş sınırlarına Bölüm 3.1.1.'de değinilmiştir. 1939 Eylül ayında Almanya'nın Polonya'ya saldırmasının ardından Fransa ve İngiltere Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Ancak bu savaş ilanından sonra Siegfried ile Maginot Hatları arasında yaklaşık 10 ay boyunca sadece küçük çaplı çarpışmalar yaşanmıştır. Tarafların Maginot ve Siegfried Hatlarına direkt bir taarruzu göze alamadığı bu dönemde Almanya, Belçika'yı işgal ettikten sonra Arden Ormanları üzerinden Fransa'yı işgal etmiştir. Böylelikle kuzey sınırlarında yeteri kadar hazırlığı ve birliği bulunmayan Fransa teslim olmak durumunda kalmıştır. Bu noktada savunma hatları hakkında bir başka soru ortaya çıkmaktadır. Fransa, doğal engellere güvenerek yeterince hazırlık yapmadığı kuzey sınırlarını tahkim etseydi neler yaşanırdı, Almanya nasıl bir yol izleyebilirdi? Kuşkusuz bu sorulara bugün verilebilecek yanıtlar birer tahminden öte olmayacaktır. Ancak bu sorular Çakmak Hattı için önemlidir. Çünkü Almanya, Yunanistan'ı işgal ettiğinde Türkiye'nin Bulgaristan sınırlarında hazırladığı savunma hattı işlevini yitirmişti. Bu noktada Türkiye, Bulgar sınırları boyunca uzanan bir duvar inşa etmiş olsaydı Yunanistan sınırları açık kalacaktı. Almanya Çakmak Hattı'na saldırmadan Yunanistan üzerinden Türkiye'ye bir harekât düzenleyebilirdi. Bu nedenle iki farklı konumda inşa edilen Çakmak ve Çatalca Hatlarını beraber değerlendirmek, doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Çakmak Hattı kısa sürede vazgeçilerek yetersiz bir hat olduğu kabullenilmiş bir savunma hattıdır. Öyle ki savaştan sonra Mareşal Fevzi Çakmak siyaset hayatına atılırken onu eleştirmek isteyen gazeteler Çakmak Hattı'nı gündeme getirmiştir. 24 Temmuz 1948 tarihinde *Yenigazete*'deki köşesinde Asım Us, Fevzi Çakmak'ın Millet

Partisi içerisinde bulunmasını eleştirirken "Fevzi Çakmak'ı tabulaştırıp bir siyasi figür yaratmak isteyenlere onun da hata yapabildiğini bunun en net örneği ise Trakya hududunda yapılan Çakmak Hattı'dır" şeklinde ifade etmiştir[438]. *Kudret Gazetesi*'nden C. Baykal ise Asım Us'a cevaben: Çakmak Hattı'nın tek sorumlusunun Mareşal olmadığını, Milli Müdafaa Vekaletinin de onayının olduğunu belirtmiştir[439]. Ayrıca Maginot Hattı örneğini vererek savunma hatlarının o dönem için gerekli olduğunu aktarmıştır. Us ise buna karşılık olarak "Maginot Hattı, Çakmak Hattı gibi gereksiz bir hat değildir, Almanya Belçika üzerinden saldırdığı için bu savunma hattı işlevini kaybetmiştir" cevabını vermiştir[440]. Dönemin insanlarının siyasi bir çerçevede karşılıklı yazılarına bakılacak olursa iki taraf da Çakmak Hattı'nın yapımının bir hata olduğunu kabul ederken, C. Baykal bu hatanın tek başına Mareşal'e ait olmadığını savunmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nda yapılan tahkimatlara tek eleştiri gazetelerden gelmemiştir. Savaş sırasında öğrenci olan Kemal Yamak -daha sonra Orgeneralliğe kadar terfi edecektir- anılarında Orgeneral İzzet Aksalur'un savaştan sonra bu savunma hatlarından için: "Bu kolordu bölgesindeki tahkimat, cehaletimizin araziye resmedilmiş şeklidir, masraf ve emeklere yazık olmuştur. Şimdi hepsi yeniden düzeltilmeye çalışılıyor. Bütün bunlara sebep, baston tabiyesinin uygulanmasıdır." ifadeleriyle Fahrettin Altay'ın bastonuyla korugan yerlerini belirlemesini eleştirmiştir. Ancak Aksalur'un eleştirileri bu kadarla sınırlı değildir[441]:

> "Bir Osmanlı paşası, Palandöken Tabyasının yerini tespit için, 600 kişilik atlı maiyetiyle birlikte, bölgede 6 ay dolaşmış, sonra bugünkü yerine gelip bastonunu dikmiş ve burası olacak demiş. Şimdi daha iyisini bulmak mümkün mü? Biz böyle kaleler, tabyalar devraldık. İnşa ettiğimiz tahkimli mevzilerimizi, değil bizden sonrakilere devretmek, şimdi biz kendimiz tam olarak kullanamıyoruz."

Çakmak Hattı, zamansızlık ve plansızlık nedeniyle israf olan bir savunma hattıydı. Fakat Çatalca Hattı'nın yapımı için en azından beş yıl kadar bir süre harcanmıştı. Bir saldırıyı durdurabilmek ve İstanbul'u koruyabilmek adına savunma hazırlıkları için seçilen nokta birçok açıdan tartışılabilir bir konumdu. Etkili bir savunma yapılabilmesi için düşmanın direkt olarak Trakya üzerinden gelmesi gerekmekteydi. Romanya ya da Kırım üzerinden gelebilecek bir düşman bu savunma

---

[438] Asım Us, "Üçüncü Parti; Millet Partisi!", **Yenigazete**, 24 Temmuz 1948, 2.
[439] Asım Us, köşesinde C.Baykal'ın yazısından kesitler paylaşarak cevaplar vermiştir. Covid-19 nedeniyle C.Baykal'ın yazısı direkt olarak incelenememiştir.
[440] Asım Us, "Yine Çakmak Hattı Meselesi", **Yenigazete**, 4 Ağustos 1948, 1-2.
[441] Kemal Yamak, **Gölgede Kalan Bizler ve Gölgeleşen Bizler**, (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2006), 80.

hattına hiç uğramadan İstanbul'a ya da Karadeniz'in herhangi bir yerine çıkarma yapabilirdi. Ege Adaları'ndan Anadolu'nun herhangi bir noktasına yapılabilecek bir paraşüt indirme operasyonu Türkiye için bir felaket senaryosu olabilirdi. Çünkü ordunun %40-50'si Trakya'da bulundurulmaktaydı. Düşmanın Trakya üzerinden direkt bir saldırı yaptığı düşünülse dahi hava savunması Çatalca Hattı'nda yok denebilecek bir seviyedeydi. Bunun yanında askere alınan acemi erler, tahkimatlarda çalıştırılırken talimlerini kuşkusuz yeterince yapamamaktaydı. Böyle bir durumda, tahkimatlar iyi bir şekilde hazırlanmış dahi olsa modern savaş usullerini tanımayan bir askerin ne kadar verimli olabileceği de şüpheli bir durum yaratmaktaydı. Birçok eksiğine rağmen Çatalca Hattı'nda Trakya üzerinden gelebilecek bir kara saldırısına karşı etkili bir savunma da yapılabilirdi.

Çatalca Hattı için hazırlanan İngiliz raporlarında altıncı bölümde değinildiği üzere kuzey ve güney sınırlarındaki inşa faaliyetlerinde yoğunluk bulunmaktaydı. Bu durum bölgede yapılan incelemeler sırasında günümüzde de görülmektedir. Şekil 24'te işaretlenen koruganlar Ekim-Kasım 2019 tarihlerinde arazi çalışmalarında tespit edilen noktaların yaklaşık konumlarını göstermektedir. Savunma hattının orta kısmındaki boşluk, günümüzde tespit edilememiş veya yıkılmış koruganlar nedeniyle İkinci Dünya Savaşı döneminde bu kadar büyük olmayabilirdi. Ancak orta kısımda hazırlıkların seyrek olduğu bilinmektedir. Nazi Almanyası'nın ortadan gedik açarak savunma hatlarına yaptığı taarruz düşünülürse Türkiye'nin Çatalca Hattı'nda uzun süre savunma yapması da oldukça zor olacaktır.

Şekil 24: Çatalca Hattı'nda tespit edilebilen koruganların dağılımını yaklaşık olarak gösteren harita

Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Çalışmanın sonuna gelmeden önce değinilmesi gereken bir nokta daha bulunmaktadır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca hazırladığı müstahkem mevkiler tartışma konusu olduğunda Mustafa Kemal Atatürk'ün 11 Mart 1938 tarihinde Bursa Çelik Palas'ta şerefine verilen ziyafetteki şu sözlerine atıfta bulunulur[442]:

> "Geçen gün bana zırhlı müdafaa hatlarından bahsediliyordu. Faraza Maginot'tan... Benim kanaatim belki biraz aykırı düşecek ama... Israr ederim ki, bu hatların faydasına inanamıyorum. Zira harbi insan yapar. Binaenaleyh insanın toprak üstünde bulunması lâzımdır. Köstebek gibi toprak altında, beton borularda veya zırhlı kulelerde oturtulacak bir kuvvet, evvelden harp harici edilmiş bir kuvvet addedilmelidir. Manevra kabiliyetini kendi kendine imha etmiş olmakla bir harpte mağlûbiyetten başka ne kazanılabilir, bilmem..."

Savaş, Atatürk'ün öngördüğü şekilde savunma hatlarının saldırılar karşısında etkisiz kaldığını göstermiştir. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken bir nokta, Atatürk'ün fiili olarak katıldığı savaşlarda tankların savaş alanlarında henüz emekleme evresinde olduğudur. Bu nedenle bu tip tahkimatlara karşı mesafeli olmasının bir açıklaması belki de tankları fiili olarak test etmemiş olmasındandır. Ayrıca ülkenin kısıtlı kaynaklarını bu tip ihtiyaç duyulup duyulmayacağı belli olmayan yapılara

[442] Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III** (İstanbul, 2006), 5.bs, 329.

ayırmak istememesi de makul bir nedendir. Bununla beraber beton savunma hatlarına yönelttiği eleştirisinde de oldukça haklıdır. Çünkü manevra yeteneğini kaybeden Fransız Ordusu, Arden Ormanları üzerinden yapılan saldırıya tepki gösterememiştir.

Bölgede yapılan tahkimatlar hakkında Türkiye'deki arşivlerde oldukça kısıtlı belge paylaşılmaktadır. Paylaşılan belgeler de yeterli detaya sahip değildir. Bu çalışmada Çakmak ve Çatalca Hatlarına ne kadar harcandığı hakkında tam olarak bir veri bulunmamasının bir nedeni de budur. Milli Müdafaa Vekaleti'nin toplam harcamaları bilinse de savunma hatları özelinde tam olarak bir çıkarım yapmak tahminden öte bir yaklaşım olmayacağı için bu çalışmada harcamalara yer verilmemiştir.

Bu savunma hatları için sonraki çalışmalarda hazırlanan tünel ve mağara ağını haritalamak, bazı yapıların altında kalmış koruganları tespit etmek, makineli tüfek noktalarının envanterini çıkarmak oldukça kıymetli olacaktır. Bununla beraber Türkiye'nin özellikle Soğuk Savaş yıllarında izlediği sınır savunma yöntemleri de incelenerek savunma yapılarının gelişimi kıyaslanabilir.

Son olarak bugün hala ayakta kalan birçok korugan bulunmaktadır. İyi durumda olan bazıları şahıs arazilerinde depo olarak kullanılırken bazıları ise tam anlamıyla kaderine terk edilmiştir. Bu koruganların tarihi değerinin iyi anlaşılması ve koruma altına alınmaları gelecek nesillere bir borçtur.

KAYNAKÇA

1.Elektronik Ortamlardaki Kaynaklar

YÖK Tez Merkezi, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp [04.05.2020].

İstihkam, http://www.kkk.tsk.tr/Siniflar/Istihkam.aspx [21.04.2020].

Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr [12.03.2020].

2.Arşiv Belgeleri

a. İngiltere Ulusal Arşivleri (TNA).

TNA, WO, 208/1983/023.

TNA, WO 106/3156/062.

TNA, WO 106/3156/122.

TNA, WO 106/3156/159.

TNA, WO 106/3156/176.

TNA, WO 106/3156/180.

TNA, WO 106/3156/221.

TNA, WO 106/3156/80.

TNA, WO 106-3156, 17 Nisan 1943 tarihli telgraf.

TNA, WO 106-3196, 12 Mayıs 1943 tarihli yazı.

TNA, WO 201/1045/038- 045.

TNA, WO 201/1045/046.

TNA, WO, 106/3156/094.

TNA, WO, 208/1983/037.

TNA, WO, 208/1983/24-25.

TNA, WO.208/1983, “Catalca Defences-Turkey”, 2 Ağustos 1945 tarihli telgraf.

TNA, WO.208/1983, “Catalca Line Defences”, 11 Aralık 1942 tarihli yazı.

TNA, WO.208/1983, “Report on Catalca Anti-Tank Defences”, 31 Temmuz 1945 tarihli yazı.

TNA, WO.208/1983, “The ‘Çatalca Lines’ Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet”.

TNA, WO.208/1983, 10 Mayıs 1935 tarihli yazı.

TNA, WO.208/1983, 1942 Manevraları hakkında rapor, 12 Ekim 1942.

TNA, WO.208/1983, 1942 Manevraları hakkında rapor, 8 Ekim 1942.

TNA, WO.208/1983, 20 Mayıs 1935 tarihli yazı.

TNA, WO.208/1983, 3 Eylül 1942 tarihli rapor.

TNA, WO.208/1983, 3 Haziran 1943 tarihli şifreli telgraf.

TNA, WO.208/1983, “Catalca Defences”, 19 Haziran 1943 tarihli telgraf.

TNA, WO.208/1983, “Visit to Catalca Lines”, 12 Ağustos 1942 tarihli yazı.

TNA, WO.208/1983/038.

TNA, WO.208/1983/043, 7 Ocak 1943 tarihli yazı.

TNA. WO.201/1045/026.

TNA. WO.201/1045/062.

TNA. WO.201/1045/080.

TNA. WO.201/1045/145.

TNA. WO.208/1983, “Catalca Defences-Turkey”, 24 Ağustos 1945 tarihli telgraf.

b. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivleri (ATASE), İkinci Dünya Harbi Kataloğu (İDH)

ATASE, İDH, Klasör 01, Dosya 063, Belge 02.

ATASE, İDH, Klasör 01, Dosya 156, Belge 1-8.

ATASE, İDH, Klasör 03, Dosya 034, Belge 01-02.

ATASE, İDH, Klasör 6, Dosya 127, Belge 2.

ATASE, İDH, Klasör 6, Dosya 127, Belge 3.

ATESE, İDH, Klasör 09, Dosya 033, Belge 01.

c. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-10-0-0, Kutu 53, Gömlek 348, Sıra 9.

BCA, 30-10-0-0, Kutu 155, Gömlek 92, Sıra 11.

BCA, 30-10-0-0, Kutu 155, Gömlek 92, Sıra 12.

BCA, 30-10-0-0, Kutu 159, Gömlek 117, Sıra 17.

BCA, 30-10-0-0, Kutu 158, Gömlek 107, Sıra 7.

BCA, 30-10-0-0, Kutu 13, Gömlek 75, Sıra 28.

BCA, 30-10-0-0, Kutu 52, Gömlek 339, Sıra 2.

BCA, 30-10-0-0, Kutu 52, Gömlek 339, Sıra 5.

BCA, 30-10-0-0, Kutu 52, Gömlek 339, Sıra 15.

BCA, 30-10-0-0, Kutu 101, Gömlek 652, Sıra 32.

BCA, 30-10-0-0, Kutu 52, Gömlek 343, Sıra 21.

BCA, 30-10-1-2, Kutu 102, Gömlek 39, Sıra 3.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 88, Gömlek 76, Sıra 6.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 88, Gömlek 85, Sıra 8.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 91, Gömlek 67, Sıra 18.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 73, Sıra 3

BCA, 30-18-1-2, Kutu 94, Gömlek 23, Sıra 7.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 93, Sıra 2.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 82, Gömlek 21, Sıra 13.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 83, Gömlek 60, Sıra 5.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 91, Gömlek 54, Sıra 3.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 105, Gömlek 42, Sıra 18.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 91, Gömlek 61, Sıra 4.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 94, Gömlek 39, Sıra 16.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 91, Gömlek 55, Sıra 10.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 91, Gömlek 44, Sıra 4.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 110, Gömlek 11, Sıra 2.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 76, Sıra 15.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 73, Sıra 7.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 72, Gömlek 18, Sıra 14.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 73, Sıra 6.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 106, Gömlek 72, Sıra 5.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 94, Gömlek 29, Sıra 4.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 91, Gömlek 48, Sıra 10.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 93, Gömlek 112, Sıra 5.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 99, Gömlek 83, Sıra 18.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 94, Gömlek 36, Sıra 19.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 89, Gömlek 118, Sıra 9.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 88, Gömlek 97, Sıra 6.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 97, Gömlek 120, Sıra 3.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 98, Gömlek 42, Sıra 13.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 53, Gömlek 29, Sıra 4.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 56, Gömlek 57, Sıra 3.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 57, Gömlek 62, Sıra 5.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 75, Gömlek 41, Sıra 2.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 90, Gömlek 23, Sıra 2.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 59, Gömlek 83, Sıra 11.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 93, Gömlek 125, Sıra 8.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 96, Gömlek 80, Sıra 17.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 13, Gömlek 53, Sıra 18.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 17, Gömlek 5, Sıra 14.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 73, Sıra 19.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 79, Sıra 2.

BCA, 30-18-1-2, Kutu 98, Gömlek 25, Sıra 17.

3. Kanunlar, Tüzükler, Talimnameler

"Hava Kuvvetleri İçin (21.500.000) Liralık Taahhüde Girişilmesi Hakkında Kanun (2881 S.K.)". **Resmî Gazete**, 3195, Ocak 1936.

"Matbuat Kanunun 30 uncu ve 35 inci Maddelerini Değiştiren Kanun (3812 S.K.)". **Resmî Gazete,** 4501, Mayıs 1940.

"Milli Müdafaa İhtiyaçları İçin 125,5 Milyon liraya Kadar Taahhüde Girişilmesi Hakkında Kanun (3395 S.K.)", **Resmî Gazete**, 3919 (Mayıs 1938).

"Milli Müdafaa İhtiyaçları İçin Yapılacak İstimlakler Hakkında Kanun (3628 S.K.)", **Resmî Gazete**, 4548 (Haziran 1940).

"Milli Müdafaa Vekaletince Altmış Yedi Milyon Liralık Taahhüde Girişilmesi Hakkında Kanun (2980 S.K.)", **Resmî Gazete**, 3313 (Mayıs 1936).

"Örfi İdare Kanunu (3832 S.K.)" **Resmî Gazete**, 4518 (Mayıs 1940).

Sevk ve İdare Talimnamesi. Ankara: Genelkurmay Matbaası. 1943.

4. Gazeteler

_____. "Alman-Fransız Cephesinde Majino ve Zigfrid Hatları Yarılamaz mı?". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Eylül 1939.

_____. "Alman-Fransız Cephesinde Zigfrid Hattı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Eylül 1939.

_____. "Cumhuriyet Ordusu Gökgürültülerini Andıran Bir Velvele ve Heybetle Tarihe Doğdu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Ekim 1933.

_____. "Kabahat Maginot Hattında Mıydı?". **Akşam Gazetesi**. 27 Aralık 1940.

_____. "Tanka Karşı Konulamaz mı?". **Akşam Gazetesi**. 5 Şubat 1941.

_____. "Yeni Bir tahkim Sistemi". **Akşam Gazetesi**. 29 Aralık 1943.

_____. "Yeni Harbin Ana Silahı". **Akşam Gazetesi**. 20 Aralık 1939.

_____. "Yine Çakmak Hattı Meselesi". **Yenigazete**. 4 Ağustos 1948.

"Almanya Meşhur Çatalca Hattı'na Taarruz Etmekten Çekiniyor". **Vakit Gazetesi**. 10 Mayıs 1941.

"Amerikan Genelkurmayın Gizli Raporu". **Akşam Gazetesi**. 9 Eylül 1947.

"Belçika'nın Maginot Hattı". **Ulus Gazetesi**. 9 Mart 1939.

"Erkanı Harbiyeler Arasındaki Konuşmalar". **Akşam Gazetesi**, 23 Nisan 1936.

"Finlilerin Muvaffakiyetinin Sırrı". **Akşam Gazetesi**. 24 Ocak 1940.

"Harp Tehlikesine Karşı Hollanda'nın Aldığı Tedbir", **Ulus Gazetesi,** 11 Eylül 1939.

"Metaksas Hattı". **Akşam Gazetesi**. 6 Nisan 1940.

"Olaylar İsimler". **Ulus Gazetesi**. 5 Kasım 1945.

"Romanya da Bir Maginot Hattı Vücuda Getirdi". **Akşam Gazetesi**, 18 Ocak 1940.

"Romanya Hudutlarını Koruyan İkinci Majino". **Vakit Gazetesi**. 12 Şubat 1940.

"Romanya'da Müdafaa Hazırlığı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Mart 1940.

"Siegfried Hattı". **Ulus Gazetesi**. 20 Eylül 1944.

"Sovyet Askerleri Mannerheim Hattı Önünde Tamamıyla Durdurdular". **Akşam Gazetesi**. 12 Aralık 1939.

"Sovyet Taarruzu". **Akşam Gazetesi**. 6 Şubat 1945.

"Sovyetler Litvanya'da Bir Maginot Hattı Yapacaklar". **Ulus Gazetesi**. 9 Ekim 1939.

"Trakyamıza Tecavüz Eden Bir Kuvvet Kırılmağa Mahkûmdur". **Akşam Gazetesi**. 22 Ocak 1941.

"Uyanık Mısır". **Ulus Gazetesi**. 1 Ağustos 1938.

"Yankılar". **Ulus Gazetesi**. 29 Kasım 1939.

"Yunanistan'da Bir Metaksas Hattı Yapılıyor". **Ulus Gazetesi**. 26 Mart 1940.

"Zırhlı Fırkalara Karşı Müdafaa Vasıtaları". **Ulus Gazetesi**. 4 Kasım 1939.

Bauer, Eddy. “Modern Harpte Kalelerin Rolü”. **Ulus Gazetesi**. 22 Haziran 1942.

Daver, Abidin. “Alman-Fransız Cephesinde Majino Hattı”. **Cumhuriyet Gazetesi.** 9 Eylül 1939.

Denis, Fredric. “Belçika Topraklarını Müdafaa İçin Tedbirler Alıyor”. **Ulus Gazetesi**. 23 Mart 1939.

Eisenhower, Dwight. “Avrupa’daki Harbimiz”. **Ulus Gazetesi**. 25 Ocak 1949.

Ezine, Celaleddin. “Majino İstihkamlarında”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Şubat 1940.

Kaflı, Kadircan. “Eski Majinolar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Ocak 1940.

Kumçayı, Hasan. “Metaksas Hattı”. **Vakit Gazetesi**. 14 Nisan 1941.

Seviğ, Vasfi Reşit. “Harp Hakkında Düşünceler”. **Ulus Gazetesi**. 2 Eylül 1938.

Ulus Gazetesi, 2 Mayıs 1939, 10.

Ulus Gazetesi, 20 Haziran 1940, 7.

Ulus Gazetesi, 25 Mart 1940, 7.

Us, Asım. “Üçüncü Parti; Millet Partisi!”. **Yenigazete**. 24 Temmuz 1948.

Vakit Gazetesi, 2 Mayıs 1932, 7.

Woodside, Wilson. “Almanya Harbi Kaybedecek”. **Ulus Gazetesi**. 2 Eylül 1939.

Yazman, M. Şevki. “Yıldırım Harbi”. **Akşam Gazetesi**. 10 Temmuz 1939.

Yazman, M.Şevki. “Garp Cephesinde Nasıl Bir Hücum Yapılabilir?”. **Ulus Gazetesi**. 28 Eylül 1939.

5.Kitaplar

“Defence of Periphery- The Atlantic Wall”. **Hitler’s Fortresses, German Fortification and Defences 1939-45**. ed. Chris McNab. Oxford: Osprey Publishing, 2014. 138-217.

Allcorn, William. **The Maginot Line: 1928-45**. Oxford: Osprey Publishing, 2003.

Arcayürek, Cüneyt. **İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye**. Cumhuriyet Kitapları, 2010.

Artuç, İbrahim. **İkinci Dünya Savaşı**, c.1 b.2. İstanbul: Kastaş Yayınları, 2003: 180-181 (Aktaran: Göçbak, Serap. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'deki Ekonomik Uygulamalara Etkileri 1939-1945. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**. İstanbul, 2006.

Aydemir, Şevket Süreyya. **İkinci Adam**. c.2, b.6. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.

Bali, N. Rıfat, **2. Dünya Savaşında Gayrimüslimlerin Askerlik Serüveni- Yirmi Kur'a Nafia Askerleri**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008).

Bull, Stephen. **World War I Trench Warfare**. c.1. Oxford: Osprey Publishing, 2002.

Chant, Chris. **Artillery of World War 2**. Hong Kong: Grange Books, 2001.

Cumhuriyetin 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri. Ankara: 1978: 53 (Aktaran: Tekeli, İlhan, Selim İlkin. Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyes**i**. 3.bs. c.1. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018).

Çatma, Erol. **Asker İşçiler**. İstanbul: Ceylan Yayıncılık, 1998: 125-133 (Aktaran: Metinsoy, Murat. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye; Savaş ve Gündelik Yaşam. Homer Kitabevi, 2007).

Deringil, Selim. **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.

Donnel, Clayton. **The Fortification of Verdun 1874-1917**. Oxford: Osprey Publishing, 2011.

Duffy, Chiristopher. **Siege Warfare, The Fortress in the Early Modern World 1494-1660**. Londra: Routledge&Kegan Paul Ltd, 1979.

Emecen, Feridun. **Fetih ve Kıyamet 1453: İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012: 246-247 (Aktaran: Göger,

Veysel. “16. Yüzyılda Osmanlı Kale Kuşatmaları Strateji, Taktik, Kuşatma Aşamaları ve Teknolojisi”. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2014).

Erendil, Muzaffer. **İkici Dünya Harbi’nden Sonra Oluşan Silah Sistemlerinin Taktik ve Stratejiye Etkileri**. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1944.

Erkilet, Hüsnü Emir. **Şark Cephesinde Gördüklerim**. İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1943.

Etingü, Turgut. **Kömür Havzasında İlk Grev**. Koza Yayınları, 1976: 114 (Aktaran: Murat Metinsoy. İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam. Homer Kitabevi, 2007).

Fisher, F. Ernest. **Cassino to Do Alps**. Washington: Center for Millitary History, 1977.

Fletcher, David. **The British Tanks 1915-19**. Witshire: The Crowood Press, 2001.

Genelkurmay Başkanlığı. **Sevk ve İdare Talimnamesi 1.kısım**. Ankara, 1943.

Griffith, Paddy. **Fortifications of the Western Front 1914-1918**. Oxford: Osprey Publishing, 2004.

Griffith, Paddy. **The Vauban Fortifications of France.** Oxford: Osprey Publishing, 2006.

Hart, Liddell. **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**. çev. Kerim Bağrıaçık. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Irıncheev, Bair. **The Mannerheim Line 1920-39: Finnish Fortifications of the Winter War**. Oxford: Osprey Publishing, 2009.

İnönü, Erdal. **Anılar ve Düşünceler**. c.1. İstanbul: Boyut Kitapları, 2007.

İnönü, İsmet. **Defterler 1919-1973**. c.1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

İstihkâm Sınıfının Tarihçesi. İzmir: İstihkâm Okul ve Eğitim Merkez Komutanlığı Basımevi, 2005.

Karabekir, Kazım. **Ankara’da Savaş Rüzgarları**. İstanbul: Emre Yayınları, 1994.

Karakuş, Erdoğan. **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk-İngiliz İlişkileri 1938- 1939**. Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, 2004: 171 (Aktaran Özlü, Hüsnü. "Arşiv Belgelerine Göre, İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir ve Trakya'nın Savunmasına Yönelik Türk-İngiliz Heyetlerin Görüşmeleri ve Alınan Önlemler". Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, s.12 (2012).

Kaufmann, J.E, H.W.Kaufmann. **Fortress France, The Maginot Line and French Defences in World War 2**. Greenwood Publishing Group, 2006.

_____. **The Forts and Fortifications of Europe, 1815-1945: The Central States Germany, Austria-Hungary and Czechoslovakia**. Barnsley: Pen&Sword Military, 2014.

Keegan, John. **Savaş Sanatı Tarihi**. çev. Füsun Doruker. İstanbul: Bilgin Yayıncılık, 1995.

Kocatürk, Kenan. **Bir Subayın Anıları 1909-1999**. Kastaş Yayınları. 1999.

Lupfer, T. Timoty. **The Dynamics of Doctirine: The Changes in German Tactical Doctrine During the First World War**. Kansas: Combat Studies Institute Press, 1981.

Macksey, Kenneth Jonh. **Panzer Birlikleri**. çev. Şahin Selçuk Erengün. İstanbul: Baskan Yayınları, 1975.

Mcnab, Chris. **Hitler's Fortresses, German Fortifications and Defences 1939-1945**. Oxford: Osprey Publishing. 2014.

Mumford, Lewis. **Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**. çev. Gürol Koca, Tamer Tosun. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.

Murat Metinsoy. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam. Homer Kitabevi, 2007

Murphey, Rhoads. **Ottoman Warfare 1500-1700**. Londra: UCL Press, 1999.

Mustafa ve Halit Beyler. **İstihkam**. İstanbul: Yayınevi belirtilmemiş, 1934: 5 (Aktaran: İstihkam Sınıfının Tarihçesi, İzmir: İstihkam okul ve Eğitim Merkez Komutanlığı Basımevi, 2005).

Ness, Leland. **Jane's World War II Tanks and Fighting Vehicles, The Complete Guide**. Londra: HarperColins Publishing, 2002.

Nicolle, David. **Ottoman Fortifications 1300-1710**. Oxford: Osprey Publishing, 2010.

Ogorkiewicz, M. Richard. **Technology of Tanks I**. Birleşik Krallık: Jane's Information Group, 1991.

Oğuz, Burhan. **Yaşadıklarım-Dinlediklerim Tarihi ve Toplumsal Anılar.** İstanbul: Simurg Yayınları, 2000.

Osborn,Patrick, Marc Romanych. **The Hindenburg Line**. Oxford: Osprey Publishing, 2016.

Öngör, Sami. **Geçen Yıları Düşündükçe Anılar**. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1987.

Pegler, Martin. **The Vickers-Maxim Machine Gun**. Oxford: Osprey Publishing, 2013.

Polatkan,Salih. **I. ve II. Cihan Harbinin Hazırlıkları Bakımından Bir Mukayese**. İstanbul: Askerî Matbaa, 1944: 38–39 (Aktaran: Çetin, Sabit. "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu: Aktif Tarafsızlık Siyaseti Çerçevesinde Askeri Hazırlıklar". Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014).

Searle, Alaric. **Armoured Warfare A Military, Political and Global History**. Londra: Bloomsbury Publishing, 2017.

Short, Neil. **German Defences in İtaly in World War 2**. Oxford: Osprey Publishing, 2006.

_____. **Germany's West Wall The Siegfried Line**. Oxford: Osprey Publishing.

_____. **The Stalin and Molotov Lines: Soviet Western Defences 1928-41**. Oxford: Osprey Publishing, 2008.

Smyth, Denis. **Deatly Deception The Real Story of Operation Mincemeat**. Oxford: Oxford Univercity press, 2010.

Stein, L. Mark. **Guarding the Frontier Ottoman Border Forts and Garrisions in Europe**, Londra&New York: Tauris Academic Studies, 2007.

Suvorov, Viktor. **The Vhief Culprit: Stalin's Grand Design to Start World War II**. Annapolis: Naval Instituute Press, 2018.

Taşkıran, Cemalettin. **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri**. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1998.

Tekeli, İlhan, Selim İlkin. **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**. 3.bs. c.1. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018.

_____. **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**. 3.bs. c.2. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018.

Tesal, D. Reşat, **Selanik'ten İstanbul'a Bir Ömrün Hikayesi**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Türsan, Nurettin. **Anılar**. İstanbul: Arma Yayınları, 2009.

Ural, Ali Ulvi. **Her Sınıfa Mahsus İstihkam Hizmeti**. İstanbul: Askeri Matbaa, 1943.

Us, Asım. **Hatıra Notları 1930-1950**. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2012.

Weeks, John. **A History of Anti-Tank Warfare Men Againist Tanks**. New York: Mason/Charter Publishers, 1975.

Willbanks, H. James. **Machine Guns: An Illustrated Hıstory of Their Impact**. Kaliforniya: ABC-CLIO, 2004.

Yamak, Kemal. **Gölgede Kalan Bizler ve Gölgeleşen Bizler**. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2006.

Zaloga, J. Steven, **The Atlantic Wall, France**. c.1. Oxford: Osprey Publishing, 2007.

_____. **The Atlantic Wall, Belgium, The Netherlands, Denmark and Norway**. c.2. Oxford: Osprey Publishing, 2009.

6.Tezler

Akkaya, Erdal. "Türk Ordusunda Stratejik ve Doktriner Değişiklikler (1923-1960)". Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006.

As, Efdal. "Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)". Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006.

Çetin, Sabit. "İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'da Alınan Tedbirler: Pasif Koruma ve Tahliye". Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008.

_____. "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu: Aktif Tarafsızlık Siyaseti Çerçevesinde Askeri Hazırlıklar". Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014.

Göger, Veysel. "16.Yüzyılda Osmanlı Kale Kuşatmaları (Strateji, Taktik, Kuşatma Aşamaları ve Teknolojisi)". Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2014.

İnce, Gülzade Merve. "Gelibolu Tabyaları Gezi Güzergahı Önerisi ve Çanakkale Rumeli Hamidiye Tabyası Restorasyon Projesi". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2011.

Ülkü, Osman. "Kars ve Ardahan Tabyaları". Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Yeler, Soner. "Trakya Tabyaları: Koruma Sorunları ve Koruma-Kullanma Önerileri". Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2013.

7.Makale, Ansiklopedi ve Bildiriler

Aldoğan, S.. "Seri Tanklar ile Topçunun Piyade Saldırışına Yardımı". **Askeri Mecmua**. s.109 (1938): 355-375.

Aldoğan, Sadık. “Tanklara Yapılacak Taarruzlara Nasıl Karşı Koyacağız?”. **Askeri Mecmua**. s.116 (1940): 72-93.

Altuğ, Asım. “Daime Tahkimatı Hakkında Bir Etüt”. **Askeri Mecmua**. s.100 (1936): 63-83.

Arna, Cihat. “Tank ve Zırhı Vasıta Defi Birliklerine Genel Bir Bakış”. **Askeri Mecmua**. s.124 (1942): 88-102.

Aydın, Salim. “İkinci Dünya Savaşı’nda Kıyı ve İç Hat Savunması: Çakmak Hattı (Büyükçekmece-Çatalca) Koruganları”. **Güvenlik Stratejileri Dergisi**. c.16 s.34 (2020): 383-451.

Beykent, Tuğrul. “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Kara Kuvvetler Muhabere Sınıfında Gelişmeler (1945-1952)”. **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, İkinci Dünya Harbinde Türkiye, 20-22 Ekim 1997 İstanbul**. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.

Boue, Gilles. “Liege, Siege Of”. **World War I: The Definitive Encyclopedia and Document Collection**. c.1. Kaliforniya: ABC-CLIO, 2014: 958.

Cebecioğlu, Güngör. “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Silahlı Kuvvetleri”. **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, İkinci Dünya Harbinde Türkiye, 20-22 Ekim 1997.** Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.

Çaşın, Mesut Hakkı. “İkinci Dünya Savaşı’nın Türk Dış Politikası ve Ulusal Güvenlik Stratejilerine Etkisi”. **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, 20-22 Ekim 1997**. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.

Endik, Süreyya. “Müstahkem Mevkilerde Bakiyelerin Yok Edilmesi ve Yeraltında Yaşamanın Doğurduğu Bazı Hastalıklar”. **Askeri Sıhhiye Mecmuası**. s.29 (1940): 108-111.

_____. “Müstahkem Mevkilerde Gıda ve Su Meseleleri”. **Askeri Sıhhiye Mecmuası**. s.26 (1939): 90-92.

_____. “Müstahkem Mevkilerde Gıda ve Su Meseleleri”. **Askeri Sıhhiye Mecmuası**. s.27 (1939): 95-97.

Eren, Asım. “Zayıf Ordular İçin Manialama Birlikleri Sevk ve İdarenin En kuvvetli Vasıtalarından Biridir”. **Askeri Mecmua**. s.106 (1937): 489-508.

Erkan, Celal. “Fransız Ordusunda Tanka Karşı Müdafaa”. **Askeri Mecmua**. s.113 (1939): 447-486.

Erkuş, Salih. “Modern Tank Defi Silahları Karşısında Zırhlı Birlikler”. **Askeri Mecmua**. s.116 (1940): 94-115.

Esengin, Kenan. “Son Alman-Fransız Harbi Üzerine Düşünceler”. **Askeri Mecmua**. s.119 (1940): 727-738.

Glantz, M.David. “Excerpts on Soviet 1938-40 Operation From The History of Warfare, Military Art and Military Science”. **The Journal of Slavic Military Studies**. vol.6 no.1 (1993): 85-141.

Hakov, B.Cengiz. “İkinci Dünya Savalı Arifesi ve Başlangıç Döneminde Bulgar-Türk İlişkilerinin Bazı Siyasi Yönleri”. **9.Türk Tarih Kongresi’nden Ayrıbasım**, Ankara: Tarih Kurumu Basımevi,1989 1949-1950.

Leiser, Gray. “The Turkish Air Force, 1939-1945: The Rise of Minor Power”. **Middle Eastern Studies.** vol.26 no.3. (1990): 383-395.

Menderes, Kemal. “Fransızlara Göre Tank Defi Tabiyesi”. **Askeri Mecmua**. s.114 (1939): 762-770.

Millman, Brock. “Turkish Foreign and Strategic Policy 1934-42”. **Middle Eastern Studies**. No.31 (1995): 483-508.

Ökten, Recai. “Son Harp Tecrübelerinden Çıkarılan Bazı Esaslar”. **Askeri Mecmua**. s.119 (1940): 798-807.

Özgüven, Burcu. “The Palanka: A Characteristic Building Type of the Ottoman Fortification Network in Hungary”. **Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, 23-28 Ağustos 1999**. Utrecht.

Perk, Kadri. “Gelecek Harplerde Müstahkem Mevkilerin Önemi”. **Askeri Mecmua**. s.101 (1936): 341-348.

Raths, Ralf. “German Tank Production and Armoured Warfare, 1916-18”. **War and Society**. s.30 (2013): 24-47

Samuels, Martin. “Shock and Friction as Explanations for Disaster at the Battle of Amiens, 8 August 1918”. **War and Society**. s.35 (2016): 275-297.

Tunçay, Mete. “İkinci Dünya Savaşı Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu”. **Tarih ve Toplum**. s.35 (1986): 34-43.

Tunçay, Mete. “İkinci Dünya Savaşı’nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu”. **Tarih ve Toplum**. s.5 (1986): 34-43.

Türk, Atila. “Nazi-Hitler Ordularının Türkiye’yi İşgal Hazırlıkları: 1941”. **Toplumsal Tarih**. c.1, s.4 (1994): 8-14.

Yurtoğlu, Nadir. “Kalkınmanın Önemli Bir Unsuru, Kuruluşundan 50.Yılına Türkiye’de Çimento Sanayii (1910-1960)”. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. c.31 s.92, (2015): 113-164.

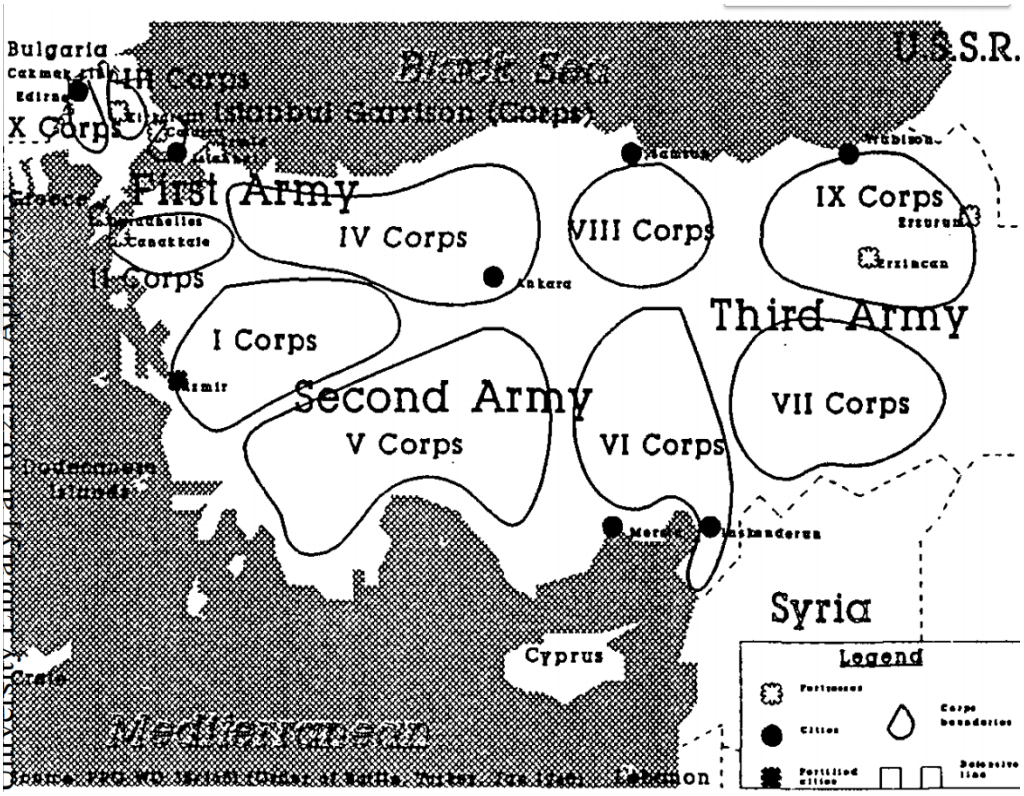
Zırhlı Birlikler Bülteni. s.20. 2004: (Aktaran: Engin, Teoman. “Türk Ordusunda Zırhlı Birlikler”. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

“Fransız Hudut Tahkimatı”. **Askeri Mecmua**. çev. Sıtkı Ortaç. s.107 (1937): 832-847.

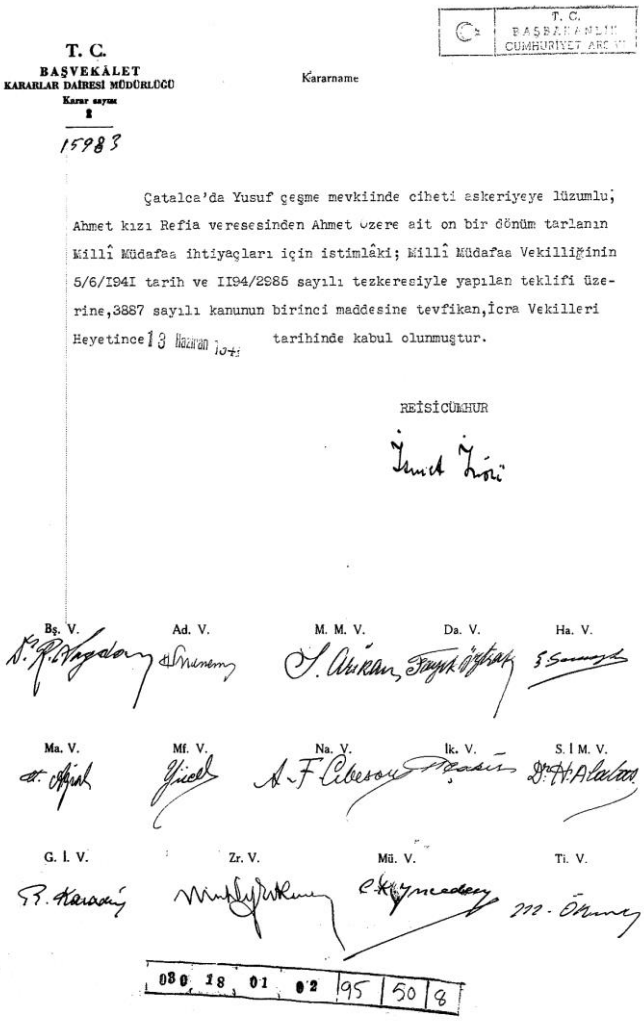
“The Strategy of the War II”, **The Round Table**, vol.6 no.118 (1940): 296-319.

EKLER

EK-1: 1940 yılında Türk Ordusunun dağılımını gösteren harita

EK-2: İstimlaklar hakkında bir kararname[443]

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
8
15983

Kararname

Çatalca'da Yusuf çeşme mevkiinde cihetî askeriyeye lüzumlu; Ahmet kızı Refia veresesinden Ahmet üzere ait on bir dönüm tarlanın Millî Müdafaa ihtiyaçları için istimlâki; Millî Müdafaa Vekilliğinin 5/6/1941 tarih ve 1194/2985 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, 3887 sayılı kanunun birinci maddesine tevfikan, İcra Vekilleri Heyetince 13 Haziran 1941 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.

Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ M. V.

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.

080 18 01 02 95 50 8

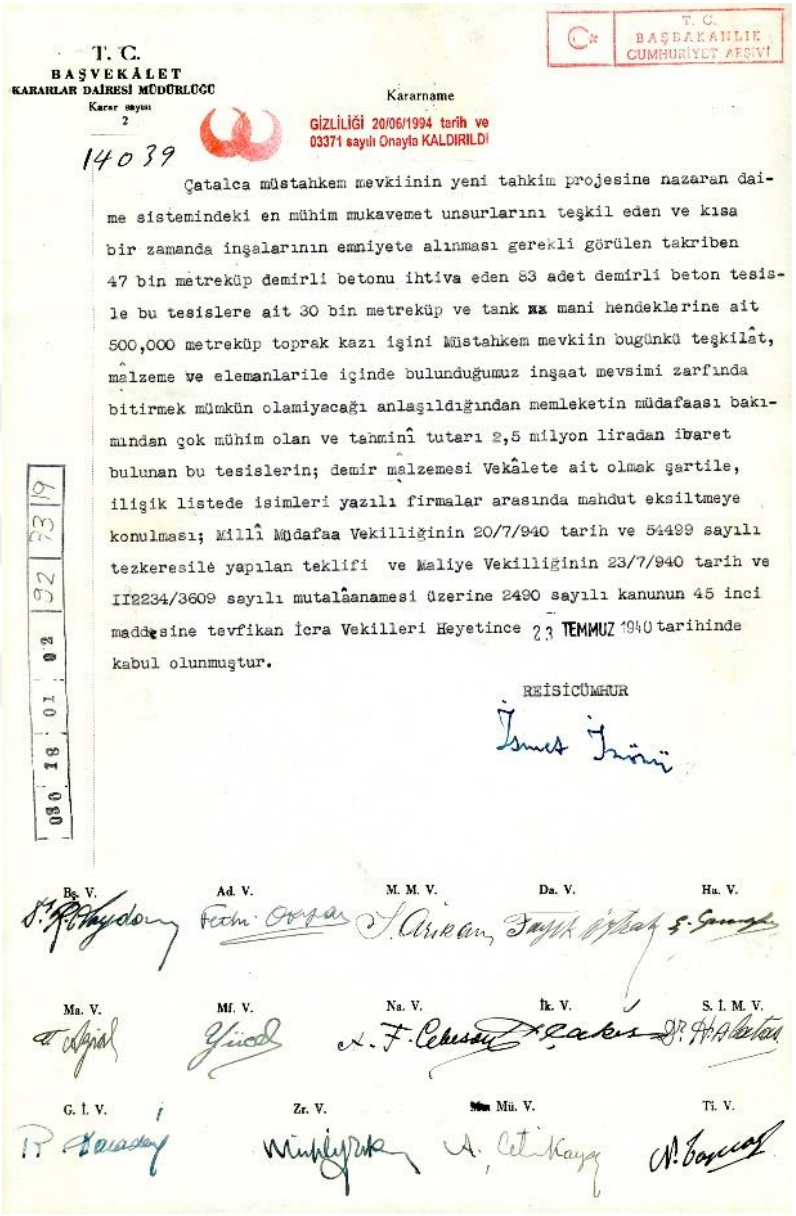
[443] BCA, 30-18-1-2, Kutu 95, Gömlek 50, Sıra 8.

Ek-3: Almanya'nın savunma yapılarına harcadığı beton miktarını gösteren tablo[444]

Type	Description	Quantity	Concrete m^3	Total concrete m^3
1	Machine Gun (MG) Pillbox with armoured loophole	210	90	18,900
2	MG Pillbox with infantry section	62	168	10,416
3	Double MG Pillbox	74	160	11,840
10	Infantry section dugout	6265	280	1,754,200
11	Double infantry section dugout	2330	370	862,100
18	Gun emplacement for field gun (FK16 n.A)	120	385	46,200
19	Stand for artillery observer (open)	337	285	96,045
19a	Stand for artillery observer with armoured turret 21P7	27	285	7,695
19b	Stand for artillery observer with armoured turret 44P8	21	285	5,985
20	Gun emplacement for 3.7cm anti-tank gun (PaK)	96	360	34,560
20a	Gun emplacement for 3.7cm PaK	649	296	192,104
22	Gun emplacement for 8.8cm anti-aircraft gun (FlaK)	60	460	27,600
23	MG Pillbox	588	90	52,920
24	Double MG Pillbox without armoured loophole (Upper Rhine)	320	460	147,200
25	Double MG Pillbox with armoured loophole (Upper Rhine)	100	360	36,000
26	Double MG Pillbox without armoured loophole	176	140	24,640
27	Signals position	260	385	100,100
28	Stand for artillery observer with small cupola (Upper Rhine)	85	310	26,350
29	Six-loophole turret with infantry section (Small B-werk)	23	450	10,350
Total				3,465,205

[444] Neil Short, **Germany's West Wall The Siegfried Line**, (Oxford: Osprey Publishing), 13.

Ek-4: Çatalca Müstahkem Mevkiinde yapılacak savunma yapıları ve hendek hakkında kararname[445]

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

GİZLİLİĞİ 20/06/1994 tarih ve
03371 sayılı Onayla KALDIRILDI

14039

Çatalca müstahkem mevkiinin yeni tahkim projesine nazaran daime sistemindeki en mühim mukavemet unsurlarını teşkil eden ve kısa bir zamanda inşalarının emniyete alınması gerekli görülen takriben 47 bin metreküp demirli betonu ihtiva eden 83 adet demirli beton tesisle bu tesislere ait 30 bin metreküp ve tank ve mani hendeklerine ait 500,000 metreküp toprak kazı işini Müstahkem mevkiin bugünkü teşkilât, mâlzeme ve elemanlarile içinde bulunduğumuz inşaat mevsimi zarfında bitirmek mümkün olamiyacağı anlaşıldığından memleketin müdafaası bakımından çok mühim olan ve tahminî tutarı 2,5 milyon liradan ibaret bulunan bu tesislerin; demir mâlzemesi Vekâlete ait olmak şartile, ilişik listede isimleri yazılı firmalar arasında mahdut eksiltmeye konulması; Millî Müdafaa Vekilliğinin 20/7/940 tarih ve 54499 sayılı tezkeresile yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 23/7/940 tarih ve II2234/3609 sayılı mutalâanamesi üzerine 2490 sayılı kanunun 45 inci maddesine tevfikan İcra Vekilleri Heyetince 23 TEMMUZ 1940 tarihinde kabul olunmuştur.

030 18 01 92 23 19

REİSİCÜMHUR
İsmet İnönü

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V. | Hu. V.

Ma. V. | Mf. V. | Na. V. | İk. V. | S. İ. M. V.

G. İ. V. | Zr. V. | Mün Mü. V. | Ti. V.

[445] BCA, 30-18-1-2, Kutu 92, Gömlek 73, Sıra 19.

ÖZ GEÇMİŞ

1993 yılında Sivas'ta doğan Hasan Cenk Çelik, ilköğretim, ortaöğretim ve lise eğitimini Sivas'ta tamamladıktan sonra, 2012 yılında başladığı İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü'ndeki lisans eğitiminden 2016 yılında mezun oldu. 2017 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi yüksek lisans programına kabul edildi. Bugün halen bir danışmanlık firmasında çalışan Hasan Cenk Çelik iyi seviyede İngilizce ve başlangıç seviyesinde Osmanlıca bilmektedir.